

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TÜRK-AMERİKAN TİCARİ MÜNASEBETLERİ (1950-1960)

HAVVA KAYA

Danışman : Prof. Dr. Ercan ÇELEBİ
Jüri Üyesi : Prof. Dr. M. Serhat YILMAZ
Jüri Üyesi : Prof. Dr. İsmet ÜZEN
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Recep BÜYÜKTOLU
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Mehmet Şah ÖZCAN

KASTAMONU-2024

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Havva KAYA

ÖZET

DOKTORA TEZİ

TÜRK-AMERİKAN TİCARİ MÜNASEBETLERİ (1950-1960)

HAVVA KAYA

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN: PROF. DR. ERCAN ÇELEBİ

Bilindiği üzere ilk Türk-Amerikan diplomatik ve ticarî münasebetleri ABD'nin 18. yüzyıl sonlarında Osmanlı'ya tabii Garp Ocakları ile temas kurmasıyla başlamış ve Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar gelişerek devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın safında girmesi ve ABD'nin savaş devam ederken Almanya'ya savaş ilan etmesi, 1917 yılında taraflar arasındaki diplomatik ve ticarî ilişkilerin kesilmesine sebep olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasından sonra 1 Ekim 1929 tarihinde taraflar arasında imza altına alınan Ticaret ve Seyr-ü Sefain Anlaşması, ilişkilerin yeniden başlamasını sağlamıştır. 1939'da yeni bir ticaret anlaşması yapılmış ve ABD'ye verilen ticarî ayrıcalıklar biraz daha genişletilmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında ise Almanya ile ekonomik ve ticarî münasebetler kesilince; ABD, Türk dış ticaretinde ilk sırayı almıştır. Savaş sonrası dönemde ABD, bir taraftan Sovyet yayılmacılığına karşı, diğer taraftan savaşta harap olmuş olan Avrupalı Devletleri desteklemek amacıyla, Truman Doktrini ve Marshall Plânı gibi iktisadî ve askerî politikaları uygulamaya koymuş, Türkiye de Truman Doktrini ve Marshall Plânı çerçevesinde ABD yardımlarından yararlanmıştır. 1950 yılında Türkiye'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle ekonomi ve dış ticarete daha liberal ve serbest uygulamalara gidilmiş, bunun sonucunda ABD'den yapılan ithalatta önemli artışlar yaşanmıştır. 1950-1960 arası dönemde Türkiye ABD'den en fazla makineler, yakıt ve madenî yağlar, hububat, kara nakil vasıtaları ve demir-çelik ürünleri ithal etmiştir. Bunun karşılığında ise ABD'ye en fazla tütün, krom, kurutulmuş meyve ve kuruyemişler, madenler ve bitkisel ürünler ihraç edilmiştir. DP'nin ekonomiye ilişkin uyguladığı politikalar, Truman Doktrini ve Marshall Plânı, Kore Savaşı, hava şartlarında yaşanan değişiklikler, mahsullerin kalite ve miktar olarak düşük olması gibi nedenlerle iki ülke arasındaki ticaret hacmi, yıllara göre değişiklik göstermiştir. DP Dönemi Türk-ABD ticarî ilişkilerinde Türkiye'nin daha çok ham madde ihraç eden, karşılığında ise mamul madde ithal eden bir devlet konumunda olduğunu görülmektedir.

ANAHTAR KELİMELE: Türkiye Cumhuriyeti, ABD, Demokrat Parti, Ticaret, İthalat, İhracat

Temmuz 2024, 305 Sayfa

ABSTRACT

PH.D THESIS

TURKISH-AMERICAN COMMERCIAL RELATIONS (1950-1960)

HAVVA KAYA

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE

DEPARTMENT OF HISTORY

SUPERVISOR: PROF. DR. ERCAN ÇELEBİ

As it is known, the first Turkish-American diplomatic and commercial relations began with the USA's contact with the Western Hearths of the Ottoman Empire in the late 18th century and continued to develop until the collapse of the Ottoman Empire. The Ottoman Empire's entry into World War I on the side of Germany and the USA's declaration of war on Germany while the war was still ongoing led to the severance of diplomatic and commercial relations between the parties in 1917. After the establishment of the Republic of Turkey, the Trade and Seyr-ü Sefain Agreement signed between the parties on October 1, 1929 enabled the resumption of relations. A new trade agreement was signed in 1939 and the commercial privileges given to the USA were further expanded. II. During the World War, when economic and commercial relations with Germany were interrupted; The USA took the first place in Turkish foreign trade. In the post-war period, the USA implemented economic and military policies such as the Truman Doctrine and the Marshall Plan, in order to fight against Soviet expansionism on the one hand, and to support the European States devastated in the war, on the other hand, and Turkey also benefited from US aid within the framework of the Truman Doctrine and the Marshall Plan. With the Democratic Party coming to power in Turkey in 1950, more liberal and liberal practices were implemented in the economy and foreign trade, and as a result, there were significant increases in imports from the USA. In the period between 1950 and 1960, Turkey imported mostly machinery, fuel and mineral oils, grain, land transportation vehicles and iron and steel products from the USA. In return, the most tobacco, chrome, dried fruits and nuts, minerals and herbal products were exported to the USA. The trade volume between the two countries has changed over the years due to reasons such as the policies implemented by the DP regarding the economy, the Truman Doctrine and the Marshall Plan, the Korean War, changes in weather conditions, and the low quality and quantity of crops. In Turkish-US commercial relations during the DP Period, it is seen that Turkey was a state that exported mostly raw materials and imported finished goods in return.

KEYWORDS: Republic of Turkey, USA, Democratic Party, Trade, Import, Export

July 2024, 305 Page

TEŞEKKÜR

Öncelikle uzun ve meşakkatli geçen doktora eğitim sürecimde, her konuda desteğini esirgemeyen çok değerli tez danışmanım Prof. Dr. Ercan Çelebi'ye teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Tez İzleme Komitesi'nde yer alarak kıymetli fikirleriyle çalışmanın şekillenmesinde katkı sağlayan değerli hocalarım Prof. Dr. Mehmet Serhat Yılmaz ve Doç. Dr. Aydın Efe'ye şükranlarımı sunarım. Yine tavsiyeleriyle yolumu aydınlatan değerli hocam Prof. Dr. İsmet Türkmen'e ve beni hiçbir konuda yalnız bırakmayan değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Havva KAYA

Kastamonu, 2024

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Konu, Amaç, Literatür ve Yöntem	1
1.2 Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihi Arka Planı	4
1.3 İki Savaş Arası Dönemde Türkiye-ABD İlişkileri	11
1.3.1 1923-1939 Yıllarında Türkiye-ABD Diplomatik İlişkileri.....	11
1.3.2 1923-1939 Yıllarında Türkiye-ABD Ticari İlişkileri	13
1.4 İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası Dönem Türkiye-ABD İlişkileri (1939-1950)	29
1.4.1 1939-1950 Yıllarında Türkiye-ABD Diplomatik İlişkileri.....	29
1.4.2 1939-1950 Yıllarında Türkiye-ABD Ticari İlişkileri	38
2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE-ABD TİCARİ İLİŞKİLERİ (1950-1960).....	48
2.1 Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi ve ABD'nin Yaklaşımı	48
2.2 Demokrat Parti Dönemi Türk Ekonomisinin Genel Durumu (1950-1960)	54
2.3 Demokrat Parti Dönemi Türkiye'de Ticaretin Genel Durumu (1950-1960)	63
2.4 Demokrat Parti Dönemi Türkiye-ABD Ticari İlişkileri	77
2.4.1 DP Dönemi'nde Türkiye'yi Ziyaret Eden ABD Ticaret Heyetleri, Temsilciler ve Ticaret Fuarları	105
3. TÜRKİYE'NİN ABD'DEN İTHAL ETTİĞİ ÜRÜNLER.....	113
3.1 Makineler.....	115
3.2 Hububat ve Hububat Ürünleri	137
3.3 Yakıtlar ve Madeni Yağlar	154
3.4 Kara Nakil Vasıtaları	164
3.5 Demir-Çelik Ürünleri	176
4. TÜRKİYE'NİN ABD'YE İHRAÇ ETTİĞİ ÜRÜNLER.....	186
4.1 Tütün ve Tömbeki	188
4.2 Sair Madenler	205
4.3 Meyveler.....	218
4.4 Bakır ve Alaşımı.....	234
4.5 Bitkisel Ürünler	242
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	255
EKLER.....	298
EK A Chicago'da 1950 Yılında Düzenlenen Birinci Milletlerarası Ticaret Fuarına Türkiye'nin Katılımına Dair Rapor	299

EK B	Marshall Plânı Çerçevesinde 1950 Yılında ABD Tarafından Türkiye'ye Gönderilen Malzemeye Dair Arşiv Belgesi	300
EK C	1953 ve 1954 Yıllarında Türkiye'nin Gerçekleştirdiği İthalat Verilerine Dair TÜİK Raporu	301
EK D	ABD Şirketlerin 15 Ocak 1958-16 Mart 1959 Tarihleri Arasında Türkiye'den İhraç Ettiği Tütüne Ait Veriler	302
EK E	1954 Yılında Türkiye'nin Yaptığı Fındık İhracatına Dair Veriler	303
EK F	Türkiye'nin 1955 ve 1956 Yıllarında İhraç Ettiği Krom Cevherine Ait Veriler	304
EK G	20 Ağustos 1952'de Açılan İzmir Uluslararası Ticaret Fuarı'na ABD'nin Katılımına Dair Arşiv Belgesi.....	305

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1.1 1923-1938 yıllarında bazı ülkelerin Türkiye'nin ihracat ve ithalatındaki payları (yüzde olarak).....	20
Tablo 1.2 1926 yılında ABD ve Türkiye arasında yapılan ithalat ve ihracat verileri	23
Tablo 1.3 1930-1938 yıllarında ABD ve Türkiye arasında yapılan dış ticaret verileri	26
Tablo 1.4 Dört önemli eşya takımına göre ABD ile 1931-1938 yılları arasında miktar olarak(ton) yapılan dış ticaret verileri.....	27
Tablo 1.5 İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin ekonomik göstergelerine ait veriler	39
Tablo 1.6 1939-1945 yıllarında Türkiye'nin yaptığı ihracatta ABD'nin payı.....	43
Tablo 2.1 DP Dönemi (1950-1960) Türkiye'nin dış ticaret verileri (Cari fiyatlarla milyon dolar) gösterilmiştir	61
Tablo 2.2 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin başlıca ülkelerle yaptığı ticarete ithalata ilişkin sayısal veriler (Türk lirası)	74
Tablo 2.3 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin başlıca ülkelerle yaptığı ticarete ihracata ilişkin sayısal veriler (Türk lirası)	75
Tablo 2.4 1950 yılında Türkiye'nin ABD'den en fazla ithalatta bulunduğu dört ürün grubu dair veriler.....	78
Tablo 2.5 1950 yılında Türkiye'nin ABD'ye en fazla ihracatta bulunduğu dört ürün grubuna ait sayısal veriler	78
Tablo 2.6 1951 yılında Türkiye'nin ABD'den en fazla ithalatta bulunduğu dört ürün grubuna dair veriler.....	79
Tablo 2.7 1951 yılı Ağustos ayında İzmir Limanı'na gelen gemiler ve limanda geçirdikleri günler	81
Tablo 2.8 1952 yılında Türkiye'nin ABD'den en çok ithal ettiği dört ürün grubuna dair veriler	83
Tablo 2.9 1952 yılında Türkiye'nin ABD'ye en çok ihraç ettiği dört ürün grubuna ait veriler	84
Tablo 2.10 1952 Şubat ayında İzmir Limanı'na gelen ABD bandıralı gemilerin adı, geliş ve ayrılış tarihleri ve toplam yük miktarı.....	85
Tablo 2.11 1953 yılında Türkiye'nin ve ABD'den en çok ithal ettiği dört ürün grubuna ait veriler	87
Tablo 2.12 1953 yılında Türkiye'nin ABD'ye en çok ihraç ettiği dört ürün grubuna ait veriler	88
Tablo 2.13 1954 Yılında Türkiye'nin ve ABD en çok ihraç ettiği dört ürün grubuna ait veriler.	90
Tablo 2.14 1954 yılında Türkiye'nin ABD'den en çok ithal ettiği dört ürün grubuna ait veriler	91
Tablo 2.15 1955 yılında Türkiye'nin ABD'den en çok ithal ettiği dört ürün grubuna ait veriler	93
Tablo 2.16 1955 yılında Türkiye'nin ABD'ye en çok ihraç ettiği dört ürün grubuna ait veriler	93

Tablo 2.17 1956 yılında Türkiye'nin ABD'den en çok ithal ettiği dört ürün grubuna ait veriler	95
Tablo 2.18 1956 yılında Türkiye'nin ABD'ye en çok ihraç ettiği dört ürün grubuna ait veriler	95
Tablo 2.19 1957 yılında Türkiye'nin ABD'den en çok ithal ettiği dört ürün grubuna ait veriler	97
Tablo 2.20 1957 yılında Türkiye'nin ABD'ye en çok ihraç ettiği dört ürün grubuna ait veriler	98
Tablo 2.21 1958 yılında Türkiye'nin ABD'den en çok ithal ettiği dört ürün grubuna ait veriler	99
Tablo 2.22 1958 yılında Türkiye'nin ABD'ye en çok ihraç ettiği dört ürün grubuna ait veriler	99
Tablo 2.23 1959 yılında Türkiye'nin ABD'den en çok ithal ettiği dört ürün grubuna ait veriler	100
Tablo 2.24 1959 yılında Türkiye'nin ABD'ye en çok ihraç ettiği dört ürün grubuna ait veriler	101
Tablo 2.25 1960 yılı Ocak-Ağustos aylarında Türkiye'nin ABD'den en çok ithal ettiği dört ürün grubuna ait veriler	102
Tablo 2.26 1960 yılı Eylül-Aralık aylarının da ABD'den en çok ithalatı yapılan dört ürün grubuna ait veriler.....	103
Tablo 2.27 1960 yılı Ocak-Ağustos aylarında Türkiye'nin ABD'ye en çok ihraç ettiği dört ürün grubuna ait veriler	104
Tablo 2.28 1960 yılı Eylül-Aralık aylarında Türkiye'nin ABD'ye en çok ihraç ettiği dört ürün grubuna ait veriler	104
Tablo 3.1 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'den yaptığı ithalat verileri	114
Tablo 3.2 1950-1960 yıllarında ABD'den yapılan makine ithalatına ait miktar ve değer verileri.....	137
Tablo 3.3 1948 yılından 1952 yılına gelindiğinde tarım alanındaki makinelerin sayısına dair veriler	144
Tablo 3.4 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'den ithal ettiği Hububat ve Hububat Ürünlerinin miktar ve değer verileri.....	153
Tablo 3.5 1953 yılı ve 1954 yılı ilk beş ayında Türkiye petrol ürünleri ithalatı (Metrik ton olarak)	159
Tablo 3.6 1953 yılı ve 1954 yılı ilk beş ayında Türkiye petrol ürünleri ithalatı (Bin TL olarak).....	159
Tablo 3.7 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'den ithal ettiği yakıtlar ve madeni yağların miktar ve değer verileri	164
Tablo 3.8 1950 yılında Türkiye'nin ABD'den yaptığı motorlu taşıt ithalatına ait veriler	166
Tablo 3.9 1 Ocak 1950 itibariyle Türkiye'deki motorlu taşıt rakamları	167
Tablo 3.10 1950 yılında motorlu taşıtların illere göre dağılımına ait sayısal veriler	167
Tablo 3.11 1951 yılında Türkiye'nin ABD'den yaptığı motorlu taşıt ithalatına ait sayısal veriler.....	168
Tablo 3.12 1951 yılında motorlu taşıtların bölgeler göre dağılımına ait veriler.....	169
Tablo 3.13 1950 -1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'den ithal ettiği kara nakil araçlarının miktar ve değer verileri.	176
Tablo 3.14 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'den ithal ettiği demir-çelik ürünlerinin değer ve miktar verilerine ait rakamlar	184

Tablo 4.1 1950-1960 yıllarda Türkiye'nin ABD'ye yaptığı ihracata ilişkin sayısal veriler.....	187
Tablo 4.2 1954-1956 yıllarında tütün ekili alanlar ve elde edilen ürün miktarına ait veriler	198
Tablo 4.3 ABD'li şirketlerin 15 Ocak 1958-16 Mart 1959 tarihlerinde Türkiye'den ihraç ettiği tütüne ilişkin sayısal veriler.....	202
Tablo 4.4 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'ye yapmış olduğu tütün ihracatına ait veriler.....	205
Tablo 4.5 Mayıs 1950'den Şubat 1952'ye kadar Etibank'ın ABD'li şirketlerle akdettiği krom teslim sözleşmelerinin listesi	209
Tablo 4.6 Türkiye'nin 1952 yılı Ocak-Aralık aylarında ABD'ye yaptığı krom cevheri ihracatı istatistikleri şu şekildedir	210
Tablo 4.7 1954 yılında Türkiye'nin ABD'ye krom cevheri ihracatı (on bir aylık).....	212
Tablo 4.8 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'ye yaptığı maden ihracatına dair veriler	217
Tablo 4.9 ABD kaynaklarına göre Türkiye'nin ABD'ye 1954 yılında (Temmuz-Ekim ayları) kabuklu fındık ihracatı verileri.....	226
Tablo 4.10 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'ye yaptığı meyve ihracatına dair veriler	233
Tablo 4.11 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'ye yaptığı bakır ihracatına ait veriler	241
Tablo 4.12 1951 yılı hasat edilen afyon için Tarım Mahsulleri Ofisi tarafından belirlenmiş olan ürün alım fiyatları ve miktarlarına ait veriler	246
Tablo 4.13 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'ye yaptığı bitkisel ürünlerin ihracatına dair miktar ve değer verileri	254

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

a.g.e	: Adı geçen eser.
a.g.m	: Adı geçen makale.
a.g.t	: Adı geçen tez.
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri.
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
bkz.	: Bakınız.
CENTO	: Merkezi Anlaşma Teşkilatı.
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti.
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla.
IMF	: Uluslararası Para Fonu.
İ.İ.B.F.	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
İGM	: İstatistik Genel Müdürlüğü.
İUM	: İstatistik Umum Müdürlüğü.
Kg	: Kilogram.
NARA	: National Archives and Records Administration.
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü.
No	: Numara.
s.	: Sayfa.
S.D.Ü.	: Süleyman Demirel Üniversitesi.
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti.
T.L.	: Türk lirası.
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
v.d	: Ve diğerleri

1. GİRİŞ

1.1 Konu, Amaç, Literatür ve Yöntem

Türk-ABD diplomatik ve ticari münasebetleri, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Akdeniz kıyılarında başlayan ticari faaliyetler ile başlamış, Osmanlı Devleti Dönemi'nde taraflar arasındaki diplomatik ve ekonomik ilişkiler zamanla gelişme göstermiştir. I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında kesintiye uğrayan diplomatik ve ticarî münasebetler, Cumhuriyet'in ilk yıllarından Demokrat Parti Dönemi'ne kadar gelişerek devam etmiştir.

Türkiye'de her iki devlet arasındaki münasebetleri konu edinen pek çok çalışma olmakla birlikte, özellikle DP Dönemi Türk-ABD ticari ilişkileri ihmal edilmiş, mevcut çalışmalar ise Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri; siyasî, diplomatik ve ekonomik açıdan ele almıştır. Özellikle DP Dönemi (1950-1960) Türk-ABD ticari münasebetlerine ilişkin bir tez çalışmasının bulunmaması, bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu tez çalışması ile her şeyden önce Türk-ABD ticari münasebetlerine dair var olan boşluğun doldurulması amaçlanmıştır. 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'den değer bakımından en çok ithal ettiği ve Türkiye'nin ABD'ye değer bakımından en çok ihraç ettiği beş ürün grubu belirlenerek detaylı bilgi verilmeye çalışılmıştır. Belirlenen bu ürün grupları bahsi geçen yıllarda iki ülke arasında yapılan ticarete ithalat ve ihracat payının yaklaşık % 80 oluşturmuştur. İthal edilen ve ihracatı yapılan bu ürün gruplarına ait verilerin geniş bir biçimde ele alınması çalışmanın orijinalliğine katkı sağlamıştır. Ayrıca çalışma, Gülşah Kaya tarafından 2023 yılında yapılan "Osmanlı Devleti-Amerika Birleşik Devletleri Ticari İlişkileri (Ziraî Ürünler, 1850-1917)" adlı doktora tezini kısmen tamamlar niteliktedir.

Döneme ilişkin dikkatleri çeken tez çalışmalardan ilki 1988 yılında Kodaz tarafından yapılan "1950-1960 Yılları Arasında Demokrat Parti Dönemi'nde Türk-Amerikan İlişkilerinin İç Politikaya Yansıması"¹ adlı ve üç bölümden oluşan yüksek lisans çalışmasıdır. Çalışmada Kore Savaşı, Türkiye'nin NATO'ya katılması, Balkan Paktı,

¹ Yusuf Kodaz, "1950-1960 Yılları Arasında Demokrat Parti Dönemi'nde Türk-Amerikan İlişkilerinin İç Politikaya Yansıması", **Selçuk Üniversitesi**, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1988.

Bağdat Paketi, Kıbrıs Meselesi, Bandung Konferansı, Süveyş Bunalımı ve Türkiye, Türkiye-Suriye Anlaşmazlığı gibi döneme damgasını vuran dış politika olaylarına yer verilmiş ve bu olayların iç politikaya olan etkileri üzerinde durulmuştur. Geçikli tarafından 2014 yılında yapılan “Menderes Hükümetleri Dönemi Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkisi (1950-1960)”² adlı beş bölümden oluşan doktora tezinde ise kapsamlı bir şekilde DP Dönemi’nde Türkiye’nin ABD ile olan diplomatik ve ekonomik ilişkileri ele alınmıştır. Çalışmanın konumuzla ilgili alt başlıkları arasında Marshall Planı ve bu planın Türkiye’de uygulanması, ABD ile askerî ve ekonomik yardım konusunda yaşanan gelişmeler, DP Dönemi’nde yaşanan ekonomik sıkıntıların üstesinden gelmek için ABD ile yapılan görüşmeler, askerî ve ekonomik konuların belirli esaslara bağlanması, ekonomik gerekçelerle ABD’den borç talebi, ABD Büyükelçisi F. Warren’in Washington temasları ve Türkiye’nin ekonomik durumunun değerlendirilmesi ve V. Menderes Hükümeti’nin ekonomik ve askerî yardım konusunda çözüm arayışı gibi konulara yer verilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye-ABD diplomatik ilişkilerinin ele alındığı ve Babacan tarafından 2020 yılında yapılan “Demokrat Parti Dönemi Türk Amerikan İlişkileri ve Dış Politika”³ adlı giriş hariç, dört bölümden oluşan yüksek lisans çalışmasında ise DP Dönemi Türk dış politikasını belirleyen faktörlere temas edildikten sonra, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes’in Amerika ziyaretleri, Amerikan yardımı ve üsler, Eisenhower Doktrini ve Türkiye, Jüpiter Füze Sorunu ve U-2 Olayı’na yer verilmiştir. İplikçi tarafından 2022’de yapılan “Diplomasi ve İş Emin Ellerde: Erken Soğuk Savaş Döneminde ABD-Türkiye Ekonomik ve Ticari İlişkilerini Şekillendiren Amerikalı Yetkililer”⁴ adlı, beş bölümden oluşan doktora tezinde ise II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika’nın Türkiye’deki hedefleri, Amerikan iş dünyası açısından Türkiye’nin bir pazar olarak görülmesi, Türkiye’nin ekonomik dönüşümünde 1951 tarihli Özelleştirme Kanunu’nun etkisi, petrol ve madencilik sektörlerinin özelleştirilmesine yönelik somut adımlar ve Amerikan yatırımlarının hızını kaybetmesi gibi konular ele alınmıştır.

² Recep Murat Geçikli, “Menderes Hükümetleri Dönemi Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri (1950-1960)”, **Atatürk Üniversitesi**, Doktora Tezi, Erzurum 2014.

³ Aykut Tuna Babacan, “Demokrat Parti Dönemi Türk Amerikan İlişkileri ve Dış Politika”, **Bahçeşehir Üniversitesi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020.

⁴ Murat İplikçi, “Diplomasi ve İş Emin Ellerde: Erken Soğuk Savaş Döneminde ABD-Türkiye Ekonomik ve Ticari İlişkilerini Şekillendiren Amerikalı Yetkililer”, **İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi**, Doktora Tezi, Ankara 2022.

Bu çalışmanın hazırlanmasında mümkün olduğu kadar birinci elden kaynaklardan yararlanılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Kararlar Daire Başkanlığı (1928), Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, Muamelat Genel Müdürlüğü Fonları ile Türk Diplomatik Arşivinde tesadüf edilen konuyla alakalı belgeler, çalışmada değerlendirmeye alınmıştır. Diğer taraftan Amerikan National Archives’de yer alan belgeler görülerek ABD’nin taraflar arasındaki ticarî münasebetlere ilişkin düşünce ve algılarının resmî kayıtlara nasıl yansıdığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Konuya ilişkin istatistikî veriler, T.C. İstatistik Genel Müdürlüğü Dış Ticaret İstatistiklerinden elde edilmiştir. Özellikle Türkiye-ABD ticarî münasebetlerinin ana faaliyet alanını oluşturan ithalat ve ihracat rakamlarına dair sayısal veriler, yıllara göre Dış Ticaret İstatistiklerinden yararlanılarak çalışmada verilmeye çalışılmıştır. Taraflar arasında imza altına alınan anlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne yansıyan müzakere süreçleri, TBMM Zabıt Cerideleri ve TBMM Tutanak Dergisi’nden takip edilmeye çalışılmıştır. Türk basınının Türk-ABD ticarî münasebetlerine dair algısı ve konunun kamuoyuna yansıyan kısmı ise Ayın Tarihi ile Cumhuriyet, Ulus, Milliyet, Hürses, Yeni Ulus ve Yeni İstanbul gazetelerinden gözlemlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca ABD basınından The Times New (Idaho Newspaper), The Washington Post ve The Daily Colonist gazetelerinden faydalanılmıştır. Çalışmada Amerikan Elçilik Raporları ve hatırat türünden eserlerden de istifade edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Henry Morgenthau’un, “Büyükelçi Morgenthau’nun Öyküsü”;⁵ Sherrill’in “Bir ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıratları Mustafa Kemal I” ve “Bir ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları Mustafa Kemal II”⁶ ve Grew’in “İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları Atatürk ve İnönü”⁷ adlı eserleri gözden geçirilmiştir. Çalışmada ayrıca mümkün olduğu kadar inceleme-araştırma eserlerden de istifade edilmiştir.

Çalışma giriş hariç 3 bölümden oluşturulmuştur. Girişte ilk önce Türk-ABD ticarî münasebetlerinin tarihî arka planı verilmiş, daha sonra DP’nin iktidara geldiği 1950 yılına kadarki Türk-ABD diplomatik ve ticarî münasebetleri, 1923-1939 ve 1939-1950 olmak üzere iki dönem hâlinde incelenmiştir. 3. bölümde DP’nin iktidara gelişi, DP

⁵ Henry Morgenthau, **Büyükelçi Morgenthau’nun Öyküsü**, Çev: Atilla Tuygan, Belge Yayınları, İstanbul 2005.

⁶ Charles N. Sherrill, **Bir ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıratları Mustafa Kemal I-II**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, (Basıl Tarihi Yok) 1999.

⁷ John Grew, **İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları Atatürk ve İnönü**, Çev: Muzaffer Aşkın, Çağdaş Matbaacılık, (Basım Tarihi Yok) 2000.

dönemi Türk ekonomisinin genel durumu, DP dönemi Türk-ABD ticarî münasebetlerinin genel seyrine temas edilmiştir. 4. bölümde Türkiye'nin DP döneminde ABD'den en fazla satın aldığı makineler, hububat, yakıt ve madenî yağlar ve kara nakil vasıtaları ürün guruplarının yıllara göre ithalat durumları, 4. bölümde ise Türkiye'nin DP döneminde ABD'ye en fazla satışını gerçekleştirdiği tütün, hububat, sair madenler, meyveler, bakır ve alaşımı ve bitkisel ürün guruplarının yıllara göre ihracatı detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Çalışma ayrıca yıllara göre ithalat ve ihracat rakamlarından yararlanılarak oluşturulan tablolarla desteklenmiştir.

1.2 Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihi Arka Planı

Osmanlı Devleti ile ABD arasında ilk münasebetler, Osmanlı Devleti'nin en batıdaki toprakları Mağrip'de⁸ başlamıştır. Bu bölgede yer alan Trablus, Tunus ve Cezayir'in başkent İstanbul'a olan uzaklığı ve merkezî yönetimle aralarındaki bağın zayıflığı, bu ilk münasebetlerin ciddi boyutlara taşınmasına engel olmuştur. ABD zamanla bu bölgelerle kapsamlı anlaşmalar imzalamış ve önemli limanlarda konsolosluklar açmıştır. Bununla birlikte ABD ile Osmanlı Devleti'ne bağlı ve Garp Ocakları adı verilen bu bölgelerde gelişen ilk diplomatik ilişkiler ve ticarî anlaşmalar Osmanlı Devleti'nin ilgisini çekmemiş ve olayları takip etme gereği duymamıştır.⁹ Osmanlı Devleti'nin ABD'ye kayıtsız kalmasının sebepleri arasında Osmanlı Devleti'nin ABD hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması ve her iki ülke arasındaki mesafenin uzaklığı gelmekteydi. Diğer taraftan İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile ABD arasında başlayan bu ilişkiye sıcak bakmaması, ABD Dışişleri ve donanmasında Türkçe bilenlerin olmaması gibi sebepler de iki devlet arasındaki münasebetlerin ilk dönemlerde gelişmesine engel teşkil etmiştir.¹⁰

ABD'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra Akdeniz kıyılarında giriştiği ticarî faaliyetler İngiltere ve Fransa'yı rahatsız etmiş, diğer taraftan ABD ticaret gemileri sık

⁸ Batı anlamına gelen “*Garb*” kelimesinden türetilen Mağrip, coğrafi olarak; Fas, Tunus, Trablus ve Cezayir'i içine alan bölgedir. Araplar, Mağrip sözcüğünü Mısır'ın batısında kalan bölgeleri tanımlamak için kullanmışlardır. Bkz. Taylan Özgür Kaya, “*Bölgesel Bir Kompleks Olarak Mağrip*”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2016.

⁹ Çağrı Erhan, *Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s. 37-38.

¹⁰ Meral Halifeoğlu, “*1914-1945 Arası Türk-Amerikan İlişkileri*”, *Fırat Üniversitesi*, Doktora Tezi, Elâzığ 2012, s. 17-18.

sık Mağripli korsanların saldırılarına uğramıştır.¹¹ 1780’lerde iç sorunlarla boğuşan ABD, dış politikada baskıcı uygulamalara gidememiş, diplomasiye başvurarak Mağrip bölgesinde yer alan Cezayir, Tunus, Fas ve Trablus ile anlaşmalar imzalamıştır. Bu antlaşmalar ile Garp Ocakları, ABD ticaret gemilerinin serbestçe ticari faaliyetlerde bulunmasına izin verirken ABD de Garp Ocakları’na vergi ödemeyi kabul etmiştir.¹²

İlk dönem ilişkilerinde ABD, politikasını ticarî temellere dayandığı için riske girmekten korkmamış; sürekli geliştirdikleri donanmaları vasıtasıyla bu riskleri en aza indirgemeyi başarmıştır. Osmanlı Devleti ise risk almaktan uzak durmuş, yeni kurulan ve yeni tanımaya başladığı bu devletle anlaşma masasına oturmayı, bir risk olarak görmüştür.¹³ Osmanlı Devleti’nin üç kıtada toprağının bulunması, gücü ve bulunduğu konum ise ABD’nin Osmanlı Devleti’ne ilgi duymasını sağlamıştır.¹⁴ ABD’nin Osmanlı Devleti’ne bağlı Garp Ocakları ile ticari münasebetleri gelişmeye devam ederken 1797’den sonra ilk ABD ticaret gemileri İzmir’e gelmiştir.¹⁵ ABD ticaret gemileri İzmir Limanı’na baharat, rom, kahve, mum ve pamuklu gibi ürünleri boşaltırken karşılığında kuru meyve ve afyon yüklemiştir. ABD İzmir’den alıp Çin’e sattığı afyon sayesinde büyük kazançlar elde etmiş, afyon ticaretinde İngiltere’nin önüne geçmeyi başarmıştır.¹⁶

1800 yılında ABD’li Kaptan William Bainbridge, Cezayir’e yıllık haracını vermek için geldiğinde Cezayir dayısı onu Padişah’a hediye sunması için İstanbul’a göndermiş; İstanbul’a gelen Kaptan Bainbridge, Osmanlı Devleti ile bir ticaret anlaşması imzalamak istemişse de, Osmanlı Devleti Kaptan Bainbridge’in böyle bir anlaşma imzalamaya yetkili olmadığını ileri sürerek bir anlaşma yapmayı kabul etmemiştir.¹⁷ Daha sonra ABD başkanı John Adams, görevlendirilecek bir heyet ile Osmanlı Devleti ile anlaşma bir yapmayı düşünmüş, Berberi Savaşları ve 1812’de İngiltere ile yapılan deniz savaşları nedeniyle, böyle bir anlaşma imza altına alınamamıştır. 1802’de ABD

¹¹ Erhan, a.g.e, s. 41-42.

¹² Adem Kara, “*Osmanlı Devleti- ABD Ticari İlişkileri*”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2014, s. 37.

¹³ Erhan, a.g.e, s.75-76.

¹⁴ Nurdan Şafak, *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*, Enes Matbaacılık, İstanbul 2003, s. 10-15.

¹⁵ Akdes Nimet Kurat, “*Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları*”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 8-9, 1967, s. 287.

¹⁶ Kara, a.g.m, s. 37.

¹⁷ Mine Erol, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Amerika Birleşik Devletleri’yle Yaptığı Ticaret Anlaşmaları*, Damla Matbaacılık, Konya, (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 9.

tarafından tüccar David Steaward, İzmir'e konsolos olarak atanmıştır. Osmanlı Devleti David Steaward'ı tanımamış, bununla birlikte faaliyetlerine de karışmamıştır. 1811'de İzmir'de ilk ABD Ticaret Odası açılmış, 1827'de bu ticaret odalarının sayısı üçe yükselmiştir. Bu dönemde ABD'li ticaret gemileri İzmir Limanı'na kahve ve kumaş indirirken halı, kuru incir, sünger, afyon, yün ve kitle yüklemiştir.¹⁸

ABD, 1820'lerin başından itibaren ticari faaliyetlere ilave olarak Protestanlığı Osmanlı Devleti'nde yaymak amacıyla misyonerlik faaliyetlerine başlamış, zamanla Osmanlı ülkelerindeki ABD'li misyonerlerin sayısında büyük bir artış olmuştur.¹⁹ Bu misyonerler ve Osmanlı tebaası Protestan Ermeniler ise ABD Konsoloslukları tarafından sürekli desteklenmiştir.²⁰

Yukarıda bahsedilen resmi olmayan ilk münasebetler, taraflar arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamamıştır. ABD, her şeyden önce hâlihazırda mevcut ticarî faaliyetlerini belli kurallara oturtmak ve Osmanlı ülkesindeki vatandaşlarının haklarını korunmak amacıyla bir antlaşma yapmayı düşünmekteydi.²¹ ABD, Osmanlı Devleti ile yapacağı böyle bir anlaşma ile aynı zamanda Türk-ABD ilişkilerinde İngiltere'nin aracılığına son vermeyi de istemekteydi.²² ABD açısından Osmanlı Devleti "doğunun anahtarı"ydı ve Osmanlı Devleti ile yapılacak bir anlaşma ABD'ye pek çok ekonomik menfaat temin edebilirdi. 1830 yılına gelindiğinde donanmasını yeniden inşa etmek isteyen Osmanlı Devleti ile ABD arasında bir "Seyr-i Sefain ve İcra-ı Ticaret Anlaşması" imzalandı.²³ Bu Anlaşma ile ABD'nin Osmanlı'ya sattığı ürünlerde önemli artışlar yaşandı.²⁴ 25 yıllık bir süre için imza altına alınan 1830 Anlaşması, 1855'te yürürlükten kalkmış olmasına rağmen, I. Dünya Savaşı'na kadar iki ülke

¹⁸ Çağrı Erhan; "1830 Osmanlı- Amerikan Antlaşması'nın Gizli Maddesi ve Sonuçları", **Belleten**, Cilt: 62, Sayı: 234, s. 457-458.

¹⁹ Kara, *a.g.m.*, s. 38.

²⁰ Meral Kuzgun, **Türk-Amerikan İlişkileri (1914-1945)**, Kriter Yayınevi, İstanbul 2019, s. 19.

²¹ Kara, *a.g.m.*, s. 38.

²² Selda Kayapınar, "1830 Osmanlı-ABD Ticaret Anlaşması" Öncesi Amerika'nın Diplomasi Girişimleri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 51, 2017, s. 41.

²³ Burcu Bostanoğlu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1999, s. 353.

²⁴ 1830'da ABD'nin Osmanlı'ya ihracat değeri yaklaşık 74.263 dolar olup, başlıca ihraç ürünleri arasında ise yün, ipe, işlenmiş tütün, rom, zahire barut ve mum gelmekteydi. ABD'nin Türkiye'den satın aldığı malların değeri ise yaklaşık 417.392 dolar olup, ABD'ye meyve (üzüm-incir), afyon, gümüş, fındık, işlenmiş deri, yün, eski bakır ve şarap ihraç edilmekteydi. Bkz. Filiz Çolak, "İzmir Limanı Ticaretinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Yeri ve Önemi", **38. ICANAS Bildiri Metinleri Kitabı**, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Cilt: 2, 2011, s. 534.

arasındaki münasebetlerde belirleyici rol oynamaya devam etti.²⁵ Anlaşmaya nazaran Osmanlı tüccarları, mesafenin uzak olmasından dolayı ticarî faaliyetlerinde ABD'yi fazla tercih etmezken ABD ticaret gemileri de gerek gümrük vergilerinin yüksek olması gerekse iklim ve coğrafi şartlar sebebiyle ya farklı ülkelere yönelmişler ya da ticarî faaliyetlerini Osmanlı limanları ile sınırlı tutmuşlardır.²⁶

1860'tan sonra başlayan Girit İsyanı, Osmanlı Devleti'ni dış destek aramaya yöneltmiş ve Osmanlı Devleti ABD'ye elçi göndermeye karar vermiştir. Bunun üzerine 1866 yılında İtalya Sefiri Rüstem Bey Washington Elçisi olarak görevlendirilmiştir.²⁷ Osmanlı Devleti Washington'a ilk daimî elçisini ise 1867'de atamış,²⁸ bu kişi orta elçi rütbesiyle atanan Bulak Bey (Edward Blacque) olmuştur.²⁹

Bu arada 13 Şubat 1862 tarihinde ABD ile Osmanlı Devleti arasında 23 maddelik yeni bir "Seyr-i Sefain ve Ticaret Antlaşması" imzalanmıştır. ABD bu anlaşma ile "en ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsünü korumaya devam ettiği gibi, iki ülke arasında ticari münasebetler de daha ayrıntılı olarak düzenlenmiş,³⁰ 1862 tarihli Anlaşma ile ABD'ye tanınan haklar artmış ve yeni imtiyazlar verilmiştir.³¹ Bu tarihlerde ABD'de iç savaş başlamış olduğundan, ABD bu yeni anlaşmanın getirdiği fırsatları tam olarak değerlendirememiştir. ABD'de iç savaşın sona ermesi, özellikle silah ticaretinde büyük bir canlılığı da beraberinde getirmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti de 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde ABD'den yüklü miktarda silah alımı yapmıştır.³² 11 Ağustos 1874 tarihine gelindiğinde iki devlet arasında beş yıllık bir müddet için "Suçluların İadesi ve Tabiiyet Anlaşması" imzalanmıştır. Fakat bu Anlaşma, ABD Senatosu tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe girmemiştir.³³

²⁵ Ebru Güher, "Başlangıcından Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Türk-Amerikan İlişkileri", **Fırat Üniversitesi, Doktora Tezi**, Elazığ 2013, s. 82.

²⁶ Güher, *a.g.t.*, s. 93.

²⁷ Şafak, *a.g.e.*, s. 57.

²⁸ Hasan Tahsin Fendoğlu, "Osmanlı-ABD Ticari İlişkileri", **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 14, Ankara 2002, s. 9.

²⁹ Erhan, *a.g.e.*, s. 163.

³⁰ Hasan Tahsin Fendoğlu, **Modernleşme Bağlamında Osmanlı-Amerika İlişkileri**, Beyan Yayınları, İstanbul 2002, s. 11.

³¹ Erol, *a.g.e.*, s. 28.

³² Nitekim 1876-78'de alınan Peabody-Martini ve Martini Henry, 1000 Winchester tüfekleri ve bunların kovan, mermi, süngü ve diğer mühimmatı için ABD şirketlerine yaklaşık 5.335.308 dolar ödenmiştir. Bkz. Kara, *a.g.m.*, s. 39.

³³ Fendoğlu, *a.g.e.*, s. 199-200.

XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti ve ABD ticari ilişkileri durgun seyretmiştir. Her iki tarafın yaşamakta olduğu iç sorunlar, ticari faaliyetlerin gelişmesini engellemiştir. Nitekim ABD’de görülen para darlığı, anlaşmalara rağmen taraflar arasında ticari hukuk kurallarının tam olarak oturtulamaması, Osmanlı Hükümeti’nin ticari faaliyetleri teşvik etmemesi ve ülkede görülen genel asayiş olayları bu durgunluğun sebepleri arasındadır. Bu dönemde büyük ABD’li tüccarlar sermayelerini, can ve mal güvenliğinden emin olmadıkları Osmanlı Devleti’ne aktarmaktan çekinmişlerdir.³⁴ Büyükelçi Morgenthau’ya göre Türklerin yabancılar üzerinde vergilendirme gücü zayıftı. Yabancı güçlerin müsaadesi olamadan gümrük vergilerinde artış bile yapamıyorlardı. Bu durum Osmanlı Devleti’nin kendi sanayisini geliştirmesine olanak tanınamakta, birçok ürünün dışardan ithal edilmesine neden olmaktaydı.³⁵

I. Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde ABD’nin Yunanistan’a “Idaho” ve “Missisipi” adlı iki savaş gemisini satması ve Osmanlı Devleti’nin bu olaya tepki göstermesi, Türk-ABD ilişkilerinde sorun yaşanmasına neden olmuştur. Bu duruma 11 Kasım 1914 tarihinde Osmanlı Devleti’nin İttifak Devletleri safında savaşa dâhil olması eklenmiş ve Türk-ABD ilişkileri büyük hasar almıştır.³⁶ I. Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Devleti’nin kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırması ABD’yi rahatsız etmiş, bu durumun ABD çıkarlarını olumsuz yönde etkileyeceğine dair haberler çıkmaya başlamıştır.³⁷ ABD Büyükelçisi Morgenthau’un kapitülasyonların kaldırılması ile ilgili, ABD’nin ekonomi bağlamındaki ayrıcalıkları terk etmeyi kabul edebileceğini fakat adli kapitülasyonlardan asla vazgeçmeyeceğini belirtmiştir. Büyükelçiye göre Osmanlı Devleti adalet yönetiminde Avrupalı kıstaslardan uzaktı. Bu

³⁴ Kara, a.g.m, s. 40.

³⁵ Henry Morgenthau, **Büyükelçi Morgenthau’nun Öyküsü**, Çev: Atilla Tuygan, Belge Yayınları, İstanbul 2017, s. 101-102.

³⁶ Doğan Koçak, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türkiye ile ABD Arasında Olan İlişkilerin Gelişimi ve Türkiye-ABD Ticaret Anlaşması (1 Nisan 1939)”, **Atatürk Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2018, s. 102. Nitekim 2 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı Devleti’nin almış olduğu genel seferberlik kararı, ABD gazetelerinde savaşa hazırlığı olarak yorumlanmış, özellikle yabancı basın Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki iş birliği hakkında değerlendirmelerde bulunmuş, Romanya ve Yunanistan’ın da bu yönde karar alması halinde Balkanlar’da kargaşanın kaçınılmaz olacağı ifade edilmiştir. Bkz. Alper Karaşin, “İzmir’in İşgaline Giden Süreçte ABD’nin Osmanlı Siyaseti ve ABD Kamuoyu”, **Tarih ve Günce**, Sayı: 12, 2023, s. 34.

³⁷ Yanardağ, a.g.m, s. 258-259. 1913 yılında büyükelçilik görevine başlayan ve 1916 yılının Şubat ayına kadar İstanbul’da kalan Amerikalı diplomat Morgenthau’ya ait vesikalarda sık sık Rumları savunan ifadeler yer verilmiştir. Diğer Morgenthau özellikle Talat Paşa ile yaptığı görüşmelerde Rum haklarını savunmuş ve Türklerin, Almanya etkisinde kaldığını belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Heath W. Lowry, **Büyükelçi Morgenthau’nun Öyküsünün Perde Arkası**, Çev: Belkıs Torfilli, İsis Yayıncılık, İstanbul 1991.

nedenle Türk mahkemelerinin mevcut standartlarında ısrar etmesi durumunda kapitülasyonların kaldırılmasının asla kabul edilmeyeceğini ifade etmiştir.³⁸

1917 yılında ABD'nin Almanya karşısında savaşa katılması, ilk defa Türk-ABD münasebetlerinin kesilmesine sebep olmuştur. Bu tarihten itibaren ABD'nin Türkiye ile olan münasebetlerini İsveç'in, ABD'deki Türklerin haklarının korunması görevinin ise İspanya tarafından yürütülmesi yönünde bir karar alınmıştır.³⁹ Bununla birlikte ABD'nin İstanbul Elçisi Mr. Elkus, Türk-ABD ilişkilerinin devam etmesi yönünde birtakım çalışmalarda bulunmuş, Elkus'un İstanbul'da kalmasına hastalığı sebep gösterilerek Osmanlı Devleti tarafından izin verilmiştir. Bu sırada Osmanlı Devleti'nin Washington Elçisi Abdülhak Hüseyin Bey hastalığı sebebiyle vefat etmiş, diğer Osmanlı diplomatları ise İstanbul'a gelmiştir. İlişkilerin kesilmesinden sonra ABD Hükümeti, ABD'deki Türk vatandaşlarını silahaltına almaya çalışmış, hatta Türklere ait mallara el koymak istemiş, fakat ABD'nin bu teşebbüsü Mr. Elkus'un gayretleriyle durdurulmuştur.⁴⁰ I. Dünya Savaşı yıllarında ve savaş sonrasında ABD'ye göç etmek niyetinde olan Osmanlı tebaası Ermeni ve Rum varlığı, ABD ile Osmanlı Devleti'nin direkt olarak karşı karşıya gelmesine de engel olmuştur.⁴¹

ABD'nin I. Dünya Savaşı'na katılması, savaş sonrası kurulacak olan barış ortamının şekillenmesinde ABD'nin rol ve önemini artırmıştır. Bu çerçevede Türk boğazlarının Osmanlı kontrolünden alınması ve Osmanlı'da yaşayan azınlıklara özerklik verilmesi gibi hususlar ile sonrasında ilan edilecek olan Wilson Prensipleri de bir şekilde bağdaştırılmıştır. ⁴² Bütün bu gelişmelere rağmen ABD'nin çıkarlarının zedelenmemesi için Osmanlı ile ilişkilerini devam ettirmek düşüncesinde olduğunu söylemek mümkündür. ⁴³ Nitekim ABD, Mondros Mütarekesi sonrası dönemde

³⁸ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 103-104.

³⁹ Mustafa Tüter, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Kökenleri", **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 34, Sayı: 2, 2015, s. 158.

⁴⁰ Rahmi Doğanay, "Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk-Amerikan İlişkileri (1918-1927)", **Turkish Studies**, Cilt: 9, 2014, s. 373.

⁴¹ Kadir Kasalak, "Birinci Dünya savaşı Yıllarında Osmanlı ABD İlişkileri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 5, 2014, s. 121.

⁴² Tüter, *a.g.m.*, s. 158.

⁴³ Gürbüz Aslan, "Diplomatik İlişkilerin Kesilmesinden Stratejik Ortaklığa Giden Süreçte Türk-Amerikan İlişkileri (1917-1945)", **Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2018, s. 5.

ABD'nin bölgedeki menfaatlerini korumak için Türkiye'ye Lewis Heck'i temsilci olarak gönderme kararı almıştır.⁴⁴

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin içine düşmüş olduğu sıkıntılı durum, Türk siyasi çevrelerinde ve aydınları arasında Amerikan mandası fikrinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁴⁵ ABD'nin görüşüne göre Amerikan mandası Anadolu'da değil İstanbul'da savunulmuş, İstanbul ve çevresinde kabul edilecek bir ABD mandasının Avrupalı devletlere verilecek mandadan daha iyi olabileceği düşüncesi hâkim olmuştur.⁴⁶

ABD başkanı olan Wilson'ın Türklerin Avrupa'dan tamamen çıkarılması fikrini savunmasına⁴⁷ karşılık Atatürk, Wilson Prensipleri vasıtasıyla ABD'yi Millî Mücadele'de yanına çekmeyi planlamıştır. Bu düşünce Lozan görüşmeleri boyunca sürdürülmüş, fakat istenilen sonuç elde edilememiştir.⁴⁸ Millî Mücadele yıllarında ABD, Ermenilerin Türklere karşı düşmanca faaliyetlerine destek vermiş; ABD'li misyonerler, Türklere karşı propaganda yapmaya devam etmiştir.⁴⁹

⁴⁴ Lewis Heck hazırlamış olduğu raporlarında, ABD Konsoloslarının görevlerine devam etmelerinin gerekli olduğunu belirtmiş ve ilk etapta Halep, İzmir ve Sivas gibi stratejik noktalarda Amerikan Konsolosluklarının yeniden faaliyete geçmesinin uygun olacağını ifade etmiştir. Bkz. Doğanay, *a.g.m.*, s.373.

⁴⁵ Fahir Armaoğlu, **Türk Amerikan İlişkileri 1919-1997**, Kronik Kitap, İstanbul 2017, s. 29. Nitekim 1919 Temmuz 26 tarihinde toplanan Erzurum Kongresi sırasında Bekir Sami Bey (Kunduh), Atatürk'e geçici bir ABD mandasını uygun gördüğüne yönelik bir mektup vermiştir. Yine Kongre sırasında Halide Edib, Ali Fuat Paşa ve Kara Vasıf Bey gibi isimlerin ABD mandasını destekledikleri ortaya çıkmıştı. Bkz. Füsun Türkmen, **Kırılğan İttifaktan "Model Ortaklığa" Türkiye ABD İlişkileri**, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 37; Kadir Kasalak, **Millî Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1993, s. 81-94; Selçuk Duman, "Mütareke Döneminde Amerikan Mandatları Tartışmaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt. 20, Sayı: 59, s. 569-595.

⁴⁶ Charles N. Sherrill, **Bir ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıratları Mustafa Kemal I**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1999, s. 71-72.

⁴⁷ Osman Yalçın, **"İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türk Amerikan İlişkileri"**, **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 21, 2012, s. 91.

⁴⁸ Armaoğlu, **Türk-Amerikan...**, s. 30.

⁴⁹ Kuzgun, *a.g.e.*, s. 49-50; Mithat Aydın, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi", **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 19, 2006, s. 79-122; Gürsoy Şahin, "Türk-Ermeni İlişkilerinin Bozulmasında Amerikalı Misyonerlerin Rollerini Üzerine Bir İnceleme", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 7, Sayı 1 (Ermeni Özel Sayısı), 2005, s. 185-207; Levent Çörekli, "ABD'nin Osmanlı Topraklarında Misyonerlik Faaliyetleri ve Ermeniler", **Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, Cilt. 5, Sayı: 1, 2023, s. 1-13.

1.3 İki Savaş Arası Dönemde Türkiye-ABD İlişkileri

1.3.1 1923-1939 Yıllarında Türkiye-ABD Diplomatik İlişkileri

Millî Mücadele Dönemi'nin sonlarında Türk dış politikasının ana prensibi, yeni kurulan Türk devletini uluslararası alanda kabul ettirmek oldu. Türkiye'nin millî, çağdaş bir devlet olarak dış politikada kabul görmesi ise Lozan Konferansı ile olmuştur.⁵⁰ Mudanya Mütarekesi ile Millî Mücadele'nin askeri aşaması sona ermiş, kalıcı barış görüşmeleri İtilaf Devletleri'nin isteği üzerine, İsviçre'nin Lozan şehrinde gerçekleşmiştir.⁵¹ Lozan Konferansı 20 Kasım 1922 tarihinde başlamış, ABD Konferans'a gözlemci sıfatıyla katılmıştır.⁵² Lozan görüşmelerinin 22 Kasım 1922-4 Şubat 1923 tarihleri arasındaki birinci döneminde, Müttefik Devletler ile Türk Heyeti arasındaki uyuşmazlıkların giderilmesinde ABD uzlaşmacı bir tutum sergilemiş, fakat istenilen sonuçlar elde edilememiştir.⁵³

Lozan Konferansı devam ederken ABD Dışişleri Bakanlığı 1923 yılı başlarından itibaren Türkiye ile en kısa zamanda bir antlaşma yapmayı düşünmekteydi.⁵⁴ Nitekim 14 Ocak 1923 tarihinde İsmet Paşa ve Mr. Grew, iki ülke arasında bir dostluk ve ticaret anlaşması yapılması konusunda hemfikir olduklarını belirtmişlerdi.⁵⁵ Bununla birlikte Türkiye-ABD ilişkilerinin başlayabilmesi için birtakım sorunların da çözülmesi gerekiyordu. Lozan Konferansı'nda Türkiye ile ABD arasında tartışılan konulardan biri de Chester Projesi oldu. Resmî adı ile “Şarkî Anadolu Demiryolları Anlaşması” olan bu proje ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da demiryolu yapımı ve işletilmesi

⁵⁰ Mehmet Serhat Yılmaz, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1923-1938), (Editörler: Serkan Kekevi, vd.), **Türk Dış Politikası (1830-1989)**, Berikan Yayınevi, Ankara 2017, s. 421.

⁵¹ İsmet Türkmən, “Millî Mücadele Döneminde Dış Politika”, (Editörler: Serkan Kekevi, vd.), **Türk Dış Politikası (1830-1989)**, Berikan Yayınevi, Ankara 2017, s.408.

⁵² Fahir Armaoğlu, “Amerikan Belgelerinde Lozan Konferansı ve Amerika”, **Belleten**, Cilt. 55, Sayı: 215, 1991, s. 483-528.

⁵³ Charles N. Sherrill, **Bir ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları Mustafa Kemal II**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1999, s. 32-33.

⁵⁴ Bununla birlikte “*bünyesinde bulunan Hristiyanların can ve mal güvenliğini tam olarak sağlayamayan*” Türkiye ile bir antlaşma yapılmaması hususunda Amerikan Dışişleri'ne çok sayıda önerge ve mektup gelmiştir. İsmail Köse, “*ABD’de Türk-Amerikan Lozan Anlaşması’nın (6 Ağustos 2023) Onay Tartışmaları ve Onay Taraflarının Yayınlamış Olduğu Kitapçık*”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 14, 2014, s. 133. Bu tepkiler üzerine İstanbul’daki Hristiyan azınlık konusu, ABD için özel bir ilgi alanını oluşturmuş ve ABD, azınlıkların korunması için gerekli tedbirleri almaktan çekinmeyeceğini dile getirmiştir. Bkz. Kenan Özkan, **Mondros Mütarekesi’nden Lozan Barış Konferansı’na Millî Mücadele Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri 1918-1923**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 275-276.

⁵⁵ John Grew, **İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları Atatürk ve İnönü**, Çev: Muzaffer Aşkın, Çağdaş Matbaacılık, (Yayın yeri belirtilmemiş) 2000, s. 36-37.

hususunda Amerikalı Albay Colby M. Chester ile Osmanlı Devleti arasında daha önce görüşmeler yapılmış, bu hattaki demiryollarının yapımı için “Ottoman-American Development Company” (O.A.D.C.) adlı bir şirket kurulmuş, fakat yapılan görüşmeler neticesinde proje bir sonuca bağlanamamıştı.⁵⁶ I. Dünya Savaşı’ndan sonra bu proje tekrar gündeme getirilmiş ve ABD, Ankara Hükümeti ile temaslarda bulunmuştur. Lozan Konferansı’nda Musul meselesi kapsamında proje yeniden tartışılmaya açılmıştır.⁵⁷ 8 Nisan 1923 tarihinde TBMM’de de tartışmaya açılan proje, 9 Nisan 1923 tarihinde onaylanmıştır. Böylece şirket Ankara’dan Musul’a uzanan bir demiryolunu inşa etme ve bu demiryolu boyunca petrol ve maden kaynaklarını arama ve işletme imtiyazını elde etmiş oluyordu.⁵⁸ Fakat bu durum, İngiltere ve Fransa’nın tepkisine yol açmış, daha sonra “Ottoman-American Development Company”nin ABD’li ve Kanadalı ortakları arasında çıkan anlaşmazlıklar sonucunda proje hayata geçirilememiştir.⁵⁹

Görüşmeler sonrasında her ne kadar 6 Ağustos 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile ABD ayrı bir antlaşmaya imza atmışlarsa da Türkiye’nin Ermeni meselesine olan yaklaşımı ve kapitülasyonların kaldırılması, ABD’yi rahatsız etmekteydi. Bu durum ise ABD’nin Lozan Barış Anlaşması’nı onaylamadığı anlamına gelmekteydi. İki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasını istemeyen ABD Dışişleri Bakanı Frank Billings Kellogg, İstanbul’daki ABD Yüksek Komiseri Amiral Mark Lambert Bristol’dan Ankara’ya gitmesini ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Bey ile görüşmesini istemiştir. Amiral Bristol 20 Ocak 1927’de Ankara’ya hareket ederek Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Amiral Bristol antlaşmanın Senato tarafından reddinin ABD’nin Türkiye ile dostane ilişkilere girmek istemediği anlamına gelmediğini belirtmiştir. Yapılan görüşmelerden sonra karşılıklı “nota teatisi” ile 17 Şubat 1927’de imzalanan geçici bir antlaşma ile diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuş,⁶⁰ Mr. Grew’in 19 Mayıs 1927’de Türkiye’ye elçi olarak atanmasıyla iki taraf arasındaki ilişkiler resmiyet kazanmıştır.⁶¹ 27 Mayıs

⁵⁶ Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 29.

⁵⁷ Erdal Açıkşes, Rahmi Doğanay, **Amerika’nın Yüz Yıllık Ortadoğu Hayali Chester Projesi**, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elâzığ 2010, s. 108-128.

⁵⁸ Bilmez Bülent Can, **Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 231-261.

⁵⁹ Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan.....**, s. 30-31.

⁶⁰ Koçak, *a.g.m.*, s. 104-105

⁶¹ Grew, *a.g.e.*, s. 68.

1927’de Mr. Grew Mustafa Kemal Paşa’ya güven mektubunu sunmuş ve görevine başlamıştır.⁶² Buna karşılık aynı yıl Türkiye’nin Washington Büyükelçiliğine atanan Ahmet Muhtar Bey (Mollaoğlu) de Başkan Calvin Coolidge’ye güven mektubunu sunmuştur. İlişkilerin olumlu yönde ilerlemesi ABD ile Türkiye arasında resmî nitelikteki ilk anlaşma olan “1 Ekim 1929 Tarihli Ticaret ve Seyr-i Sefain Anlaşması”nın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.⁶³

ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt döneminde de Türk-ABD ilişkileri gelişmeye devam etmiştir. 1933 yılında Los Angeles’te meydana gelen deprem ve Nisan 1933’te Akron isimli yolcu zeplininin düşmesi taraflar arasında duygusal bağları da kuvvetlendirmiştir. Nitekim Atatürk yaşanan hadiseler dolayısıyla Roosevelt’e gönderdiği mesajında kendisinin ve Türk halkının üzüntüsünü dile getirmiştir. Atatürk ABD’yi “dost ve büyük millet”, buna karşılık olarak Roosevelt de Türk ulusunu “en kıymetşinase” ifadesiyle vasıflandırmıştır. Yine Roosevelt Cumhuriyet’in onuncu yıl dönümünde Türkiye Washington Büyükelçiliği’nin New York’ta verdiği yemekte Türk milletine ve Atatürk’e tebriklerini ileterek Türk milletinin refah ve saadeti için temennide bulunmuştur.⁶⁴

1.3.2 1923-1939 Yıllarında Türkiye-ABD Ticari İlişkileri

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile ABD arasında siyasî ve diplomatik alanda görülen yakınlaşma, aynı zamanda ticari ve ekonomik münasebetlerin de gelişmesini sağlamıştır. 1923-1939 yıllarında Türk-ABD ticari ve ekonomik münasebetleri hakkında bilgi vermeden önce bahsedilen dönemde, Türk ekonomisinin genel durumuna göz atmak yerinde olacaktır.

Osmanlı Devleti XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında girdiği savaşlar nedeniyle ekonomik açıdan hayli yıpranmış, dış borçlar artmış ve üretim tamamen durmuştu.⁶⁵

⁶² Joseph C. Grew, **Amerika’nın İlk Türkiye Büyükelçisi’nin Anıları Yeni Türkiye**, Çev: Kadri Mustafa Orağlı, Multilingual, İstanbul 1999, s. 41-42

⁶³ Koçak, *a.g.m.*, s. 104-105. Anlaşmada müzakerelerini ABD adına yürüten Büyükelçi Mr. Grew’e göre Türkiye ABD’ye daha fazla mal ihraç etmek, kamu işlerinde ABD şirketleri ve Amerikan sermayesinin ilgisi çekmek ve yapılacak anlaşma moral prestijine sahip olmayı düşünmüştü. Bkz. Joseph C. Grew, **Amerika’nın İlk Türkiye Büyükelçisi’nin Anıları Yeni Türkiye**, Çev: Kadri Mustafa Orağlı, Multilingual, İstanbul 1999, s. 152-153.

⁶⁴ Armaoğlu, **Türk-Amerikan...**, s. 36-37.

⁶⁵ I. Dünya Savaşı sonlarında Anadolu’da sadece iki tane askeri fabrika ve 282 tane de küçük çaplı atölye bulunmaktaydı. Bkz. Ali Coşkun, “*Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi*”, **Atatürkçü Düşünce Dergisi**, Sayı: 4, 2003, s.72. Yine bu imalat hanelerde ortalama beş işçi çalışmakta, işyerlerinin ancak % 15’i sermaye ve

Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti Devleti Osmanlı'dan, dışa bağımlılığın hâkim olduğu yarı sömürge bir toplumsal yapının oluşturduğu bir ekonomik yapıyı devralmıştı.⁶⁶ Bu ekonomik yapı yüzyıllardır değişmemişti. Nüfusun neredeyse tamamı doğrudan veya dolaylı olarak tarımla geçimini sağlamaktaydı. Tarımda ise çok ilkel yöntemler kullanılmaktaydı. Köylüler kendilerine yetebilecek kadar üretim yapmakta, demiryolları yetersiz ve mevcut olanlar ise bakımsız olduğundan birçok bölgede tarımsal ürünlerin pazarlanmasında sorunlar yaşanmaktaydı.⁶⁷ Diğer taraftan I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yılları Anadolu'daki hayvan varlığını büyük oranda tahrip etmiş, hayvan neslini neredeyse yok olmakla karşı karşıya bırakmıştı.⁶⁸

Atatürk güçlü bir millet ve devletin var olabilmesi için güçlü bir ekonomik yapıya ihtiyaç olduğunun bilincindeydi. Bu maksatla Türk milletinin kalkınmasını ekonomi, eğitim ve düzen seferberliği gibi üç önemli faktöre dayandırmıştı.⁶⁹ Atatürk ekonominin önemini şu sözlerle açıklamıştır: “Bir milletin doğrudan doğruya yaşantısı ile ilgili olan, o milletin ekonomik durumudur. Tarihin ve tecrübenin süzgecinden arta kalan bu hakikat, bizim milli yaşantımızda ve milli tarihimizde, tamamen kendisini göstermiştir.”⁷⁰ Buradan da anlaşılıyor ki Atatürk ekonomi politikasını, “tam bağımsızlık” ve “ulusallık” ilkelerine dayandırmış, daima bu ilkeler doğrultusunda karar vermiştir. Ülkenin ekonomik olarak kalkınmasında, ilk olarak ülkenin millî kaynakları değerlendirilmeye çalışılmıştır.⁷¹

Atatürk dönemi ekonomi politikalarını 1923-1929 ve 1929-1939 arası dönem olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.⁷² İktisadi bağımsızlık olmadan siyasi bağımsızlığın olmayacağını düşünen Cumhuriyet'in lider kadrosu, Cumhuriyet ilan edilmeden önce ekonomi politikalarına yön verecek olan bir iktisat kongresini toplamayı düşünmüş ve

emek açısından Türklere bulunmaktaydı. Bkz. Tefik Çavdar, **Millî Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm I**, Çağdaş Matbaacılık, (Basım Tarihi Yok), 2001, s. 63-65.

⁶⁶ İstiklâl Yaşar Vural, “Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 20, 2008, s. 77.

⁶⁷ Okan H. Aktan, “Atatürk'ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık” **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, s. 29.

⁶⁸ Savaşın başlarında Anadolu'da yaklaşık 6.938.306 sığır bulunurken, savaş sonunda bu sayı 4.118.000'e kadar düşmüştür. Koyun sayısı ise 18.721.550'den 11.200.000'e kadar gerilemiştir. Bkz. Çavdar, a.g.e, s. 29.

⁶⁹ Esat Çelebi, “Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri” **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 2002, Sayı: 5, s. 17-18.

⁷⁰ Aktan, a.g.m., s.31.

⁷¹ Serdar Öztürk, Fatih Yıldırım, “Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları” **C.Ü. İktisadi ve İdarî Bilimler Dergisi**, 2009, Cilt: 10, Sayı: 2, s. 148.

⁷² Baskın Oran, “1923-1929: Görelî Özerklik-1” (Editör: Baskın Oran), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt: 1 1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 243.

bu maksatla 15 Şubat 1923'te İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi'ni gerçekleştirmiştir.⁷³ Kongrede alınan kararlarda liberal iktisadi felsefe ve görüşleri temsil edilmiştir.⁷⁴ Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararlar, 1938 yılına kadar Atatürk'ün öncülüğünde ana hatlarıyla hayata geçirilmeye çalışılmıştır.⁷⁵ Kongrede alınan kararlar doğrultusunda ekonomi “dışa açık” olacak, yabancı sermaye desteklenecek, ana slogan da “liberalizm” olacaktı.⁷⁶

1923-1929 yılları arasında bir yandan denk bütçe ve sıkı para politikaları hayata geçirilmeye çalışılırken temel ekonomik faaliyetler devlet tarafından yürütülmüş, ekonomik kalkınmada ise özel girişime öncelik verilmiştir. Fakat devletin özel sektörü teşvik için uygulamaya koyduğu bütün önlemlere rağmen özel teşebbüsten istenilen sonuç elde edilememiştir. Bunun sebeplerden birincisi, Lozan Barış Anlaşması ile birtakım sınırlamaların bu dönemde hâlâ varlığını koruyor olmasıdır.⁷⁷ Dönemin sonuna doğru 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Buhranı da Türkiye'nin ekonomi politikalarını olumsuz yönde etkilemiştir.⁷⁸ Bununla birlikte 1929 yıllarına gelindiğinde, Türkiye 1923 yıllarına nazaran ekonomik alanda belirli bir mesafe almış bulunuyordu.⁷⁹

Bu dönemde tarımın geliştirilmesi ve üretimin artırılması için de birtakım düzenlemeler yapılmış; çiftinin ihtiyacı olan kredi, gübre, tohumluk tedariki ve sulama konusunda tarımla uğraşan kesime destek olunmuştur.⁸⁰ Tarımsal vergi konusunda

⁷³ Yıldırım Koç “İzmir İktisat Kongresi (1923) ve İşçiler”, **Egird Yarım Dergisi**, Ağustos 2009, s. 3; Mehmet Kayıran, Selami Saygın, “İzmir İktisat Kongresi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi**, Cilt. 2 Sayı: 5, 2019, s. 27-70.

⁷⁴ Vural, *a.g.m.*, s.79.

⁷⁵ Mehmet Akif Tural, “Barış İçinde Cumhuriyete”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2008, s. 411.

⁷⁶ Oran, *1923-1929...*, s. 244.

⁷⁷ Hüseyin Akyıldız, Ömer Eroğlu, “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, Cilt: 9, Sayı: 1, 2004, s. 47-48. Örneğin Anlaşma ile gümrük vergilerinin beş yıl süreyle 1916 yılındaki seviyede tutulması mecburiyeti, sınai üretiminde beş yıl daha gümrük koruması uygulanmasına izin verilmemesi demektir. Bkz. Nadir Eroğlu “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-38)”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 2, 2007, s. 66.

⁷⁸ Akyıldız, Eroğlu, *a.g.m.*, s. 47-48. Bu bunalım ABD’de başlayıp bütün dünyayı etkisi altına almıştır. Sonuçta dünya ekonomisi o zamana kadar görülmemiş bir durgunluk yaşamıştır. Batı ekonomilerinin ithalat oranları yüzde 25 azalmış, ihracat oranlarında yüzde 50 düşüş görülmüştür. İşsizlikte ise fazlaca artış yaşanmıştır. Ülkelerin ekonomik durgunluktan kurtulmak amacıyla korumacılığa başvurmaları sonucu dünya genelinde ticaret büyük oranda daralmıştır. Bkz. Aktan, *a.g.m.*, s. 34.

⁷⁹ Nitekim Türkiye gerek dış ticarete gerekse ödemeler dengesinde sürekli açık vermesine rağmen, bu dönemde dönem de gayri safi milli hâsıla 1923 yılında 570 milyon dolar iken bu miktar 1929 yılında 1.052 milyon dolara çıkmış bulunuyordu. Bkz. Akyıldız, Eroğlu, *a.g.m.*, s. 48.

⁸⁰ Yalçın Acar, **Tarihsel Açısından Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar (1923-1963)**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1995, s. 29.

önemli bir adım atılmış ve Şubat 1925'te Aşar Vergisi kaldırılmıştır.⁸¹ 1924'te Türkiye İş Bankası, 1925'te ise Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur.⁸² Diğer taraftan sanayinin teşvik edilmesi amacıyla 1927 yılında, 25 yıl süreyle Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır.⁸³

1930 yılına kadar devlet eliyle pek çok askerî ve sivil sanayi tesisi kurulmuştur. Bu çerçevede 1921'de Ankara Marangoz Fabrikası; 1923'te Ankara Silah Fabrikası; 1924'te Eskişehir Uçak Tamir Fabrikası; 1925'te Kırıkkale Topçu Mühimmatı Fabrikası, Eskişehir Cer Atölyeleri, Adana Mensucat Fabrikası; 1926'da Kırıkkale Çelik Döküm ve Haddehanesi, Kırıkkale Pirinç Döküm ve Haddehanesi, Demir Çelik, Eskişehir Uçak Bakım İşletmesi, Alpulu Şeker Fabrikası, İstanbul'da inşaat demiri üreten ilk haddehane, Kayseri Uçak ve Motor Fabrikası, Bakırköy Çimento Fabrikası, Uşak Şeker Fabrikası; 1927'de Bünyan Dokuma Fabrikası, Bursa Dokumacılık Fabrikası, Ankara Fişek Fabrikası; 1928'de Ankara Çimento Fabrikası, İstanbul Bomonti'de Türk Mensucat Fabrikası, Gaziantep'te Mensucat Fabrikası; 1929'da Ayancık Kereste Fabrikası ve Paşabahçe Rakı ve İspirto Fabrikası kurulmuştur.⁸⁴

1929-1939 yılları arasında uygulanan devletçilik politikası ise özel müteşebbisin öne çıkarıldığı 1923-1929 yılları arasında uygulanan ekonomi politikalarından istenilen verimin alınamaması sonucunda zorunlu olarak ortaya çıkmış, bu dönemde devlet eliyle bir sanayileşme politikası başlatılmıştır.⁸⁵ Diğer taraftan 1929'da yaşanan ekonomik kriz sonrasında dünyada olduğu gibi Türkiye'de de serbest piyasa ekonomisine olan güven azalmış ve hükümetler ekonomide daha etkin rol oynamanın gerekliliğine inanmışlardır.⁸⁶

⁸¹ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s. 42; Mehmet E. Palamut, "Aşar ve Düşündürdükleri", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt. 43 (Prof. Dr. S. F. Ülgener'e Armağan), İstanbul, 1987, s. 69-78; Kenan Kırkpınar, "Aşar Vergi Sisteminin Kaldırılışı", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt. 1 Sayı: 2, 1992, 105-125.

⁸² M. Esra Atukalp, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Yüzyılında Bankacılık Tarihi", **Paradigma İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 12, 2023, s. 204.

⁸³ Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun tam olarak amacına ulaştığını söylemek mümkün değildir. 1928 yılında bu teşvikten faydalanan işletme sayısı 1.261 iken 1929'da 1.857'ye yükselmiş, fakat daha sonra hızla gerileyerek 1.100 civarına inmiştir. Bkz. Vural, *a.g.m.*, s.105-106.

⁸⁴ Mehmet Eysile, "Cumhuriyet Döneminde Sanayileşme Faaliyetleri (1923-1950)", **History Studies**, volume: 10, issue: 8, 2018, s. 112.

⁸⁵ Oran, *1923-1929...*, s. 247.

⁸⁶ Acar, *a.g.e.*, s. 44.

Türkiye’de ekonomide uygulanan Devletçilik ilkesinin bir doktrin olmaktan ziyade, pragmatik bir anlayışın ürünü olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Devletçilik ilkesi 10 Mayıs 1931 tarihinde CHP programına dâhil olmuş, 5 Şubat 1937’de ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti Anayasası’na ana ilkelere birisi olarak eklenmiştir.⁸⁷

Devletçilik uygulamalarının somut olarak başlangıcı, 1930’ların başında Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı’nın hayata geçirilmesi ile olmuştur. Bu görüşten yola çıkarak devletçilik politikasının ekonomik kalkınmada sanayiye öncelik verilen bir nitelik taşıdığı söylenebilir.⁸⁸ 17 Nisan 1934 tarihinde uygulanmaya başlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile devlet, iktisadi hayatta öne çıkmıştır.⁸⁹

Bu doğrultuda 1935’te 20 milyon sermaye ile özellikle enerji ve madencilik alanında araştırma yapmak üzere Etibank kurulmuştur. Etibank, yabancılar tarafından işletilen Murgul bakır ve Divriği demir işletmelerini satın almış, daha sonra Ereğli Kömür İşletmeleri de Etibank’a dâhil olmuştur. 1935 yılında madenlerin araştırılması ve yerlerinin tespitinin yapılması amacıyla Maden Tetkik Arama Enstitüsü kurulmuştur.⁹⁰ Yine bu dönemde 1933 yılında Sümerbank ve İller Bankası, 1935 yılında Etibank, 1937 yılında Denizbank kurulmuştur ve 1938 yılında küçük esnaf ve zanaatkarlara kredi sağlamak için Halk Bankası kurulmuştur.⁹¹

1930’da döviz, para arzı ve dolaşımını kontrol altında tutmak maksadıyla Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılmıştır.⁹² Milli ekonomi ve Türk lirasını koruma altına almak için 1931 yılında Merkez Bankası kurulmuştur.⁹³ Resmi olarak faaliyetine 1 Ocak 1932’de başlayan banka, para piyasasını düzenleme, hazine işlerini

⁸⁷ Aytekin Altıparmak, “Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayinin Gelişimi”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 13, 2002, s. 39-41.

⁸⁸ Yakup Kepenek, **Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, Teori Yayınları, Ankara 1987, s. 58.

⁸⁹ Coşkun, *a.g.m.*, s. 76. Birinci Beş Yıllık Plan ile endüstride yerli ham madde kullanmak, tüketim araçları üretimine öncelik vermek, yerli fabrikaları bölgesel olarak dağıtmak amaçları güdülmüştür. Bu dönemde; demir, çimento, kükürt, cam şişe, kâğıt-selüloz, tekstil, kimya ve şeker gibi kolları yirmiye yakın fabrika için 15 milyon liralık yatırım düşünülmüştür. Bkz. Yalçın Küçük, **Planlama Kalkınma ve Türkiye**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1985, s. 248.

⁹⁰ Dursun Ali Akbulut, “Çöken Devlet”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2008, s. 324-325.

⁹¹ Filiz Yetiz, “Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi”, **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 9, Sayı: 2, 2016, s. 111.

⁹² Bülent Dâver, “Atatürk ve Ekonomi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 31, 1995, s. 302.

⁹³ Erdal Türkkan, **Türkiye Ekonomisi Geçiş Ekonomisi Yaklaşımı**, Orion Kitapevi, Ankara 2016, s. 59.

yürütme, Türk parasının değerinin korunması ile alâkalı çalışmalar yapmak gibi sorumlulukları üstlenmiştir.⁹⁴

1930-1939 yılları arasında devlet eliyle pek çok askerî ve sivil sanayi tesisi kurulmuştur. Bu çerçevede 1930'da Kayaş Kapsül Fabrikası ve Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası; 1932'de Diyarbakır Tekel Rakı Fabrikası ve Sümerbank; 1934 yılında Keçiborlu Kükürt Fabrikası, Turhal Şeker Fabrikası, Isparta Gülyağı Fabrikası, Kayseri Uçak ve Motor Fabrikası, Sümerbank Bakırköy Bez Fabrikası, İlk Süttozu Fabrikası ve Zonguldak Kömür Yıkama Fabrikası; 1935 yılında Kırıkkale Tüfek Fabrikası, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Etibak, Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi, Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası, Zonguldak Türk Antrasit Fabrikası, Sümerbank Kayseri Dokuma Fabrikası ve Ankara Mamak'ta Gaz Maskesi Fabrikası; 1936 yılında Kayseri Uçak Fabrikası, Kırıkkale Nitroselülozlu Barut Fabrikası, Sümerbank Malatya İplik ve Bez Fabrikası, İzmit Kağıt ve Karton Fabrikası, Elazığ Şark Kromları İşletmesi, Seka İzmit'teki Kağıt Fabrikası; 1937 yılında Kırıkkale Top Fabrikası, Sümerbank Konya Ereğlisi Dokuma Fabrikası, Ankara Bira Fabrikası, Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası; 1938 yılında Gemlik Suni İpek Fabrikası, Bursa Merinos Fabrikası, Divriği Demir Madenleri, Murgul Bakır İşletmeleri, Eskişehir İspirto Fabrikası ve Giresun Fiskobirlik; 1939'da Ergani Bakır İşletmesi, Karabük Demir Çelik Kok Fabrikası, Sivas Demiryolu Makineleri Fabrikası, Karabük Demir Çelik Fabrikası, Karabük Demir Çelik Boru Fabrikaları ve Tekirdağ Şarap Fabrikası kurulmuştur.⁹⁵

Türkiye'nin 1923-1939 yılları arasındaki dış ticaret politikaları ise yine Lozan Barış Anlaşması'nın ve 1929 yılı Dünya Ekonomik Bunalımı'nın etkisi altında bir gelişme göstermiştir. Türkiye Lozan Anlaşması'nın gümrük tarifeleri konusundaki sınırlamalarından 1929 yılında kurtulmuştur. Dış ticaret 1923'te 36,1 milyon dolar ve 1925-1928 döneminde 25 milyon dolar civarında iken bu oran Lozan'ın kısıtlayıcı hükümlerinin devre dışı olmasıyla 1929'da 48,7 milyon dolara kadar çıkmıştır. 1923-1928 yılları arasında ithalatın GSMH içerisindeki payı %15 iken 1933-1939 yılları arasında %6,5 kadar gerilemiştir. Yani bu dönemde millî ekonominin dışa bağımlık

⁹⁴ Fatma Erdoğan, "Atatürk Dönemi'nde Ekonomik ve Sosyal Yapının Kurumsallaşmasına Yönelik Politikalar Üzerine Bir İnceleme", **Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, 2022, s. 32.

⁹⁵ Evsile, *a.g.m.*, s. 112-113.

oranı oldukça düşmüştür.⁹⁶ Bu dönemde ithalatın Türk lirası olarak değeri 1929'da 256 milyon iken 1933'te 70 milyona gerilemiş, 1939'da ise %50'nin altına düşmüştür. İthalat kârlarını etkileyen bu daralma, iç piyasanın korunmasından doğan ve ithal malların satılması sırasında elde edilen aşırı karlar kârlar ile bir ölçüde telafi edilmiştir.⁹⁷

1923-1939 yılları arasında Türkiye, Avrupa'nın belli başlı ülkeleriyle ticari faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Türkiye'nin dış ticaretinde zamanla ABD de yerini almaya başlamıştır.

Aşağıdaki tabloda ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya'nın Türkiye'nin 1923-1938 yıllarında ihracat ve ithalatındaki payları gösterilmiştir:⁹⁸

⁹⁶ Yahşi Yazıcıoğlu, **Türkiye Ekonomisi**, Detay Yayıncılık, Ankara 2014, s. 57.

⁹⁷ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, İmge Kitabevi, Ankara 2015, s. 75.

⁹⁸ Oran, *1923-1929...*, s. 250.

Tablo 1.1 1923-1938 yıllarında bazı ülkelerin Türkiye'nin ihracat ve ithalatındaki payları (yüzde olarak)

	ABD		Almanya		Fransa		İngiltere		İtalya	
Yıllar	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
1923	8,0	7,6	9,0	6,4	12,4	9,1	18,0	19,6	18,0	19,6
1924	10,3	5,9	12,9	9,9	11,8	9,5	14,7	17,7	22,0	21,2
1925	13,2	8,1	14,4	11,4	12,5	10,8	8,9	15,7	26,1	18,0
1926	12,7	3,5	12,6	13,8	12,1	13,7	11,4	14,1	27,8	15,8
1927	15,5	3,9	9,3	14,2	10,7	13,8	10,6	13,6	23,4	12,8
1928	15,9	4,6	12,8	14,2	10,6	13,0	10,1	12,3	18,2	11,8
1929	9,9	6,7	13,3	15,3	12,6	10,4	9,6	12,2	21,8	12,5
1930	11,8	4,1	13,1	18,6	12,2	10,5	8,9	11,2	21,1	13,8
1931	10,0	3,3	10,7	21,4	9,6	10,1	8,5	11,3	24,2	14,6
1932	11,9	2,6	13,5	23,2	7,7	8,4	9,8	12,4	16,1	12,9
1933	10,5	3,1	19,0	25,5	6,4	6,6	8,9	13,5	13,5	11,4
1934	10,3	4,3	37,3	33,8	3,0	7,4	5,7	9,9	11,2	8,5
1935	10,1	7,0	40,9	40,0	3,2	4,7	5,4	9,8	9,9	6,4
1936	11,1	9,7	51,0	45,1	3,3	2,5	5,4	6,6	3,7	2,2
1937	13,9	15,1	36,5	42,1	3,8	1,1	7,1	6,2	5,3	5,3
1938	12,3	10,5	42,9	47,0	3,3	1,3	3,4	11,2	10,0	4,8

1930’larda Almanya, Türkiye’nin ihracat stoklarını dünya piyasa fiyatlarının zorlamıştır. Bu durum Türkiye’nin ihracat gelirlerini ilk başta artırmışsa da ihraç ürünleri fiyatlarının dünya piyasasının altında kalmasına sebep olmuştur. Almanya’nın yürüttüğü bu politika sonrasında Türkiye’nin TL’nin değerini korumaya yönelik çalışmaları, paranın ülke içindeki değerini de olumsuz yönde etkilemiştir.⁹⁹

1930-1938 yıllarında korumacı ve ithal ikâmesine dayalı sanayileşme politikaları uygulanırken mali disiplinden ödün verilmiştir. Bu durum karşısında Türkiye, bütçe denkliliğine dayalı ve para istikrarının sağlanmasına dönük politikalar izlemek zorunda kalmıştır. Bu dönemde meydana gelen bütçe açığının temel sebeplerinden ilki Lozan Barış Anlaşması’nın kısıtlayıcı hükümleri,¹⁰⁰ ikincisi ise 1929 Ekonomik Buhranının bütçede yarattığı olumsuz etkiler,¹⁰¹ üçüncüsü ise devletin kamu yatırımlarının finansmancısı durumunda kalması olmuştur.¹⁰²

Türk-ABD ticari münasebetleri 1923 yılından itibaren belirli düzeyde seyretmiştir. Dış Ticaret İstatistiklerindeki kayıtlardan anlaşıldığına göre 1923 yılında ABD’den ithal olunan eşyanın % 46,42’sini hububat, nişasta, irmik ve pirinç; % 17,77’sini pamuk ipliği ve dokumaları; % 11,92’sini bitkisel yağlar, balina ve fok balığı yağları, petrol, hayvani yağlar ve madeni yağlar, parafin ve linyit kömürü, bal mumyası ve yer sakızı oluşturmuştur. 1923 yılında ABD’den yapılan ithalatta en büyük paya sahip olan grup, hububat olmuştur. Bu grupta yer alan ürünler 1923 yılında ABD’den yapılan ithalatın neredeyse yarısına yakınına karşılamaştır. ABD’ye yapılan ihracatın değeri ise yaklaşık 675 milyon kuruştur. Bu miktarın % 37,95’ini üzüm, fıstık, incir, hurma, badem, fındık, ceviz, sair kuru meyveler; % 18,66’sını tütün; % 17,32’sini yapağı, yün halı, tiftik ve kilim; % 10,68’ini palamut, ağaç, afyon, boya; % 6,51’ini mamul deriler,

⁹⁹ Gülsüm Gürkay Yay, “Atatürk Dönemi’nde Para Politikası”, **Erdem**, Cilt: 11, Sayı: 31, 1998, s. 314.

¹⁰⁰ Lozan’da alınan kararlar doğrultusunda gümrük tarifeleri 5 yıl süre ile sabit tutulmuş ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti serbest bir gümrük politikası uygulayamamıştır. Bu nedenle içinde bulunduğu ekonomik durumunda etkisi ile ilk yıllarda birkaç tarım ürünü hariç ihraç edilecek ürün bulunamamıştır. Bununla beraber işlenmiş malların bütünü dışarıdan ithal edilmiştir. Böylece dış ticarete yeni düzenlemelerin getirildiği 1929 yılına kadar ithalat verileri ihracat verilerine göre daima yüksek olmuştur. Bkz. Levent Özkardeş, “Cumhuriyetin İlk Yılları ve 1929 Ekonomik Buhranında Dış Ticaret Yöntemi”, **Gümrük ve Ticaret Dergisi**, Sayı: 6, 2015, s. 26.

¹⁰¹ Nitekim Türkiye’nin 1923’te ihracat değeri 50.790 bin dolar, ithalat değeri ise 86.782 bin dolar olarak kaydedilmiştir. 1924 ve 1925 yıllarında büyük oranda artan dış ticaret 1926 yılından 1933 yılına kadar düşüş göstermiştir. Dış ticaret hacmindeki bu düşüşte dünya ekonomik buhranının etkisi olmuştur. Özellikle ithalat bu dönemde durma noktasına gelmiştir. Bkz. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye ve Dünya Dış Ticareti 1950-1993**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1996, s. 3.

¹⁰² Vural, a.g.m, s. 98-101.

ayakkabılar, post ve kürkler oluşturmıştır. ABD'ye yapılan ihracatta ise en büyük paya sahip olan meyveler ve tütün olmuştur.¹⁰³

1926 yılına gelindiğinde ABD'den ithal edilen ürünlerin başında hububat ve tahıl ürünleri gelmiştir. Yine mamul deri ve kösele ithalatı da oldukça yüksek bir orandadır. Bunları şekerleme ve şekerli ürünler takip etmiştir. Yakıt, giyim eşyası gibi ürünlerin payı da dikkat çekici orandadır. 1926 yılı zarfında ABD'ye ihraç edilen ürünlerin başında ise meyve ve sebzeler gelmektedir. Tütün ve tömbeki ihracat miktarı da kayda değer oranda olmuştur. Yine yün ipliği ve dokumaların da ihracattaki oranı oldukça yüksektir. Aşağıdaki tabloda ABD'de ile yapılan dış ticarete 1926 yılına ait ürün gruplarının miktar ve değer verilerine ait rakamlar gösterilmiştir.¹⁰⁴

¹⁰³ İstatistik Umum Müdürlüğü, **Türkiye Dış Ticaret İstatistik Yıllığı 1339 (1923)**, (Yayınevi ve yeri belirtilmemiş), 1926, s. ش. (Bu tarihte istatistik raporları Osmanlıca kaydedilmiştir ve sayfa numaraları Arap alfabesindeki harfler ile gösterilmiştir.)

¹⁰⁴ İstatistik Umum Müdürlüğü, **Haricî Ticaret İçin Yıllık İstatistik Yıl 1926 Kısım: 1**, (Yayınevi belirtilmemiş) Ankara 1929, s. 217.

Tablo 1.2 1926 yılında ABD ve Türkiye arasında yapılan ithalat ve ihracat verileri

		İthalat		İhracat	
		Miktar	Değer (Lira)	Miktar	Değer (Lira)
Diri Hayvanlar	Baş	3	50	-	-
Hayvansal Ürünler ve Balıklar	Kilo	12.128	9.472	18.899	13.604
Hububat ve Tahıl Ürünleri	“	7.699.245	1.002.975	27.013	4.353
Meyve ve Sebze	“	62.637	19.841	10.879.786	3.234.919
Sömürge Memleketlerden Alınan Malzeme ve Şekerlemeler	“	1.718.651	859.662	1.486	1.219
Alkol, İspirtolu Sular, Sirke ve Maden Suları	“	174	321	144	114
Nebati Yağlar	“	39	51	15.455	7.336
Tömbeki ve Tütün	“	588	826	6.436.285	10.675.881
Tohum, Bitkisel Otlar	“	133	208	12.294	4.827
Hayvansal Deriler	“	65.630	55.638	843.022	998.424
Mamul Deri ve Kösele	“	424.237	1.075.250	103.884	615.896
Gübreler	“	-	-	-	-
Kereste Ürünlerinden	“	38.081	16.083	927.021	241.615
Sepetçi, Kalburcu ve Fırçacı Malzemesi	“				
Kâğıt	“	29.345	19.753	798.330	60.539
Pamuk ve Pamuk Ürünleri	“	187.236	313.745	5.650	40.397
Keten, Kendir ve	“	20.465	22.492	16.565	11.673

Tablo 1.2'nin devamı

		İthalat		İhracat	
		Miktar	Değer (Lira)	Miktar	Değer (Lira)
Diğer İplik İmalatında Kullanılan Bitkisel Ürünler (pamuk hariç)					
İpek, İpek ipliği ve Dokumaları	“	286	9.717	2.610	31.848
Yün, Yün İpliği ve Dokumalar	“	19.318	22.624	2.665.661	5.315.140
Hazır Elbise, Moda Eşyası ve Çamaşır	Adet	1.018	1.172.044	-	4.653
	Kilo	972.521		275	
Lastik ve Lastik ürünleri	“	40.361	97.794	76.953	10.206
Yakıt	“	2.180.000	85.600	-	-
Camlar, Taşlar, Porselen ve Züccaciye Eşyaları	“	221.675	18.019	1.703.365	95.900
Madenler	“	2.224.787	667.144	3.842.865	367.745
Makineler	“	785.272	661.624	3.066	3.047
Araba, Vagon ve Gemi	Adet	1	1.355.053	-	2
	Kilo	1.048.433		1	
Saatçilik Eşyası ve Müzik Aletleri	Adet	48	-	3.292	65.062
	Kilo	12.993	26.955	5.412	
Sanayide Kullanılan Yağlar ve İçyağları ve Mumlar	“	2.883.207	448.789	1.182	581
Patlayıcı Maddeler	“	-	-	-	-
Boyalar, Kimyevi Maddeler ve Eczacılıkta Kullanılan Ürünler	“	172.864	85.293	5.033.445	855.645
Tarifede Adı Geçmeyen Ürünler	Adet	2 182	119 151	10 015 999	1 089 732
	Kilo	74 654			
Toplam	Kilo	20.894.955	8.166.174	43.436.668	28.750.371

1926'da ABD ile yapılan ticarete ihracat hacmi, ithalat hacminden daha fazla olmuştur. ABD'ye 28.750.371 lira değerinde ihracat yapılırken 8.166.174 lira değerinde ithalat gerçekleştirilmiştir. ABD'den 1926 yılı zarfında en çok hububat ve hububat ürünleri ithal edilmiştir. İhracat ürünleri arasında en büyük paya sahip gurubu ise değer bazında tütün ve tömbeki, miktar olarak değerlendirildiğinde ise meyve ve sebze gurubu oluşturmıştır.

1930 ve 1935 yılları arasında ABD ile yapılan dış ticarete dair yeni birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede 28 Ekim 1931 tarihinde Ankara'da taraflar arasında imzalanan İkamet Sözleşmesi'ne dair hükümler yayınlanmış ve her iki ülke halklarının ve şirketlerinin diğer ülkede ikamet ve ticaret yapmaları garanti altına alınmıştır.¹⁰⁵ 1 Ağustos 1934 tarihinde diğer ülkelere tanınan kontenjan serbestliğinden, ABD mallarının da istifade etmesi kararlaştırılmıştır. Gümrükler Umum Müdürlüğü ile yapılacak görüşmeler sonrasında bu malların miktarının belirlenmesi ve kontenjan fazlası ürünlerin ülkeye sokulması kabul edilmiştir.¹⁰⁶ 30 Ocak 1935 tarihinde ABD'den alınacak malların bedellerinin ödenmesinde altın, dolar ayırımına gidilmesine gerek kalınmadığı, yayınlanan bir tamim ile belirtilmiştir. Yapılan tüm bu uygulamalar, ABD ile yapılan ticareti kolaylaştırmak ve ticaretin hacmini arttırmaya yönelik adımlar olmuştur.¹⁰⁷

1930 senesinde Türkiye'nin ABD'ye ihraç ettiği başlıca ürün halı iken, sonraki yıllarda halı ihracatında düşüşler yaşanmıştır. Bununla birlikte 1930-1933 yılları ile 1938 yılında kayda değer oranda yün ve kıl ipliği ihracatı gerçekleşmiştir. ABD'den 1934 yılına kadar nakil ve vasıta araçları alımı ön planda iken 1935'ten itibaren makineler ilk sıraya yükselmiştir. 1938'de ise yakıt ithalatında artış kaydedilmiştir.¹⁰⁸ 4 Kasım 1936 tarihinde çıkarılan bir kararname ile ABD'den satın alınacak savaş uçakları için Hava Yüzbaşı Enver Akoğlu ile Mühendis Ahmet Hikmet görevlendirilmiştir.¹⁰⁹ 18 Mayıs 1937 tarihli kararname ile Çanakkale ve Kırklareli bölgelerinde kullanılmak üzere kompresör, ekskavator, taş kırma ve beton karıştırma makinelerinin ABD'den

¹⁰⁵ **Resmî Gazete**, 9 Haziran 1932, Sayı: 2120, s. 1546.

¹⁰⁶ **Resmî Gazete**, 1 Ağustos 1934, Sayı: 2766, s. 4196.

¹⁰⁷ **Resmî Gazete**, 30 Ocak 1935, Sayı: 2917, s. 4806.

¹⁰⁸ Kaya, a.g.e, s. 249.

¹⁰⁹ **T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 30.18.01.02/69.86.6, s.1.

alınması için 85.050 Türk lirası değerinde bir dövizin ayrılmasına karar verilmiştir.¹¹⁰ 11 Aralık 1937 tarihli kararname de ise ABD’den satın alınan Marten savaş uçaklarının yıllık malzeme bedeli için 200 000 ABD dolarına ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.¹¹¹ Aşağıdaki tabloda 1930-1938 yılları arasında ABD ile Türkiye arasında yapılan dış ticaret verileri gösterilmiştir:¹¹²

Tablo 1.3 1930-1938 yıllarında ABD ve Türkiye arasında yapılan dış ticaret verileri

	İthalat Milyon Lira	İthalattaki % Değeri	İhracat Milyon Lira	İhracattaki % Değeri
1930	6,09	4,1	17,81	11,8
1931	4, 12	3,3	12,68	10,0
1932	2,30	7	12,10	11,9
1933	2,30	3,1	10,10	10,5
1934	3,80	4,4	9,50	10,3
1935	6,18	7,0	9,65	10,1
1936	8,99	9,7	13,42	11,4
1937	17,29	17,29	19,20	13,9
1938	15,68	15,68	17,77	12,3

ABD, Türkiye’nin 1930-1938 yıllarında dış ticaretinde diğer ülkelere göre hacim olarak ihracatta % 18.48’lik bir pay ile üçüncü sırada, ithalatta ise % 6.90 bir pay ile dördüncü sırada yer almıştır. ABD ile yapılan dış ticarete ithalat oranı 1933’e kadar düşüş gösterirken 1933-1937 yılları arasında ise sürekli yükselme göstermiştir. 1936 yılında ithalat değeri 8,99 milyon lira iken, 1937 yılında bu miktar 17,29 milyon liraya yükselmiştir. Burada anlaşıldığına göre ABD’den gerçekleştirilen ithalat % 9.7’den %15.1’e çıkmıştır.¹¹³

Türk-ABD ticari münasebetlerinin 1931-1938 yılları arasındaki genel durumunu görmek için ürün bazındaki ithalat ve ihracat rakamlarını derli toplu bir arada görmek, önemli ipuçları vermesi bakımından önemlidir.

¹¹⁰ BCA, 30.18.01.02/75.41.2, s. 1-2.

¹¹¹ BCA, 30.18.01.02/80.92.16, s. 1.

¹¹² Şevket Kaya, **Türkiye Harici Ticaretinin Milletler Arası Ticareti Tahlil ve Mukayesesi 1930-1938**, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara (Basım Tarihi Yok, s. 250.

¹¹³ Kaya, a.g.e, s. 248.

1931-1938 yılları arasında ABD ile gerçekleştirilen dört önemli eşya grubuna ait ithalat ve ihracat oranları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:¹¹⁴

Tablo 1.4 Dört önemli eşya takımına göre ABD ile 1931-1938 yılları arasında miktar olarak(ton) yapılan dış ticaret verileri.

	Canlı hayvanlar		Yiyecek ve İçecek Maddeler		Ham Maddeler ve Yarı Mamul Maddeler		Mamul Ürünler	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
1931	23 (baş)	-	407	7.967	969	30.237	-	-
1932	13 (baş)	-	85	6.662	888	52.282	-	-
1933	-	2.304 (baş)	32	6.521	3.324	53.871	-	-
1934	-	1 (baş)	242	5.574	12.615	75.480	-	-
1935	-	-	30	3.292	39.082	47.462	-	-
1936	-	-	163	3.076	30.796	46.720	-	-
1937	-	-	166	1.959	62.570	86.880	-	-
1938	-	-	164	2.053	73.842	46.888	-	-

Tablodan anlaşıldığı üzere bahse konu olan tarihler arasında ABD ile yapılan ihracatta en fazla grubu, ham madde ve yarı işlenmiş ürünler oluşturmıştır. İki devlet arasında yapılan dış ticarete ihraç olunan zirai ürünlerin başında ise tütün, tömbeki ve meyveler gelmektedir. Ayrıca deri, hububat ve afyon ihracatı da önemli bir yer tutmuştur.

İki ülke arasındaki dostluk bağlarını kuvvetlendirmek ve ticari ilişkileri geliştirmek için 1 Nisan 1939'da bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın müzakereleri için Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Büyükelçi Numan Menemencioğlu; ABD adına ise Büyükelçi John V.A. Mac Murray ve ABD Büyükelçiliği Başkâtibi Robert F. Kelley delege olarak tayin edilmiştir.¹¹⁵

TBMM'nin 9 Haziran 1939 tarihli oturumun birinci celsesinde Türkiye ile ABD arasında Ankara'da imza altına alınan 1 Nisan 1939 tarihli Ticaret Anlaşması ile ilgili

¹¹⁴ Kaya, a.g.e, s. 250.

¹¹⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 502/23244.1013352, s. 2.

kanun oylamaya sunulmuştur.¹¹⁶ Kanun layihısından anlaşıldığına göre bu ticaret anlaşması ile Türkiye’den ABD’ye ihraç edilecek olan meyan kökü, palamut, yaprak tütün, incir, fıstık, kuru üzüm, haşhaş tohumu, lüle taşı ve halı gibi ürünler; gümrükte fiyat indiriminden istifade edeceklerdi. Ayrıca zımpara, boraks, kürk ve kürklük deriler, bağırsaklar ve krom gibi ürünlerden gümrük vergisi alınmayacaktı. ABD’den Türkiye’ye ithal edilecek ürünlerden işlem görmüş deriler % 40, demir veya çelik levhalar % 5, elektrikli makine ve cihazlar % 12, otomatik otomobiller % 60, sinema filmleri % 5, radyo ve cihazları % 75 ve radyo için gerekli malzemeler ise % 88 oranında indirime tabi tutulacaktı.¹¹⁷

Anlaşma TBMM’nin 16 Haziran 1939 tarihli oturumunda 3646 Sayılı Kanun ile onaylamıştır. Bu anlaşmada 1 Ekim 1929 tarihli Ticaret ve Seyr-i Sefain Anlaşması’ndaki birinci ve ikinci maddeler aynen korunmuştur. ABD Anlaşma ile “en ziyade müsaadeye mazhar millet” olma özelliğini korumuştur.¹¹⁸ Anlaşma Amerikan basını tarafından, ABD’nin Yakın Şark Ülkeleri ile yaptığı ilk anlaşma olduğu ve Almanya’dan sonra ihracatta Amerika’nın ikinci sırada yer aldığı şeklinde yorumlanmıştır.¹¹⁹

Türkiye Anlaşma’nın imzalanmasından sonra ihracatçıya dolar başına ihracat primi ödenmesine ve ithalatçıdan dolar başına prim alınmasına karar vermiştir.¹²⁰ ABD Ticaret Bakanlığı ise dış ihracatçılar ile ABD ithalatçıları arasında ticaretin kolaylaştırılması için “Import Opportunities” servisini kurmuştur. Böylece Avrupa ile daha kolay temas sağlanması amaçlanmıştır. Bu servis, Avrupa tüccarları tarafından yapılan ürün tekliflerini ABD Ticaret Bakanlığına bildirmiş, Ticaret Bakanlığı ise “Foreign Commerce Weekly” bülteninde ve diğer mahalli ajanslarda bunları yayımlamıştır. Yine kurulan “Foreing Visitors” servisi ile ABD’ye gidecek iş adamlarının ABD’deki üreticiler ve alıcılar ile temasa geçmesinin kolaylaştırılması amaçlanmıştır.¹²¹

¹¹⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 6, Cilt: 3, İçtima: F, 9 Haziran 1939, s. 84

¹¹⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 6, Cilt: 3, İçtima: F, 9 Haziran 1939, s. 111.

¹¹⁸ Koçak, *a.g.m.*, s. 106-107.

¹¹⁹ **TDA**, 502/23244.101338.1, s. 1-2.

¹²⁰ **TDA**, 502/23389.102074.25, s. 1-3.

¹²¹ **TDA**, 502/88027.32676.45, s. 1-2.

1.4 İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası Dönem Türkiye-ABD İlişkileri (1939-1950)

1.4.1 1939-1950 Yıllarında Türkiye-ABD Diplomatik İlişkileri

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na katılmamış, ancak savaş ekonomisi koşullarına tüm ağırlığıyla maruz kalmıştır. İthalat, savaşın ilk iki yılında yarı yarıya düşmüş; yetişkin halkın büyük çoğunluğunun askere çağırılması üretimi oldukça düşürmüştür. Örneğin buğday üretiminde % 50'ye varan bir düşüş yaşanmıştır.¹²² Hükümet, savaşın her an sınırları içerisine taşınması olasılığını göz önünde bulundurarak orduyu savaş süresince hazır konumda tutmaya çalışmıştır.¹²³ Bu arada Türk ordusu Avrupa standartlarına göre oldukça geri bir teknolojiye sahip bulunuyordu. 1937 yılında Türk ordusunun genel durumu için İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporu'nda "Silahlanma politikası sürüyor ama tamamlanmaktan çok uzaktır"¹²⁴ ifadesine yer verilmişti. Bu durumda orduyu savaşa hazır pozisyonda tutmak oldukça zor olmuş, bu hâl ekonomik anlamda devleti fazlasıyla yormuştur.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılında İngiltere'yle olan ilişkilerine önem vermeye başlamış ve 12 Mayıs 1939 tarihinde taraflar arasında ortak bir bildiri yayımlanmıştır. Türkiye'nin bu beyanname ile batı demokrasilerinden yana tavır koyduğunu anlamak mümkündür.¹²⁵ Fransa ile Hatay Sorununun çözüme kavuşturulmasının ardından, 23 Haziran 1939 tarihinde Türk-Fransız Deklarasyonu ilan edilmiştir. Almanya'nın Sovyetlerle olan iş birliğinden rahatsızlık duyan Türk devlet adamları, İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939'da Ankara'da bir ittifak antlaşması yapmıştır. Fakat İkinci Dünya Savaşı boyunca Türk dış politikasının temel prensibi savaşa girmemek, her koşulda savaş dışı kalmak olarak belirlenmişti.¹²⁶

Savaş süresince Türk Hükümetlerinin dış politikadaki en büyük amacı, Sovyet karşıtı görünmekten uzak kalarak Türkiye'nin güvenliğini sağlayacak müttefik garantilerini

¹²² Boratav, *Türkiye İktisat...*, s. 81

¹²³ Bahadır Eser, vd, "II. Dünya Savaşı Sonrasında Türk siyasasının Liberalleşmesi Bağlamında Türk-Amerikan İttifakının Ortaya Çıkışı: Batı Bloğuna Geçiş", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 14, 2011, s. 19.

¹²⁴ Selim Deringil, *Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s.31.

¹²⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 6, Cilt: 2, Toplantı: 11, 12 Mayıs 1939. s. 68.

¹²⁶ Mücahit Özçelik, "II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 29, 2010, s. 255-257.

elde etmekte. İngiltere ve Fransa ile ittifak gereği iyi ilişkiler sürdürülürken Almanya ile de ilişkiler dengede tutulmaya çalışılmıştır. Türkiye Sovyet tehdidine karşı batının desteğini almaya çalışmış, özellikle de ABD yanlısı bir politikaya izlemeye başlamıştır.¹²⁷ ABD ile İngiltere arasında ise savaşın seyri ve savaş sonrası meydana getirilecek yeni devletlerarası düzen hakkında uluslararası konferanslarda pek çok görüşmeler yapılmıştı. Yapılan bu görüşmelerde Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile belirlenmiş olan uluslararası ticarete ilişkin yeni düzenlemeler de masaya yatırılmıştı.¹²⁸ Bu hususta Sovyet Rusya, Boğazların bütün devletlerin ticarî faaliyetlerine açık bulundurulmasını, yine Boğazların Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine her zaman açık tutulmasını, özel hâller dışında Karadeniz'e kıyısı bulunmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı olmasını, Boğazlardaki yetki ve sorumluluğun ise Türkiye ve Karadeniz'e kıyısı olan devletlere bırakılmasını savunmaktaydı. Sovyetler bu düşüncesini İngiltere ve ABD ile de paylaşmıştı. Bununla birlikte ABD ve İngiltere, Sovyetlerin Boğazların ticaret gemilerine her zaman açık olması ve savaş gemilerine kapalı tutulması görüşünü onaylamış fakat diğer isteklerini kabul etmemişti.¹²⁹

Savaş yıllarında Müttefikler ile ABD arasındaki askeri iş birliği, 1941 yılı Mart ayında "Kiralama ve Ödünç Verme Kanunu" nun çıkmasını sağlamıştır. Türkiye dolaylı da olsa bu Kanun'un beraberinde getirdiği yardımlardan faydalanmıştır. Fakat 1941 yılı Haziran ayında Türkiye ve Almanya arasında yapılan Saldırmazlık Paketi'nden sonra, Türkiye'ye yapılan yardımlar kesilmiştir. 1941 yılı Aralık ayında Türkiye'ye yapılan yardımlar tekrar verilmeye başlanmışsa da bu yardımların miktarı büyük ölçüde düşürülmüştür.¹³⁰

¹²⁷ Mustafa Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945", (Editör: Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 475.

¹²⁸ İhsan Ömer Atagenç, Nuri Gökhan Toprak, "Türk-Amerikan İlişkilerinde 12 Temmuz 1947 Antlaşması ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri", **Akademik Bakış Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 24, 2019, s. 93.

¹²⁹ Tuğrul Otaç, "İkinci Dünya Savaşı'nda Müttefik Konferansları ve Türkiye İçin Önemi", **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2019, s. 118.

¹³⁰ Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, İmge Kitabevi, Ankara 2016, s. 26. Türkiye "Kiralama ve Ödünç Verme Kanunu" kapsamında 1941-1944 yılları arasında ABD'den toplam 95 milyon dolar değerinde savaş malzemesi ithal etmiştir. Ayrıca bu yasa Türk basınında memnuniyetle karşılanmıştır. Basında ABD'nin sanayi olarak Almanya'dan daha iyi olduğu ifade edilmiş, ayrıca antlaşmayı ABD'nin teklif etmesi ve savaş boyunca alınan ürünlerin düşük bedelli olarak geri ödenmesi Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, TBMM'deki 8 Mayıs 1946 tarihli oturumda Türk-ABD iş birliğinden duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Bkz. Ali Tomalı, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk-Amerikan İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1939-1945)", **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 70, 2022, s. 439.

Türkiye savaş sonrası yıllarda ABD ile münasebetlerini daha da arttırmış; önce Birleşmiş Milletlere, 1944 yılında ABD’de Bretton-Woods Antlaşması’nı kabul ederek IMF’ye, daha sonra ise 19 Şubat 1947 tarihli ve 5016 Sayılı Kanun’la Dünya Bankası’na üye olmuştur.¹³¹

Savaş sonrası dönemde ABD ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler, iyi niyet esasları çerçevesinde gelişme kaydetmeye başlamıştır. Bunun ilk göstergesi, 11 Kasım 1944’te ölen ve ABD’ye defnedilen Türkiye’nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün’ün naaşının 16 ay sonra mezarından çıkarılarak ABD donanmasından Missouri Zırhlısı ile 5 Nisan 1946’da Türkiye’ye gönderilmesi olmuştur.¹³² Bu geminin gelişi ABD’nin Türkiye’ye verdiği desteğin sembolü olarak görülmüş ve İstanbul’da büyük bir coşku ile karşılanmıştır.¹³³ Bu hadise üzerine Cumhuriyet gazetesi “ABD artık dostumuzdu. ABD dünyanın en güçlü milleti idi ve bu gücünü iyi niyetle kullanmaktaydı” değerlendirmesini yapmıştır.¹³⁴ Savaş sonrası dönemde ABD’nin ikinci iyi niyet göstergesi, Türkiye’nin II. Dünya Savaşı’nda “Ödünç Verme ve Kiralama Yasası” ile aldığı borçların tümünü silmesi olmuştur.¹³⁵ Bu iyi niyet gösterileri, Türkiye ile ABD arasında ticarî ve ekonomik alanlarda birçok anlaşmanın imzalanmasını da beraberinde getirmiştir. Nitekim bunlardan birincisi taraflar arasında Kiralama ve Ödünç Verme Anlaşması’nın onaylanması olmuştur.¹³⁶ 12 Temmuz 1947 tarihinde ise Ankara’da imzalanan Türkiye’ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma’nın Onanmasına Dair Kanun kabul edilmiştir.¹³⁷ Yine Türkiye ile ABD arasında 1948 yılında bir Ekonomik İş Birliği Anlaşması imzalanmıştır.¹³⁸

¹³¹ Akyıldız, Eroğlu, *a.g.m.*, s. 50.

¹³² İsmail Özer, “İsmet İnönü Dönemi Türk Dış Politikası, (Editör: Serkan Kekevi), **Türk Dış Politikası (1830-1989)**, Berikan Yayınevi, Ankara 2017, s. 509.

¹³³ Yasin Coşkun, **Türkiye-ABD İlişkilerinde ABD Dışişleri Bakanlarının Türkiye Ziyaretleri (1953-1993)**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 21.

¹³⁴ **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1946, s. 3.

¹³⁵ Çağrı Erhan, “ABD ve NATO ile İlişkiler”, (Editör: Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 525.

¹³⁶ Anlaşma’da milletlerarası ticarete her türlü farklı muamelenin ortadan kaldırılması, gümrük tarifelerinin ve diğer ticari engellerin indirilmesi ve hafifletilmesi gibi maddelere yer verilmiştir. Bkz. **Resmî Gazete**, 25 Mayıs 1946, Sayı: 6316. s. 10632.

¹³⁷ Kanun’da Türkiye Hükümeti’nin bağımsızlığını korumak ve ekonomik istikrarını devam ettirebilmek için ABD’den yardım istediği ve bu isteğinin Birleşik Devletler Kongresi’nde 22 Mayıs 1947 tarihinde alınan kararla kabul edildiği, bu anlaşmanın iki ülke arasındaki dostane münasebetleri daha da güçlendireceği ifade edilmiştir. Bkz. **Resmî Gazete**, 7 Ekim 1948, Sayı: 6956, s.14398.

¹³⁸ **Resmî Gazete**, 7 Ekim 1948, Sayı: 6956, s.14398.

Türkiye ile ABD'yi birbirine yaklaştıran en önemli gelişme ise Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'nin ABD yardımlarını almaya başlamasıdır. Bilindiği üzere II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile Sovyetlerin Türk Boğazları üzerindeki istekleri, Türkiye üzerinde önemli bir baskı aracı hâline gelmiştir. Sovyet baskısı, Türkiye'yi savaş döneminde olduğu gibi orduyu hazırda tutmasına sebep olmuştur. Sovyet baskısı aynı zamanda yeni atılacak ekonomik adımlara da engel teşkil etmiştir. Türkiye büyük bir orduyu uzun bir zaman silahaltında tutabilecek ekonomik bir güce sahip olmadığından çareyi dış yardımlarda aramak zorunda kalmıştır.¹³⁹ 19 Mart 1945'te Sovyetler Türkiye ile 1925'te imzaladıkları Tarafsızlık ve Saldırmazlık Anlaşması'nı feshetmiştir. Bu kararın hemen sonrasında Türkiye'ye bir nota vererek Doğu sınırında kendi aleyhine bazı değişiklikler talep etmiştir. Ayrıca Boğazlarda kendisine üs verilmesini istemiş ve bu isteklerin Türkiye tarafından reddedilmesi Sovyetlerin baskıcı tutumunu arttırmıştır. Diğer taraftan II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile Sovyetler Doğu Avrupa'da kendine tabi devletler kuşağı oluşturmak istemekteydi. Bu amaç doğrultusunda Sovyetler, Türkiye'yi de kendi denetimi altına almak istemiştir. Türkiye'nin ise bu isteklere karşı koyabilmesi için ABD ve İngiltere'nin yardımına ihtiyacı vardı. Bu durumda Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın bitmesi ile yollarını ayıran Batılı kapitalistler ile komünist Sovyetlerin arasındaki çelişkiden faydalanarak Batı'nın desteğini almayı amaçlamıştır.¹⁴⁰ Duruma ABD açısından bakılacak olursa Sovyet Rusya II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın savaşı kaybetmesi ve Avrupa'da oluşan boşluktan faydalanarak sınırlarını genişletmek ve bazı haklar elde etmek istemekteydi. Ayrıca Sovyet Rusya kendi sınırları etrafında geniş bir tampon bölge oluşturmak niyetindeydi. Bu sebeple II. Dünya Savaşı sonrasında büyük ordusunu muhafaza etmekte ve her an savaşa hazır durumda beklemekteydi. Rusya; Polonya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Çekoslovakya'ya komünist yönetimi kabul ettirmişti. İtalya ve Fransa'da Komünist Partiler günden güne etki alanlarını arttırmaktaydı. Bu gelişmeler ABD'nin yönünü Avrupa'ya çevirmesinde etkili olmuştur. İngiltere ABD'ye 21 Şubat 1947'de iki nota vermiştir. Bunlardan ilki Yunanistan'ın Komünistlerin denetimine geçmesini önlemek için yükümlülüğü üzerine almasını talep etmesi, ikincisi ise Türkiye konusunda da

¹³⁹ Mehmet Gönübol, vd., **Olaylarla Türk Dış Politikası** Cilt: 1, Cilt: 2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara 1987, s. 211.

¹⁴⁰ Çetin Yetkin, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika**, 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2007, s. 11-15.

yükümlülüklerin devam ettirilemeyeceği ve bu konuda da ABD'nin yardımının istenmesiydi. Bu şartlar altında Truman Doktrini ve Marshall Planı ortaya çıkmış ve Sovyet Rusya'nın emellerine ulaşması engellenmek istenmiştir. Böylece Sovyet tehdidine karşı ABD, en önde mücadele etmek için büyük bir adım atmıştır. ABD tarafından Türkiye'ye yapılan destek ve krediler bu politikanın sonucu olmuştur.¹⁴¹ İngiltere, savaş sonrasında içinde bulunduğu ağır ekonomik sorunları ileri sürerek Yunanistan ve Türkiye'ye yapmakta olduğu askerî ve ekonomik yardımları, 1947 yılı mart ayından sonra keseceğini bildirmiştir. Bu olay üzerine ABD harekete geçmiş, savaştan harap biçimde çıkmış olan Avrupa'nın özellikle Sovyet Rusya tehlikesine karşı zor durumda bulunan Yunanistan ve Türkiye'nin iktisadi açıdan desteklenmesi görevini devralmıştır.¹⁴²

Türkiye'nin bugün içerisinde bulunduğu siyasî, askerî ve ekonomik tablonun çizilmesinde önemli bir faktör olan Truman Doktrini, ABD Başkanı Truman tarafından 1947 yılında ilan edilmiştir.¹⁴³ Doktrinin ilan edilmesinde savaş sonrası Avrupası'nın geleceği ve güvenliği etkili olmuştur. Bu açıdan bakıldığında ABD kendisini Avrupa'da askerî, ekonomik ve siyasî istikrarın sağlanması, Avrupa'nın ABD'nin koruyucu stratejik nükleer şemsiyesi altına alınması ve ABD'nin önderliğinde Avrupa'nın gücünün dünya çapında bir savunma için örgütlenmesi konularında görevli hissetmiştir.¹⁴⁴

Doktrin kapsamında hazırlanan “Yunanistan ve Türkiye Yardım Kanunu” tasarısı, 22 Nisan 1947'de Senato, 9 Mayıs 1947'de ise Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilmiş ve 22 Mayıs 1947'de Başkan Truman tarafından yürürlüğe konulmuştur.¹⁴⁵

Türk Hükümeti bu yardımı memnuniyetle karşılamıştır. Yapılan yardımlar sayesinde Sovyet tehdidi karşısında ABD ile iş birliği yapılmış olacak, ayrıca ekonomik kalkınmaya ve ordunun modernizasyonuna katkı sağlanacak, aynı zamanda

¹⁴¹ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 392-395.

¹⁴² Melih Akkaş, **1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü**, Şema Yayınevi, Mayıs 2006, s. 32-33.

¹⁴³ Levent Kalyon, “*Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz*”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 11, 2010, s. 8.

¹⁴⁴ Sander, a.g.e. s. 31-32.

¹⁴⁵ Gönlübol, vd, a.g.e, s. 215.

Türkiye'nin yalnızlığına son verilmiş olunacaktı.¹⁴⁶ Truman Doktrini ve Amerikan kaynakları “hürriyete en fazla fayda sağlayacak yerlerde kullanılacak, Türkiye ve Yunanistan’a yapılacak yardımlar da buna örnek teşkil edecek”ti.¹⁴⁷

Alınan karar ve Truman’ın mesajı doğrultusunda 23 Mayıs’ta general L. Oliver’in başkanlığında ordu ve donanma subayları ve Dışişleri’nden 2 iktisatçıdan oluşan 22 kişilik ABD askeri misyonu Türkiye’ye gelmiştir. General Oliver’in bir buçuk ayın sonunda hazırladığı rapor ile Türkiye için ayrılan ilk 100 milyon doların 48,5 milyonu Kara Kuvvetleri’ne, 14,75 milyonu Deniz Kuvvetleri’ne, 26,75 milyon doları da Hava Kuvvetleri’ne ayrılması tavsiye edilmiştir. Geri kalan paradan 5 milyon doların ülkenin stratejik önemi olan yollarını onarmaya, 5 milyonunun da askerî cephanelerin ikmaline harcanması önerilmiştir.¹⁴⁸

Türkiye’ye yapılan yardımlar ilk olarak bağımsız bir program çerçevesinde gönderilmiştir. Başta ABD tarafından yapılan yardımın yeterli olacağını düşünen Türkiye, ihtiyaç duyulan alanlarda harcamalar başlayınca eksiklikleri daha iyi anlaşılmıştır. Böylece ABD ile yapılan müzakereler neticesinde yardım miktarının artırılması kararlaştırılmıştır.¹⁴⁹ 1948 yılında yapılan bu yardımlar, Dış Yardım Yasası içerisine dâhil edilmiş ve böylece bir defaya mahsus olan yardımlar sürekli hâle getirilmiştir. 6 Ekim 1949’da Karşılıklı Savunma Yasası (Mutual Defence Act) kabul edilmiş ve yardımlar bu minvalde değerlendirilmeye başlanmış, ABD yardımlarının idaresi de Ekonomik İş birliği İdaresi’ne geçmiştir.¹⁵⁰

ABD’nin öncülüğünde Sovyet tehlikesine karşı bir önlem olarak hazırlanan ve aynı zamanda Avrupa’nın imarını hedefleyen “Marshall Planı” kapsamında ise Türkiye’ye 1947-1951 yılları arasında yardımlarda bulunulmasına karar verilmiştir. Türk

¹⁴⁶ Kalyon, *a.g.m.*, s. 13.

¹⁴⁷ **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1941, s. 1.

¹⁴⁸ Ali Rasizade Şamiloğlu, “Türkiye Açısından Truman Doktrini ve Stalin Diplomasisinin Hataları”, (Çeviren: Muhibbi Ahmedov), **Belleten**, 1991, Cilt: 55, Sayı: 212, s. 252; Levent Kalyon, “Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt: 6 Sayı: 11, 2010, s. 7-26; Kaan Kutlu Ataç, “70. Yılında Truman Doktrini: Türkiye ve Soğuk Savaş”, **Ortadoğu Etütleri**, Cilt: 8 Sayı: 1, 2016, s. 102-135.

¹⁴⁹ Mahmut Akkor, *II. Dünya Savaşı’nın Sonu ve Truman Doktrini’nin Ortaya Çıkışı*, **Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2017, s. 12.

¹⁵⁰ Barış Ertem, “Türkiye ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 21, 2009, s. 390.

yetkililer, Türk iktisadi kalkınma programı için ABD'den 615 milyon dolar yardım talebinde bulunmuştur.¹⁵¹

ABD'ye göre II. Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen büyük tahribat, Avrupa'da büyük sorunlara yol açmış, bunun sonucunda Sovyet Rusya güçlenmiştir. Sovyetlerin güçlenmesi ve yayılmasını önlemek için Avrupa maddî ve manevî anlamda güçlendirilmeliydi.¹⁵² ABD başta Almanya, Fransa ve İngiltere'yi daha sonra da tüm Avrupa'yı siyasî ve ekonomik iş birliği içine dâhil etmek istemiştir. Böylece Avrupa'yı bir araya getirerek Sovyet ilerlemesini durdurmayı amaçlamıştır. Ayrıca ABD'de üretilen malların pazarlanması için Avrupa'nın iktisadî açıdan kalkındırılması lazımdı.¹⁵³

Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye sağlanan yardımlar, doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki grupta incelenebilir: Doğrudan yardımlar, ABD'den yapılacak ithalatı karşılamak üzere nakit olarak verilen paradır. Bu yardımlar kredi, hibe ve şarta bağlı olmak üzere üç farklı yolla yapılmıştır. Dolaylı yardımlar ise katılan memleketlerden yapılacak ithalat ve satın almaları karşılamak üzere sağlanan yardımlardır. ABD yardımı, programa katılan devletlere öncelikle dört yıllık uzun vadeli bir kalkınma programı hazırlamak ve her yıl düzeltilmiş bir program ortaya koymak zorunluluğuna bağlanmıştır.¹⁵⁴ Diğer taraftan bu program çerçevesinde ülkedeki kalkınma çabasının yönlendirilmesi ve bir bakıma denetlenmesi amacıyla ABD'den uzmanlar getirilmiş ve Türkiye'den eğitim için ABD'ye elemanlar gönderilmiştir. Türkiye 1951 Kasım ayı sonuna kadar 1.143.084 dolar hibe ve 1.089.898 dolar kredi olmak üzere toplam 2.232.982 dolar yardım almıştır.¹⁵⁵ 6 Temmuz 1951 tarihli Times New Gazetesi'nde, Amerikan kaynaklarının izin verdiği sürece Yugoslavya, Türkiye ve İspanya'ya yardım ve silah gönderilmeye devam edilmeli ve daha güçlü konuma getirilmelidir, ifadeleri yer almaktadır. Yazının

¹⁵¹ Murat Koçtürk, Meryem Gölalan, "1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi" **Üçüncü Sektör Kooperatifçilik**, 2010, Cilt: 45, Sayı: 2, s. 62-63; Çağrı Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı" **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 51, Sayı: 1, 1996, s. 275-288; Süleyman Karaman, Cemile Feyza Yavuz, "Marshall Planı Türkiye Tarımının Gelişmesinde Nasıl Rol Oynamıştır?", **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXXV, Sayı: 1, 2016, s. 1-14.

¹⁵² Erhan, *ABD ve NATO'yla*, s. 538.

¹⁵³ İsmail Cem Ay, "Marshall "Yardımları": Türkiye'nin Dışa Bağımlılık Sürecine Etkileri", **Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2021, s. 60.

¹⁵⁴ **BCA**, 030. 01.125/801. 5, s. 5-6.

¹⁵⁵ **BCA**, 030. 01.125/801. 5, s. 12.

devamında, II. Dünya Savaşı'ndan kalan tanklar, uçaklar ve silahlar bu ülkelere gönderilerek Rusya'ya karşı daha kuvvetlendirilmeli ve olası bir saldırıya karşı daha kararlı bir tavır sergilenmelidir, şeklinde belirtilmiştir.¹⁵⁶

Türkiye, almış olduğu bu yardımları ağırlıklı olarak tarım ve askerî alanda kullanmıştır. Marshall Planı'ndan tarımda sulama sistemleri için ayrılan miktar 6.431.000 dolardır. Ziraî araçların ithal edilmesi, tarımda üretim hacminin büyük oranda artmasına neden olmuştur.¹⁵⁷ 1948 yılında 800 olan traktör sayısı, 1950 yılı itibariyle yaklaşık 16.000'e ulaşmıştır.¹⁵⁸ Tarımda makine kullanımının teşvik edilmesi ve ithal tohumların kullanılmasıyla birlikte Türkiye'de 1948 yılında 58.000 ton olan pamuk üretimi, 1952'den sonra 170.000 tona çıkmıştır. Yine 1948 ile 1952 arasındaki tahıl üretiminde de yaklaşık %30 oranında bir artış yaşanmıştır.¹⁵⁹

Marshall Planı kapsamında Karabük Çelik Fabrikası'nda üretilen çeliğin yabancı pazarlara ulaşımı planlanarak Zonguldak Limanı'nın inşaat çalışmalarına başlanmıştır. Zonguldak Limanı Projesi için gerekli 25 milyon liranın %53'lük kısmının Marshall Planı ile sağlanan krediden karşılanması öngörülmüştür. Yine Plan doğrultusunda DP Hükümeti Mersin, Samsun ve İskenderun Limanlarının iyileştirilmesi çalışmalarına başlamıştır. Modernleşen bu limanlar aracılığı ile Türkiye'de üretilen ürünlerin Avrupa'ya aktarılması hedeflenmiştir.¹⁶⁰

Marshall planı ile yapılan yardımlar, Türk ekonomisini birçok açıdan etkilemiştir. Kısa vadede Marshall Planı ekonomiyi olumlu yönde etkilemiş, sanayi alanında önemli artışlar olmuştur. Böylece ekonomik büyüme ve hayat kalitesi artmıştır. Diğer taraftan uzun vadede olumsuz etkileri de görülmüştür. Türk ekonomisi dışa bağımlı, özellikle alınan kredilerle ABD'ye bağımlı hâle gelmiştir. Alınan krediler, verimli bir şekilde kullanılmadığı için Türkiye'nin borcu sürekli katlanmıştır. Diğer taraftan döviz

¹⁵⁶ **The Times New (Idaho Newspaper)**, 6 July 1951, s. 4.

¹⁵⁷ Yusuf Çınar, "Modernleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Planı ve Türkiye", **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 2, 2018, s. 339-340.

¹⁵⁸ Burak Aydemir, "II. Dünya Savaşı Sonrasında (1954-1950) Türkiye'nin İktisadi Durumu ve Sosyal Hayatta Yaşanan Gelişmeler", **İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2021, s. 85.

¹⁵⁹ Ömer Ağır, "II. Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Türkiye'de Tarıma Amerikan Etkisi", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, 2021, s. 75.

¹⁶⁰ İbrahim Bozkurt, İbrahim Halil Aytar, "II. Dünya Savaşı Sonrası Uluslar Arası Ekonomiye Eklemlenme Sürecinde Türkiye'nin Deniz Ticareti ve Liman Politikası (1945-1960)", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 31, 2015, s. 341.

kurlarındaki artış ile piyasalarda belirsizlik meydana gelmiştir. Artan bu belirsizlik, yatırımcılarda tedirginliğe sebep olmuş ve yatırımlarda zaman zaman düşüşler yaşanmıştır. Bu da ekonomik büyümenin olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Ayrıca Marshall yardımları sonucu ülkedeki dış ticaret serbest hâle gelmiş ve Türkiye'nin ithalatı artmıştır. İthalatın ihracattan daha fazla hâle gelmesi, ülkenin cari işlemler dengesinin de bozulmasına neden olmuştur.¹⁶¹

Yukarıda bahsedilen Türkiye ile ABD arasındaki ticari ve ekonomik faaliyetleri düzenleyen ikili anlaşmalar ve bunlara ilave olarak Türkiye'nin ABD yardımlarına mazhar olması, tarafların 1945-1950 yılları arasındaki ithalat ve ihracat değerlerini de yakından etkilemiştir. Nitekim 1946 ve 1949 yılları arasında Türkiye'nin yaptığı ithalat İngiltere ve ABD ilk sırada yer almıştır. ABD'den yapılan ithalat, değer bakımından 1946 yılından 1948 yılına kadar sürekli artış göstermiştir. 1946 yılında yapılan toplam ithalat değeri 70.130.777 lira iken 1948 yılında bu değer 179.020.7778 liraya yükselmiştir. 1949 yılı ithalat miktarı ise 171.476.370 kilo ve 164.334.597 lira kıymetinde gerçekleşmiştir.¹⁶² Türkiye'nin ABD'ye olan ihracat oranı ise 1948 yılında 12,6 milyon dolar iken aynı yıl içinde ithalatı 7,1 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. ABD, Türkiye ile olan dış ticaretinde ortaya çıkan bu açığı kapatmak için Türkiye'ye daha fazla mal satmak istemiştir.¹⁶³

Bu dönemde Türkiye'nin ABD'den ithal ettiği ürünler arasında makineler, vasıtalar, demir-çelik ürünleri ve sanayi alanında kullanılan diğer malzemeler önemli yer tutmuştur. Orta Şark'taki ABD Malzemesini Satın Alma Komisyonu tarafından Maliye Bakanlığına gönderilen bir yazıdan anlaşıldığına göre ödünç verme ve kiralama malzemesi kapsamında 80 ton makine 15 Nisan 1946'da Kahire'den Türkiye'ye sevk edilmiştir.¹⁶⁴ 1947 yılının Ekim ayında Ticaret Ofisi tarafından ABD'ye 1.500 adet teneke sipariş edilmiştir.¹⁶⁵ 1947 yılında Trabzon ve Karadeniz Ereğlisi Limanları ile Alanya İskelesi'nin inşaatlarında kullanılan makine ve

¹⁶¹ Seçil Şenel Uzunkaya, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye Ekonomisi ve Marshall Planının Ekonomiye Etkileri, *İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3, 2019, s. 181.

¹⁶² İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1949 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Pulhan Matbaası, İstanbul 1951, s. V-X.

¹⁶³ TDA, 502/23923.104929-11, s. 19.

¹⁶⁴ BCA, 30.10.00.00 / 52.345.14, s. 1.

¹⁶⁵ *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1947, s. 2. Cumhuriyet gazetesinin haberine göre bu çerçevede ABD'den Türkiye'ye bol miktarda galvaniz boru, oluklu sac, çivi, teneke, traktör, otomobil, çuval ve kamyon ithal edilecektir. Bkz. *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1947, s. 2.

malzemelerin önemli bir kısmı ABD yardımları kapsamında ABD'den ithal edilmiştir.¹⁶⁶ 1947 yılında ABD'den satın alınan 6 yolcu vapurunun ABD tezgâhlarında tamiri için ABD tarafından 8 milyon dolarlık bir kredi açılmıştır.¹⁶⁷ Yine 1947 yılında komünizmle mücadele etmek üzere Türkiye'ye yapılacak 400 milyon dolarlık yardım içerisinde Türkiye'nin ulaşım ağını modernleştirecek malzeme ve vasıtalarla yer verilmiştir.¹⁶⁸ 1948 yılında ise millî savunmada ihtiyaç duyulan ve ABD yardımları ile temin edilecek malzemelerin vergiden muaf tutulmasına dair bir kanun kabul edilmiştir.¹⁶⁹ 1949 yılında ABD'den en fazla ithal edilen ürün gruplarını makineler ve demir çelik ürünleri oluşturmuştur. 1949 yılında ABD'den yapılan makine ithalatı, 72.302.758 lira değerinde gerçekleşmiştir.¹⁷⁰

1.4.2 1939-1950 Yıllarında Türkiye-ABD Ticari İlişkileri

Türkiye, II. Dünya Savaşı Dönemi'nde savaşın ağır ekonomik koşullarını tam anlamıyla hissetmiş ve yaşamıştır. Savaşın ilk dört yılında dış ticaret hacmi oldukça daralmıştır. Ancak 1943 yılından sonra bu durum aşılmış, 1939-1946 yıllarında ise dış ticaret devamlı fazlalık vermiştir. Aynı süre zarfında tarım ve sanayide toplam üretim, talebi karşılamakta yetersiz kalmış, enflasyon ve karaborsacılık artmıştır. Toplumun küçük bir kesimi hızla zenginleşirken halkın büyük çoğunluğu yoksullaşmaya başlamıştır.¹⁷¹ İthalat 1938-1939 yıllarında 110 milyon doların üzerindeyken bu rakam 1940-1941 yıllarında yarı yarıya düşmüştür. Savaş boyunca ithalat hacmi değer kaybetmiştir. İhracat rakamları ise savaş yıllarında ortalama 125 milyon civarında seyretmiştir.¹⁷² Bu dönemde Türk ekonomisinin en önemli sorunlarından birini de dış ticaret olanaklarının kısıtlanarak ülkenin temel gereksinimlerini karşılamak anlayışı

¹⁶⁶ **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1947, s. 3.

¹⁶⁷ **Cumhuriyet**, 29 Kasım 1947, s. 1. Türkiye'nin bu dönemde deniz ulaşımına önem verdiği ve bunun için ithalatı teşvik ettiği görülmektedir. Nitekim bunula ilgili olarak Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü adına ABD'den ithal edilen altı yolcu gemisinin alımında ve kredi temininde hizmetleri görülen Mc. Cann'e ve ortağına verilecek ikramiye hakkında bir kanun yayımlanmıştır. Kanun ile Mc. Cann'e ve ortağına 175 000 dolar ikramiye verilmesiyle ilgili olarak Ulaştırma Bakanlığı yetkilendirilmiştir. Bkz. **Resmî Gazete**, 11 Haziran 1949, Sayı: 7230, s. 16321. ABD'den satın alınan gemiler sadece yolcu gemileri olmayıp, bir kısım tanker ve şileplerde bunun içine dâhil edilmelidir. Örneğin ABD'den satın Sivas tanker gemisi ile Kocaeli şilebi bunlara örnektir. Bkz. **Cumhuriyet**, 18 Aralık 1947, s. 2.

¹⁶⁸ **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1947, s. 1.

¹⁶⁹ Kanun'da ABD tarafından yapılan yardımlar çerçevesinde her çeşit yol, köprü, liman ve iskelelerin yapılması onarılması ve cihazlandırılmasının sağlanması ve bu maddelerin yurda sokulmasında her türlü vergiden muaf tutulması ifadelerine yer verilmiştir. Bkz. **Resmî Gazete**, 23 Ocak 1948, Sayı: 6813, s. 13525.

¹⁷⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1949 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Pulhan Matbaası, İstanbul 1951, s. 112.

¹⁷¹ Yalçın vd, a.g.e, s. 330.

¹⁷² Boratav, a.g.e, s. 88-89.

olmuştur. Hükümetin uyguladığı ekonomi politikaları göz önüne alındığında 1940-1945 yıllarında başarılı olarak değerlendirmek mümkün değildir.¹⁷³

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı yıllarına ilişkin ekonomik göstergelerine dair rakamlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.¹⁷⁴

Tablo 1.5 İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin ekonomik göstergelerine ait veriler

Yıllar	Büyüme (%)	Enflasyon (%)
1939	6,9	4,8
1940	-4,9	22,7
1941	-10,3	40,7
1942	5,6	92,1
1943	-9,8	74,0
1944	-5,1	22,8
1945	-15,3	54,1

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere savaş yıllarında Türkiye'de enflasyon, 1939-1942 yıllarında sürekli bir artış göstermiştir. 1943 yılında enflasyonda düşüş görülmeye başlanmışsa da 1945 yılında enflasyon tekrar artışa geçmiştir. Bu yıllarda ekonomideki büyüme oranı 1942 yılına kadar sürekli düşmüş, 1942 yılında bir miktar yükselmişse de 1943 yılından itibaren büyüme oranında tekrar düşüş başlamıştır.

Ekonominin büyük hasar aldığı bu dönemde, Hükümet tarafından ekonomiyi rahatlatmak için bazı çarelere başvurulmuş, gelir getirici bazı önlemler alınarak borçlanmaya gidilmiş, Açık Bütçe veya Enflasyon Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi ve Varlık Vergisi bu dönemde uygulamaya konulmuştur.¹⁷⁵ Türkiye'nin savaş yıllarında ekonomisini düzenlemek için başvurduğu temel prensibin Milli Korunma Kanunu olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu dönemin ekonomik performansı değerlendirilirken Milli Korunma Kanunu'nun çıkarıldığı dönemdeki şartlara bakmak gerekir.¹⁷⁶ Savaş süresince yaygın temel ihtiyaç maddelerinde

¹⁷³ Koçtürk, Gölalan, *a.g.m.*, s. 59.

¹⁷⁴ Yalçın, vd., *a.g.e.*, s. 329.

¹⁷⁵ Güneri Akalın, **Cumhuriyet Dönemi Ekonomi-Politik Tarihinin Liberal Yorumu**, Orion Kitapevi, Ankara 2010, s. 247.

¹⁷⁶ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **İktisadî Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 83.

yaşanan kıtlık, karaborsanın yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu durum birçok üretici ve aracının zengin olmasına sebep olmuştur. 26 Ocak 1940 tarihinde çıkarılan Millî Korunma Kanunu ile hükümete, milli ekonomiyi ve savunmayı ilgilendiren konularda geniş yetkiler verilmiştir.¹⁷⁷ Yine bu karar ile Hükümet, alınan kararlara uymayan işletmelere el koyabilme ve işletme hakkını elde etmiştir.¹⁷⁸ II. Dünya Savaşı yıllarında artan harcamalar, Hükümet'i ekonomiyi rahatlatacak yeni kaynaklar bulmaya yöneltmiştir. Bunun sonucunda 11 Kasım 1942'de 4305 Sayılı Kanun ile Varlık Vergisi kabul edilmiştir. Kanunun I. Maddesi'nde vergiyle ilgi olarak şu açıklama yapılmıştır: "Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalade kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere Varlık Vergisi adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir". Buradan hareketle Varlık Vergisi'ne II. Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşullarında bir defaya mahsus olmak üzere konulan bir servet vergisidir, denilebilir.¹⁷⁹ Varlık Vergisi, bozulan gelir ve servet dağılımını düzenleyememiş, ayrıca gayrimüslim tüccar ve sanayiciyi zor duruma düşürmüştür. Ayrıca bu vergi ile devlete olan güven azalmıştır. Vergi çıkarıldığında Alman ve ABD'li diplomatlar tarafından eleştirilere sebep olmuş ve Batılı Müttefikleri ile iyi ilişkilerini yürütmek isteyen Türkiye bu vergiyi 15 Mart 1944 yılında kaldırmıştır.¹⁸⁰ Toprak Mahsulleri Vergisi'nin mali amacı devlet hazinesine gelir sağlamak, sosyal amacı ise köylü kesimi vergilendirilerek Varlık Vergisi'ne gösterilen tepkileri hafifletmekti.¹⁸¹

Bu dönemde İsmet İnönü gerek ekonomik sebeplerle gerekse benimsediği ekonomik felsefeden yola çıkarak katı bir devletçilik politikası yürütmüştür. Bu politikanın bir ürünü olarak Teşvik-i Sanayi Kanunu'nu 1942 yılında kaldırılmış, ekonomide devletin kontrolü baskın hâle getirilmiştir.¹⁸² Bu süre zarfında üretim azalmış; askeri harcamaların artması, enflasyonun hızlı bir şekilde yükselmesine sebep olmuştur.

¹⁷⁷ Yalçın v.d, a.g.e, s. 329-330; Mehmet Korkud Aydın, "Millî Korunma Kanununun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 29, Sayı: 1, 2019, s. 415-416.

¹⁷⁸ Yalçın v.d, a.g.e, s. 329-330.

¹⁷⁹ Kerem Karabulut, "11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 27, 2005, s. 325-326.

¹⁸⁰ Çağatay Benhür, "II. Dünya Savaşı ve Türkiye", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Demokrasi ve Dış Politikası (1938'den 2002'li Yıllara)*, (Editör: Nurgül Koç), Cilt. 2, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 43.

¹⁸¹ Ş. Ertan Çomaklı, Fatih Koç, Kürşad Emrah Yıldırım, "Türk Vergi Hukuku Tarihinde Tartışılan Bir Vergi: Toprak Mahsulleri Vergisi", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, No: 2, 2012, s. 64.

¹⁸² Kadir Şeker, "Tek Partili Dönemde Ekonomik Politikaları ve Özel Teşebbüs Yatırımlarına Bir Örnek: Nuri Demirağ Tayıyare Atölyesi", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2011, Sayı: 23, s. 139.

Ancak 1938 yılı hariç tutulursa sonraki yıllarda dış ticaret fazla vermiş, altın ve döviz stoklarında ise önemli artışlar gözlemlenmiştir.¹⁸³

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin dış ticaretinde Almanya ilk sırada, ABD ise ikinci sırada yer almıştır. 1938-1939 yıllarında ihracat oranları %12-13 aralığında seyrederken 1938'de % 15 olan ithalat oranı, 1939'da ise % 5.4 oranında düşmüştür. Bu düşüşün sebebi savaşın ortaya çıkarmış olduğu ekonomik şartlardan kaynaklanmıştır.¹⁸⁴

Savaş yıllarında ABD'nin Türkiye'nin dış ticaretindeki payı önemli ölçüde artış göstermiştir. 1940-1944 yılları arasında Türkiye ile ABD arasında yapılan ticaret, ithalatın %6'sını oluşturmuştur. ABD'ye yapılan ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatındaki oranı ise 1940'ta %14 iken 1945'te %44'e yükselmiştir.¹⁸⁵ Bu dönemde Türkiye'nin ABD'den ithal ettiği ürünler arasında savunma alanında kullanılan araç-gereç, malzeme ve makinelerde önemli artışlar olmuştur. 1939'da ABD'den Martin, Vulte ve Filit uçakları ile bunların motorlarını almak için Başvekâletten Milli Savunma Bakanlığı'na harcama yapabilmesi hususunda izin verilmiştir.¹⁸⁶ 27 Nisan 1939'da adı geçen uçaklardan başka Hok, Flenşling, Dragon ve 50 adet Kurtis R-22 tipi uçaklar ile Gold Brovnik tipi tüfekler de alınacaklar listesine eklenmiştir. Bu malzemelerin alınmasında ise Türkiye'nin Washington ve Londra Büyükelçiliklerinin aracılık yapması kararlaştırılmıştır.¹⁸⁷ Ayrıca 1939 yılında Emniyet Teşkilatı'nın ihtiyacı olan Simith Wesson marka tabancanın ABD'den alınması için, 22.000 liralık bir ödenek ayrılmasına karar verilmiştir.¹⁸⁸ 1941 yılında ise yine ordunun ihtiyacı olan 20 adet avcı uçağının ABD'den alınması kararlaştırılmıştır.¹⁸⁹ 10 Şubat 1942 tarihinde, Türk Hava Kurumunun ihtiyacı olan uçak takımlarının 60.000 dolar karşılığında ABD'den satın alınmasına karar verilmiştir.¹⁹⁰

¹⁸³ Akyıldız, Eroğlu, *a.g.m.*, s. 50.

¹⁸⁴ Tomalı, *a.g.m.*, s. 431.

¹⁸⁵ Tomalı, *a.g.m.*, s. 142.

¹⁸⁶ BCA, 30.18.1.2/86.32.1/61, s. 1.

¹⁸⁷ BCA, 30.18.1.2/86.36.1/61.58, s. 1.

¹⁸⁸ BCA, 30.18.1.2/87.54.8/87.40, s. 1.

¹⁸⁹ BCA, 30.18.1.2/93.130.17/61.63, s.1.

¹⁹⁰ BCA, 30.10.00.00 /61.413.2, s. 3-4.

II. Dünya Savaşı yıllarında askerî harcamaların dışında, sanayi ve ziraat sektörlerini ilgilendiren makinelerin alımına da öncelik verildiği görülmektedir. Bu sebeple ABD’den yapılan ithalatta ağırlık kazanan diğer bir grubu makineler oluşturmıştır. Örneğin Trakya’da yol yapım çalışmalarında kullanılmak üzere ABD’den bazı yol yapım makineleri ve kamyonların alınması yönünde bir düşünce ortaya çıkmış, bunun için 60.000 liralık bir ödeneğin tahsil edilmesi istenilmiştir.¹⁹¹ Ayrıca Etibank Kömür İşletmeleri ve Ereğli kömür havzasında kullanılacak malzemelerin ABD’den satın alınması için 50 bin liralık bir ödeneğin kullandırılmasına karar verilmiştir.¹⁹² 6 Haziran 1941 tarihinde, devlet kurumlarının ihtiyaç duyduğu yazı makinelerinin ABD’den satın alınması için Maliye Bakanlığından 100.000 dolarlık bir kredinin açılması talep edilmiştir.¹⁹³ Ayrıca ABD’den harman makineleri, traktörler, biçerdöver ve mibzer makinelerinin satın alınması ve paralarının 1940 yılı döviz tahsisatından karşılanması kararlaştırılmıştır.¹⁹⁴ Diğer taraftan Maden Tetkik ve Arama Enstitüsüne ait sondaj makinelerinin yedek parçalarının temini için 1939 yılında ABD’ye başvuruda bulunulmuştur.¹⁹⁵ Samsun Milletvekili Yakup Kalgay’ın Meclis’teki konuşmasından anlaşıldığına göre 1938 yılında Samsun Limanı’ndan ABD’ye 528 ton mal gönderilmiş, karşılığında ise çoğu motorlu araç olmak üzere 2564 ton mal ABD ticaret gemileri tarafından Samsun Limanı’na indirilmiştir.¹⁹⁶ Tüm bu ithal edilen ürünler göz önüne alındığında, Türkiye’nin savaş yıllarında tarım ve madencilik alanındaki çalışmalara da önem verdiği anlaşılmaktadır. Tarım ve madenciliğin gelişmesine destek sağlayacak malzemelerin ithalatı ise büyük oranda ABD’den gerçekleştirilmiştir. ABD’den satın alınan bu ürünler ise Basra Limanı’ndan yurda giriş yapmıştır.¹⁹⁷

ABD’ye yapılan ihracat payı savaş boyunca sürekli artış göstermiştir. 1939 yılında toplam ihracatta ABD’nin payı % 14,30 iken 1943 yılında % 20,52’ye, 1945 yılında ise % 43,83’e yükselmiştir. Özellikle savaş yıllarında Almanya’nın Türkiye’nin toplam ihracatındaki payının azalmasından sonra ortaya çıkan boşluğu ABD

¹⁹¹ BCA, 30.10.0.0/153.80.22/155, s. 3.

¹⁹² BCA, 30.18.1.2/91.44.12/257.247, s.1.

¹⁹³ BCA, 30.10.00.00 / 135.967.7, s. 1-3.

¹⁹⁴ BCA, 30.18.1.2/90.20.18/ 214.215, s. 1.

¹⁹⁵ BCA, 30.18.1.2/86.38.6/171.52, s. 1.

¹⁹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt: 3. Toplantı: 1, 25 Aralık 1946, s. 477.

¹⁹⁷ Tomalı, a.g.m, s. 437.

doldurmuştur.¹⁹⁸ II. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'nin dış ticaretinde Almanya ilk sırayı yer almaktadır. Müttefikler tarafından savaş yıllarında Türkiye'nin Almanya ile yaptığı ticarete, Türkiye'nin bu gereksinimlerini karşılayamadığı için engel olunmayacağı belirtilmiştir. Fakat bu yıllarda Türkiye'nin Almanya'ya yiyecek göndermesi zamanla müttefiklerin tepkisine yol açmıştır. İngiliz Amiral Kelly tepkisini Ulaştırma Bakanı Fahri Ergin'e şu sözlerle ifade etmiştir: "Kahve veriyoruz, Almanlara hediye ediyorsunuz. Gaz, benzini biraz fazla versek onları da Almanlara vereceksiniz. Büyük ölçüde Almanya'ya balık ihraç ederek onları besliyorsunuz." Müttefikler tarafından gösterilen bu olumsuz tepkiler, savaş yıllarında Türkiye-Almanya ticaretinin hacmindeki düşüşün sebeplerinden olmuştur.¹⁹⁹

ABD'nin II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin toplam ihracatındaki payına ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:²⁰⁰

Tablo 1.6 1939-1945 yıllarında Türkiye'nin yaptığı ihracatta ABD'nin payı

Değer Bakımından Savaş Yıllarında ABD'nin İhracattaki Payı	
1939	14,30
1940	14,12
1941	13,41
1942	17,04
1943	20,52
1944	23,92
1945	43,83

Savaş yıllarında ABD'den askeri savunmaya yönelik makineler ithal edilirken başta tütün, kurutulmuş meyve ve krom gibi ürünler ihraç edilmiştir. Savaşın başladığı 1939 yılında ABD'ye gerçekleştirilen ihracatın toplam miktarı 65.887.731 kilo ve 18.214.737 lira kıymetinde olmuştur.²⁰¹ 1939 yılında ABD'ye yapılan ihracatta değer olarak en büyük paya sahip olan grubu tütün, meyve ve madenler oluşturmuştur. ABD'ye yapılan tütün ihracatı 6.718.064 lira ve 6.806.510 kilo meyve ihracatı ise

¹⁹⁸ Tekeli, İlkin a.g.e, s.225-226.

¹⁹⁹ Çetin Yetkin, **Karşı Devrim 1945-1950**, Kilit Yayınları, 2023 Ankara, s. 73-74.

²⁰⁰ Tekeli, İlkin, a.g.e, s. 225-226.

²⁰¹ İstatistik Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1939 Kısım:2 Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara 1940, s. XIII.

979.905 lira değerinde gerçekleşmiştir.²⁰² Madenler grubunda yer alan kromun ihracat miktarı ise 6.782.400 kilo ve 168.155 lira değerinde olmuştur.²⁰³ Krom, savaş sanayisinde kullanılan önemli ve stratejik bir maden olduğu için pek çok ülke gibi ABD'nin de ilgisini çekmiş, bu sebeple savaşın başından itibaren iki ülke arasında ticareti yapılan en önemli maden olmuştur. 15 Ekim 1940 tarihinde gerçekleştirilen görüşmelerde İngiltere'ye ihraç edilen kromun ABD'ye devredilmesi kararlaştırılmıştır.²⁰⁴ Savaş yıllarında Türkiye'nin Almanya'ya krom ihraç etmesi İngiltere ve ABD tarafından hoş karşılanmamıştır. Kromun savaş araç gereçlerinde ve silah yapımında kullanılan stratejik bir maden olması savaşın seyrini belirlemede etkin rol oynamaktadır. Bu sebeple Türkiye'nin Almanya'ya bu madenin ihracını durdurmak için 14 Nisan 1944 tarihinde İngiltere ve ABD tarafından birer nota verilmiştir. Bunun zerine Dışışleri Bakanı Menemencioğlu 20 Nisan'da mecliste Almanya'ya artık krom gnderilmeyeceğini duyurmuştur.²⁰⁵

Yine savaş yıllarında antimon, bakır ve afyon ürünlerinin ihracatında ABD, ilk sıralarda yer almıştır. Türk afyonlarının kaliteli ve morfin oranlarının yüksek olması, Türk afyonlarının dünya piyasasında aranan ürünlerin başında gelmesini sağlamıştır. 1941 yılında ABD'ye yapılan afyon ihracatı ise % 70'i bulmuştur.²⁰⁶

1943 yılında ABD'ye yapılan toplam ihracat miktarı 62.744.572 kilo ve 62.762.566 lira kıymetinde gerçekleşmiştir.²⁰⁷ ABD'ye ihraç edilen ürünlerin başında yine tütün ve meyveler ilk sırayı almıştır. ABD'ye ihraç edilen tütünün miktarı 16.542.365 kilo ve 44.659,62 lira kıymetinde olmuştur. Meyve ihracatı ise 4.633.782 lira kıymetinde ve 3.291.657 kilo olarak gerçekleşmiştir.²⁰⁸ Savaşın sona erdiği 1945 yılında ise ABD'ye yapılan toplam ihracat miktarı 113.190.258 kilo ve 95.952.290 lira

²⁰² İUM, **Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1939 Kısım: 2 Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara 1940, s. 318-355.

²⁰³ İUM, **Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1939 ve 1939 Birinci Kanun Aylığı Kısım: 1 Hususi Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve ihracat**, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1940, s. 455.

²⁰⁴ Tomalı, *a.g.m.*, s. 433.

²⁰⁵ Yetkin, **Karşı Devrim...**, s. 73-77.

²⁰⁶ Tekeli, İlkin, *a.g.e.*, s. 228-231.

²⁰⁷ İstatistik Genel Müdürlüğü, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1943 ve 1944 Kısım: 2 zel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1946, s. XVIII.

²⁰⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1943 ve 1944 Kısım: 2 zel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1946, s. 175-186.

olmuştur.²⁰⁹ 1945 yılında ABD'ye ihraç edilen ürünlerin başında yine meyveler, tütün ve deri ürünleri başı çekmiştir.²¹⁰

1945 yılında gerçekleşen çok partili hayata geçiş süreci hem siyasal hem de ekonomik alanda özgürlükçü yaşam biçimini de beraberinde getirmiştir.²¹¹ II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu hayat pahalılığı, gelirlerin düşmesi, tarımdaki sıkıntılı durum ve tüketim ürünlerinde yaşanan kıtlık halkta hoşnutsuzluğa sebep olmuştur.²¹² 1946 yılında Türk siyasi hayatı en önemli değişimlerinden birini yaşamıştır. Ülkede her türlü yokluğun, kıtlığın ve yoksulluğun nedenini uygulanan aşırı devletçi politika olarak gören Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü, Emin Sazak, Cavit Oral ve Fevzi Karaosmanoğlu; Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılarak 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'yi kurmuştur.²¹³

Türkiye'de 1946 yılında İvedili Sanayi Planı uygulamaya konulmuştur. İvedili Sanayi Planı, 1930'larda başlayan ve devletçilikle birlikte gelişen birinci nesil planlama deneyiminin en gelişmiş örneklerinden biri olup ülkenin bağımsızlığını korumayı ve bütünlüğünü sağlamayı hedeflemiştir. 1946 yılında Recep Peker kabinesi bu plana sıcak bakmamış, bu duruma finansal güçlükler de eklenince bu plan ilk olarak daraltılmış, sonra da tamamen gündemden düşmüştür.²¹⁴

1946 yılı iktisadi açıdan dönüm noktası olmuş ve on altı yıldır devam eden korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarında bir esneme görülmeye başlanmıştır. İthalatta daha serbest uygulamalara gidilmiş, bu durum dış ticarete kronikleşmiş bir dış açık sorununu da beraberinde getirmiştir. Serbest dış ticaret

²⁰⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1946 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1947, s. 16.

²¹⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1946 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1947, s. 206-227.

²¹¹ Akyıldız, Eroğlu, *a.g.m.*, s. 50.

²¹² Memduh Yaşa, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978**, Apa Ofset Basımevi, İstanbul 1980, s. 90.

²¹³ Yalçın vd., *a.g.e.*, s. 330-331; Leyla Kırkpınar, "Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt. 3, Sayı: 10, 2000, s. 85-98; Enis Şahin, Bilal Tunç, "*Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)*", **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, Cilt. I, Sayı: 2, 2015, s. 31-69; Osman Akandere, "*Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Muhalef Kanadın Oluşumu*", **Kuruluşundan Darbeye Demokrat Partisi (1946-1960)**, Ed. Dilşen İnce Erdoğan, İsmail Hakkı Demircioğlu, Serpil Seda Şimşek, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 3-85.

²¹⁴ Koçtürk, Gölalan, *a.g.m.*, s. 60-61; İsmail Cem Ay, "*II. Dünya Savaşı Ulusal Planlama Faaliyetleri: 1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nın Karşılaştırmalı Analizi*", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt. 62 Sayı: 1, 2012, s. 147-172.

anlayışı ile iç pazara yönelik sanayi politikaları terk edilmiş ve dışa dönük tarım, madencilik, alt yapı yatırımlarına ve inşaat sektörüne öncülük veren bir kalkınma anlayışı uygulamaya geçirilmiştir.²¹⁵ Dış ticarete korumacılığın esnetilmesiyle birlikte 1946'da ithalatta % 20'yi aşan bir yükseliş yaşanmış, 1947 yılında ise ithalat % 100'ü aşarak büyük bir sıçrayış kaydetmiştir.²¹⁶

Savaş sonrası dönemde ABD'ye ihraç edilen ürünler arasında ise tütün, kurutulmuş meyve, kuruyemişler, palamut, dericilikte ve boyacılıkta kullanılan bitkisel ürünler ve krom yer almıştır. Bu ürünlerden kabuklu Antep fıstığının 1946 yılında ABD'ye ihracat miktarı 10.980 kilo ve 53.036 lira değerinde, kabuksuz Antep fıstığının ihracat miktarı ise aynı yıl 2.051.212 lira kıymetinde gerçekleşmiştir. 1947 yılında ise ABD'ye gerçekleştirilen kabuklu Antep fıstığı ihracatı 5.000 kilo ve 30.800 lira değerinde, kabuksuz Antep fıstığının ihracat miktarı ise 304.277 kilo ve 863.158 lira kıymetinde olmuştur. 1948 yılında yapılan kabuklu Antep fıstığı ihracatı miktarı 5.000 kilo ve 40.600 lira değerinde, kabuksuz hâlde ise 114.970 kilo ve 381.500 lira değerinde gerçekleşmiştir.²¹⁷ Fındık da bu dönemde ABD'ye fazlasıyla ihraç edilen ürünler arasında yer almıştır. Bu çerçevede Türkiye'den ABD'ye 1948 yılında 510 ton, 1949 yılında ise 182 ton kabuklu fındık ihracatı gerçekleştirilmiştir.²¹⁸ İstanbul ABD Konsoloslukları tarafından düzenlenen Konsolosluk faturalarına göre Ekim 1948'den Eylül 1949'a kadar ABD'ye yapılan ihracat miktarı toplamda 598.636 kilo olmuştur.²¹⁹

Tütün daha önceki dönemlerde olduğu gibi 1946 ve 1950 yılları arasında da Türkiye'nin dışarıya satımını gerçekleştirdiği ürünlerin başında yer almıştır. 1949 yılında tütün ihracatı beklenenden daha iyi geçmiş, sadece 25 Aralık 1949-25 Ocak 1950 tarihleri arasında 30 günde Ege pazarından satımı gerçekleştirilen 47.948 ton tütünden 10.525 tonu, ABD'ye ihraç edilmiştir.²²⁰ 1949'da toplam yaprak tütün ihracatı 77.625 metrik ton ve 252 milyon lira değerinde olmuştur. Toplam ihracat içerisinde ABD'ye sevk edilen kısmı ise 16,692 metrik ton olarak gerçekleşmiştir.²²¹

²¹⁵ Boratav, a.g.e, s. 96.

²¹⁶ Boratav, a.g.e, s. 103-104.

²¹⁷ NARA, Foreign Service, 15 February 1951, No: 436, s. 2.

²¹⁸ NARA, Foreign Service, 27 July 1953, No: 51, s. 3.

²¹⁹ NARA, Foreign Service, 19 January 1950, No: 28, s. 1.

²²⁰ NARA, Foreign Service, 17 February 1950, No: 151, s. 7.

²²¹ NARA, Foreign Service, 10 April 1950, No: 156, s. 1.

1949 yılı Aralık ayında ABD Export Lines'a ait SS Exbrook ve SS Exton gemileri İzmir Limanı'na uğrayarak ana maddesi tütün olan yüklerini alarak ABD'ye dönmüştür.²²²

Krom ise madenler arasında II. Dünya Savaşı yıllarında olduğu gibi savaş sonrası dönemde de ABD'ye en çok ihraç edilen hammadde kaynaklarından biri olmuştur. 1947 yılında ABD'ye yapılan krom ihracatı miktarı 65.146 ton ve 5.136.904 lira, 1948 yılında 239.675 ton ve 19.985.366 lira, 1949 yılında ise 252.610 ton ve 21.761.302 lira kıymetinde olmuştur. 1947 yılından 1949 yılına kadar ABD'ye yapılan krom satışında değer bakımından sürekli artış yaşanmıştır.²²³ 1949 Aralık ayında İstanbul'da tasdik edilen ABD Konsolosluk faturalarına göre ABD'ye yarısından fazlası krom olmak üzere toplam 2.007.463 dolarlık maden ihracatı yapılmıştır.²²⁴

²²² NARA, Foreign Service, 28 January 1950, No: 5, s. 1.

²²³ NARA, Foreign Service, 20 March 1950, No: 220, s. 4.

²²⁴ NARA, Foreign Service, 20 January 1950, No: 52, s.7.

2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE-ABD TİCARİ İLİŞKİLERİ (1950-1960)

2.1 Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi ve ABD'nin Yaklaşımı

II. Dünya Savaşı'nı büyük kayıplarla sonlandıran insanlık, barışın yakın gelecekte elde edilemeyeceğinin farkındaydı. Savaş yıkıntıları üzerinde yükselen iki devin, ABD ve SSCB'nin ganimet paylaşımında anlaşılamayacakları aşikârdı. 1945 yılının getirdiği yeni düzende sadece bloklar arası politikalar ortaya çıkmamış, aynı zamanda üçüncü dünya ülkelerinde de bir uyanma meydana gelmiştir. Blokların oluştuğu, soğuk savaşın başladığı ve geri kalmış ülkelerin başkaldırdığı bu yeni düzene, bütün devletler gibi Türkiye'de uyum sağlamaya çalışmıştı.²²⁵ Zira ortaya çıkan bu yeni düzen, Türk siyasal hayatını da derinden sarsmış ve Türkiye, ABD ve İngiltere'nin öncülük ettiği Demokrasi Cephesi'nde yer almak zorunluluğunu yakından hissetmişti.²²⁶ Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın sonlanması ile demokratik ülkeler arasında, hürriyetin teminatı olarak çok partili siyasi rejimin varlığı görüşü öncelik kazanmıştı. Bu sırada uzun bir zamandan beri iktidarda bulunan CHP'ye karşı muhalefet çevresinde kümeleşmeler yaşanmaktaydı.²²⁷

ABD kaynaklarına göre DP'nin en belirgin özelliği, kişisel bir düzene dayalı olmamasıdır. Parti tek kişinin değil, belli ilkelere ve ideallere inanan gruplar çevresinde kurulmuştur. Böylece parti, bütünüyle demokratik bir düzene sahip olmuş ve milletten meclise yükselen bir nitelikte oluşmuştur. Yeni partinin CHP'den farkı, ilkesel anlamda değil, ilkelerin uygulanmasıyla alakalıydı.²²⁸

Çok partili hayata geçiş süreci Cumhurbaşkanı İnönü tarafından başlatılmıştır. Fakat kısa süre sonra siyasî ortamı kendileri için hazır hissedenden Celal Bayar ve yakın arkadaşları Cumhuriyet Halk Partisi ile yollarını ayırarak, yeni bir parti kurmak için

²²⁵ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Yordam Kitap, İstanbul 2017, s. 3.

²²⁶ İsmet Üzen, Mehmet Şah Özcan, “Çok Partili Hayata Girilirken Halkın Cumhuriyet Halk Partisi'nden Kopuşuna Dair Bir Rapor”, **ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2017, s. 48.

²²⁷ Ahmet Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 60.

²²⁸ Efe Sıvış, **Türk Demokrasisinin Sıfır Noktası Amerikan Dışişleri Belgeleri Işığında Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019, s. 257-258.

harekete geçmiştir. İnönü, Bayar'ı Çankaya Köşkü'ne davet ederek yeni kurulacak partinin programı hakkında görüş alışverişinde bulunmuştur. Çalışmaların tamamlanması ile Demokrat Parti 7 Ocak 1946'da kurulmuştur.²²⁹ Cumhuriyet Halk Partisi içinde yer alan politikacılar tarafından hayata geçirilen DP, dış politikada iktidar partisi ile aynı düşüncelerle kurulmuştur.²³⁰ DP'nin programı bizzat Celal Bayar tarafından Cumhurbaşkanı'na sunulmuş ve hükümete verilmeden önce program Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün onayından geçmiştir. Program tüzüğü daha sonra Refik Koraltan tarafından 7 Ocak 1946'da İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a verilmiş, aynı gün DP'nin kurulmasına onay verilmiştir.²³¹

DP'nin kurucuları Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü aynı gün yaptıkları basın toplantısında partinin programı ve amaçları ile ilgili beyanatta bulunmuşlardır. Toplantıda partinin kişilere değil ilkelere bağlı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca anayasaya bağlı kalınacağını ancak gerektiği zaman anayasayı milletin içtimaî ve siyasi hayatına uydurmak amacıyla anayasanın bazı maddelerinde değişiklik yapılabileceği belirtilmiştir.²³² 8 Ocak'ta yapılan genel başkanlık seçiminde, Celal Bayar partiye genel başkan olarak seçilmiştir.²³³ DP'nin kuruluşu iktidar çevreleri olumlu tepki vermiştir ancak aynı çevreler parti programının CHP'den daha farklı olması gerektiğini ileri sürmüştür.²³⁴ Adnan Menderes bu görüşü reddederek anayasada ve devletin temel değerlerinde Atatürk İlkeleri'nin yer almasının ve bütün siyasi partilerin buna sahip çıkmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir. Menderes'e göre iki parti arasındaki farklılıklardan ilki, DP'nin çok partili hayata taraftar olmasına karşın, CHP tek partili idare anlayışına göre ülkeyi yönetmişti. CHP ekonomide devletçilik anlayışını benimsemesine rağmen, DP'nin ekonomiye dair görüşleri farklıydı. Üçüncü olarak CHP'nin otoriter devlet anlayışına karşın, DP daha özgürlükçüydü.²³⁵

²²⁹ İlhan Çeliker, "12 Temmuz Beyanname'si'nin Demokrat Parti İçerisindeki Anlaşmazlığa Etkisi", **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1, 2021, s. 2.

²³⁰ Ahmet Gülen, "Demokrat Parti Dönemi'nde Lozan Algısı", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 53, 2013, s. 80.

²³¹ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1960**, Cilt: 1, Bilgi Yayınevi, Ankara 2020, s.70-71

²³² Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s. 62-63.

²³³ Şerif Demir, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, Paraf Yayınları, İstanbul 2010, s. 87.

²³⁴ Yeşil, a.g.e, s. 63.

²³⁵ Demir, a.g.e, s. 89-90.

14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP'nin büyük yankı uyandıran seçim afişi, Selçuk Milar tarafından bir gecede hazırlanmış ve bu afiş ülkenin her tarafına asılmıştır. Afişte el resmedilmiş olup “Yeter Söz Milletin” ifadesi kullanılmıştır. Zorlu bir mücadelenin sonucunda DP, 14 Mayıs 1950’de iktidara gelmiştir.²³⁶ 14 Mayıs 1950’de yapılan seçimler, 16 Şubat 1950 tarihli 5545 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu’na gereğince yapılmıştır.²³⁷ 14 Mayıs 1950 seçimlerine % 88.88 gibi rekor bir katılım olmuştur. DP’nin aldığı oy sayısı 4.242.831 (% 53.59), CHP’nin aldığı oy sayısı ise 3.165.096 (% 39.98) olmuştur. Seçimler sonrasında DP 261, CHP ise 195 milletvekili çıkarmıştır.²³⁸

DP’nin seçimden hemen sonra yayınladığı beyannamede, ülke yönetimindeki değişiklik nedeniyle vatandaşlar arasında hiçbir huzursuzluğa müsaade edilmeyeceği belirtilmiştir. 1950 seçimlerinde millî iradenin serbestçe gerçekleştiği, DP’nin kuruluşundan itibaren anlayışlı bir politika izlediği ve halkın sevgisini kazandığı belirtilmiştir.²³⁹ DP, 22 Mayıs günü iktidarı resmen devralmıştır. Celal Bayar Cumhurbaşkanlığı, Refik Koraltan ise Meclis Başkanlığı görevlerini üstlenmiştir. Adnan Menderes ise yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Yeni kurulan Hükümet, 29 Mayıs 1950’de programını meclise sunmuştur.²⁴⁰ Başbakan Adnan Menderes, yeni kabinede Dışişleri Bakanlığı görevini Fuat Köprülü’ye vermiştir.²⁴¹ Partinin önde gelen isimlerinden ve dört kurucusundan biri olan Fuat Köprülü’nün Dışişleri Bakanlığına getirilmesi, aynı zamanda DP’nin dış politikayı ne kadar önemseydiğini göstermektedir.²⁴²

Tek parti zamanında meydana gelen sorunlar, 1950 seçimlerinde CHP’nin oy kaybında etkili olmuştur. II. Dünya Savaşı yıllarında halk arasında daha ciddi boyuta ulaşan tepkiler, DP’nin seçimleri kazanmasını sağlamıştır. Diğer taraftan, DP’nin ülke

²³⁶ Yeter Kurtboğan, “Adana Basını Işığında Demokrat Partinin Kuruluş Aşamaları ve İktidara Gelme Süreci”, **Kesit Akademi Dergisi**, Sayı: 21, 2019, s. 541.

²³⁷ Zahide Sungur, “*Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Tarım Politikaları ve Etkileri*”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 14, 2016, s. 4.

²³⁸ Toker, **Demokrasimizin.....**, s. 217-218.

²³⁹ **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1950, s. 1-3.

²⁴⁰ Eroğul, **Demokrat Parti.....**, s. 85-86.

²⁴¹ Hüseyin Agun, **Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası 1950-1960**, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1997, s. 3.

²⁴² Şerif Demir, Yunus Özduygün, “*Demokrat Parti İktidarında Türkiye’nin Bölgesel Sorunlara Yaklaşımı*”, **Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2021, s.377

genelinde başlattığı örgütlenme ve halk ile kurulan yakın ilişkiler, DP oylarını artırmıştır.²⁴³

1950 seçimlerine katılan iki parti arasındaki en önemli politika farkı, ekonomi alanında olmuştur. CHP, ekonomide liberalizm konusunda bazı adımlar atmakla birlikte, 1930-1939 yıllarında uygulamaya konulan Devletçilik anlayışına sonuna kadar sadık kalmıştır. DP Hükümetleri ise ABD'nin de teşvikleri ile özel mülkiyete saygı, bireyin ekonomik özgürlüğü ve ekonomide özel sektöre daha fazla alan tanınması ilkesini benimsemiştir. DP'ye göre ekonomide devletçilik, daha ziyade kamu hizmetleri ve yapısı gereğince tekel niteliği taşıyan başka faaliyetlerle sınırlı kalmalıydı.²⁴⁴

DP'nin 1950 Genel Seçimlerinden hemen önce Marshall Yardım Heyeti Başkanı Russell Dorr, yardımlar dolayısıyla Türkiye'nin “nurlu ufuklara” girdiğini ifade etmiştir. Bu açıklamanın hemen ardından ABD'nin Ankara Büyükelçisi “Türkiye'nin askerî ve ekonomik yardımdan azamî şekilde faydalandığını” belirtmiştir.²⁴⁵ ABD'ye ait iki savaş gemisi 15 Ocak 1950'de Türkiye'ye gelmiş ve aynı tarihlerde Orta Doğu'daki ABD Askerî Ataşeleri İstanbul'da toplanmıştır. Türkiye'nin ABD ile olan bu yakın ilişkisi çerçevesinde, 14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerine gidilmiştir.²⁴⁶

14 Mayıs Genel Seçimleri, ABD'de tarafından da ilgiyle takip edilmiştir. Ayrıca ABD'nin tanınmış gazetelerinde “14 Mayıs Seçimlerinin sadece Türkiye için değil, bütün Batı Dünyası ve demokrasi için övülmeye değer nitelikte olduğu” yorumu yapılmış, seçimin Türk milleti için “muazzam bir başarı” olduğu ve İnönü'nün tutumlarıyla, tarihi bir saygınlık kazandığı ifade edilmiştir.²⁴⁷

Türkiye'de seçimlerin yapıldığı 14 Mayıs günü, ABD Yardım Kurulu Başkanlığı tarafından “Marshall Planı'nın Türkiye'nin iç politikası ile ilgisi yoktur” açıklaması yapılmıştır. 16 Mayıs tarihinde Washington tarafından yapılan resmî açıklamada ise

²⁴³ Yusuf Ziya Keskin, “Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2014, s. 111.

²⁴⁴ George McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu...**, Çev: Belkıs Çorakçı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, s.132.

²⁴⁵ Gökhan Eşel, “Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinde Basın Sansürü ve Pulliam Davası”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sayı: 29, 2011, s. 150.

²⁴⁶ Namık Behramoğlu, **Türkiye Amerikan İlişkileri (Demokrat Parti Dönemi)**, Yar Yayınları, İstanbul 1953, s. 7-8.

²⁴⁷ **TDA**, 502/23888.103612.1, s. 1-2.

seçim sonuçlarının demokrasinin zaferi olduğu, askerî ve ekonomik yardımların devam edeceği belirtilmiştir.²⁴⁸ ABD Dış İşleri Bakanlığının yaptığı açıklamada da benzer ifadelere yer verilmiş ve yardımların sürdürüleceği belirtilerek, dış politika ilkelerinde de hiçbir farklılık olmayacağı dile getirilmiştir.²⁴⁹ 17 Mayıs 1950 tarihli Washington Post Gazetesi'nde, NATO'ya dahil sekiz ülkeye bir milyar dolar değerinde silah ve malzeme sağlandığı, Türkiye ve Yunanistan için 211.370.000 dolar ayrıldığı ifade edilmiştir.²⁵⁰

14 Mayıs 1950 seçimleriyle ilgili ABD basınında da birçok haber yer almıştır. New York Times gazetesinin "Türkiye Demokrasiye Oy Veriyor" başlıklı yazısında CHP'nin yaşadığı mağlubiyetin şaşırtıcı olduğu, sadece Türkiye'nin değil tüm Batı demokrasisinin gurur duyması gerektiği, bu seçimlerde en büyük şerefın İsmet İnönü'ye ait olduğu ifade edilmiştir. DP'nin iktidara gelişindeki sebep ise gittikçe artan hayat pahalılığı ve köylünün bundan memnun olmaması olarak gösterilmiştir.²⁵¹ Times New Gazetesi'nde yeni Türk şefinin mevcut paktlara saygı göstereceğini ve batı dünyası ile olan ittifaklara sadık olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca beş yıllık Demokrat Partisi'nin, otuz yedi yıllık Cumhuriyet Halk Partisi'ni mağlup ettiğini belirtmiştir.²⁵² ABD basınında ayrıca Türkiye'nin dış politikada önemini korumaya devam edeceği ve yeni hükümetin özel sektör ve yabancı sermayeye dönük daha ılımlı bir politika takip edeceği vurgulanmıştır.²⁵³ The Washington Post Gazetesi ise 14 Mayıs seçimlerini "demokrasi için ilham verici zafer" olarak değerlendirmiştir. Ayrıca yeni hükümetin, Türkiye'nin demokratik geleneklerine ve ABD ile yakın dostluğuna sıkı sıkıya bağlı kalacağına duyulan güvenden bahsedilmiştir.²⁵⁴

The New York gazetesinin 5 Nisan 1953 tarihli "Demokrat Türkiye'de Yeni Bir Kuvvet Faaliyet Hâlinde" başlıklı yazısında ise II. Dünya Savaşı yıllarını Türkiye'nin zorluklarla atlattığı ve yaşanan sıkıntılar karşısında CHP Hükümeti'nin, mecburen bazı kaynaklara el koyduğu, uygulanan sıkıyönetimin özellikle ziraatla uğraşan

²⁴⁸ Behramoğlu, a.g.e, s. 8-9.

²⁴⁹ **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1950, s. 1.

²⁵⁰ **The Washington Post**, 17 May 1950, s. 1.

²⁵¹ **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1950, s. 3.

²⁵² **The Times New (Idaho Newspaper)**, 16 May 1950, s. 2.

²⁵³ Serpil Seda şimşek, "Demir Kırat'ın şahlanışı: Demokrasinin Zaferi (1950-1960)", (Editörler: Dilşen İnce Eroğlu, vd.), **Kuruluştan Darbeye Demokrat Parti (1946-1960)**, Yeditepe Yayınevi, 2021 İstanbul, s. 426.

²⁵⁴ **The Washington Post**, 17 May 1950, s. 3.

kesimde tepkilere yol açtığı ifade edilmiştir. Meydana gelen tepkilerin ise 1950 seçimlerinde DP'yi iktidara taşıdığı belirtilmiştir. Yazıda ayrıca DP'nin uzun yıllardır önemsenmemiş olan köylülere gösterdiği ilginin halkın memnuniyeti sağladığı vurgulanmıştır. The New York Times'da kaleme alınan başka bir yazıda ise uygulanan yol yapım çalışmalarının, ziraatta makineleşmenin, daha çok eğitim ve sağlık personeli istihdamının ve okulların iyileştirilmesi gibi hizmetlerin köylere kadar götürülmesinin DP oylarını artırmaya devam ettiği ifade edilmiştir.²⁵⁵ 5 Nisan 1953 tarihli New York Times Gazetesi'nde yer verilen "Türkiye İrticai Durdurmaya Hazırdır" başlıklı başka bir yazıda ise DP'nin 1950 seçim kampanyalarında ibadetler konusunda toleranslı davranılacağına dair beyanatlarının özellikle çiftçilikle uğraşan halk kesimleri arasında memnuniyetle karşılandığı vurgulanmıştır.²⁵⁶ New York Herald Tribune gazetesinde ise Türkiye'de yönetimin diktatörlükten demokrasiye doğru ilerleme kaydettiği, CHP ve İnönü'nün kendi elleriyle değişiklik yaptığı seçim kanununa yenildiği ve bunun da "*kaderin bir cilvesi*" olduğu değerlendirilmiştir.²⁵⁷

DP Hükümetleri, ABD ile dostane münasebetler kurma yoluna gitmiş ve Truman Doktrini ile Marshall Planı'nın öngördüğü yardımlardan faydalanmaya devam etmişlerdir. Diğer taraftan ekonomi, yerli ve yabancı özel sektörün faaliyet alanına açılmıştır. DP Hükümetleri dış siyasette olası bir köklü değişiklik getirme çabasına da girmemiş, Türkiye yönünü Batı'ya çevirerek daha enerjik bir dış politika izlemeye devam etmiştir. Bu da ABD ile olan ilişkilerin daha olumlu bir hava içinde seyredeceğinin bir mesajı olarak algılanmıştır.²⁵⁸ Nitekim Başbakan Adnan Menderes, ABD ile olan ilişkiler hakkında yaptığı bir konuşmasında ABD ile dostluğun arttırılmasına büyük önem verildiğini, özellikle Truman Doktrini ve Marshall Planı gereğince alınan yardımların bu dostluğu başka bir boyuta taşıdığını belirtmiştir.²⁵⁹ The Daily Colonist Gazetesi'nde ABD'nin ekonomik ve askeri alanda duyduğu sorumluluk gereği Yunanistan ve Türkiye'yi komünizmden kurtarmak için başta 1947'de Truman Doktrinini onayladığı daha sonra ise Marshall savunma planını

²⁵⁵ Meral Kuzgun, "Amerikan Basınında Demokrat Parti, Başbakan Adnan Menderes ve Türk Amerikan İlişkileri Üzerine Bazı Notlar (1950-1955)", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt: 14, Sayı: 27, 2020, s. 319-320.

²⁵⁶ **BCA**, 30.1.0.0/103.673.6, s. 8.

²⁵⁷ Şimşek, a.g.e, s. 426.

²⁵⁸ Feroz Ahmed, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Çeviren: Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul 1992, s. 389-390.

²⁵⁹ **BCA**, 30.01.0.0/132.855.3, s.7.

açıkladığı ifade edilmiştir. Ayrıca ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'yi Yakın Doğu'ya açılan hayati bir kapı olarak gördüğü de belirtilmiştir.²⁶⁰

Bu koşullar altında 1950 yılından itibaren Marshall Planı sonrasında yaşanan süreç, ABD'nin Türk kamuoyundaki imajını güçlendirmiştir. Türk kamuoyunda ABD'ye karşı büyük bir alaka ve sempati oluşmuş; bu eğilim, Türkiye'nin "Küçük ABD" olma sürecini başlatmıştır. Bu süreç aynı zamanda Soğuk Savaş Dönemi Türk dış politikasını da büyük oranda belirlemiştir.²⁶¹ CHP'nin siyasî rejimde gerçekleştirdiği değişikliklere ve iktisadi alanda uyguladığı esnekliklere rağmen devletçilik politikasından tamamiyle vazgeçememesi, tarım ve ticaret burjuvazisini savunan DP'yi ABD'ye daha yakınlaştırmıştır.²⁶²

2.2 Demokrat Parti Dönemi Türk Ekonomisinin Genel Durumu (1950-1960)

DP'nin iktidara gelmesi, tek parti iktidarı döneminde bunalan halk kitleleri için özellikle ekonomik alanda, büyük beklentilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.²⁶³ DP'nin iktidarda kaldığı 1950-1960 yılları arasında Türkiye'de uygulamaya konulan ekonomi politikalarını iç ve dış ticarete serbest piyasa ekonomisini benimsemek, özel girişimciliğe destek vermek ve geliştirmek, sanayide devlet yatırım ve kısıtlamalarını sınırlandırmak, makineli tarıma geçmek ve yabancı yatırımcıları özendirmek şeklinde özetlemek mümkündür.²⁶⁴

Başbakan Adnan Menderes, 26 Mayıs 1954'te Hükümet Programı ile ilgi konuşmasında partisinin uygulamaya koyacağı iktisadî düzenlemeleri şu şekilde sıralamıştır:²⁶⁵

1. Nüfusumuzun %80'inin iştegal mevzuunu ve geçim vasıtasını, milli ekonomimizin temelini, sanayi ve ticaretimizin ana kaynağını teşkil eden ziraatımız büyük bir dikkat ve ehemmiyetle ve ön planda ele alınacaktır.

²⁶⁰ *The Daily Colonist*, 16 May 1956, s. 4.

²⁶¹ Keskin, *a.g.e.*, s. 121.

²⁶² Pınar Kaya Özçelik, "Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 65, Sayı: 03, 2010, s. 169-170.

²⁶³ Yaşar Baytal, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1960)", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 40, 2007, s. 550.

²⁶⁴ Nuran Kılavuz, "Demokrat Parti'nin Sanayileşme Anlayışı ve Uygulamalar: Şeker Fabrikaları, Dokuma sanayileri, Çimento Fabrikaları, Demir-Çelik Fabrikası", *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı:89, 2022, s. 198.

²⁶⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 10, Cilt: 1, Toplantı: 3, 24 Mayıs 1954, s. 26.

2. Memleketin iktisadi cihazlandırılması süratlendirilecek, bütün malî ve iktisadî imkânlarımız, azami nispette iktisadi kalkınmanın emrine tahsis olunacaktır.
3. Hususi teşebbüsün çalışması ve gelişmesi için lüzumlu hukuki ve fiili emniyet havasının yerleşmesini temine matuf bütün tedbirler alınacaktır.
4. Yabancı teşebbüs, sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanmanın şartları tahakkuk ettirilecek ve icapları yerine getirilecektir.
5. Devlet bütçelerinin cari hizmetler ve sarfiyatında azami tasarrufla hareket edilecek, memleketin iktisadi takatıyla mütenasip denk ve muvazeneli bütçeler getirilecek, buna mukabil iktisadi kalkınmaya ve bir kül halinde vatandaşların istihsal gayretleri ve faaliyetlerini desteklemeye matuf sermaye yatırımlarına mümkün olan en geniş hissenin ayrılması temin edilecektir.

DP, Türkiye nüfusunun büyük bir bölümü kırsal kesimde yaşamakta olduğundan, ekonomik hayatta tarıma dayalı politikalar izlenmesini öncelikli hâle getirmiştir.²⁶⁶ Millî gelir içerisindeki en büyük pay ziraata aitti ve nüfusun yüzde % 80'i geçimini ziraî faaliyetlerle temin etmekteydi. Bu sebeple ziraî kalkınma, ülke kalkınmasının ana temeli olarak görülmüştür.²⁶⁷ Başbakan Adnan Menderes, çiftçi bir aileden geldiği için tarım alanındaki problemleri iyi bilmekteydi.²⁶⁸ Nitekim Başbakan Adnan Menderes de bir konuşmasında “Ziraatın iktisadî bünyemizin temelini teşkil ettiğini hiçbir zaman gözden uzak tutmayacağız” diyerek, tarıma öncelik verilmesi gerektiğine vurgu yapmış, köylü ve çiftçinin ön planda tutulacağı bir kalkınma modelinin uygulanacağını sinyallerini vermiştir. Ülkenin kalkınmasında ziraî kalkınmanın ön planda tutulması, çiftçinin üretici konuma getirilmesi, kooperatiflerin kurulması, kuraklıkla mücadele edilmesi ve hayvan cinslerinin iyileştirilmesi, traktör sayısının süratle artırılması, Ziraat Bankası kredilerinin artırılması ve ürün fiyatlarının yükseltilmesi DP'nin ekonomik alanda yoğunlaştığı konuların başında yer almıştır.²⁶⁹ Bu politikaların uygulanmasında iç dinamikler kadar, ABD ile olan yakın ilişkilerde etkili olmuştur. İki ülke arasında yapılan ikili anlaşmalardan sadece dış politika değil, aynı zamanda Türk ekonomisi de etkilenmiş ve Marshall Planı kapsamında yapılan yardımlar, ekonomik alanda tarımdaki gelişmeye önemli katkı sağlamıştır. Bu

²⁶⁶ Seher Akça, İrem Menekşe, “Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları”, (Editörler: Dilşen İnce Erdoğan, vd.), **Kuruluştan Darbeye Demokrat Parti (1946-1960)**, Cilt: 2, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021, s. 1193-1194.

²⁶⁷ Abdullah Takım, Şaban Esen, **Türkiye’de Siyasi Parti Programlarında Ekonomik Görüşler**, Detay Yayıncılık, Ankara 2011, s. 12.

²⁶⁸ Albayrak, a.g.e, s. 334.

²⁶⁹ Ebru Güher, Gizem Kocakılıç, “Cumhuriyet’ten Kalan Miras: Demokrat Gazetesi’ne Göre Adana’da Tarım Politikaları (1950-1955)”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 49-1, 2023, s. 513.

dönemde tarım alanında izlenen politikalar yalnız siyasette değil, ekonomik ve toplumsal hayatta da köklü değişimlere neden olmuştur.²⁷⁰

Bu çerçevede DP, tarım alanında aşağıdaki düzenlemeleri yapmıştır:²⁷¹

1. Yeni topraklar tarıma açılmış; Doğu, Güneydoğu ve İç Anadolu’da meralarda buğday ekimine başlanmıştır,
2. Buğday, üreticiden dünya fiyat listesine göre daha yüksek fiyattan alınmış, fakat bu fiyat artışı tüketiciye yansıtılmamıştır,
3. Tarımda makineleşmeye öncelik verilmiş ve ayrıca traktör ithalatı arttırılmıştır.

Ekonomik büyümede istenilen sonuca ulaşılması için üzerinde durulan bir diğer husus ise özel sektör olmuştur. DP devletin ekonomiye olan müdahale ve kısıtlamalarına tepki göstererek ekonomik kalkınmada özel sektörün önemine dikkat çekmiştir. Hükümet programlarında, istenilen verimin alınamaması sebebiyle kamu müesseselerinin özelleştirileceği belirtilmiştir. DP iktidarının ilk yıllarında ithalattaki kısıtlamaları kaldırıp kredi faizlerini indirmiş ve özel sektörün daha çok kredi kullanmasına imkân sağlamıştır. DP programında “hürriyet ve iktisadi düzen” açısından liberalizm, partinin ana ilkesi hâline getirilmiştir.²⁷²

Hükümet, iktisadî hayatta liberalizmi uygulamak amacıyla başta ABD olmak üzere, Batılı Devletler ile daha geniş iş birliğine girecek girişimci bir sınıf oluşturmayı hedeflemiştir. Bu hususta yabancı uzmanların da önemli payı olmuştur. Buradan hareketle DP’nin iktidara geldiği 1950’den sonra takip ettiği iktisat politikalarının “Barker Raporu” na göre şekillendiğini söylemek yanlış olmaz. Bu rapor²⁷³

²⁷⁰ Akça, Menekşe, a.g.e, s. 1193-1194.

²⁷¹ Mehmet Kaya, “Demokrat Parti Dönemi Bingöl’e Yapılan Kamu Yatırımları”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 224, 2016, s. 98.

²⁷² Abdullah Takım, “Demokrat Parti Dönemi’nde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 67, 2012, s. 159-164.

²⁷³ Barker, 1949’da Türkiye’ye gelmiş olan Uluslararası Bankanın heyeti içinde de yer almış ve kendisinden Türkiye’nin iktisadi kalkınmasını sağlayacak bir plan hazırlanması istenilmiştir. Barker’in raporu Türk ekonomisinin tarihsel gelişimi, Atatürk dönemindeki gelişmeler, Devletçilik uygulamaları, Türkiye’nin sorunları ve ekonomik gelişme modeli, Türkiye’nin kaynakları ve fiziki coğrafyası, iklimi, yağış durumu, toprağın kullanımı, madenler, tarımsal donanım, hayvancılık, sanayi bitkileri, elektrik üretimi, taşımacılık, mali kaynaklar, dış ekonomik etkenler ve milli gelir, kaynakların kullanılması ve ekonomik gelişme ve benzeri konular, iktisadi Politikaların, yatırımların, kaynak ve harcamaların, bütçe, bankacılık ve iktisadi yapının önündeki engellerin

Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası'nın Menderes Hükümeti'yle yaptığı ortak çalışma neticesinde hazırlanmış olan rapora dayandırılmıştır. Bahsi geçen raporda Türkiye'nin ekonomik durumu, daha önceden uygulanan politikalar ve gelecek yıllarda uygulanacak iktisadî politikalar üzerinde durulmuştur.²⁷⁴ Fakat raporun dikkat çekici yönü, Türkiye'de yapılacak yatırımlarda tarım alanına öncelik verilmesini(verilmesi) ve sanayi alanında ise daha basit ve sınırlı yatırımların yapılması önerilmektedir. Yatırım yapılmaması gereken alanlar: ağır makine, metal işleme sanayi, ağır kimya sanayi, selüloz ve kâğıt sanayi olarak belirlenmiştir. Yine raporda eğer daha önce bu alanlarda yatırım yapıldıysa bunların tasfiye edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca ABD'nin Türkiye'de karayolu yapımını desteklediğini ve demiryolu yapımından vazgeçilmesi de raporda ifade edilmiştir. Türkiye'nin demiryollarına değil de Karayollarına yatırım yapması, karayolları yapımında kullanılacak makinelerin bu yollar üzerindeki araçların ve araçların ihtiyacı olan petrolün ABD'den ithal edilmesi anlamına gelmekteydi. Tüm bunlardan ortaya çıkan sonuç, ABD'nin Türkiye'nin tarım ülkesi olarak kalmasını istemesi ve sanayi alanında gelişmesini desteklememesidir. Bu sayede Türkiye, ABD'nin hammadde deposu olacak ve sanayi ürünlerini satacağı güçlü bir pazar olarak kalacaktı.²⁷⁵ 1950'de Ankara'da Marshall Planı'nı tanıtmak için yayınlanan broşürde, Türkiye'nin toprağının zengin ve iklimin müsait olduğu ve tabii kaynakları açısından zengin olduğu ifade edilmiştir. Türkiye'nin daima mamul eşya ihtiyacını karşılayan ABD ile ticaretin Marshall Planı ile tekrar başladığı ve geliştiği de belirtilmiştir. Bu ifadelerden de ABD'nin Türkiye'ye hangi gözle baktığı açıkça anlaşılmaktadır.²⁷⁶

Menderes Hükümeti, devletin yalnızca yerli girişimcilerle gelişemeyeceğinin bilincindeydi.²⁷⁷ Bu sebeple DP'nin iktisadî kalkınma programı dâhilinde uygulamaya koyduğu diğer bir politika ise yabancı sermayeye karşı gösterilen ılımlı hava olmuştur.

koordinasyonu, tarım, ormancılık ve balıkçılık konusunda önerilen programın ana hatları, yöntem, araştırma, personel, üretimin artırılması, makineleşme, sulama işleri, krediler, destekleme fiyatları, pazarlama ve depolama, sanayi, madencilik, maden politikası, pazarlama, yatırım programları, donanım, personel eğitimi, çalışma politikaları ve eğitim programları, taşımacılık, haberleşme, enerji, karayolları, demiryolları, limanlar, gemicilik ve hava yolları, devlet yatırımlarının organizasyonu ve özel girişimciliğin desteklenmesi, eğitim ve genel sağlık politikası, kamu yönetimi, yatırımların organizasyonu, uluslararası ekonomik durum, iktisadî kalkınma programı ve finansman başlıklarını taşımaktadır. Bkz. Yaşar Semiz, Güngör Toplu, "*Barker Raporu: Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde İktisadî Kalkınmayı Hızlandırmak Amacıyla Yabancı Uzmanlara Hazırlanan Örnek İnceleme*", **Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 4, 2021, s. 122, 128.

²⁷⁴ Baytal, *a.g.m.*, s. 552.

²⁷⁵ Yetkin, **Türkiye'de Askeri Darbeler...**, s. 57-59.

²⁷⁶ Yetkin, **Karşı Devrim...**, s. 365.

²⁷⁷ Baytal, *a.g.m.*, s. 552.

DP iktidarının ilk yıllarına bakıldığında, 1951 yılında çıkarılan “Yabancı Sermaye Kanunu” ve 1954 yılında çıkarılan ve daha kapsamlı olarak hazırlanan “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” dikkatleri çekmektedir. Bu kanunlar ile içe dönük iktisadi uygulamalardan, dışa açık bir düzene geçilmeye çalışıldığı görülmektedir. Hızlı bir kalkınmayı hedefleyen hükümet; millî gelirleri yetersiz bulmuş, II. Dünya Savaşı’ndan sonra oluşan uluslararası koşulları da değerlendirerek ülkeye yabancı sermayeyi çekmeye çalışmıştır.²⁷⁸ DP, yabancı sermayeyi Türkiye’ye çekmek isteyen “dünyadaki en serbest yabancı sermaye kanunlarını” uygulamaya koymuş olmakla birlikte, bu girişimler yetersiz kalmış, istenilen sonuç elde edilememiştir.²⁷⁹

DP Hükümetleri ticaret konusunda da yeni düzenlemeler ve politikalar geliştirerek ekonomiyi daha iyi bir konuma getirmeye çalışmıştır. Nitekim Başbakan Adnan Menderes 30 Mart 1951 tarihinde Hükümet Programı’nın ticaretle ilgili kısmında, dış ticaret uygulamalarına istikrar ve düzen vermek için çaba harcandığını belirtmiştir.²⁸⁰ Ticaret ve Ekonomi Bakanı Zühtü Velibeşe ise Ankara’da dış ticaret ile ilgili yaptığı bir konuşmasında 1950-1951 yıllarına ilişkin dış ticaret rejimi hakkında şu açıklamayı yapmıştır:²⁸¹

Bu seneki dış ticaret rejimini, memleketin bu işlerde tecrübe sahibi tacirleriyle birlikte ve mesuliyeti paylaşarak tespit ediyoruz. Aldığımız neticelerden memnunuz. Bu vesile ile çalışmalara katılanlara burada teşekkür etmek isterim. İhracatçılarla millî sanayimiz arasında beliren bir ihtilâftan başka bütün noktalar telif olunmuş ve rejimin esası kararlaştırılmıştır. İhracatımız bu sene lisanssız olarak serbestçe cereyan edecektir. İthalât için Avrupalılar arası kararlara uyarak büyük bir kısım maddelerin ithali serbest olacaktır. Serbest listeye girmeyen maddelerin ithalini de formalite bakımından kayıtları asgariye indirilmiş bir rejime tabi tutuyoruz.

Anlaşıldığına göre 1950’li yılların başında, ithalatta uygulanan sınırlandırma uygulamaları terk edilerek daha ılımlı bir dış ticaret politikası izlenmeye çalışılmıştır. Uygulanan bu politika sonrasında Türkiye’de 1950-1952 yılları arası dönemde ithalatta % 65 oranında bir esneklik ortaya çıkmıştır.²⁸² Bunun sonucunda ithal edilen ürünler piyasada oldukça artış göstermiştir. 1950 yılında 286 milyon dolar olan ithalat, 1952’de 556 milyon dolara kadar çıkmış, ithalatın değer olarak % 46’sını yatırım

²⁷⁸ Çalık, *a.g.m.*, s. 189.

²⁷⁹ Nevin Coşar, “Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 60, Sayı: 1, 2005, s. 34.

²⁸⁰ *Hükümetler ve Programları I (1920-1960)*, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1988, s. 173.

²⁸¹ *Aydın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, 1-31 Temmuz 1950, Sayı: 200, s. 3.

²⁸² Takım, *a.g.m.*, s. 174.

malları, % 33,4'ünü hammadde ve diğer mallar oluşturmuştur. Tüketim mallarının dönem başında ithalat değeri yaklaşık % 20 iken daha sonra % 10 kadar düşmüştür. Döviz sıkıntısından dolayı tüketim mallarına getirilen kısıtlamalar, bu düşüşün sebebi olarak görülebilir. Bu kısıtlama ile iç talep, yerli üretime kaymıştır. Buradan hareketle ülke ekonomisinin günden güne daha çok dışa bağımlı hâle geldiğini söylemek mümkündür.²⁸³

1950'li yıllarında başlarında uygulanan liberalizm, ithalatın artmasında; tarımda ürün bazında artış ise ihracatın büyümesinde etkin rol oynamıştır. Fakat ithal ürünlerine olan talebin artması, döviz rezervlerinde yaşanan daralma ve ihracatın azalmaya başlaması ile dış ticarete liberalizm, 20 Nisan 1953'te terk edilerek ithalatı kısıtlayıcı tedbirler alınmasına sebep olmuştur.²⁸⁴

DP iktidarının ilk yıllarında iklim koşullarının olumlu seyretmesi, bazı ihraç ürünlerinde yaşanan artma ve dış pazarda meydana gelen büyüme gibi faktörlerle 1953 yılında % 48'lik bir artış sağlamıştır.²⁸⁵

Tarım ve dış ticarete ağırlık verilen gelişme stratejileri, 1954 yılından sonra tıkanmaya başlamıştır. Türkiye'nin ihraç mallarına Kore Savaşı'nın yaratmış olduğu talep, savaşın sona ermesi ile azalmış ve ihraç mallarının fiyatları düşmeye başlamıştır. ABD başta olmak üzere merkez ülke ekonomilerinde durgunluk başlamıştır. Ayrıca içerde de durum kötüye gitmeye başlamış; 1954 yılından itibaren hava koşulları, tarımsal üretimi olumsuz etkilemeye başlamıştır. Tarıma ve dış ticarete öncelik verilen stratejilerin tıkanmaya başlamasıyla 1954 yılından itibaren ortaya çıkan dış ticaret açıkları da ülke ekonomisi üzerinde olumsuz etki yaratmaya başlamıştır.²⁸⁶ 1954 yılından sonra büyümeye başlayan dış açıklar, dış ticarete kontrolcü ve korumacı bir politika izlenmesine neden olmuştur. Bu düzenlemelere ise Uluslararası Para Fonu

²⁸³ T.C. Başbakanlığı Dış ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, **Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaretimiz (Gelişmeler, Yapı ve Rejim Değişiklikleri)**, Ekonomik Araştırmalar Dairesi, 1998, s. 14-39.

²⁸⁴ Takım, *a.g.m.*, s. 174.

²⁸⁵ Necdet Serin, **Kalkınma ve Dış Ticaret: Azgelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden**, S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara 1981, s. 136.

²⁸⁶ Serdar Turgut, **Demokrat Parti Dönemi'nde Türkiye Ekonomisi**, Adalet Matbaacılık, Ankara 1991, s. 168.

(IMF) dâhil olmak üzere diğer ülkelerden tepkiler gelmiştir. Dış baskılar devalüasyon ile istikrarın sağlanacağını savunmuşsa da DP bu görüşe uzun süre karşı koymuştur.²⁸⁷

1955 yılında dış ticaret dengelerinin bozulduğuna dair görüş devam etmiş ve bir dış ticaret buhranına girildiği fikri ortaya çıkmıştır.²⁸⁸ Ülke ekonomisi ve ticaret hakkında yapılan tenkitlere karşılık, DP döneminde uygulanan ekonomi politikalarının olumlu sonuçlar yarattığı Maliye Bakanları tarafından sıkça vurgulanmıştır. 1956 yılında TBMM’de yapılan görüşmelerde Maliye Bakanı Nedim Ökmen tarafından bu hususta şu ifadelere yer verilmiştir:

Demokrat Parti iktidarının, 1950 yılından bu yana, memleketimizde ileri bir iktisadi kalkınma hamlesini tahakkuk ettirme yoluna girdiği malûmunuzdur. Bu hamlenin müspet neticelerini, muhtelif istihsal kollarına ait istatistik rakamlarının, bir yıldan diğerine kaydettiği devamlı artışlarla daha şimdiden tespit etmek mümkündür. 1950 yılında millî ekonomimizin, istihsalde, istihlâkte, dış ve iç ticarete velhasıl bütün sahalardaki düşük seviyesini ve bünyesindeki zaafırları tekrar izah ve tafsile lüzum görmüyorum. Bu düşük seviyeli ekonomik bünyenin bütün zaafırlarını istihsal ve istihlâk kaynaklarının, iş hacminin son derece mahdudiyetinde, hulâsa ekonominin her kolunda ve her sahada sarahatle teşhis etmek mümkündür. 1950 yılından bu yana hemen bütün istihsal kollarında ihracat ve ithalâta, sermaye yatırımlarında ve nihayet gayrisafî istihsalimizde tahakkuk ettirilen ve yerine göre bazen birkaç misline ulaşan, 5 yıl içinde başarılı işlerin maddi ve şaşmaz delillerini teşkil eder.

Ayrıca Bakan Ökmen, iktisadî kalkınmada takip edilen politikanın temellerini; üretime yönelik yatırımların desteklenmesi, özel girişimlerin her koşulda teşviki, üretim alanında kredilerin çoğaltılması, iktisadî politikaların üretimi destekler nitelikte uygulanması olarak açıklamıştır.²⁸⁹ Yapılan olumsuz tenkitlere 1958 yılı bütçe görüşmeleri sırasında açıklama getiren Başbakan Adnan Menderes ise dış ticarete ortaya çıkan açıkların sadece kendi dönemlerinden ibaret olmadığını, Türkiye’nin Tanzimat Dönemi’nden itibaren dış ticarete açık veren bir ülke olduğunu dile getirmiştir.²⁹⁰

²⁸⁷ Güngör Özcan, “Demokrat Parti Dönemi’nde Maliye Politikası”, **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2014 s. 266.

²⁸⁸ Mehmet Evsile, “Demokrat Parti Dönemi’nde Ticaret Hayatında Yaşanan Problemler”, **Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 11, 2022, s. 160.

²⁸⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 10, Cilt: 10, İçtima: 2, Toplantı: 39, 20 Kasım 1956, s. 302-304.

²⁹⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 11, Cilt: 2, İçtima: 1, Toplantı: 43, 22 Şubat 1958, s. 340.

Türkiye'nin 1950-1960 yıllarındaki dış ticaret verileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.²⁹¹

Tablo 2.1 DP Dönemi (1950-1960) Türkiye'nin dış ticaret verileri (Cari fiyatlarla milyon dolar) gösterilmiştir

Yıl	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi
1950	263	286	-23
1951	314	402	-88
1952	363	556	-193
1953	396	533	-137
1954	335	478	-143
1955	313	498	-185
1956	303	407	-102
1957	345	397	-52
1958	247	315	-68
1959	354	470	-116
1960	321	468	-147

Yukarıdaki tablodan 1950-1960 yıllarında sürekli dış ticaret açığı verildiği görülmektedir. Özellikle 1952 yılından 1956 yılına kadar dış ticaret açığı sürekli artmış, 1957 ve 1958 yıllarında bir miktar düşüş yaşanmakla birlikte, 1959 yılında tekrar tırmanışa geçmiştir.

DP ilk yıllarda bütçede ortaya çıkan açığı, bir kısım düzensiz müdahalelerle kapatmaya çalışmıştır. Örneğin ihracatta görülen artış, etkili olan gelişmelerden birisidir. İhracattaki büyüme, yalnızca bütçe açığını kapatmakla kalmamış, aynı zamanda GSMH'nın da yükselmesine katkı sağlamıştır. Fakat bu ılımlı hava uzun sürmemiş, ekonomideki bozulma tekrar baş göstermiştir. Bir taraftan DP'nin yürüttüğü yanlış politikalar, diğer taraftan kötü hava koşullarının tarımsal üretimi olumsuz etkilemesi, ekonomideki olumsuz gidişatın sebepleri olarak ortaya çıkmıştır.²⁹²

²⁹¹ Takım, *a.g.m*, s. 175.

²⁹² Baytal, *a.g.m*, s. 554.

TBMM’de 1955 malî yılı bütçe raporunu okuyan Maliye Bakanı Hasan Polatkan, 1954 yılı bütçesi ve ekonomisi ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır.²⁹³

Yeni bütçe hakkında izahat vermeye başlamadan önce hâlen devam etmekte olan 1954 yılı bütçe tatbikatından kısaca bahsetmek isterim. Dokuzuncu ayını bitirmiş olan 1954 bütçesi ihzarında gösterilen titizlik ve samimiyet sayesinde kemali muvaffakiyetle tatbik edilmektedir.

İlk defa denk olarak tanzim ve kabul edilmiş bulunan bu bütçede, 2 milyar 288 milyon 475 bin lira olarak tahmin edilmiş bulunan 1954 bütçe gelirlerimizden, malî yılın sekizinci ayı olan ekim sonuna kadar 1. milyar 505 milyon 604 bin 983 liralık kısmı tahsil edilmiş bulunmaktadır. Bu rakam, geçen yılın aynı devresine nazaran 230 milyon 996 bin 449 lira bir fazlalık göstermektedir. 1953 senesinin 8 aylık devresi içinde aylık ortalama tahsilât miktarı 159 milyon lira olduğu halde, bulunduğumuz malî yılın 8 aylık tahsilat vasatısı 188 milyon lira olmuştur. Hâlbuki bu vasatiler 1949 yılında 106 milyon, 1950 de ise 108 milyon liradan ibaret bulunuyordu. Devlet gelirlerinde temin edilmiş bulunan bu yüksek seviyelerin, millî ekonomide, iş ve istihsal hacminde, vatandaş gelirlerinde tahakkuk ettirilen büyük inkişafın bir neticesi olduğunda şüphe yoktur.

1954 malî yılının ilk 8 aylık devresinde gelir ve kurumlar vergilerindeki hâsıla artışları pek fazla olmuştur. Bir evvelki yılın 8 aylık devresinde 280 milyon lira olan gelir vergisi tahsilâtına mukabil bu yılın aynı devresinde 413 milyon liralık gelir vergisi tahsilâtı yapılmıştır. Yine 1953 yılının ilk 8 aylık devresinde, 58 milyon liralık kurumlar vergisi tahsil edilmiş iken bu yıl aynı devre içinde bu verginin tahsilâtı 71 milyon liraya çıkmıştır. Bu durum, vergilerimizde vasıtasız vergiler nispetlerini vasıtasızlar lehine bir miktar daha tâdil etmiş ve geçen yıl sekizinci ay sonunda umumî vergi hâsılasının içinde vasıtasız vergilerin nispeti yüzde 41,3 olduğu halde bu yıl bu nispet yüzde 48,1’e yükselmiştir.

DP, bütçedeki açığın cari gider artışlarından değil, yatırım harcamalarından kaynaklandığını savunmuştur. Hızlı büyüme hedeflendiği için denk bütçe uygulamalarına dikkat edilmemiş, yatırımlardan da vazgeçilmemiştir. Özellikle 1954 yılında bütçe büyük oranda açık vermiştir. Bütçede yaşanan açık üzerinde harcamalardaki artışın etkili olduğu görülüyorsa da diğer yandan gelirlerin az olması da bu duruma olumsuz tesirde bulunmuştur. Bu durum, Türkiye’nin dış kaynaklara olan ihtiyacını artmış, 1956 ve 1957 yıllarında bütçedeki açık giderek artış göstermiştir.²⁹⁴

1950-1960 yıllarında Türkiye’de sabit kur politikasında yaşanan aksaklıklar, ithalattaki büyüme, 1954 yılından itibaren tarımsal faaliyetlerdeki düşüş, büyümenin yavaşlaması, enflasyonun artması, döviz yetersizliği, ABD yardımlarını azalması ve devalüasyona dair baskının artmasıyla 4 Ağustos 1958’de İstikrar Kararları alınmıştır.

²⁹³ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 253, 1-31 Aralık 1954, s. 2-3.

²⁹⁴ Coşar, *a.g.m.*, s. 43.

Bu karar doğrultusunda TL'nin değerinin düşürülmesi, ithalattaki kısıtlamaların esnetilmesi, para arzı ve bütçe giderlerinin azaltılması amaçlamıştır.²⁹⁵

1950 yılında Türkiye'de DP'nin iktidar oluşu ile siyasî anlamda değişen yeni düzen, ekonomik anlamda da yeni uygulamaları beraberinde getirmiştir. 1950 yılına kadar karma ekonomi metodu ve devletçilik ön planda iken 1950 yılından sonra ekonomide daha serbest ve liberal uygulamalara gidilmiştir. Fakat bürokrasi gelenekleri, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin korumacı eğilimleri yapılan uygulamaların istenilen sonucu vermesinde engel teşkil etmiştir. DP iktidarının sonlarına doğru ciddi bir darboğaz yaşanmış ve ekonomi tam anlamı ile bir bunalıma girmiştir.²⁹⁶

2.3 Demokrat Parti Dönemi Türkiye'de Ticaretin Genel Durumu (1950-1960)

DP'nin iktidara gelişi sadece siyasî hayatta etkisini göstermekle kalmamış, ekonomi ve ticarî hayatta da değişiklikleri beraberinde getirmiştir.²⁹⁷ Başbakan Adnan Menderes 29 Mayıs 1950'de TBMM'de yapmış olduğu konuşmasında ticaret konusunda “ticari alanda iç ve dış koşulların müdahale gerekliliğini zorunlu kılmadığı hallerde, serbestlik esasının uygulanacağını” ifade etmiştir.²⁹⁸ 30 Mart 1951 tarihinde, Başbakan Adnan Menderes yine II. Menderes Hükümeti Programı konuşmasında Türkiye'nin ticarî hedefleriyle ilgili şu ifadelere yer vermiştir:²⁹⁹ “İktisat ve ticaret politikamıza gelince istihali bütün imkânlarımızla teşvik etmek desteklemek kati kararımızdır. Evvelce de münasebetle arz ettiğim gibi istihali ve müstahsili destekleyici ve teşvik edici bir politikanın aynı zamanda müstehlikin hakiki menfaatıyla beraber olduğu kanaatindeyiz. Dış ticaret rejimimize istikrar vermeye matuf mesaimize devam edeceğiz”. Başbakan Adnan Menderes'in her iki konuşmasından serbest ticarî anlayışın benimsendiği, ticarî hayatın istikrara kavuşturulması için de gerekli çalışmaların yapılacağı anlaşılmaktadır.

²⁹⁵ Takım, *a.g.m.*, s. 176.

²⁹⁶ Mehmet Evsile, “*Demokrat Parti'nin İktisadi İstiklal Mücadelesi*”, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, 2018, s. 62.

²⁹⁷ Suna Altan, “*Demokrat Parti Dönemi Afyon Üretimi ve Ticareti*”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, 2021, s. 333.

²⁹⁸ *Hükümetler ve Programları I (1920-1960)*, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1988, s. 158.

²⁹⁹ *Hükümetler ve Programları I (1920-1960)*, a.g.e, s. 173.

DP Dönemi'nde Ocak 1950-Ağustos 1951 tarihleri arasında ihracat 155 milyonluk artışla, 522 milyon liraya yükselmiş; ithalat ise 174 milyon liralık fazlalık ile 683 milyon lirayı bulmuştur. Türkiye'nin kalkınmasında ihtiyaç duyduğu başta demir-çelik, makine ve kara nakil vasıtalarının ithalatı bu miktarı artırmıştır.³⁰⁰ 1952 yılının ilk iki ayında ithalatın artışına rağmen ihracatta önemli bir düşüş yaşanmıştır. 1951 yılının Ocak ve Şubat aylarında ithalat 140 milyon lira iken, 1952 yılının aynı aylarında 212 milyon lira değerinde ithalat gerçeklemiştir. Buna karşılık 1951 yılının ilk iki ayında 212 milyon lira değerinde bir ihracat yapılırken 1952 yılının ilk iki ayında ise ihracat 174,5 milyon liraya gerilemiştir. 1952 yılının Haziran ayı sonunda ise dış ticaret dengesi 211 milyon lira açık vermiştir. Büyük ölçüde verimsiz ve lüks ürünlerin ithalatı nedeniyle bu açığın kapatılması oldukça zorlaşmıştır.³⁰¹ 1952 yılında Merkez Bankası'nın dış ticaret açığına yönelik hazırladığı rapora göre 1952 yılında toplam ithalat 1.566.575.000, ihracat ise 1.016.238.000 lira olarak gerçekleştirmiş; ithalat ile ihracat arasındaki fark ise 540 milyon 337 lirayı bulmuştur. Merkez Bankası aradaki fark incelenirken Marshall Planı yardımı, 13 milyon dolarlık malzeme yardımı ve Dünya Bankası istikrazı ile Sanayi Kalkınma Bankasına verilen dolar sermayenin göz önünde bulundurulmasını istemiştir.³⁰²

ABD Büyük Elçisi Mc Ghee, Adnan Menderes ile yaptığı görüşmede 1952 yılı için Türkiye'nin ithalatında öngörülen %40-50'lik artış sonrasında, ithalat listelerinin daraltılmasının Türk ekonomi için daha faydalı olacağını dile getirmiştir. Zira bu dönemde pek çok ülke ithalatta sınırlamaya gitmiş bulunuyordu. Diğer taraftan Mc Ghee'e göre ihracatta ise fiyatların yükselmesini beklemek ve eldeki ürünleri bekletmek doğru değildi.³⁰³ Bu uyarı karşısında Ekonomi ve Dış Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesinin talimatıyla, ihraç ve ithal rejiminin ana prensiplerinde herhangi bir

³⁰⁰ **Ulus**, 2 Kasım 1951, s. 5.

³⁰¹ **Ulus**, 24 Ağustos 1952, s. 5.

³⁰² Buna göre Marshall yardımı ile gelen 308.000.000 TL, 13 milyon dolarlık malzeme yardımından gelen miktar 36.400.000 TL, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası istikrazı ile gelen miktar 2.400.000 TL, ve Sanayi Kalkınma Bankası'na verilen dolar sermaye 363 milyon 600 bin Türk Lirasını bulmaktaydı. Bkz. **BCA**, 30.1.0.0/109.686.10 /G8, s. 1.

³⁰³ George McGhee, **ABD-Türkiye-NATO, Ortadoğu...**, Çev: Belkıs Çorakçı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, s. 188.

değişiklik yapılmaksızın ihraç ve ithal mallarını gösteren listelerde kısmen şekle kısmen de içeriğe ait bazı faydalı eklemeler ve değişiklikler yapılmıştır.³⁰⁴

18 Ekim 1952 tarihinde Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi Başkanı Munis Faik Ozansoy Ticaret Borsa Birliği, Türkiye Ticaret Odaları ve Sanayi Odaları'nın Genel Kurul Toplantısı'nda dış ticaretle ilgili yaptığı konuşmada şu ifadelerle yer vermiştir.³⁰⁵

Dış Ticaret rejimimizde tatbik edilmekte olan liberasyon sistemiyle, ithalâtta ki lüzumsuz formaliteler bertaraf edilmiş, piyasada istikrar ve emniyet sağlanmıştır. İthalât mevzuunda son alınan tedbirlerle ithalat sınırlanmış değildir. Sisteme dâhil bütün memleketler liberasyonu muayyen bir kontrole tâbi tutmaktadır. İleriye ait taahhütleri nizama bağlamak ve tahsis edilecek döviz miktarını önceden bilmek zarurî görülmüştür. 31 Mart'ta ilân edilen talimatname ve kararnameye göre, ithal lisanslarına ait ihbarların 15 gün zarfında tescil mecburiyeti konmuş ve evvelce 17 bankaya verilmiş olan tescil salâhiyeti son alınan kararlar bir elde toplanmıştır. Liberasyonu hakikî mecrasına sevk edebilmek için, böyle bir kontrolü tesiste zaruret görülmüştür. Tatbik edilmekte olan sistemi ile de memleketin iktisadî kalkınması bakımından ithaline katî lüzum görülen, makine ve inşaat malzemesi gibi maddelerin kademeli bir şekilde tespiti sağlanmıştır.

Yukarıda bahse konu düzenlemeler sonrasında 1951 yılı Mayıs ayında 48.200.000 lira olan ihracat, 1952 Mayıs ayında 93.900.000 liraya yükselmiştir. 1951 yılı Mayıs ayında 92.000.000 lira olan ithalat rakamları ise 1952 Mayıs ayında 139.600.000 lirayı bulmuştu. Mayıs ayı içinde en fazla ihracat 23.000.000 lira ile ABD ve 22 milyon 300 bin lira ile Fransa'ya gerçekleştirilmiştir. En çok ithalat yapılan ülkeler ise sırasıyla 36.900.000 lira ile Batı Almanya, 27.500.000 lira ile İngiltere olmuştur. Mayıs ayında en çok satışı yapılan ürünlerin başında 29.000.500 lira ile hububat, 26.000.100 lira ile tütün ve 10.000.600 lira ile pamuk yer almıştır. 1951 yılı Mayıs ayında satılan hububat miktarı 2.400.000 ton, tütün 13.300.000 ton, pamuk ise 6.000.100 bin ton olarak gerçekleşmiştir. 1951 yılına göre 1952 Mayıs ayında hububatta 12 kat, tütünde 2 kat, pamukta ise yaklaşık 1,5 katlık bir ihracat artışı kaydedilmiştir. İthalat yapılan ürünlerde ilk sırayı ise 40.900.000 liralık değer ile makineler oluşturmuştur. Türkiye 1952 yılı Mayıs ayında, 1951 Mayıs ayına göre iki kat makine ithali yapmıştır.³⁰⁶

³⁰⁴ BCA, 30.10.0.0/163.142.10 /172A, s. 1. Örneğin dış ticaret rejimine dair 13 Mart 1952 yılındaki düzenlemede listede adı geçen canlı hayvanlar kısmındaki "sığır ve et" maddesine "buzağı ve dana dâhildir" ibaresi ilave edilmesi, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nın teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından 7 Mayıs 1953 tarihli toplantısında kabul edilmiştir. Bkz. BCA, 30.18.1.2/132-35-13/94-17, s.1.

³⁰⁵ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 227, 1-31 Ekim 1952, s. 36.

³⁰⁶ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 224, 1-31 Temmuz 1952, s. 4.

İzmir Ticaret Odası tarafından yapılan açıklamaya göre İzmir Limanı'ndan 1952 yılının ilk altı ayında gerçekleştirilen ihracat, 1951 yılına nazaran daha düşük kalmıştır. 1951 yılının ilk altı ayında 197.895.925 lira olan ihracat miktarı, 1952 yılının ilk altı ayında 169.871.496 lira olarak gerçekleşmiştir. 1951-1952 yılları arasındaki ihracat farkı 28 milyon liradan fazla olmuştur. Bu dönemde ihracata nazaran ithalatın bir hayli artması, Türk sanayisini zor duruma sokan bir etken olarak görülmüştür.³⁰⁷

1952 yılı Eylül ayı sonu itibariyle dokuz aylık ithalat verileri 1 milyar 144 milyon 800 bin lira olarak gerçekleşmiştir. Dokuz aylık süre zarfında kaydedilen ihracat verileri ise 685 milyondur. Bu verilere göre dış ticaret dengesinde açık 459,8 milyonu bulmuştur. Bu dönemde ithalatı ilk iki sırada yer alan Batı Almanya'dan 299,5 milyon, İngiltere'den 208,5 milyon lira değerinde ithalat yapılmıştır.³⁰⁸ 1952 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı 1.016.200.000 lirayı bulmuştur. Bu rakam, 1951 yılına göre 136.800.000 liralık bir artışı temsil etmektedir.³⁰⁹ 1952 yılı Kasım ayı itibarıyla ithalat 1 milyar 408 milyon 800 bin, ihracat ise 897 milyon 400 bin lira değerinde olmuştur.³¹⁰

DP Dönemi'nde 1953 yılı, en fazla dış ticaret hacmine sahip olunan yıl olmuştur. İthalat talebi hayli artmış, dış ticarete esneklik ve serbestlik en üst seviyeye ulaşmıştır. İhracat gelirlerinin ithalat gelirlerinin altında kalması dış ticareti artırmış; bu açık dış yardımlar, döviz rezervleri ve özel kredilerle kapatılmaya çalışılmıştır. 1953 yılında Türkiye'nin dünya ticareti içindeki yeri, en yüksek seviye olan binde 64'e çıkmıştır.³¹¹

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Ekonomi ve Ticaret Vekili Enver Güreli 7 Ocak 1953'te İstanbul Ticaret Odası'nı ziyaret etmiştir. Başbakan Adnan Menderes dış ticaretle ilgili yaptığı konuşmasında şu ifadelerle yer vermiştir:³¹²

³⁰⁷ **Ulus**, 7 Temmuz 1952, s. 3.

³⁰⁸ **Ulus**, 25 Ekim 1952, s. 1- 3.

³⁰⁹ **NARA**, Foreign Service, 29 April 1953, No: 701, s. 31.

³¹⁰ **Ulus**, 24 Aralık 1952, s. 1.

³¹¹ T.C. Başbakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, **Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaretimiz (Gelişmeler, Yapı ve Rejim Değişiklikleri)**, Ekonomik Araştırmalar Dairesi, 1998, s. 39.

³¹² **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 230, 1-31 Ocak 1953, s. 6-10.

Daha ferah bir vaziyete geçilmesi, ihracatımızın genişlemesine mütevakıftır. İstihsal veya satışları devlet elinde bulunan maddelerin büyük oranda ihraçları için, biz hükümet olarak elimizden gelen bütün gayreti sarf ediyoruz. Değerli tüccarlarımızın eli ile işleyen kısım için ise, sizlerin meslekleriniz icabı mümkün olduğu kadar geniş ihracat yapmak hususunda büyük gayretler sarf etmekte olduğunuzdan da eminim. Geçen ayların açık veren bilançolarına mukabil, şimdi farkın lehimize döndüğü aylara girmiş bulunuyoruz. Bu son vaziyetin daha büyük bir gelişme kaydedeceğini ve kısa bir zamanda açıklarımızın mühim bir kısmının kapatılacağını ve bin-netice memlekete sokacağımız maddeler için de daha geniş imkânlar sahip olacağımızı ümit ediyoruz.

1953 yılında dış ticaret rejiminde bazı değişikliklere gidilmiştir. 1953 yılı Eylül ayında Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan yeni dış ticaret rejiminin en önemli hedefi, piyasaya emniyet ve istikrarını sağlamak olmuştur. Bu düzenleme ile ihraç ve ithal mallarının fiyatlarını arttıran ve Türk lirasının kıymetini düşüren takas listesi uygulamasına son verilmiştir. Sanayide kullanılan ham maddeler ve yedek parçalar yeni liberasyon listesine dâhil edilmiştir. Diğer taraftan bu düzenleme ile ithalat ürünlerinin ticaretinde, tüketicinin zararına inhisar ve vurgunculuk olaylarının meydana gelmesi durumunda, Hükümet'in piyasayı düzenleyecek ve fırsatçılığı önleyecek yeni tedbirler alması kararlaştırılmıştır.³¹³

Bu yeni dış ticaret rejimi hakkında, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği İdare Heyeti Başkanı Üzeyir Avunduk, yayınlamış olduğu bir bildiride şu ifadelerle yer vermiştir:³¹⁴

Yeni dış ticaret rejimi, sağlam esaslara dayanan ve bu bakımdan üzerinde ehemmiyetle durulması gereken bir vesikadır. Dış ticaretimizi ve paramızı gölgelendiren takas sistemi kökünden kaldırılmış bulunuyor. İhraç mallarının himayesi, dış ticaret rejiminden ayrı olarak, bir koordinasyon kararma dayanan «tevzin fonu» mekanizması içinde mütalâa edilmiş ve bu suretle himaye daha normal ve iktisadî bir istikamete yöneltilmiştir. Ayrıca himaye mevzuunu teşkil eden maddelerde, bu intikal devresinde bile asgarî hadde indirilmiş bulunuyor Rejimin en mühim noktası budur.

Bu arada, Ticaret ve Sanayi Odalarına da vazifeler verilmektedir. Bu suretle artık herkes dilediği gibi ithalâtçılık yapamayacak, muayyen usul ve şartlar altında inzibatlı olarak bu iş görülecektir. Odalarımızda kayıtlı, hal ve vaziyeti malûm kimselere bırakılacak bu işi hükümetin itimadına lâyık bir tarzda ithalâtçı tacirlerimizin başaracaklarına ve memleket ticaretinin sağlam esaslara bağlanmasında kendilerine düşen millî vazifeyi azamî bir itina ile yerine getireceklerine dair olan kanaatimizi bu vesile ile bir daha tekrar etmekte fayda görüyoruz.

1953 yılına gelindiğinde ilk üç ayda ihracat 298.100.000 lira, ithalat ise 331.500.000 lira değerinde gerçekleşmiştir. İhracat ve ithalat değerleri arasındaki fark, 33.400.000

³¹³ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 238, 1-30 Eylül 1953, s. 3-4.

³¹⁴ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 238, 1-30 Eylül 1953, s. 12-13.

liradır. İhracat maddelerinin başında hububat gelmektedir. 1953 yılı Şubat ayında 36.200.000 lira değerinde gerçekleşen buğday ihracatı, Mart ayında 5.800.000 liralık bir yükseliş ile 42.000.000 lirayı bulmuştur. Buğdaydan sonra sırasıyla 24.800.000 lira değerinde tütün, 18.300.000 lira değerinde pamuk, 7.000.00 lira değerinde meyve ve 550.000 lira değerinde maden ihracat edilmiştir. En çok ihracat yapılan ülkeler ise 220.000.000 lira ile İtalya, 220.000.000 lira ile ABD ve 27.500.000 lira ile Batı Almanya olmuştur. 1953 yılı Mart ayında en fazla ithali yapılan ürünlerin başında 30.100.000 lira ile makineler yer almıştır. Bunu 14.700.000 lira ile mensucat maddeleri, 12.200.000 lira ile nakil vasıtaları, 11.500.000 lira ile demir çelik, 8.700.000 lira ile akaryakıt takip etmiştir. En fazla ithalat yapılan ülkeler 22.100.000 lira ile Batı Almanya, 19.000.000 lira ile İngiltere, 14.800.000 lira ile ABD ve 11.100.000 lira ile İtalya olmuştur.³¹⁵

1953 yılı sonlarına gelindiğinde İstatistik Genel Müdürlüğü Türkiye'nin ithalat ve ihracat verilerini açıklamıştır. Buna göre 1953 yılı Eylül ayı itibarıyla Türkiye'nin sekiz aylık dönemdeki ihracatı 692 milyon 900 bin lira, ithalat ise 941 milyon 200 bin lira olarak gerçekleşmiştir. Ağustos ayında ithalatla ihracat rakamları arasındaki fark, 248 milyon 300 bin lira olarak kaydedilmiştir. İhraç maddelerinin başında hububat yer almaktadır. Temmuz ayında 3 milyon 700 bin lira olan hububat ihracatı, 13 milyon 700 bin liralık bir artış kaydederek Ağustos ayında 17 milyon 400 bin liraya yükselmiştir. Hububattan sonra ihracatta en yüksek değeri sırasıyla 10 milyon 200 bin lira ile pamuk, 9 milyon 400 bin lira ile madenler, 4 milyon 100 bin lira ile tütün ve 3 milyon lira ile meyveler takip etmiştir. En fazla ihracat yapılan ülkelerin arasında ilk sırayı 10 milyon lira ile ABD almıştır. ABD'yi 5 milyon 400 bin lira ile Batı Almanya, 3 milyon 500 bin lira ile İngiltere ve 1 milyon 300 bin lira ile İtalya takip etmiştir. 1953 yılı Ağustos ayında ithal edilen ürünlerin başında ise 27 milyon 100 bin lira ile makineler yer almıştır. Makineleri 20 milyon 700 bin lira ile demir-çelik, 17 milyon 300 bin lira ile mensucat ürünleri, 16 milyon 600 bin lira ile nakil vasıtaları, 7 milyon 900 bin lira ile akaryakıt ve 5 milyon 900 bin lira ile ilaç ve boya takip etmiştir. En fazla ithalat yapılan ülkeler ise 26 milyon 600 bin lira ile Batı Almanya, 17 milyon

³¹⁵ **Aynı Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 233, 1-30 Nisan 1953, s. 40-41.

700 bin lira ile İngiltere, 12 milyon 500 bin lira ile ABD, 8 milyon lira ile Fransa, 7 milyon 800 bin lira ile İtalya ve 5 milyon 700 bin lira ile Belçika olmuştur.³¹⁶

1953 yılının on aylık döneminde ise ihracat 858 milyon 300 bin lira değerinde olmuştur. Aynı dönemde ithalat ise 1 milyar 200 milyon 800 bin lira olarak gerçekleşmiştir. İthalat ile ihracat arasındaki fark 342 milyon 500 bin lira olarak kaydedilmiştir. Buradan Türk dış ticaretinin açık vermeye devam ettiği anlaşılmaktadır. İhraç maddelerinin başında 27 milyon 400 bin lira ile tütün gelmiştir. Tütünden sonra sırayı 14 milyon 300 bin lira ile meyveler, 12 milyon 900 bin lira ile madenler almıştır. Ekim ayında en fazla ihracat yapılan ülke 27 milyon 200 bin lira ile ABD olmuştur. İkinci sırayı ise 11 milyon lira ile Batı Almanya almıştır. 1953 yılı Ekim ayı itibariyle ithalat ürünleri arasında ilk sırayı 30 milyon 500 bin lira değer ile makineler almış, bunu 22 milyon 300 bin ile demir-çelik ürünleri takip etmiştir. Ekim ayında en fazla ithalat yapılan ülkelerin başında 28 milyon 600 bin lira ile Batı Almanya, 17 milyon 300 bin lira ile İngiltere ve 15 milyon 100 bin lira ile ABD gelmiştir.³¹⁷

Tarım ve dış ticarete ağırlık veren gelişme stratejisinin sürdürülebilmesi için gerekli dış koşullar, 1954 yılına gelindiğinde ortadan kalkmıştır. Kore Savaşı devam ederken, merkez konumdaki ülkelerin yiyecek ve hammadde stoklamaları, Türkiye'nin geleneksel ihraç ürünlerine olan talebi ve bu ürünlerin dünya pazarındaki fiyatlarını arttırmıştır. Bununla birlikte savaşın sona ermesiyle birlikte hem talep hem de fiyatlar düşmeye başlamıştır. Bu dönemde ABD başta olmak üzere merkez ülke ekonomilerinde bir durgunluk yaşanmaya başlamıştır. İhraç ürünlerine olan talebin azalması, bu durgunluğun sebebini oluşturmuştur. Türkiye'de tarımda büyük ürün artışlarına imkân sağlayan iyi hava koşulları, 1954 yılı itibariyle normale dönmeye başlamıştır. Ayrıca 1953 yılına kadar tarımda makineleşmede görülen büyük artış, 1954 yılına gelindiğinde tarım sektöründe daha fazla toprağın üretime açılmasını gerekli kılmıştır.³¹⁸

³¹⁶ **Aydın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 238, 1-30 Eylül 1953, s. 53-54.

³¹⁷ **BCA**, 30.1.0.0/95.597.4/F1, s. 1.

³¹⁸ Turgut, a.g.e, s. 168.

ABD Arşiv Belgelerinde 1954 yılı itibariyle Türk ekonomisinin genel durumuna ilişkin şu değerlendirmeye yer verilmiştir: Türk lirasının değeri, altın ve döviz karşısında gerilemeye devam etmekte ve Türk lirasının geleceğine dair olan güvensizlik artmaktadır. 1954 yılı öncesinde önde gelen bir buğday ihracatçısı olan Türkiye, düşük tahıl hasadı sebebiyle ABD'den buğday ithal eder hale gelmiştir. Hükümet'in temel ithalat malzemeleri için döviz tahsisinde yaşadığı uzun süreli gecikmeler, Türk lirasının gelecekteki birkaç yıl içinde toparlanmasının pek mümkün olmadığı kanaatini güçlendirmektedir.³¹⁹ Bu olumsuzluklar Hükümet tarafından da fark edilmiş olmalı ki 1954 yılında dış ticarete yeni birtakım düzenlemelere gidilmiştir. İthalatı yapılacak ürünlerin, temel mallar ve hammadde kaynaklarıyla sınırlı tutulmasına karar verilmiştir. Diğer taraftan kâr marjlarını sabitleyen bir kararname çıkarılmış ve fiyatları kontrol edebilmek için bir daire oluşturulmuştur.³²⁰

Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 1 Kasım 1954 tarihinde TBMM'yi açış konuşmasında iç ve dış ticarete ilişkin yaptığı iyimser açıklamalar, dönemin Türk ekonomisinin içinde bulunduğu şartların anlaşılması bakımından önemlidir. Bayar konuşmasında şu ifadelerle yer vermiştir:³²¹

İç ve dış ticaretimizi daraldığı, bu yüzden hayatın pahalandığı, geçimin çok zorlaştığı dair sözlerin uzun zamandır devam ettirilmesine mukabil çok şayan-ı dikkat bir vakıa olarak arz edeyim ki ne iç ticaretimiz ne de dış ticaretimiz daralmak şöyle dursun, görülmemiş bir ölçüde inkişaf etmiştir.

Bazı maddelerde darlık mevcut olduğu aşikârdır; bu, İthalâtın daha az yapılmış olmasından değil, hususî sektörde temerküz eden büyük vs. süratli envestisman arzusundan doğan hakikî ihtiyaçtan ve buna muvazi olarak spekülâsyonlara müsait olacak sunî bir havanın yaratılmış olmasından ileri gelmektedir.

Dış ticaretimiz üç misli artmıştır. Her sahada ithalat ve istihsal geçen senekinden fazladır, şayet bazı maddelerin darlığı hissediliyorsa bunların manasını memleketteki büyük yatırım gayretinde ve artan istihlâk seviyesinde aramak icap eder. Dış ticaret, iç ticaret, bankaların muamele yekûnları, banka mevduat ve istikrazat yekûnları, her sahada istihsal ve bütün maddelere ait istihlâk makamları, 1950'ye nazaran iki, üç, dört misli tezayüd kaydederken hissedilen sıkıntıları o mebdce nazaran hayat seviyemizde bir düşüklük, iktisadî vaziyetimizde bir gerileme manasına almak, doğru değildir. Rakamlar vazih olarak hakikati göstermektedir.

Bayar'ın açıklamalarına nazaran 1954 yılında ABD ve başlıca Avrupa ülkeleriyle yapılan toplam ticaret, 1953 yılı seviyesinin gerisinde kalmıştır. 1953'ün ilk üç ayıyla

³¹⁹ NARA, Foreign Service, 10 December 1954, No: 246, s. 1.

³²⁰ Ahmad, a.g.e, s. 145.

³²¹ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 252, 1-30 Kasım 1954, s. 58-59.

karşılaştırıldığında ABD'den yapılan ithalat, gıda ve tarım ürünlerinde artış gözlemlenmiştir.³²² 1954 yılında Türkiye dışarıya 937,8 milyon lira değerinde ve 2155,1 bin ton ürün ihraç etmiştir. Aynı yıl ithalat verileri incelendiğinde ise 1339,4 milyon lira kıymetinde ve 2572,3 bin ton miktarında ürün dışarıdan satın alınmıştır. En çok ihracatı yapılan ürünler arasında tütün, hububat, pamuk ve meyve yer alırken en fazla makineler, demir-çelik ürünleri ve akaryakıt ithal edilmiştir.³²³ İstanbul Ticaret Odası Neşriyat Müdürlüğü'nün açıklamalarına göre Aralık ayında İstanbul Limanı'ndan ihraç edilen malın değeri 31 milyon 409 bin 638 liradır. Kasım ayına nazaran ihracattaki fazlalık % 47,42'dir. 1953 yılı Aralık ayına kıyasla % 75,76'lık bir artış olmuştur.³²⁴ 1954 yılında İskenderun Limanı'na 415.448 ton ithal ürün indirilirken 447.734 ton ürün sevk edilmiştir. İthal edilen ürünler arasında 34.000 ton akaryakıt, 381.448 ton çeşitli sanayi ve inşaat malzemesi yer alırken; krom, pirit, bakır, hububat, pamuk ve pirinç ihraç edilmiştir.³²⁵

1955 yılı Ocak-Aralık aylarında Türkiye, 877,4 milyon lira değerinde ve 1792.2 ton miktarında ihracat yapmıştır. 1955'te yapılan ithalat ise 1.393,4 milyon lira değerinde gerçekleşmiştir. 1955 yılında 249,2 milyon lira değerinde tütün ihraç edilmiştir. Tütünden sonra en çok ihraç edilen ürünler meyveler, pamuk ve madenler olmuştur. Aynı yıl en çok ithal edilen ürünler ise 349,6 milyon lira değer ile makineler olmuştur. Makine aksamından sonra demir-çelik ürünleri, nakil vasıtaları ve akaryakıt en çok alımı yapılan ürünlerin başında gelmiştir.³²⁶ İstanbul Limanı'ndan 1955 yılında gerçekleştirilen toplam ihracat ise 227 milyon 330 bin 793 liradır. 1954 yılına nazaran İstanbul limanından yapılan ihracattaki artış % 10,15'tir.³²⁷ 1955 yılının ilk dört ayında İskenderun Limanı'ndan 122.352 ton ithalat, 165.690 ton ihracat gerçekleşmiştir.³²⁸ 1956 yılı Eylül ayı sonuna kadar İstanbul Limanı'ndan çeşitli ülkelere yapılan ihracat değeri ise 144.043.617 liradır. Gönderilen ürünlerin başında iç fındık, yaprak tütün, bakır, tiftik, afyon, deri ve küspeler gelmektedir.³²⁹

³²² NARA, Foreign Service, 26 Novenber 1954, No: 236, s. 14.

³²³ BCA, 30.1.0.0/95.597.9/F1, s. 1.

³²⁴ *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 266, 1-31 Ocak 1956, s.5.

³²⁵ *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 258, 1-31 Mayıs 1955, s. 7.

³²⁶ BCA, 30.1.0.0/95.597.9/F1, s. 1.

³²⁷ *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 266, 1-31 Ocak 1956, s.5.

³²⁸ *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 258, 1-31 Mayıs 1955, s. 7.

³²⁹ *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 275, 1-31 Ekim 1956, s. 49.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 1 Kasım 1956 tarihinde TBMM'yi açış konuşmasında iç ve dış ticarete ilişkin şu ifadelerle yer vermiştir:³³⁰

Dış ticaret mevzuundaki çalışmalar, bir taraftan ihracatımızı kolaylaştırarak döviz gelirlerini artıracak, diğer taraftan dış ödeme gücümüzü en iyi şekilde kullanma imkânım verecek surette tanzim edilmektedir.

Bu yıl, ihraç mallarımızın önemlileri olan pamuk, tütün, fındık, üzüm, incir ve muhtelif maden istihsalimiz geçen yıllara nazaran memnuniyet verici oranda artış göstermektedir. Bu mahsullerden bir kısmının bu yıl rakip memleketlerde kâfi derecede istihsal edilememiş olması da mallarımızı müsait fiyatlarla ihraç etmemize imkân verecektir.

İhracatta bilhassa dış pazarlarda aranılan mahsul ve mamullerin teşvikine geniş oranda yer veren bir rejim tatbikine geçilmiştir. İhraç mallarımızın kalite bakımından da alıcılar nezdinde rağbetlerini artıracak vasıfta olmalarına dikkat etmek lâzımdır. Bu itibarla standardizasyon mevzuundaki çalışmalara, sınaî mamullerimizde kaliteyi üstün ve bilhassa müstakar bir hale getirecek norm tespitlerine ehemmiyet verilmektedir. İhraç emtiamız, hâlen 40 liman ve merkezde murakabe edilmektedir.

1955 senesindeki ihracatımız 1 milyon 792 bin tondur. İçinde bulunduğumuz yıl ihracatının daha fazla olacağı tahmin edilmektedir.

İthalâtta, döviz gelirlerimiz, kalkınma hamlelerimizin icap ettirdiği tediyeler yanında, iç piyasada fiyat istikrarını muhafaza için zarurî ihtiyaç maddelerine tahsis edilmektedir. Bu bahiste ehemmiyetli bir nokta olarak, ithal mallarının menşe fiyatları üzerinde sıkı bir kontrol zarureti vardır ve bunun için de gerekli tedbirler alınmaktadır. Muhtelif memleketlerle ticarî münasebetlerimiz, mevcut ticaret ve tediye anlaşmaları dâhilinde ve mütad hacimler içinde cereyan etmektedir.

Bayar'ın konuşmasından anlaşıldığına göre 1956 yılı itibariyle Türkiye, ihracatı kolaylaştırmak ve döviz rezervlerini artırmaya dönük çalışmalar içerisine girmiştir. İhracatta pamuk, tütün, fındık, üzüm, incir ve muhtelif maden üretiminde önceki yıllara göre artış söz konusudur. İhracatta dış pazarlarda aranılan ürünlerin üretimine öncelik verilmekte ve bu ürünlerin kalitesinin artırılmasına çalışılmaktadır.

20 Şubat 1957'de Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın Türkiye'nin dış ticaretine dair verdiği bilgiden anlaşıldığına göre 1955 yılı Temmuz ayından 1956 yılının Haziran ayına kadar dış ticaret hacmi 2 milyar 164 milyon lira olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığı bir önceki döneme göre 427 milyon liradan 273 milyona düşmek suretiyle % 35 nispetinde bir azalma göstermiştir.³³¹

1957 yılında Türkiye toplam 965,6 milyon lira değerinde ve 1741,5 bin ton miktarında mal ihraç etmiştir. Aynı yıl yapılan ithalat 1112,0 milyon lira kıymetinde ve 2342,5

³³⁰ **Aynı Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 276, 1-30 Kasım 1956, s. 54-57.

³³¹ **Aynı Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 279, 1-28 Şubat 1957, s. 45-46.

bin ton miktarında olmuştur. 1957 yılında 388,8 milyon değer ile en fazla tütün ihraç edilmiştir. Tütün, meyve ve madenler takip etmiştir. İthalat ürünleri arasında ise en fazla alım makine aksamı olmuştur.³³²

1958 yılında Türkiye toplamda 739,3 milyon lira değerinde ihracat yapmıştır. 1958 yılında Türkiye 284,4 milyon lira değerinde tütün satışı gerçekleştirmiştir. Tütünden sonra en fazla satışı gerçekleştirilen ürünler, meyve ve madenler olmuştur. Aynı yıl Türkiye dışarıdan 882,3 milyon lira değerinde ve 1453,4 bin ton miktarında ürün satın almıştır. Alımı gerçekleştirilen ürünlerin başında 222,1 milyon değer ile makineler gelmektedir. Makine aksamından sonra en fazla alımı yapılan ürün grubu akaryakıt olmuştur.³³³

ABD Arşiv Belgelerinde 1959 yılı itibariyle Türk ekonomisinin genel durumuna ilişkin şu değerlendirmeye yer verilmiştir: 1959 yılı Ocak ayında 227,3 kuruş olan yaşam maliyeti, Şubat ayında 232,9 kuruşa yükselmiştir. Ulaşım maliyetlerinde ise %20 oranında artış yaşanmıştır. İzmir’de metreküp başına 25 kuruş olan su fiyatı, iki ayda iki kere zam alarak 40 kuruşa çıkmıştır. İskenderun Belediyesi 1 Mart 1959’dan itibaren yüksek elektrik tarifeleri uygulamaya başlamıştır. Endüstriyel alanda 18 kuruş olan elektrik fiyatı, 43 kuruşa; konutlarda ise bu fiyat, 26 kuruştan 38 kuruşa yükselmiştir.³³⁴ Anlaşıldığına göre 1959 yılında yüksek enflasyon oranları, varlığını korumaya devam etmektedir.

1959 yılında Türkiye 816,6 milyon lira değerinde ve 1807,3 bin ton miktarında ihracat yapmıştır. En fazla ihracatı yapılan ürünler, tütün ve meyveler olmuştur. 1959 yılında Türkiye, 1084,3 milyon lira değerinde ve 1861,6 bin ton miktarında dış alım gerçekleştirmiştir. En fazla makine aksamı, nakil vasıtaları ve demir-çelik ürünü satın alınmıştır.³³⁵

³³² BCA, 10.9.0.0/417.1254.4, s. 32.

³³³ BCA, 10.9.0.0/417.1254.4, s. 32.

³³⁴ NARA, Foreign Service, 16 March 1959, No: 562, s. 2-3.

³³⁵ BCA, 10.9.0.0/417.1254.4, s. 42.

DP Dönemi'nde (1950-1960) Türkiye'nin dış ticaret kapsamında başlıca Avrupa ülkelerinden gerçekleştirdiği ithalata dair sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:³³⁶

Tablo 2.2 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin başlıca ülkelerle yaptığı ticarete ithalata ilişkin sayısal veriler (Türk lirası)

	ABD	Batı Almanya	İngiltere	İtalya	Fransa
1950	196.190.534	140.649.977	83.370.764	37.616.576	40.030.280
1951	135.409.495	265.740.996	190.312.581	78.409.028	62.620.605
1952	131.102.178	388.616.909	277.087.303	111.085.934	74.637.513
1953	169.093.933	311.068.836	204.416.830	105.674.951	90.886.631
1954	201.364.212	232.115.808	116.998.294	64.260.321	93.879.454
1955	311.631.113	244.728.237	109.250.248	50.632.204	83.726.515
1956	240.257.879	268.956.530	93.574.514	73.299.152	53.793.831
1957	341.002.913	151.209.448	85.749.271	102.439.253	35.718.525
1958	245.934.812	136.932.439	63.315.333	98.174.769	25.303.910
1959	345.926.741	234.630.101	144.189.343	93.829.758	48.284.991
1960	546,350,641	449.493.369	253.999.460	142.066.346	83.058.967

Yukardaki tablodan anlaşıldığı üzere 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı iki ülke Batı Almanya ve ABD olmuştur. Batı Almanya'dan değer bakımından en fazla ithalat yapılan yıllar; 1960, 1952 ve 1953 yılları iken ABD'den en fazla ithalat yapılan yıllar ise 1957, 1959 ve 1960 yılları olmuştur. Yine bu yıllar zarfında Türkiye'nin yaptığı ithalatta önemli bir paya sahip diğer ülkeler ise İngiltere, İtalya ve Fransa'dır.

DP Dönemi'nde (1950-1960) Türkiye'nin dış ticaret kapsamında başlıca Avrupa ülkelerine gerçekleştirdiği ihracata ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:³³⁷

³³⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. V-XIII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. V-XIV, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. V-XV

³³⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XIV-XXII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve

Tablo 2.3 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin başlıca ülkelerle yaptığı ticarete ihracata ilişkin sayısal veriler (Türk lirası)

	ABD	Batı Almanya	İngiltere	İtalya	Fransa
1950	124.556.019	155.898.880	103.430.970	40.598.675	31.816.513
1951	187.021.406	234.305.069	73.307.200	36.644.289	57.717.469
1952	162.207.280	240.685.733	66.743.925	71.823.118	145.954.755
1953	224.646.460	170.143.964	76.718.374	146.329.817	50.487.743
1954	162.972.024	167.375.039	65.076.224	58.232.836	28.014.951
1955	136.191.531	137.584.295	65.105.866	70.967.007	62.154.640
1956	167.831.255	142.092.075	65.224.897	85.833.076	45.311.897
1957	250.998.323	124.955.454.	89.001.814	87.249.833	65.598.116
1958	134.763.558	126.702.468	45.843.031	40.494.456	52.683.967
1959	177.550.871	222.907.742	95.336.066	82.352.955	46.239.912
1960	292.556.844	282.769.375	166.161.624	159.844.618	98.421.373

1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ihracat verileri incelendiğinde, ithalatta olduğu gibi ilk iki sırada Batı Almanya ve ABD'nin yer aldığı görülmektedir. Batı Almanya'ya en fazla ihracatın yapıldığı yıllar 1951, 1952 ve 1960 yılları; ABD'ye ise 1953, 1957 ve 1960 yılları olmuştur. Bu yıllar arasında ihracat verileri incelendiğinde yıldan yıla değer bakımından farklılıklar olduğu görülmektedir. Kademeli olarak bir artış ya da düşüş kaydedilmemiştir. Bunun sebebi dışarıya ihraç edilen ürünlerin yıldan yıla üretiminin ve kalitesinin farklılık göstermesidir. Ayrıca dış ticarete uygulanan politikalar, savaşlar ve devletlerarası yapılan anlaşmalar da burada önemli diğer etkenlerdir.

1950'li yıllara seçim zaferiyle giriş yapan DP, 1954 seçimlerinde gücünü arttırmış, ancak 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren hem ekonomik hem de siyasî bakımlardan zor durumda kalmaya başlamıştır. DP, 1957 seçimlerinde birincilik konumunu koruyorsa da oyları % 50'nin altına düşmüş buluyordu.³³⁸ Times New Gazetesin de 27 Ekim 1957 seçimleri için DP'nin meclisteki çoğunluğunun azalmış olmasına rağmen hâlâ sağlam bir çoğunluğa sahip olduğu belirtilmiştir.³³⁹ 27 Ekim 1957 seçimlerinden hemen sonra ise DP'ye olan tepkiler kendisini göstermeye

Ciltevi, Ankara 1959, s. XV-XXIV, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XII-XVIII.

³³⁸ Ali Haydar Soysüren, "27 Mayıs Darbesi ve Ali Fuat Başgil", **Mülkiye Dergisi**, Cilt: 45, Sayı: 3, 2021 s. 647.

³³⁹ **The Times New (Idaho Newspaper)**, 28 October 1957, s. 1.

başlamıştır. Özellikle 29 Ekim günü Cumhuriyet Bayramı'nı kutlamak için bir araya gelen halk, seçimler dolayısıyla iktidara duyulan tepkiyi dile getirmiş; CHP'nin çok az farkla seçimleri kaybettiği illerde bu tepki, daha kuvvetli olmuştur.³⁴⁰

27 Mayıs 1960 tarihinde, Türk Silahlı Kuvvetleri idareyi ele almış ve Milli Birlik Komitesi kurularak Demokrat Parti'nin iktidarına son verilmiştir.³⁴¹ Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel yaptığı konuşmada, Türkiye'nin dış siyasetinde hiçbir değişikliğin olmayacağını, NATO ve CENTO'ya bağlı olduklarını ve yapılan ittifaklara sadık kalınacağını ifade etmiştir. Bu ifadeler ile dünyaya ve ABD'ye dostluk ve iş birliği mesajları verilmiştir.³⁴² Times New Gazetesi'nde, Adnan Menderes Hükümetinin askeri darbe ile devrilmesine halkın büyük coşkuyla karşılık verdiğini ifade edilmiştir. Halkın İstanbul ve Ankara'da pencerelerine pankartlar asarak orduya tezahürat yaptığını belirtilmiştir. Ayrıca ABD'li yetkililerin, Menderes'in devrilmesine rağmen Türkiye'nin anti-komünist bir müttefik olarak konumunu sağlam bir şekilde koruyacağına olan inançlarının tam olduğu ifade edilmiştir.³⁴³ The Daily Colonist Gazetesi ise Türkiye'de bir süredir huzursuzluğun hakim olduğunu, menderes hükümetine karşı şiddetli öğrenci gösterilerinin yaşandığını ve halkın baskıcı tedbirlere karşı öfkesinin arttığını ifade ederek askeri müdahaleyi değerlendirmiştir.³⁴⁴ Gazete bir sonraki gün ise binlerce kişinin silahlı kuvvetlerin ulusal kahramanlar olduğunu haykırarak sokaklarda askerleri omuzlarına alarak saygı duruşunda bulunduklarını yazmıştır.³⁴⁵ The Washington Post Gazetesi ise Adnan Menderes'in giderek artan diktatörlük rejiminin devrildiğini ve Menderes, Celal Bayar ve pek çok kabine üyesinin gözaltına alındığını yazmıştır.³⁴⁶

ABD Başkanı Eisenhower, 16 Haziran 1960 tarihinde Orgeneral Cemal Gürsel'e bir mesaj göndererek millî hükümet ve yeni anayasanın Türkiye'de demokrasinin gelişmesinde yeni bir merhale teşkil edeceğini ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin

³⁴⁰ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları, Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bilgi Yayınevi, 1992 Ankara, s. 13.

³⁴¹ Cemal Gürsel 4 Haziran 1960 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında yapılan darbenin gerekçesi olarak; DP'nin ordunun irfan kaynağı olan Harbiyeli gençleri toptan imha etmeye çalışmak olarak izah etmiştir. Ayrıca yine DP'nin Kars ve Ardahan'ı Sovyetlere sattığını ve ülkede iç savaş çıkarmak maksadıyla kendi partizanlarını silahlandığını belirtmiştir. Bkz. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul 2001, s. 158-159.

³⁴² **Ulus**, 28 Mayıs 1960, s. 1-3.

³⁴³ **The Times New (Idaho Newspaper)**, 27 May 1960, s.1.

³⁴⁴ **The Daily Colonist**, 28 May 1960, s. 4.

³⁴⁵ **The Daily Colonist**, 29 May 1960, s. 1.

³⁴⁶ **The Washington Post**, 28 May 1960, s. 1.

NATO ve CENTO'ya bağılılığını bildirmesinden dolayı memnuniyetini dile getirmiştir.³⁴⁷ Eisenhower'ın ABD Büyükelçisi Warren aracılığı ile Cemal Gürsel'e gönderdiği mektupta ise adil ve güvenilir seçimlerin bir an önce yapılması istenilmiştir.³⁴⁸

DP'nin iktidardan indirilmesi dünya basınında da büyük yankı uyandırmıştır. 2 Haziran 1960 tarihli Cumhuriyet gazetesinde bir yazı kaleme alan Esat Tekeli, Fransız Le Monde gazetesinde yer alan Edouard Sablier'in "Demokrat Parti'nin Fevkalade Macerası On Yıl Sürdü" başlıklı yazısının Türk ekonomisinin değerlendirildiği bazı satırlarını iktibas etmiştir. Sablier'e göre DP Dönemi'nde başlangıçta üç yıl iyi mahsul alınmış, milletler arası piyasada fiyatlar yükselmiş, büyük oranda ABD yardımının alınmasıyla ilk zamanlarda iyi bir dönem geçirilmişti. Fakat daha sonra 1954 yılından itibaren iyi mahsul alınamaması, fiyatların düşmesi, mahsul fazlasının satılamaması ve yabancı alacaklıların aceleci davranmasından dolayı hayat pahalılığı artmış, para değerini kaybetmiş, ithalat ve ihracat azalmış ve enflasyon sorunu ciddi boyutlara ulaşmıştı.³⁴⁹

2.4 Demokrat Parti Dönemi Türkiye-ABD Ticari İlişkileri

DP Dönemi'nde dış ticarete gerçekleştirilen yeni düzenlemelerden sonra ABD, 1950 yılından itibaren Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir faktör hâline gelmiş ve ithalatta ilk sıraya yerleşmiştir.

1950 yılında ABD'den 196.190.534 lirası değerinde ve 267.349.214 kilo miktarında ürün satın alınmıştır. Aynı tarihte ikinci sırada yer alan Batı Almanya'dan 140.649.977 lira değerinde dış alım yapılmıştır. 1950 yılında Türkiye Batı Almanya'ya 155.898.880, ABD'ye ise 124.556.019 lira değerinde ihracat gerçekleştirmiştir.³⁵⁰ Bu verilerle ABD, Türk ihracatında ikinci sırada yer almıştır.

³⁴⁷ Cumhuriyet, 17 Haziran 1960, s. 1-5.

³⁴⁸ Altun, a.g.e, s. 187.

³⁴⁹ Cumhuriyet, 2 Haziran 1960, s. 2.

³⁵⁰ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. VI-XIX.

1950 yılı itibariyle Türkiye'nin ABD'den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.³⁵¹

Tablo 2.4 1950 yılında Türkiye'nin ABD'den en fazla ithalatta bulunduğu dört ürün grubu dair veriler

Ürün	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Hububat ve Hububat Ürünleri	111.261.838	31.247.338
Demir, Çelik ve Ürünleri	48.756.648	21.807.221
Makineler	34.886.364	92.289.920
Yakıtlar ve Madeni Yağlar	62.033.528	14.565.864
Toplam	256.938.378	159.910.343

Tabloda verilen bilgiler incelendiğinde 1950 yılı zarfında ABD'den değer bakımından en fazla makineler grubunda dış alım gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Makinelerden sonra en fazla ithal edilen ürünler ise hububat, demir-çelik ürünleri, yakıtlar ve madeni yağlar olmuştur. Bu dört ürün grubu Türkiye'nin ABD'den gerçekleştirdiği toplam ithalat hacmi içerisinde en fazla paya sahip ürün grupları olarak karşımıza çıkmaktadır.

1950 yılında ABD'de Türkiye'den bir kısım ürünleri satın alma yoluna gitmiştir. ABD'nin ihraç ettiği ürünler arasında meyve, tütün ve tömbeki, bitkisel ürünler ve madenler yer almıştır. 1950 yılı itibariyle ABD'nin Türkiye'den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.³⁵²

Tablo 2.5 1950 yılında Türkiye'nin ABD'ye en fazla ihracatta bulunduğu dört ürün grubuna ait sayısal veriler

Ürünler	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Meyveler	6.118.869	10.183.735
Tütün ve Tömbeki	18.529.226	66.401.451
Bitkisel Ürünler	6.788.761	9.866.752
Madenler	247.950.860	20.826.643
Toplam	279.387.716	107.278.581

³⁵¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XX-XXXXIX.

³⁵² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XX-XXXXIX.

Tablodan anlaşıldığına göre 1950 yılında ABD'ye değer bakımından en fazla tütün ürünleri ihraç etmiştir. Tütünden sonra ikinci sırada ise madenler yer almaktadır. Bu dört ürün grubu, Türkiye'nin ABD'ye gerçekleştirdiği toplam ihracat hacmi içerisinde en fazla paya sahip ürün grubu olarak karşımıza çıkmaktadır.

1951 yılında ABD, Türkiye'nin toplam ithalatı içerisinde Batı Almanya ve İngiltere'den sonra üçüncü sırada yer almıştır. 1950 yılında ABD ile yapılan ithalat hacmi 196.190.534 lira iken, 1951 yılına gelindiğinde ABD'den gerçekleştirilen ithalat 135.409.495 lira olmuştur. 1950 yılına göre ABD'den yapılan ithalat 60.781.039 liralık bir düşüş yaşanmıştır. 1951 yılında Türkiye'nin dış ticaretteki ithalat hacminde 1950 yılına nazaran İngiltere payını artırmış ve ikinci sıraya yükselmiştir.³⁵³

1951 yılı itibariyle Türkiye'nin ABD'den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.³⁵⁴

Tablo 2.6 1951 yılında Türkiye'nin ABD'den en fazla ithalatta bulunduğu dört ürün grubuna dair veriler

Ürünler	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Makineler	8.737.221	35.637.951
Kara Nakliye Araçları	6.639.816	21.319.177
Hububat	70.488.944	20.219.746
Yakıtlar ve Madeni Yağlar	75.752.340	19.374.462
Toplam	161.618.321	96.551.336

Yukarıdaki veriler incelendiğinde 1951 yılında ABD'den en çok ithal edilen ürün grubu, 1950 yılında olduğu gibi makineler olmuştur. Makine aksamlarından sonra ithalatı en fazla yapılan ürünler arasında hububat, yakıtlar ve madeni yağlar ve kara nakil vasıtaları dikkat çekmektedir.

Türkiye-ABD arasında ihracata ve ithalata dayalı ticari faaliyetlerde, ABD ticaret gemilerinin Türk limanlarında yoğun bir mesai harcadığı görülmektedir. ABD ticaret gemileri özellikle İstanbul, İzmir, İskenderun ve diğer Türk limanlarına ABD'den ithal

³⁵³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. VI-XIX.

³⁵⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. 133-145.

edilen ürünleri boşaltırken aynı zamanda Türkiye'nin ABD'ye ihraç ettiği ürünlerin sevkiyatında önemli görevler üstlenmiştir. Türk limanlarında cereyan eden bu yükleme ve boşaltma faaliyetlerinde, Türk gemileri de yer almıştır.

1951 yılında İstanbul Limanı'na giriş yapan 92 adet ABD gemisinin brüt tonajı (metrik) 734.554'tür.³⁵⁵ Yine İzmir Limanı'na giren 38 adet ABD gemisinin brüt tonajı (metrik) ise 260.489'dur.³⁵⁶

1951 yılında ABD menşeli 6 yük gemisi, Bandırma Limanı'ndan toplamda 16,726 metrik tonluk mal yüklemiştir.³⁵⁷ 1951 yılında İzmit Limanı'na uğrayan 11 adet ABD yük gemisi 3.526 metrik ton mal tahliye etmiş, karşılığında ise 8.678 metrik ton mal yüklemiştir.³⁵⁸ 1951'de Derince Limanı'na giriş yapan ABD menşeli 7 yük gemisi toplamda 7.229 metrik ton mal yüklenirken, 2.162 metrik ton yük boşaltmıştır.³⁵⁹

1951 yılında İskenderun Limanı'nda yabancı gemilerin yükleme ve boşaltma işlemleri durdurulmuştur. Bunun sebebi olarak özellikle ABD ticaret gemilerinin kurallara aykırı davranması gösterilmiştir. İzmir, İstanbul ve İskenderun Limanlarında askerî malzeme getiren gemilere öncelik verilmiştir. Bunu öğrenen ABD ticaret gemileri az miktar da olsa askerî malzeme yükleyerek işlerini öne aldirmaya çalışmışlardır. Bu durumu fark eden Türk yetkililer, bu şekilde hareket eden gemilerin yükleme ve boşaltma işlemlerini durdurmuştur.³⁶⁰

1951 yılı Temmuz ayında İzmir Limanı'na 60 gemi giriş yapmıştır. Bu gemilerden 1'i ABD gemisi olmak üzere 42'si; ağırlıklı olarak mamul mallar, 11.587 ton akaryakıt ve 2.332 kereste olmak üzere 14.967 ton genel kargo boşaltmıştır. Bu gemilerden 1'i ABD gemisi olmak üzere 22'si; başta tütün, kuruyemiş, pamuk, yağlı tohumlar, palamut, hububat ve canlı hayvan olmak üzere 22.596 ton mal yüklemiştir. SS Exempler ABD için mineral cevher, çiçek soğanları ve süngerlerden oluşan 2.241 ton

³⁵⁵ NARA, Foreign Service, 27 August 1952, No: 136, s. 2.

³⁵⁶ NARA, Foreign Service, 27 August 1952, No: 136, s. 3.

³⁵⁷ NARA, Foreign Service, 27 August 1952, No: 136, s. 1, Ek 1.

³⁵⁸ NARA, Foreign Service, 27 August 1952, No: 136, s. 1, Ek. 4.

³⁵⁹ NARA, Foreign Service, 27 August 1952, No: 136, s. 1, Ek. 5.

³⁶⁰ Ulus, 4 Kasım 1951, s. 2.

mal yüklemiştir. Ayrıca 1'i ABD menşeli olmak üzere altı gemi İzmir'e uğrayarak 9.703 ton tuz, 5.745 ton krom cevheri, 300 ton zımpara cevheri yüklemiştir.³⁶¹

1951 yılının Ağustos ayında ise 75 gemi İzmir Limanı'na giriş yapmıştır. Bu gemilerden 3'ü ABD menşeli olmak üzere 53'ü, ağırlıklı olarak mamul mallardan oluşan 15.690 ton genel kargo ve 9.215 ton akaryakıt tahliye etmiştir. Bu gemilerden 2'si ABD menşeli olmak üzere 39'u; başta tütün, kuruyemiş, pamuk, yağlı tohum, palamut, meyan kökü, maden cevheri, hububat ve canlı hayvan olmak üzere 21.770 ton mal yüklemiştir. S.S. Ocean Victory ve S.S. Exford adlı gemiler tütün, kilim, defneyaprağı, palamut ekstresi, incir ve maden cevherlerinden oluşan 8.735 ton mal yüklemiştir. Ayrıca 3'ü ABD menşeli olan 8 gemi komşu limanlardan İzmir'e uğrayarak 9.359 ton krom cevheri, 5.522 ton tuz, 630 ton zımpara cevheri yüklemiştir.³⁶²

1951 yılı Ağustos ayı zarfında İzmir Limanı'na gelen gemiler ve limanda geçirdikleri süreler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:³⁶³

Tablo 2.7 1951 yılı Ağustos ayında İzmir Limanı'na gelen gemiler ve limanda geçirdikleri günler

Geminin Adı ve Türü	Bayrak	Varış-Kalkış	Limandaki günler
Sovac-T	Amerikan	3 -4	2
Ocean Victory-C	Amerikan	1-13	12
Exford-C	Amerikan	25-26	2

1951 yılı Eylül ayında 63 gemi İzmir Limanı'na giriş yapmıştır. 1'i ABD menşeli olmak üzere 36 gemi, ağırlıklı olarak mamul mallardan oluşan 8.336 ton genel kargo ve 10.257 ton akaryakıt tahliye etmiştir. Bu gemilerden 40'ı; başta tütün, kuru meyveler, pamuk, yağ, tohumlar, tahıllar, meyan kökü yan ürünleri, palamut ve yan ürünleri, maden cevheri ve canlı hayvan olmak üzere 16.428 ton mal yüklemiştir.³⁶⁴

³⁶¹ NARA, Foreign Service, 20 December 1951, No: 29, s. 1.

³⁶² NARA, Foreign Service, 20 December 1951, No: 29, s. 2.

³⁶³ NARA, Foreign Service, 20 December 1951, No: 29, s. 9-10.

³⁶⁴ NARA, Foreign Service, 20 December 1951, No: 29, s. 3.

Vacport-T isimli ABD gemisi, 10-12 Eylül 1951 tarihleri arasında 2 gün süre ile İzmir Limanı'nda kalmıştır.³⁶⁵

1951 yılı Ekim ayında ise toplam 89 gemi İzmir Limanı'na giriş yapmıştır. Bu gemilerden 5'i ABD menşeli olmak üzere 46'sı, ağırlıklı olarak mamul mallardan oluşan 12.784 ton genel kargo ve 8.192 ton akaryakıt tahliye etmiştir. Bu gemilerden 5'i ABD menşeli olmak üzere 67'si; başta tütün, palamut, kuruyemişler, pamuk, yağlı tohumlar, yağlı tohum küspeleri, tahıl ve metal cevherleri olmak üzere 30.615 ton mal yüklemiştir. ABD adına S.S. ihracatçısı, tütün, palamut, kurutulmuş meyve ve defne yaprağından oluşan 948 ton mal yüklemiştir. Aynı yılın Kasım ayında İzmir Limanı'na 2 adet ABD bandıralı yük gemisi gelmiş ve 2.935 ton ürün getirmiştir.³⁶⁶

Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi iki ülke arasında ilişkilerin gelişmesinde etkili olmuştur. Times New Gazetesi'nde, Türkiye'nin Kore'ye nispeten küçük bir kuvvet göndermesine rağmen çok iyi iş çıkardıklarını ve ABD kuvvetlerine olan desteğinden bahsetmiştir. Ayrıca Türk ordusunun iyi durumda olduğu ve böyle bir müttefikin kaybedilmemesi için ne gerekiyorsa yapılması gerektiği ifade edilmiştir.³⁶⁷

1951 yılında Başbakan Adnan Menderes'in Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle, "Mutual Broadcasting" kanalı aracılığıyla ABD'ye hitaben yaptığı konuşmasında, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına büyük önem verildiğine vurgu yapılarak bu çerçevede ABD yardımlarından faydalanmaya devam edilmekte olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin bu süreçte iktisadi kalkınmada özel teşebbüs ve yabancı sermayeye önem verdiği, bu nedenle kanunlara liberal hükümler getirildiği ve Marshall Planı kapsamında alınan 252.000.000 dolarlık yardımın yarısının özel teşebbüse ayrıldığını belirtilmiştir.³⁶⁸

1952 yılı itibariyle Türkiye'nin dış ticaretteki açığı artmıştır. 23 Aralık 1952 tarihli Cumhuriyet gazetesinde dış ticaret açığı konusu haber yapılmış ve bu konuda ABD'nin görüşüne yer verilmiştir. ABD'ye göre Türkiye savunma gücünü ve halkın hayat standartlarını artırmaya çalışmakta, bu sebeple dış ticarete açık vermekte idi.

³⁶⁵ NARA, Foreign Service, 20 December 1951, No: 29, s.12.

³⁶⁶ NARA, Foreign Service, 20 December 1951, No: 29, s. 4.

³⁶⁷ The Times New (Idaho Newspaper), 30 January 1951, s. 4.

³⁶⁸ BCA, 30.1.0.0/13.76.8.3, s. 1.

Yine dış ticarete görülen bu açık, normal görülmeliydi. ABD Ticaret Bakanlığına göre Türkiye’deki dış ticaret dengesindeki açık 1952 yılının ilk yarısında 75 milyon 400 bin dolar olarak kaydedilmiştir. ABD Ticaret Bakanlığının Ankara’daki ABD Büyükelçiliğinden edindiği bilgilere göre mahsulün fazla olmasından dolayı stok halinde bulunan buğday, pamuk ve tütünün satışına izin verilmemiştir. Sanayide Karabük Demir-Çelik Fabrikası yılda 14 milyon dolar tutarında döviz tasarrufu sağlamaktaydı. ABD Büyükelçiliğinin verdiği bilgiye göre ise Türkiye’nin dış ticaretinde ABD, üçüncü sırada yer almaktaydı. Türkiye 1952 yılının ilk dokuz ayında ABD’ye 48.700.000 dolar tutarında mal ihraç etmiş, ABD ise Türkiye’den 38 milyon 500 bin dolarlık mal almıştı.³⁶⁹ İthalattaki dengesizlik nedeniyle büyük sermayedarlar sıkıntıya girmiştir. Merkez Bankasındaki ticari ve ziraî senetler yarım milyonu geçmiş, tedavüldeki para hacminde de büyük bir artış yaşanmıştır.³⁷⁰

1952 yılında Türkiye’nin dış alımında ABD, Batı Almanya ve İngiltere’den sonra üçüncü sırada yer almıştır. 1952 yılında Türkiye’nin ABD’den gerçekleştirdiği ithalat değeri 131.402.178 lira olmuştur. İthalat oranında geçen yıla göre büyük bir fark olmamıştır.³⁷¹ 1952 yılı itibariyle Türkiye’nin ABD’den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.³⁷²

Tablo 2.8 1952 yılında Türkiye’nin ABD’den en çok ithal ettiği dört ürün grubuna dair veriler

Ürünler	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Makineler	15.836.980	48.527.586
Yakıtlar ve Madeni Yağlar	85.491.006	24.434.282
Demir, Çelik ve Ürünleri	21.086.567	17.974.126
Kara Nakliye Araçları	3.332.499	13.256.524
Toplam	125.747.052	104.192.518

³⁶⁹ Cumhuriyet, 23 Aralık 1952, s.6.

³⁷⁰ Ulus, 15 Haziran 1952, s. 2.

³⁷¹ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve 1952 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXVI-XXVIII.

³⁷² İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. 136-148.

Yukarıdaki tablodan anlaşılağı üzere 1952 yılında Türkiye, ABD'den en çok makine ithal etmiştir. Makine aksamalarının dışında yakıtlar ve madeni yağlar, demir-çelik ürünleri ve kara nakil vasıtaları en çok ithal edilenler ürünler arasında yer almıştır.

Türkiye'nin 1952 yılı toplam ihracatında ise ABD, Batı Almanya'dan sonra ikinci sırada yer almıştır. 1952 yılında ABD'ye 162.207.280 lira değerinde ürün ihraç edilmiştir. 1951 yılına nazaran ABD'ye gerçekleştirilen ihracatta 24.814.126 lira değerinde bir düşüş yaşanmıştır.³⁷³ Türkiye'nin sınırlı dolar kazanma kapasitesi, ABD'nin dış ticaretteki rekabetçi özelliğı ve Türk tarım ürünlerindeki fazlalıklar nedeniyle Türkiye-ABD ticaretinde kayda değer bir gelişme görülmemiştir.³⁷⁴ 1952 yılı itibariyle ABD'nin Türkiye'den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.³⁷⁵

Tablo 2.9 1952 yılında Türkiye'nin ABD'ye en çok ihraç ettiğı dört ürün grubuna ait veriler

Ürünler	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Tütün ve Tömbeki	23.440.622	86.601.330
Madenler	486.762.400	49.831.033
Bakır ve Alaşımı	3.945.655	8.028.352
Bitkisel Ürünler	4.556.983	5.701.723
Toplam	518.705.660	150.162.438

1952 yılında Türkiye ABD'ye en fazla tütün ihraç etmiştir. Tütünden başka madenler, bakır ve alaşımı, bitkilerden elde edilen ürünler de 1952 yılında ABD'ye en fazla ihraç edilen ürünler arasında yer almıştır.

Türk-ABD ticarî faaliyetleri kapsamında 1952 yılı Ocak ayında İzmir Limanı'na 3 adet ABD bandıralı gemi gelmiş ve 614 metrik ton yük boşaltarak, 1.775 metrik ton yükleme yapmıştır.³⁷⁶ 1952 Şubatı'nda İzmir Limanı'na gelen ABD bandıralı

³⁷³ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve 1952 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXVI-XXXI.

³⁷⁴ NARA, Foreign Service, 29 April 1953, No: 701, s. 34.

³⁷⁵ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. 204-207.

³⁷⁶ NARA, Foreign Service, 25 February 1952, No: 46, s. 1.

gemilerin adı, geliş ve ayrılış tarihleri ve yükledikleri toplam yük miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.³⁷⁷

Tablo 2.10 1952 Şubat ayında İzmir Limanı'na gelen ABD bandıralı gemilerin adı, geliş ve ayrılış tarihleri ve toplam yük miktarı

Geminin Adı	Ülke	Varış-Kalkış	Limandaki Günler	Yüklenen Metrik Ton
MolineVictory	ABD	(Şubat) 7-12	5	25
Exton	ABD	(Şubat)15- 19	4	1,332
Exbrook	ABD	(Şubat)27-28	1	565

1952 yılı Mart ayında 1'i ABD bandıralı olmak üzere 70 gemi İzmir Limanı'na giriş yapmıştır. Bu gemilerden 46'sı toplam 10.984 ton genel kargo (ağırlıklı olarak mamul mallar), 1.737 ton fueloil ve 1.394 m³ kereste boşaltmıştır. 1'i ABD bandıralı bu gemilerden 48'i, başta tütün, pamuk, kuru yemişler, palamut, tahıl, hububat, yağlı tohumlar, yağlı tohum küspeleri, şarap, meyan kökü ve maden cevheri olmak üzere 28.787 ton mal yükleme yapmıştır. Bu gemilerden sadece ABD bandıralı gemi 1.156 ton incir ve palamut, diğer 17 gemi ise komşu limanlardan ABD için 18.676 ton krom cevheri yüklenmiştir.³⁷⁸ 1952 yılı Temmuz ayında İzmir Limanı'na gelen 3 ABD bandıralı gemi 94 ton mal boşaltırken 1.391 ton mal yükleyerek limandan ayrılmıştır.³⁷⁹ 29 gemi ise yakın limanlardan, ABD için 19.737 ton krom cevheri yüklemiştir.³⁸⁰ 1952 yılı Ağustos ayında İzmir Limanı'ndan S.S. Exton adlı ABD bandıralı gemi, bir ton çiçek soğanı yüklemiştir. Ayrıca 8 gemi, yakın limanlardan ABD için 5.080 ton krom cevheri yükleme yapmıştır.³⁸¹

Washington kaynaklı United Pres Amerikan Haber Ajansının 4 Ocak 1953 tarihli haftalık raporunda Türk ekonomisinin 1952 yılında rekor düzeyde bir gelişme kaydettiği belirtilmiştir. Türkiye'nin gelecek için ayrıca ciddi esaslara dayanan programlar geliştirdiğini belirten Ajans, ilave olarak şu ifadelerle yer verilmiştir:³⁸²

³⁷⁷ NARA, Foreign Service, 9 April 1952, No: 54, s. 2.

³⁷⁸ NARA, Foreign Service, 12 May 1952, No: 63, s.1.

³⁷⁹ NARA, Foreign Service, 31 October 1952, No: 25, s. 1, Ek. 2.

³⁸⁰ NARA, Foreign Service, 31 October 1952, No: 25, s. 1.

³⁸¹ NARA, Foreign Service, 4 November 1952, No: 26, s. 1.

³⁸² **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 230, 1-31 Ocak 1953, s.103.

Türkiye'nin bugünkü iktisadî kalkınması ziraata dayanmaktadır. Türkiye çeşitli toprak mahsulleri yetiştiren ve ziraî maddeler istihsal eden bir memleketdir. Türkiye'de ithalâtın serbest ve ithal maddeleri ihtiyacının pek fazla olması ticaret muvazenesinde bir açık husule getirmişse de memleketin süratli iktisadî kalkınması pek yakında bu açığı kapayabilecektir. Türkiye evvelce sanayileşme istikametine doğru gidiyordu. Fakat 1951 de milletlerarası kalkınma bankasının tavsiyelerinin de etkisi ile hükümet ziraat siyasetine dönerek millî iktisadî ziraata istinat ettirmek gibi yerinde bir karar aldı.

Türkiye ithalâtının başında makine, demir ve çelik malzeme, akaryakıt ve mensucat gelmektedir. Türkiye'de yaşayan nüfusun yüzde sekseni ziraatta çalıştığı için buraya ziraat memleketi demek yerinde olur. Ormancılık, balıkçılık, sanayi ve madenlerde çalışanlar bu nüfusun ancak yüzde yedi buçuğunu teşkil ediyor. Bununla beraber 1952 senesinde her sahada büyük bir istihsal artışı olmuştur. Bilhassa ziraî mahsullerdeki artış hükümete büyük bir cesaret vermiş bulunuyor. Türkiye'deki iktisadî gelişmeye dair rakamlar bu memleket kalkınmasının ne kadar esaslı olduğuna bir delil teşkil eder. Buğday istihsali 1952 de 6.400.000 ton olup iki sene evvelsine nazaran yüzde 40 fazladır. Arpa istihsali yüzde 30 fazlasıyla 2.900.000 tona çıkmıştır. Diğer hububat çeşitleri 2.242.000 ton hesap edilmiş, eski rekolteye kıyasen yüzde 40. bir artış göstermiş ve ekilen arazi de yüzde 35 fazla olmuştur.

Türkiye'nin en büyük ihraç maddesi tütün ve pamuktur. Bilhassa pamuk büyük bir ehemmiyet kazanmış ve iki sene evvelsine göre istihsal yüzde 50 artmıştır. Türkiye maden istihsalinde de iki seneden beri büyük bir gelişme kaydetmiş bulunuyor. Manganez, bakır ve krom madenleri bakımından memleket kaynakları zengin olup istihsal de çok artmıştır. Sülfür istihsali de inkişaf yolunda bulunuyor. Memlekette birçok yeni madenler işletilmeğe açılmış ve işletilmek üzere faaliyete başlamıştır. Kömür istihsali 4.730.000 tonu bulmuş ve iç istihlâki karşıladıktan sonra ihraç olunacak bir vaziyete girmiştir.

ABD ile Türkiye arasında yürürlükte olan 1939 Ticaret Anlaşması, 4 Ağustos 1952 tarihinde iki hükümetin karşılıklı talebi doğrultusunda resmen sona ermiştir.³⁸³ Türk Dışişleri Bakanlığı anlaşmanın feshedilme sebebi olarak Türkiye'nin "Gatt" ismi verilen Umumî Ticaret ve Tarifeler Anlaşması'na³⁸⁴ dâhil olmasını göstermiştir. Dışişleri Bakanlığı bu karar ile Türkiye-ABD arasında ticarî ilişkilerin hiçbir zarara uğramayacağını ifade etmiştir.³⁸⁵ Bu gelişmelerden sonra Türk ve ABD'li yetkililer, yakın bir gelecekte yeni bir ticaret anlaşması yapılması hususunda ortak bir karar alındığını kamuoyuna duyurmuşlardır.³⁸⁶

³⁸³ NARA, Foreign Service, 29 April 1953, No: 701, s. 35.

³⁸⁴ Genel Anlaşma 30 Ekim 1947'de Cenevre'de 23 ülke arasında imzalanmıştır. Türkiye anlaşmaya İngiltere'nin Torquay şehrinde başlayıp altı ay devam eden tarife müzakereleri sonrasında tespit edilen 21.04.1951 tarihli Torquay Protokolü'nü 17.09.1951 tarihinde ve 4582 sayılı kanuna istinaden imzalamak suretiyle katılmıştır. Gümrük tarifelerinde indirimi esas alan Anlaşma ile balıklar hariç esaslı gıda mallar, balıklar hariç gıda mamulleri, balık ve balık mahsulleri ve mamulleri, akaryakıtlar dâhil iptidai maddeler, sınaî, kimyevî mamuller ve bunlarla ilgili diğer sınaî mamuller, deri ve deri mamulleri ve konfeksiyon eşyası, mensucat mamulleri ve konfeksiyon eşyası, baz madenler ve bunların mamulleri, makinalar, elektrik ve nakil vasıtaları malzemesi ve muhtelif mamuller olmak üzere 10 sektörde indirim önerilmekteydi. Bkz. Mehmet Akmansu, "Gümrük Tarifelerinde İndirim Sağlama Konusunda Milletlerarası Çalışmalar ve 1956 Tarife Müzakereleri", Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Sayı: 2, 2012, s. 203-213.

³⁸⁵ Ulus, 19 Temmuz 1952, s. 3.

³⁸⁶ Ulus, 3 Ekim 1952, s. 2.

1953 yılına gelindiğinde ABD, Türk dış ticaretinde ithalatta Batı Almanya ve İngiltere'den sonra üçüncü sırada yer almıştır. 1953 yılında ABD'den 169.093.933 lira değerinde bir ithalat gerçekleştirilmiştir. 1952 yılına nazaran 1953 yılında ABD'den yapılan ithalatta yaklaşık 37.691.755 lira değerinde bir artış yaşanmıştır.³⁸⁷ 1953 yılı itibariyle Türkiye'nin ABD'den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:³⁸⁸

Tablo 2.11 1953 yılında Türkiye'nin ve ABD'den en çok ithal ettiği dört ürün grubuna ait veriler

Ürünler	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Makineler	15.693.269	58.841.786
Yakıtlar ve Madeni Yağlar	269.471.747	46.693.461
Demir, Çelik ve Ürünleri	37.833.642	25.808.764
Kara Nakliye Araçları	2.619.128	12.469.086
Toplam	325.617.786	143.813.097

Tablodan anlaşıldığına göre 1953 yılında Türkiye'nin ABD'den en fazla ithal ettiği ürünlerin başında makine aksamaları gelmiştir. Yine makine aksamalarından sonra ABD'den satın alınan ürünlerin arasında yakıtlar ve madeni yağlar, demir-çelik ürünleri ve kara nakil vasıtaları yer almıştır.

Türkiye'nin toplam ihracatında ABD, 1952 yılında ikinci sırada bulunurken, 1953 yılında Batı Almanya ve İngiltere'den sonra üçüncü sırada yer almıştır. 1953 yılında ABD'ye toplamda 224.646.480 lira değerinde ihracat yapılmıştır. 1952 yılına nazaran Türkiye'nin ihracatında 1953 yılında 62.439.200 lira değerinde bir artış kaydedilmiştir.³⁸⁹ 1953 yılı itibariyle ABD'nin Türkiye'den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:³⁹⁰

³⁸⁷ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve 1953 Arahık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Biricik Matbaası, Ankara 1953, s. XXIV-XXIX.

³⁸⁸ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 139-151.

³⁸⁹ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve 1953 Arahık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Biricik Matbaası, Ankara 1953, s. XXIV-XXIX.

³⁹⁰ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 201-204.

Tablo 2.12 1953 yılında Türkiye'nin ABD'ye en çok ihraç ettiği dört ürün grubuna ait veriler

Ürünler	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Tütün ve Tömbeki	32.717.943	125.395.027
Madenler	536.458.621	62.865.200
Bakır ve Alaşımı	10.234.080	19.553.200
Bitkisel Ürünler	7.246.868	5.449.295
Toplam	586.657.512	213.262.722

Tabloda yer alan dört ürün grubu, Türkiye'nin 1953 yılında ABD'ye yapmış olduğu toplam ihracatın neredeyse tamamına yakınına karşılamaştır. Nitekim ABD'ye 1953 yılında gerçekleştirilen toplam ihracat 224.646.480 lira değerinde olmuş, toplam ihracatın 213.262.722 liralık kısmını bu dört ürün grubu oluşturmuştur.

1953 yılında ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Mc Ghee, Amerika'nın Sesi Radyosu'na vermiş olduğu beyanatında, Türk-ABD ticarî münasebetleri hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır:³⁹¹

İki memleket arasındaki ticarî münasebetler gayet tatminkâr bir safhaya girmektedir. Amerika, öteden beri Türk tütünü için iyi bir pazar teşkil etmiştir. Son yıllarda Amerika Türkiye'den geniş miktarda krom ve manganez satın almaktadır. Amerika'nın Türkiye'ye bugüne kadar yaptığı sermaye yatırımı hatırı sayılır derecede olmakla beraber, Türk hükümetinin memlekette petrol kaynaklarının inkişafını sağlamak üzere memlekete petrol şirketlerinin gelmesini teşvik mahiyetinde aldığı karar Amerikan firmaları için yeni imkânlar yaratmaktadır. Bu karar Amerikan sermayedarlarını Türkiye'de yatırımlar yapmaya teşvik edecektir. Daha şimdiden bu gibi teşebbüslere girişmeyi tasarlayan birçok Amerikalı sermayedar vardır.

Mc Ghee'ye göre ABD, Türk tütünü için iyi bir pazardı. ABD, Türkiye'den ayrıca bol miktarda krom ve manganez almaktaydı. Türk Hükümetlerinin petrol kaynaklarının geliştirilmesi için almış olduğu kararlar ise ABD şirketleri için yeni imkânlar yaratmaktaydı.

Diğer taraftan 1953 yılı Ocak ayından Haziran ayına kadarki 6 aylık ilk devrede, Türk limanlarına yük ve yolcu boşaltmak üzere 1 milyon 600 bin tonilatoluk 1.241 adet Türk ve yabancı ticaret gemisi giriş yapmış; yine yük ve yolcu götüren 1 milyon 300 bin tonilatoluk 1.263 adet Türk ve yabancı ticaret gemisi çıkış yapmıştır. 1953 yılında yabancı ülke limanlarından Türk limanlarına boşaltılan ticaret eşyası miktarı, 1 milyon

³⁹¹ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 230, 1-31 Ocak 1953, s. 1.

yüz bin tondur. Bu miktarın 290 bin tonu Türk gemileri, 810 bin tonu ise yabancı gemiler tarafından taşınmıştır. Aynı dönem içinde Türk limanlarından yabancı ülke limanlarına Türk ve yabancı gemilerle sevk edilen ticaret eşyası miktarı, 1 milyon 270 bin tondur. Bu miktarın 170 bin tonu Türk gemileri, 1 milyon yüz bin tonu da yabancı gemiler tarafından nakledilmiştir.³⁹²

1953 yılı Haziran ayında 104 gemi İzmir Limanı'na uğramıştır. Bu gemilerden 66'sı ABD ticaret gemileri olmak üzere toplamda 10.782 ton genel kargo, 9.920 ton fueloil, 9.920 ton petrol ve 10.147 m³ kereste boşaltmıştır. Sadece SS Eugene Lykes, Excellency, Exmouth ve Exporter adlı gemilerin ABD'den getirdiği ve boşalttığı yük miktarı 273 tondur. İzmir Limanı'na uğrayan 4'ü ABD menşeli olmak üzere 78 gemi başta pamuk, pamuk çekirdeği, pamuk küspesi, kuru meyveler, tütün, tahıllar, buğday kepeği, palamut, meyan kökü, zeytinyağı, kereste, sığır, şarap, maden cevheri ve ceviz sandıkları olmak üzere toplam 18.503 ton mal yüklemiştir. Yine SS Eugene Lykes, Excellency, Exmouth ve Exporter adlı gemiler ağırlıklı olarak tütün, palamut, meyan kökü ekstresi, adaçayı yaprağı, çiçek soğanı ve kuru üzüm ezmesinden oluşan toplam 4.435 ton mal sevk etmiştir. Diğer 7 gemi ise yakın limanlardan ABD için 6.198 ton krom cevheri, 250 ton palamut yüklemiştir. Haziran ayında İzmir Limanı'ndan en fazla ithalat gerçekleştiren ülke, 13.845.762 lira değer ve 4.391 ton miktar ile ABD olmuştur.³⁹³ 16 Haziran 1953 tarihinde Çanakkale Limanı'ndan ABD bandıralı Exporter C. yük gemisi, 250 metrik ton palamut yükleyerek limandan ayrılmıştır.³⁹⁴

1953 yılında Türkiye-ABD ilişkileri dostane bir şekilde sürdürülmeye devam etmiştir. Nitekim ABD Cumhurbaşkanı Eisenhower, Atatürk'ün naaşının 10 Kasım 1953 tarihinde Anıtkabir'e taşınması münasebetiyle Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a bir mesaj göndermiştir.³⁹⁵

³⁹² **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 240, 1-30 Kasım 1953, s. 18.

³⁹³ **NARA**, Foreign Service, 24 August 1953, No: 13, s. 1-2.

³⁹⁴ **NARA**, Foreign Service, 24 August 1953, No: 13, s. 1, Ek. 3.

³⁹⁵ Dwight D. Eisenhower mesajında şu ifadelerle yer vermiştir: *"Kemal Atatürk için daimî bir anıt tesisi münasebetiyle Türkiye'ye tebriklerimi arz ile müfahhirim. Onun gösterdiği yolda yürüten büyük milletiniz çok önemli başarılar elde etmiştir. Türk birliğinin ve terakkisinin, mimarı Atatürk'ün hatırasına taziz için yapılan bu merasim, dünyanın her tarafında hür insanlara ilham kaynağı olmuş bir zata çok yerinde bir hürmettir"*. Bkz. **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 240, 1-30 Kasım 1953, s. 31.

1953 yılında dış ticaretteki en önemli gelişme, 2 Temmuz 1953 tarihinde Türkiye'nin ABD'ye yapmış olduğu ECA-MSA doları kredi geri ödemelerini, Türk lirası olarak yapılmasına izin verilmesi talebi olmuştur. Fakat Türkiye'nin bu talebi, diğer ülkeler için de emsal oluşturacağı kanaatiyle ABD tarafından kabul edilmemiştir.³⁹⁶

23 Haziran 1954'te ABD ile Türkiye arasında Ankara'da bir vergi indirimi anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma ile ortak savunma amacıyla ABD tarafından veya ABD adına yapılacak harcamaların vergiye tabi tutulmayacağı esası kabul edilmiştir.³⁹⁷

1954 yılında Türk-ABD ticarî münasebetleri taraflar arasında sürdürülmeye devam etmiştir. ABD, 1954 yılında Türk dış ticaretinde Batı Almanya'dan sonra ikinci sırada yer almıştır. 1954 yılında Batı Almanya'ya 167.375.039 lira değerinde ihracat yapılırken ABD'ye ise 162.972.024 lira değerinde ihracat gerçekleştirilmiştir. 1954 yılında ABD'ye yapılan ihracatta, 1953 yılına nazaran 61.674.456 lira değerinde bir düşüş yaşanmıştır.³⁹⁸

1954 yılı itibariyle ABD'nin Türkiye'den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:³⁹⁹

Tablo 2.13 1954 Yılında Türkiye'nin ve ABD en çok ihraç ettiği dört ürün grubun ait veriler.

Ürünler	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Tütün ve Tömbeki	29.458.772	117.467.327
Madenler	212.879.584	27.113.569
Bitkisel Ürünler	5.727.359	5.561.283
Meyveler	4.701.840	4.816.507
Toplam	252.767.555	154.958.686

1954 yılında yapılan ithalata ise ABD, Batı Almanya'dan sonra ikinci sırada yer almıştır. 1954 yılında Batı Almanya'dan 232.115.808 lira değerinde ithalat gerçekleştirilirken ABD'den ise 201.364.212 lira değerinde ithalat yapılmıştır. 1953

³⁹⁶ NARA, Foreign Service, 2 July 1953, (Belge numarası belirtilmemiş), s. 2.

³⁹⁷ NARA, Foreign Service, 13 July 1954, No: 20, s. 1.

³⁹⁸ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1955, s. V- XIV.

³⁹⁹ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1955, s. 201-204.

yılına nazaran ABD’den gerçekleştirilen ithalat, 1954 yılında 32.270.279 liralık bir artış olmuştur.⁴⁰⁰ 1953 yılı itibariyle Türkiye’nin ABD’den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁴⁰¹

Tablo 2.14 1954 yılında Türkiye’nin ABD’den en çok ithal ettiği dört ürün grubuna ait veriler

Ürünler	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Makineler	20.204.045	83.353.185
Yakıtlar ve Madeni Yağlar	308.836.166	44.582.210
Demir, Çelik ve Ürünleri	35.234.483	26.810.327
Kara Nakliye Araçları	4.948.733	22.100.069
Toplam	369.223.427	176.845.791

Tablodan anlaşıldığı üzere değer bazında makine grubu Türkiye’nin 1954 yılında ABD’den en çok ithal ettiği ürün grubunu oluşturmuştur. Makineleri yine değer bazında yakıtlar ve madenî yağlar, demir-çelik ürünleri, kara nakil vasıtaları takip etmiştir.

1955 yılında ABD ile iyi ilişkiler sürdürülmüş, ABD yardımları Türkiye’ye aktarılmaya devam etmiştir. Başbakan Adnan Menderes 1955 yılı Mayıs ayında Anadolu Ajansına dış siyaset ve iktisadî konular hakkında vermiş olduğu bilgide: “Türkiye’nin iktisadî kalkınmasında dost ve müttefik Amerika’nın iktisadî yardımını da teşekkürle kaydederiz. Filhakika, memleketimiz 1948 yılından beri Amerikan iktisadî yardımını alan memleketler arasındadır ve bundan müstefit de olmuştur. Ancak şurasını kaydetmek icap eder ki bu yardımın iktisadî kalkınmamızı makul ve zarurî icap ve ihtiyaçları ile tekrar ayarlanması lüzumuna da kaniyiz” ifadelerine yer vermiştir.⁴⁰²

Washington kaynaklı bir habere göre 1955 yılı için ABD’nin Yabancı Ülkelere Yardım İdaresi tarafından Türkiye’ye ABD menşeli ekmeklik hububat için 4.480.000 dolar, ABD menşeli ziraat malzemesi için 740.000 dolar; ayrıca ecza malzemesi,

⁴⁰⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1955, s. V- XIV.

⁴⁰¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara, 1955, s. 143-155.

⁴⁰² **Aynı Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 258, 1-31 Mayıs 1955, s.43-44.

kimyevî ilaç, deri, ham petrol, madeni yakıtlar, alüminyum, bakır, bronz, kalay, motor ve jeneratör, elektrik cihazları, sanayi âletleri, motorlu vasıtalar, fennî âletler ve kauçuk gibi belli başlı ürünler için 11.834.000 dolar kredi açılmıştır.⁴⁰³

29 Nisan 1955'te Türkiye ve ABD arasında yapılan yardımlar ve kullanım alanlarını belirleyen bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre ABD tarafından Türkiye'ye 100.000 ton ekmeklik buğday verilecek, buğdayın 70 bin tonu dış yardımlar çerçevesinde sağlanacaktı. İki sene içinde Türkiye'den alınacak krom ve manganezin bedeli, Türkiye'ye ithal edilecek 9 bin ton yapağı ile karşılanacaktı. Böylece Türkiye'nin dokuma sanayisi için ihtiyaç duyduğu ham madde sorunu halledilmiş olacaktı. Ayrıca Türkiye'ye 4.300.000 dolar tutarında pamukyağı verilecek; bunun bedelin % 50'si, ABD hükümetinin Türkiye'deki masraflarına, % 50'si de Türkiye'nin kalkınma işlerine harcanacaktı.⁴⁰⁴

Diğer taraftan ABD'nin Yabancı Ülkelere Yardım İdaresi tarafından Türkiye'ye 20 Mayıs 1955'te Boğaziçi Havaî Hattı'nın ihtiyaç duyduğu malzemeler için 745.000 dolar, Sarıyer Hidroelektrik Enerji İstasyonu'na tahsis edilen malzeme için 270.000 dolar kredi açılmıştır.⁴⁰⁵

1955 yılında ABD, Türkiye'nin dış alımında ilk sıraya yükselmiştir. İkinci sırada 244.728.237 liralık değer ile Batı Almanya, üçüncü sırada ise 109.250.248 liralık değer ile İngiltere yer almıştır. 1955 yılında ABD'den gerçekleştirilen ithalat 311.631.118 lira değerinde olmuştur. 1954 yılına nazaran 1955 yılında, 110.266.906 lira değerinde bir artış yaşanmıştır.⁴⁰⁶

1955 yılı itibariyle Türkiye'nin ABD'den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁴⁰⁷

⁴⁰³ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 257, 1-30 Nisan 1955, s. 110.

⁴⁰⁴ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 257, 1-30 Nisan 1955, s. 108-109.

⁴⁰⁵ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 258, 1-31 Mayıs 1955, s. 67.

⁴⁰⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. V-XIV.

⁴⁰⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 228-241.

Tablo 2.15 1955 yılında Türkiye'nin ABD'den en çok ithal ettiği dört ürün grubuna ait veriler

Ürünler	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Hububat ve Hububat Ürünleri	385.304.582	82.135.563
Makineler	17.398.530	75.833.251
Yakıtlar ve Madeni Yağlar	315.753.671	43.793.838
Demir, Çelik ve Ürünleri	26.928.802	25.855.098
Toplam	745.385.585	227.617.750

1955 yılında ABD'den en fazla ithal edilen ürün değer bazında hububat olmuştur. Hububatı makineler, yakıtlar ve madeni yağlar ve demir-çelik ürünleri takip etmiştir.

1955 yılında ABD, Türkiye'nin toplam ihracatında Batı Almanya'dan sonra ikinci sırada yer almıştır. Batı Almanya'ya toplamda 137.584.295 lira değerinde ihracat yapılırken ABD'ye ise 136.191.581 lira değerinde ihracat gerçekleştirilmiştir. ABD'ye olan ihracatta 1954 yılına nazaran 26.735.443 lira değerinde bir düşüş yaşanmıştır.⁴⁰⁸ 1955 yılı itibariyle ABD'nin Türkiye'den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁴⁰⁹

Tablo 2.16 1955 yılında Türkiye'nin ABD'ye en çok ihraç ettiği dört ürün grubuna ait veriler

Ürünler	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Tütün ve Tömbeki	17.162.886	74.912.333
Madenler	394.747.185	40.385.555
Bitkisel Ürünler	8.738.824	8.291.042
Meyveler	362.659	3.554.296
Toplam	421.011.554	127.143.935

1955 yılında önceki yıllarda olduğu gibi tütün, ABD'ye en çok ihraç edilen ürünlerin başında gelmiştir. Tütünü madenler, bitkisel ürünler ve meyveler takip etmiştir.

1956 yılında ABD-Türkiye ilişkileri olumlu anlamda cereyan etmeye devam etmiştir. Türkiye'de meydana gelen yangın ve sel felâketine uğrayanlara yardım yapılması konusunda, ABD Cumhurbaşkanı Eisenhower'ın vermiş olduğu direktif üzerine

⁴⁰⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XV-XXIV.

⁴⁰⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 184-186.

Türkiye'ye gönderilmiş olan büyük bir parti yardım malzemesi, R.E. Çalan nakliye gemisiyle İstanbul Limanı'na gelmiş ve Galata Rıhtımı'nda Türkiye Kızılay Derneği İstanbul Temsil Heyeti tarafından teslim alınmıştır. ABD tarafından gönderilen yardım malzemeleri arasında 12 bin kat çocuk çamaşırı, 33 büyük sandık çeşitli giyecek eşyası, 2.000 adet battaniye, 9.984 kutu oyuncak, 100 sandık okul malzemesi ve 6.900 paket tohum bulunmaktadır.⁴¹⁰ Times New Gazetesi'nde geçen ifadelerde ise Türkiye'nin 100 milyon dolarlık hibeye ek olarak 300 milyon dolarlık bir kredi istediğini ve Türkiye'nin para kaynağının tütün olduğu belirtilmiştir.⁴¹¹

New-York Times gazetesinde Joseph Haff imzasıyla yayımlanan “Türkiye’de Ekonominin Esası Kuvvetleniyor” başlıklı bir yazıda, Türkiye’nin 1956 yılındaki genel ekonomik durumuna ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır. Buna göre Türk ekonomisi 1955 yılına göre daha iyi durumdaydı. Türk ekonomisi pek çok sahada gelişme kaydetmiş; özellikle şeker, çimento, linyit ve krom üretimi artmıştı. Türkiye tütün, incir, fındık ve üzüm üretiminde iyi durumdaydı. Türkiye enerji üretiminde ise rekor kırmıştı.⁴¹² ABD Ticaret Bakanlığı’nın raporuna göre ise Türkiye sermaye yatırımlarını cesaretlendirecek önemli adımlar atmıştı. Türkiye önemli zengin madenî ve ziraî kaynaklara sahipti ve hayat standartları yükselmekteydi.⁴¹³

1956 yılında ABD kaynaklı raporlara ve gerçekleştirilen temaslara nazaran ABD, Türkiye’nin ithalatında Batı Almanya’dan sonra ikinci sırada yer almıştır. 1956 yılında Batı Almanya’dan toplamda 288.956.530 liralık ithalat yapılmasına karşılık, ABD’den 240.257.879 lira değerinde ithalat gerçekleştirilmiştir. 1955 yılına nazaran ABD’den yapılan ithalatla yaklaşık 71.373.239 lira değerinde bir düşüş yaşanmıştır.⁴¹⁴ ABD Türkiye’nin ithalatında 1955 yılında elde ettiği ilk sırayı 1956 yılında kaybetmiştir. 1956 yılı itibariyle Türkiye’nin ABD’den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁴¹⁵

⁴¹⁰ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 270, 1-31 Mayıs 1956, s. 1.

⁴¹¹ **The Times New (Idaho Newspaper)**, 10 February 1956, s. 4.

⁴¹² **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 278, 1-31 Ocak 1957, s. 170.

⁴¹³ **Cumhuriyet**, 1 Kasım 1956, s. 3.

⁴¹⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. V-XIV.

⁴¹⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. 153-169.

Tablo 2.17 1956 yılında Türkiye'nin ABD'den en çok ithal ettiği dört ürün grubuna ait veriler.

Ürünler	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Makineler	9.635.426	50.137.963
Hububat	194.908.185	47.510.101
Yakıtlar ve Madeni Yağlar	234.987.850	34.417.773
Demir, Çelik ve Ürünleri	28.258.751	24.709.798
Toplam	467.790.212	156.775.635

1955 yılında ABD'den en fazla ithal edilen ürün hububat iken 1956 yılında en fazla ithal edilen ürün grubu makineler olmuştur. Makine alımlarını değer bakımından yakıtlar ve madeni yağlar, demir-çelik ürünleri ve hububat takip etmiştir. Yukarıdaki tabloda ithalatı en fazla yapılan dört ürün grubunun ABD'den gerçekleştirilen toplam 240.257.879 liralık ithalattaki payı ise 156.775.635 lira olarak gerçekleşmiştir.⁴¹⁶

Türkiye'nin ihracatında 1956 yılında ilk sırayı ABD, ikinci sırayı ise Batı Almanya almıştır. ABD'ye toplamda 167.831.255 lira değerinde ihracat yapılırken Batı Almanya'ya ise yaklaşık 142.092.294 lira değerinde ihracat gerçekleştirilmiştir. 1955 yılına nazaran ABD'ye yapılan ihracatta 31.639.674 liralık bir artış kaydedilmiştir.⁴¹⁷ 1955 yılı itibariyle ABD'nin Türkiye'den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁴¹⁸

Tablo 2.18 1956 yılında Türkiye'nin ABD'ye en çok ihraç ettiği dört ürün grubuna ait veriler

Ürünler	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Tütün ve Tömbeki	21.398.402	92.424.733
Madenler	451.386.883	45.972.054
Bakır	5.100.000	13.020.000
Meyveler	2.061.541	5.794.232
Toplam	479.946.826	157.211.019

⁴¹⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XV-XXIV.

⁴¹⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XV-XXIV.

⁴¹⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. 216-218.

1957 yılında Türkiye-ABD ilişkilerinde özellikle Kıbrıs konusunda bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Kamuoyunda büyük tepkiye yol açan olay, New York Valisi William Averell Harriman'ın Kıbrıs'ın Rum Temsilcisi Makarios'u ABD'ye davet etmesi ile başlamıştır. Bu olay Türk basınında da geniş yer bulmuştur.⁴¹⁹ Nitekim 26 Mayıs 1957 tarihli Yeni İstanbul gazetesinde Mümtaz Soysal'ın "Harriman'ın Dostları" başlıklı yazısında konuyla ilgili şu değerlendirmede bulunulmuştur: "Amerika'da Kıbrıs davasını savunanlar, akıllarınca Türkiye'yi en zayıf yerinden vurmaktadırlar. Harriman'ın yaptığı davete şaşanlar, Amerika'daki politika sahnesinin gerisinde olup bitenleri düşünmelidirler. Akdeniz limanlarının riya, sahtekârlık ve entrika havasını, Yeni Dünyaya da bulaştıranlar, artık demokrasi dizginlerini ele geçirmek sevdasındadırlar".⁴²⁰

30 Nisan 1957 tarihli Milliyet gazetesinde Peyami Safa tarafından kaleme alınan "Amerika Hükümeti Türkleri Kırıyor" başlıklı yazıda ise konuyla ilgili şu satırlara yer verilmiştir:⁴²¹

Türkiye'den Harrimana iki buçuk milyon protesto ve tel'in telgrafı çekilmiş. Amerika'nın Atina Büyük Elçisi Ailen, New-York Valisinin davetini gölgede bırakan bir harekette bulundu. Atina'da çıkan akşam gazetelerine göre, Amerikan Büyük Elçisi Makarios'u bir öğle ziyafetine çağırılmış ve yemekten sonra onunla uzun zaman konuşmuş. Harriman sadece bir validir. Birleşik Amerika'nın dış politikasını temsil etmez. Fakat bir Büyük Elçi bir devletin yabancı bir memlekette tam temsilcisidir. Makarios'u davet eden New-York Valisine karşı Türk milletinin duyduğu büyük teessürü Amerika resmî sözcüleri şöyle cevaplandırmışlardı: Harriman Amerika Devletini temsil etmez.

Bu gafını tamir etmediği takdirde Türk milletini kaybedeceği muhakkak olan Birleşik Amerika'nın Orta-doğuda karşılaşacağı fena sürprizlere hudut çizilemez. Bu küçük görüşlü büyük dosttan beklediğimiz hareket sudur: Türk milletinin kalbini yoklasın ve Kıbrıs ona tastamam iade edilmediği takdirde, herhangi bir Yunan müdafaası veya savsaklama politikasının Türkiye'de, Ortadoğu'da ve dünyada nasıl bir kıyamet koparacağını anlamakta geç kalmasın.

Yaşanan bu talihsiz olaya rağmen ABD-Türkiye ilişkileri dostane bir şekilde devam etmiştir. 14 Mayıs 1957 tarihli Washington kaynaklı haberlerde Amerikan Kızıl Haç Teşkilâtı'nın, Türkiye'deki deprem mağdurlarına 5.000 dolarlık yeni bir yardım daha

⁴¹⁹ Betül Tekinsoy, "Demokrat Parti Dönemi'nde Kıbrıs Meselesi'nin Konya Basınına Yansıması ve 1958 Konya Mitingi", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2022, s. 468.

⁴²⁰ *Yeni İstanbul*, 26 Mayıs 1957, s. 2.

⁴²¹ *Milliyet*, 30 Nisan 1957, s. 2.

yapacağı açıklanmıştır. Bu yardımın ABD Büyükelçiliği vasıtasıyla Kızılay'a verilmesi kararlaştırılmıştır.⁴²²

ABD'nin dış yardımlarını inceleyen Ayan Komitesi'nin hazırlamış olduğu rapor 1957 yılı itibariyle Türk ekonomisi hakkında ipuçları vermiştir. Buna göre Türkiye "inanılmaz bir kalkınma" göstermiş; iktisadî kaynakları aynı olan birçok ülke, Türkiye ile aynı seviyeye ulaşamamıştı. Yapılan değerlendirmeye göre I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ile Suriye'nin kişi başına düşen millî gelirleri ve kişi başına düşen tarıma uygun toprak miktarları aynı olmasına rağmen Suriye'de bir gelişme görülmemiştir.⁴²³

Türkiye'nin 1957 yılı dış ticaret hacmine bakıldığında ABD, Türkiye'nin ithalatında ilk sırada; Batı Almanya ise ikinci sırada yer almıştır. 1957 yılında ABD'den 341.002.913, Batı Almanya'dan ise 151.209.448 lira değerinde ithalat yapılmıştır. 1956 yılına nazaran 1957 yılında ABD'den gerçekleştirilen ithalat değerinde 100.747.034 liralık bir artış olmuştur.⁴²⁴ 1957 yılı itibariyle Türkiye'nin ABD'den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki gösterilmiştir:⁴²⁵

Tablo 2.19 1957 yılında Türkiye'nin ABD'den en çok ithal ettiği dört ürün grubuna ait veriler

Ürünler	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Hububat	454.739.386	107.616.610
Madeni Yağlar ve Yakıtlar	426.212.144	68.043.112
Makineler	7.723.775	45.463.583
Hayvani ve Bitkisel Yağlar	30.900.842	26.499.293
Toplam	919.753.214	247.622.598

1957 yılında ABD'den en çok ithal edilen ürün hububat olmuştur. 1957 yılında önceki yıllardan farklı olarak hayvanî ve bitkisel yağlar değer bakımından, ABD'den ithalatı en fazla yapılan ilk dört ürün grubu içerisinde yer almıştır.

⁴²² **Ayin Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 282, 1-31 Mayıs 1957, s. 198.

⁴²³ **Ayin Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 280, 1-31 Mart 1957, s. 122.

⁴²⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve 1957 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara, 1958, s. XXV-XXXI.

⁴²⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. 148-163.

Türkiye'nin 1957 yılında yaptığı dış ticaret verileri incelendiğinde ihracatta ilk sırada ABD, ikinci sırada ise Batı Almanya yer almıştır. 1957 yılında ABD'ye toplamda 250.998.323 lira değerinde ihracat gerçekleştirilmiştir. 1956 yılına nazaran 1957 yılında ABD'ye gerçekleştirilen ihracatta 83.167.068 liralık bir artış yaşanmıştır.⁴²⁶ 1957 yılı itibariyle ABD'nin Türkiye'den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁴²⁷

Tablo 2.20 1957 yılında Türkiye'nin ABD'ye en çok ihraç ettiği dört ürün grubuna ait veriler

Ürünler	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Tütün	39.894.671	170.537.948
Maden Cevheri	387.065.490	42.663.819
Meyveler	6.139.947	18.509.468
Bakır	5.192.642	8.348.595
Toplam	438.292.750	240.059.830

1957 yılında ABD ile yapılan ticarete en fazla ihraç edilen ürünlerin başında tütün gelmiştir. En çok ithalatı yapılan diğer ürünler ise 1956 yılında olduğu gibi madenler, meyveler ve bakır olmuştur. 1957 yılında ABD'ye toplamda gerçekleştirilen 250.998.323 lira değerindeki ihracat miktarının 240.059.830 lirasını bu dört ürün grubu oluşturmuştur.

ABD 1957 yılında olduğu gibi 1958 yılında da Türkiye'nin dış alımında ilk sırada yer almıştır. ABD'den sonra ikinci sırayı Batı Almanya işgal etmiştir. 1957 yılında ABD'den 341.002.913 lira değerinde ithalat gerçekleştirirken bu rakam 1958'de 245.934.812 liraya gerilemiş ve yaklaşık 95.068.101 lira değerinde bir düşüş yaşanmıştır.⁴²⁸ 1958 yılı itibariyle Türkiye'nin ABD'den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁴²⁹

⁴²⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve 1957 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara, 1958, s. XXV-XXXI.

⁴²⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. 208-211.

⁴²⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve 1958 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1959, s. XXV-XXXI.

⁴²⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Seri:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. 147-161.

Tablo 2.21 1958 yılında Türkiye'nin ABD'den en çok ithal ettiği dört ürün grubuna ait veriler

Ürünler	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Hayvani ve Bitkisel Yağlar	46.657.425	55.432.375
Madeni Yağlar ve Madeni Yakıtlar	382.368.295	55.096.540
Makineler	4.103.816	26.629.656
Hububat	69.189.650	13.745.705
Toplam	502.319.020	150.904.276

1958 yılında ABD'den 55.432.375 lira kıymetinde hayvanî ve bitkisel yağ alımı yapılmıştır. Hayvanî ve bitkisel yağları; madeni yağlar ve yakıtlar, makineler ve hububat takip etmiştir.

1958 yılında Türkiye'nin toplam ihracatında ilk sırayı, 134.763.558 liralık değer ile ABD almıştır. ABD'yi 126.702.468 liralık ihracat değeri ile Batı Almanya takip etmiştir. 1957 yılına nazaran 1958 yılında ABD'ye yapılan ithalat 116.234.765 lira değerinde bir düşüş yaşanmıştır.⁴³⁰ 1958 yılı itibariyle ABD'nin Türkiye'den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁴³¹

Tablo 2.22 1958 yılında Türkiye'nin ABD'ye en çok ihraç ettiği dört ürün grubuna ait veriler

Ürünler	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Tütün	19.690.808	80.457.426
Maden Cevheri	358.815.222	35.356.816
Meyveler	2.931.402	6.201.869
Boyacılık ve Dericilikte Kullanılan Bitkisel Maddeler	3.451.953	2.488.683
Toplam	384.889.385	124.504.794

1958 yılında ABD'ye en çok ihraç edilen ürün tütün olmuştur. Tütünü madenler, meyveler, boyacılık ve dericilikte kullanılan bitkisel ürünler takip etmiştir.

Türkiye'nin 1959 yılı dış ticaret verileri incelendiğinde ABD'den 345.926.741 lira değerinde bir dış alım gerçekleştirildiği görülmektedir. 1959 yılında Türkiye'nin

⁴³⁰ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve 1958 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1958, s. XXV-XXXI.

⁴³¹ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Seri:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. 207-210.

toplam ithalatında ABD'den sonra ikinci sırayı 234.630.803 liralık değer ile Batı Almanya almıştır. 1958 yılına nazaran 1959 yılında ABD'den yapılan dış alım oranlarında 99.991.929 lira değerinde bir artış yaşanmıştır.⁴³² 1959 yılı itibariyle Türkiye'nin ABD'den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁴³³

Tablo 2.23 1959 yılında Türkiye'nin ABD'den en çok ithal ettiği dört ürün grubuna ait veriler

Ürünler	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Madeni Yağlar ve Yakıtlar	666.176.840	88.200.901
Hayvani ve Nebati Yağlar	66.074.062	75.548.714
Kara Nakil Vasıtaları	14.547.707	65.101.769
Kazanlar ve Makineler	7.185.330	41.982.652
Toplam	753.983.939	270.834.036

1959 yılında ABD'den en çok ithal edilen ürün grubunu madeni yağlar ve yakıtlar oluşturmuştur. Madeni yağlar ve yakıtları; hayvanî ve bitkisel yağlar, kara nakil vasıtaları ve makineler takip etmiştir.

1959 yılında Batı Almanya, 222.907.742 liralık değer ile Türkiye'nin toplam ihracatında ilk sırada yer almıştır. Batı Almanya'yı, 177.550.871 liralık değer ile ABD takip etmiştir. 1958 yılına nazaran 1959 yılında ABD'ye gerçekleştirilen ihracatta 88.144.184 liralık bir artış kaydedilmiştir.⁴³⁴ 1959 yılı itibariyle ABD'nin Türkiye'den en fazla satın aldığı dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁴³⁵

⁴³² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara, Güven Matbaası, s. V-XV.

⁴³³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara, Güven Matbaası, s. 43-56.

⁴³⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara, Güven Matbaası, s. XVII-XXVII.

⁴³⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara, Güven Matbaası, s. 190-193.

Tablo 2.24 1959 yılında Türkiye'nin ABD'ye en çok ihraç ettiği dört ürün grubuna ait veriler

Ürünler	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Tütün	33.047.285	127.676.494
Yenilen Meyveler	6.037.301	14.629.378
Maden Cevheri	117.376.650	10.044.733
Yün, Kıl ve At Kılı	2.456.902	5.403.606
Toplam	158.918.138	157.754.211

1959 yılında ihracatı en fazla yapılan dört ürün grubu içerisinde yün, kıl ve at kılı ürünlerinin dâhil olduğu görülmektedir. 1959 yılında önceki yıllarda olduğu gibi 127.676.494 liralık değer ile tütün, ABD'ye ihraç edilen ürünlerin başında gelmiştir.

Dış Ticaret İstatistiklerinde 1 Eylül 1960 tarihinden itibaren 1 ABD doları 9,00 Türk lirası olarak kaydedilmiştir. Bu karar sebebiyle Ocak-Aralık 1960 devresine ait dış ticaret verileri iki kısım halinde gösterilmiştir.

1. Ocak-Ağustos devresine ait dış ticaret verileri eski kura göre ifade edilmiştir. Yani 1 ABD doları = 2,80 Türk lirasıdır.
2. Eylül-Aralık devresine ait dış ticaret verileri ise yeni kura göre ifade edilmiştir. Yani 1 ABD doları = 9,00 Türk lirasıdır.⁴³⁶

1960 yılı Ocak-Ağustos ayları arasında Türk dış ticaret verileri incelendiğinde ithalatta ABD ilk sırada yer almıştır. ABD'yi, Batı Almanya ve İngiltere takip etmiştir. 1960 yılı Ocak-Ağustos ayları zarfında ABD'den toplamda 243.480.633 lira değerinde ithalat gerçekleştirilmiştir. Bir kıyaslama olması açısından bakıldığında aynı dönemde Batı Almanya'dan 195.863.268, İngiltere'den ise 100.227.517 lira değerinde bir dış alım yapılmıştır.⁴³⁷

⁴³⁶ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, (sayfa numarası belirtilmemiş).

⁴³⁷ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. V-XI.

Türkiye'nin 1960 yılı Ocak-Ağustos aylarında ABD'den en fazla ithalatta bulunduğu dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁴³⁸

Tablo 2.25 1960 yılı Ocak-Ağustos aylarında Türkiye'nin ABD'den en çok ithal ettiği dört ürün grubuna ait veriler

	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Kara Nakil Vasıtaları	10.952.115	48.985.303
Madeni Yağlar ve Yakıtlar	387.916.319	46.277.536
Hayvani ve Nebati Yağlar	39.760.727	44.119.951
Kazanlar ve Makineler	6.545.053	43.168.930
Toplam	445.174.214	182.551.720

Tablo incelendiğinde değer bazında ABD'den en fazla ithalat yapılan ürün grubunu kara nakil vasıtaları oluşturmuştur. Miktar olarak ise en fazla madenî yağlar ve yakıt alımının gerçekleştirildiği görülmektedir.

Yine 1960 yılı sonlarına gelindiğinde Eylül-Aralık aylarında yapılan ithalatta da ABD ilk sırada yer almıştır. ABD'yi yine Batı Almanya ve İngiltere takip etmiştir. Bu aylar zarfında ABD'den toplamda 302.870.008, Batı Almanya'dan 253.630.101, İngiltere'den ise 153.771.943 lira değerinde ithalat yapılmıştır.⁴³⁹

Türkiye'nin 1960 yılı Eylül-Aralık ayları zarfında ABD'den en fazla ithalatta bulunduğu dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁴⁴⁰

⁴³⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. 32-42.

⁴³⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. V-XV.

⁴⁴⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. 32-42.

Tablo 2.26 1960 yılı Eylül-Aralık aylarının da ABD’den en çok ithalatı yapılan dört ürün grubuna ait veriler⁴⁴¹

	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Kazanlar ve Makineler	5.287.027	84.365.440
Madeni Yağlar ve Yakıtlar	167.542.314	73.380.615
Kara Nakil Vasıtaları	4.828.384	58.409.728
Kauçuk ve Kauçuk Mamulâtı	3.942.385	27.920.624
Toplam	181.600.110	244.076.407

Tablo incelendiğinde değer bazında ABD’den en fazla ithalat yapılan ürün grubunu kazanlar ve makineler oluşturmuştur. Miktar olarak ise en fazla madenî yağlar ve yakıt alımının gerçekleştirildiği görülmektedir.

Türkiye’nin 1960 yılı Ocak-Ağustos ayları zarfında gerçekleştirdiği ihracat verilerine bakıldığında ABD’nin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Türkiye’nin ihracatında ABD’den sonra ikinci sırayı Batı Almanya, üçüncü sırayı ise İngiltere işgal etmiştir. 1960 yılı Ocak ve Ağustos ayları zarfında ABD’ye 105.827.363, Batı Almanya’ya 65.521.936, İngiltere’ye ise 50.901.315 lira değerinde ihracat yapılmıştır.⁴⁴² 1960 yılında Ocak-Ağustos ayları zarfında ABD’ye en fazla ihracatı yapılan ürünler tütün, meyveler ve meyve kabukları, maden cevheri, cüruf ve küller olmuştur.⁴⁴³

Türkiye’nin 1960 yılı Ocak-Ağustos aylarında ABD’den en fazla ithalatta bulunduğu dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁴⁴⁴

⁴⁴¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. 32-42.

⁴⁴² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XII-XVIII.

⁴⁴³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. 152-155.

⁴⁴⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. 152-155.

Tablo 2.27 1960 yılı Ocak-Ağustos aylarında Türkiye'nin ABD'ye en çok ihraç ettiği dört ürün grubuna ait veriler⁴⁴⁵

	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Tütün	20.242.582	69.639.629
Yenilen Meyveler	6.217.339	16.621.172
Maden Cevheri	69.614.786	5.934.823
Şeker ve Mamulâtı	29.888.985	2.452.743

Tablo incelendiğinde değer bazında ABD'ye en fazla ihraç edilen ürün grubunu tütün oluşturmuştur. Miktar olarak ise en fazla maden satışının gerçekleştirildiği görülmektedir.

Türkiye'nin 1960 yılı Eylül-Aralık ayları ihracatında ise ABD ikinci sırada yer almıştır. İhracatta Batı Almanya birinci sırada, İngiltere ise üçüncü sırada gelmiştir. 1960 yılı Eylül-Aralık ayları arasında ABD'ye toplamda 186.729.481 lira değerinde ihracat yapılmıştır. Batı Almanya'ya 217.247.439, İngiltere'ye ise 115.260.309 lira değerinde ihracat yapılmıştır.⁴⁴⁶

Türkiye'nin 1960 yılı Eylül-Aralık aylarında ABD'den en fazla ithalatta bulunduğu dört ürün grubuna ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁴⁴⁷

Tablo 2.28 1960 yılı Eylül-Aralık aylarında Türkiye'nin ABD'ye en çok ihraç ettiği dört ürün grubuna ait veriler

	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Tütün	13.243.637	121.227.001
Yenilen Meyveler	3.083.811	24.783.907
Maden Cevheri	60.230.384	17.821.561
Deri ve Kösele	452.446	4.828.476
Toplam	77.010.278	168.660.945

⁴⁴⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. 152-155.

⁴⁴⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XII- XVIII.

⁴⁴⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. 152-155.

Tablo incelendiğinde değer bazında ABD'ye en fazla ihraç edilen ürün grubunu tütün oluşturmuştur. Miktar olarak ise en fazla maden satışının gerçekleştirildiği görülmektedir.

2.4.1 DP Dönemi'nde Türkiye'yi Ziyaret Eden ABD Ticaret Heyetleri, Temsilciler ve Ticaret Fuarları

DP Hükümetleri dış yardımlar çerçevesinde ABD ekonomik yardımlarından faydalandığı gibi teknik bilgi alanında da ABD'den istifade etme yoluna gitmiştir. Bu dönemde sık sık ABD'li uzman heyetler ve yetkililer Türkiye'yi ziyaret edip tavsiyelerde bulunmuştur. Mayıs 1950 tarihinde Ankara Radyosu'nda bir konuşan yapan Başbakan Şemsettin Günaltay, malî ve ziraî konularda uzman ABD'li bir heyetin geleceğini şu ifadelerle duyurmuştur:⁴⁴⁸

Milletlerarası Kalkınma Banka'sı ile yaptığımız anlaşmaya göre Amerika'da ziraî, sınai ve malî sahalarda tanınmış, 12 -14 kişilik bir heyet Önümüzdeki Mayıs-Haziran aylarında memleketimize gelmiş bulunacaktır. Bu heyet, para, bankacılık, maliye, dış ticaret, tarım sanayi, enerji, malın piyasalara arzı, münakale ve umumî sağlık meseleleri üzerinde gereken tetkikleri yaparak ekonomik kalkınma planını hazırlayarak tavsiyelerde bulunacaklar. Bu suretle memlekette ekonomik kalkınma, ahenkli bir Plan dairesinde inkişaf etmek yoluna girmiş olacaktır. Bunlardan başka, Devlet Planını hazırlamak üzere de Amerika'dan tanınmış iki uzman memleketimize gelecektir.

Günaltay'ın konuşmasından anlaşıldığı kadarıyla Türkiye, ABD heyetlerinin sadece para, bankacılık, maliye, dış ticaret, tarım, sanayi, enerji, malın piyasalara arzı, ulaştırma ve genel sağlık konularındaki bilgilerinden yararlanmakta, diğer taraftan bu heyetlere aynı zamanda kalkınma planları da hazırlatmaktaydı.

Bu dönemde ABD Heyetlerinden ilki 1952 yılında gelmiştir. Nitekim 1 Mart 1952 tarihli Cumhuriyet gazetesi çeşitli meslek guruplarından oluşan bir ABD'li Ticaret Heyeti'nin Türkiye'ye geldiğine dair bir haber yayınlamıştır.⁴⁴⁹ Bahse konu ABD'li Heyet ilk önce Avrupa ülkelerini gezmiş, daha sonra Türkiye'ye gelmişti. Bu Heyet'in Türkiye'deki farklı sektör temsilcileriyle temaslarda bulunacağı, Ulus gazetesinin 1 Mart 1952 tarihli nüshasından anlaşılmaktadır.⁴⁵⁰

⁴⁴⁸ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 198, 1-31 Mayıs 1950, s. 34.

⁴⁴⁹ **Cumhuriyet**, 1 Mart 1952, s. 2.

⁴⁵⁰ **Ulus**, 1 Mart 1952, s. 3.

1952 yılında Türk basınında Başkan Truman'ın direktifi ile Türk ekonomisi hakkında incelemelerde bulunmak üzere yeni bir ABD Heyeti'nin Türkiye'yi ziyaret etmesi yönünde bir kararın alındığına dair bir haber yayınlanmıştır. Bu Heyet'in başkanlığını Ticaret Bakanı Charles Sawyer yapacaktır. 2 Aralık 1952 tarihli Ulus gazetesinin verdiği bilgiden ABD'li Heyet'in ihracat kontrol sistemi ve hususî teşebbüs yatırımları hakkında temaslarda bulunmak üzere Türkiye'ye geleceği anlaşılmaktadır.⁴⁵¹ 21 Kasım 1952 tarihinde Türkiye'ye gelen ABD Heyeti ve Ticaret Odası Meclisi arasında yapılan görüşmelerde, Türkiye'ye gelecek ABD sermayesi için olası yeni imkânlar görüşülmüş; dolar açığına karşı alınacak önlemler, silahlanmanın ihracat ve sermaye yatırımı kaynaklarına olan etkisi, Türk mallarının ABD pazarlarında satılmasında yaşanan güçlükler ve Türkiye'ye ithal edilecek ABD mallarına karşı uygulanacak sınırlama tedbirleri üzerinde durulmuştur.⁴⁵²

Yine 25-27 Mayıs 1953 tarihlerinde ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in Türkiye'yi ziyareti, iki ülke ilişkilerinde oldukça önemli bir gelişme sağlamıştır. Dulles, Sovyet yayılmacılığına karşı Orta Doğu'da ittifak kurmak maksadıyla çıktığı bölge gezisi programına Türkiye de dâhil edilmiştir. Bu talep bizzat ABD Başkanı Eisenhower tarafından gündeme getirilmiştir. Dulles yaptığı açıklamada ABD'nin Türkiye'yi "en güvenilir müttefik" olarak gördüğünü ifade etmiştir. Celal Bayar ve Adnan Menderes'in Dulles ile gerçekleştirdiği toplantılarda ise ana gündem maddesi ekonomik yardımlar olmuştur. Menderes, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olan uzun sınırına dikkat çekerek yapılan yardımların arttırılması talebinde bulunmuştur.⁴⁵³

1954 yılı iki devlet ticarî ilişkileri açısından önemli bir yıl olmuştur. 1953 yılında taraflar arasında resmî ziyaretler yapılmış ve ticareti teşvik eden yeni yasalar çıkarılmıştır. İlk önemli ziyaret 1953 yılının sonlarında planlanmış ve Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ABD'ye gitme kararı almıştır. Böylece Bayar, ABD'yi ziyaret eden ilk Türk Cumhurbaşkanı olmuştur.⁴⁵⁴ Cumhurbaşkanı Celâl Bayar gerçekleştireceği ABD ziyareti için 18 Ocak 1954 tarihinde İstanbul'dan hareket etmiştir.⁴⁵⁵

⁴⁵¹ **Ulus**, 2 Kasım 1952, s. 3.

⁴⁵² **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1952, s. 5.

⁴⁵³ Coşun, a.g.e, s. 31-35.

⁴⁵⁴ Murat İplikçi, "Diplomasi ve İş Emin Ellerde: Erken Soğuk Savaşı Döneminde ABD-Türkiye Ekonomik ve Ticari İlişkilerini Şekillendiren Amerikalı Yetkililer", **İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi**, Doktora tezi, Ankara 2022, s.161.

⁴⁵⁵ **Yeni Ulus**, 19 Ocak 1954, s. 1.

Cumhurbaşkanı Bayar verdiği beyanatta, ABD'ye yaptığı seyahatin bazı iktisadî ve siyasî meselelerin müzakeresiyle ilgili olduğunu ve 1,5 milyonluk bir borçlanma için görüşmelerin yapılacağını ifade etmiştir.⁴⁵⁶ Cumhurbaşkanı Bayar 27 Ocak 1950'de New York Limanı'na inmiştir. Limanda törenle karşılanan Bayar, "Türk milletinin Amerikan milletine olan sevgisini bildirmenin büyük bir bahtiyarlık teşkil ettiğini" ifade etmiştir.⁴⁵⁷ Washington'da Başkan Eisenhower ile yapılan müzakerede 1 milyon dolarlık kredi masaya yatırılmıştır.⁴⁵⁸ Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın ABD gezisi oldukça başarılı geçmiştir. Bayar, ABD Kongresi ve Kolombiya Üniversitesinde konuşma yapmıştır.⁴⁵⁹ Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, ABD'de yaptığı tüm konuşmalarda Türkiye'nin komünizme karşı demokrasi tarafında yer aldığını, bireysel girişime ve yabancı yatırımcılara büyük önem verildiğini ve ABD'nin örnek alındığını ifade etmiştir. Bu geziye ABD basını geniş yer ayırmış, ziyaret sırasında 14.000 sinemada Türkiye'ye ait filmler sergilenmiştir.⁴⁶⁰

Diğer taraftan Başbakan Adnan Menderes 1954 seçimlerinden hemen sonra, 30 Mayıs 1954-6 Haziran 1954 tarihleri arasında ABD'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir.⁴⁶¹ The Washington Post Gazetesi, Adnan Menderes'in ziyaretini özgür dünyanın Ortadoğu'daki savunmasını güçlendirmeyi amaçlayan bir dizi görüşme yapmak için olduğunu belirtmiştir. Dört günlük ziyarette Menderes'in Başkan Eisenhower, Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, Savunma Bakanı Charles E. Wilson ve Dış Yardım Direktörü Harold E. Stassen ile görüşme yapacağı ifade edilmiştir.⁴⁶² Ziyaretin amacının daha çok yapılmakta olan ABD iktisadî yardımlarının devamlılığı ve miktarı ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶³ The Washington Post Gazetesi'nin 3 Haziran 1954 tarihli haberinde, Başbakan Adnan Menderes'in Başkan Eisenhower ile yaptığı görüşmede, NATO yapısında kilit bir birim olan Türk Silahlı Kuvvetlerini daha çok güçlendirmek ve ülke ekonomisini desteklemek için ABD'den daha fazla yardım

⁴⁵⁶ **Yeni Ulus**, 21 Ocak 1954, s. 1.

⁴⁵⁷ **Yeni Ulus**, 27 Ocak 1954, s.1.

⁴⁵⁸ **Yeni Ulus**, 29 Ocak 1954, s.1.

⁴⁵⁹ Yücel, a.g.e, s. 103.

⁴⁶⁰ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s. 484.

⁴⁶¹ İmren Aydın, "Türkiye'ye Yapılan Amerikan İktisadi Yardımları Bağlamında Menderes'in ABD Ziyaretleri: Dış Politika İç Politika Etkileşimi Üzerine Vaka Çalışması", **History Studies**, Cilt: 15, Sayı: Cumhuriyetin 100. Yılı Özel Sayısı, 2023, s. s. 4.

⁴⁶² **The Washington Post**, 2 June 1954, s. 1.

⁴⁶³ Aydın, a.g.m, s. 4.

beklediğine dair ifadelere yer vermiştir.⁴⁶⁴ Başbakan Adnan Menderes, ABD'ye yaptığı ziyaret hakkında 8 Haziran 1954'te gazetecilere bir beyanatta bulunmuştur. Menderes beyanatında başta ABD Cumhurbaşkanı Eisenhower olmak üzere, ABD yetkililerinin büyük bir itimat, sevgi ve anlayış beslediklerini belirtmiştir. Ayrıca ABD basınının ziyarete büyük ilgi gösterdiklerini ve Türkiye hakkında iyi duygular beslediklerini ifade etmiştir.⁴⁶⁵

Başbakan Adnan Menderes'in ABD'ye yaptığı ziyaret dolayısıyla, Türkiye ve ABD tarafından 5 Haziran 1954'te ortak bir tebliğ yayımlanmıştır. Bu tebliğde şu satırlara yer verilmiştir:⁴⁶⁶

Türkiye ve Amerika hükümetleri Başvekil Adnan Menderes'in, Washington'a yaptığı ziyaretten dolayı karşılıklı memnurluklarını ifade ederler. Bu ziyaret.(.) Türkiye Başvekili ile Başkan Eisenhower, Hariciye Vekili Dulles, Müdafaa Vekili Wilson, yabancı faaliyetler dairesi müdürü Stassen ve diğer yüksek rütbeli Amerikan ricaline her iki memleketi alâkadar eden meseleleri müzakere etmek hususunda kıymetli bir fırsat teşkil etmiştir

Başvekil, bu ziyareti esnasında aynı zamanda, dış siyasetle işgal eden encümenlerde faaliyet gösteren kongre azası ile de tanışmak fırsatın elde etmiş ve bu buluşmalarda Başvekil Menderes, iki memleketin müşterek gayeleri ve menfaatlerine alâkalı açık bir görüş ve fikir teatisinde bulunmuştur. Amerikan siyasî mahfilleri misline pek az rastlanan bu tarzdaki askerî ve iktisadî yardım teahhütlerinin, Türkiye ile Amerika arasında en sıkı dostluk ve ittifak münasebetlerinin mevcudiyetine en parlak burhanı teşkil ettiğini belirtmektedirler. Hatırlanacağı gibi daha dün Amerikan hariciye nazırı Dulles ayanın hariciye encümeninde yaptığı beyanatta, Türkiye'ye verilen askerî ve iktisadî yardımın tam olarak yerine masruf bulunduğunu ve bizzat Amerika'nın yüksek menfaatleri için bu paraların Türkiye'ye harcanmasının hiç harcanmamasından veya başka bir vere harcanmasından çok daha iyi olduğunu, ifade edilmiştir.

Yukarıda bahse konu resmî ziyaretlerden sonra, ABD'nin Türkiye'ye olan iktisadî yardımlarının devam edeceği anlaşılmıştır. Nitekim France-Press Ajansının haberine göre, ABD tarafından 1954 yılı Haziran ayına kadar Türkiye'ye 30 milyon dolarlık bir iktisadî yardım yapılacaktı. 1953-1954 malî yılı zarfında bu yardımların 106 milyon doları bulması tahmin edilmekteydi. Açıklamalara göre ayrıca Türk Hükümeti'nin savunma programına dolaylı olarak yardım etmesi amaçlanmaktaydı.⁴⁶⁷ Washington kaynaklı 24 Şubat 1954 tarihli haberde ise Eisenhower Hükümeti Türkiye'ye yapılmakta olan yıllık 43.000.000 dolar tutarındaki iktisadî yardımı, 33 milyon dolar

⁴⁶⁴ **The Washington Post**, 3 June 1954, s. 1.

⁴⁶⁵ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 247, 1-30 Haziran 1954, s. 5.

⁴⁶⁶ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 247, 1-30 Haziran 1954, s. 26-27.

⁴⁶⁷ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 244, 1-31 Mart 1954, s. 76.

arttırarak 76.000.000 dolara yükseltmişti. Türkiye ise üretim maliyetlerini düşürüp ihracatı arttırmak ve böylece ileriki yıllarda ABD'nin iktisadî yardımlarından kurtulmak düşüncesindeydi.⁴⁶⁸

Yine 1954 yılında Michigan Eyaleti'nden 52 iş adamından oluşan bir ABD Heyeti, ticarî temaslar ve tetkiklerde bulunmak üzere İstanbul'a gelmiştir. Bu heyet, tertiplenen bir toplantıda İstanbul Ticaret Odası İdare Kurulu Üyeleri ve iş adamları ile bir araya gelmiştir. Bu toplantıda iki ülkeyi ilgilendiren ticarî ve iktisadî konular ele alınarak fikir alışverişinde bulunulmuştur. Toplantıda bir konuşma yapan ABD Heyeti'nin Başkanı olan R. Blin Wolfe, "dost Türkiye ile iş yapmaktan memnuniyet duyduğunu" dile getirmiştir.⁴⁶⁹

1956 yılında ABD'li ticaret heyetlerinin Türkiye ziyaretleri devam etmiştir. ABD iş adamlarından oluşan 4 kişilik bir ABD Ticaret Heyeti, Ankara Tüccar ve Sanayiciler Kulübü'nde 23 Temmuz'da bir basın toplantısı yapmıştır. Toplantıda bir konuşma yapan Heyet Başkanı M. James W. McNally, konuşmasında şu ifadelere yer vermiştir:

Biz buraya bir şeyler almak veya bir şeyler satmak maksadıyla gelmedik. Dost iki memleket tüccarları arasındaki temasları temin etmek gayesiyle memleketinizde bulunmaktayız. Bu ziyaretleri bilhassa tüccarlarımız arzu etmektedirler. İş adamlarının şahsen tanışmalarının faydalarına inanıyoruz. Sizin iş adamlarınızla yapacağımız müzakereler sırasında hangi sahalarda, ne gibi yardımlarda bulunacağımıza dair notlar alacağız. Heyetimiz, ABD'den mal almak veya ABD'ye satış yapmak isteyenlere kolayca ithalat veya ihracatta bulunabilme imkânları hakkında lüzumlu bütün malûmatı verecektir.

Ticaret Heyeti'nde yer alan Kroger Şirketi İmalât Genel Müdürü Lindquist de bir gıda maddeleri ambalajcısı olarak kendisiyle ilgili konularda iş adamları ile görüşmelerde bulunacağını belirtmiştir.⁴⁷⁰

1956 yılında Türkiye ve ABD Hükümetlerinin ortak daveti üzerine Mr. Clarence B. Randall'ın her iki ülkeyi ilgilendiren iktisadî meseleleri görüşmek üzere, 1956 Ocak ayı sonuna doğru Türkiye'ye gelmesine karar verilmiştir.⁴⁷¹ Türkiye'ye gelecek olan tanınmış Amerikan sanayici ve Başkan Eisenhower'ın hususî müşaviri Clarence

⁴⁶⁸ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 243, 1-28 Şubat 1954, s. 74.

⁴⁶⁹ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 246, 1-31 Mayıs 1954, s. 6-7.

⁴⁷⁰ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 284, 1-31 Temmuz 1957, s. 41-42.

⁴⁷¹ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 266, 1-31 Ocak 1956, s. 42.

Randall, 18 Ocak 1956'da bir basın toplantısı yapmıştır. Randall yapmış olduğu açıklamada ABD'de olduğu gibi Türkiye'de de bir ziraat meselesi mevcut olduğunu, bu seyahat ile iki ülke arasındaki iktisadî münasebetlerin takviyesinin amaçlandığını ifade etmiştir. Anlaşıldığına göre Randall ayrıca Türkiye'ye daha fazla yabancı sermaye akışının ne suretle mümkün olabileceği konuları ile meşgul olacaktı.⁴⁷² Bununla birlikte Randall Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaretinde daha çok Türkiye-ABD arasındaki kredi ve yardım müzakerelerine aracılık yapmaya odaklanmıştır. 1956 yılının Ocak ve Şubat aylarında Türkiye'de kalan Randall, görüştüğü Türk yetkililerle yaptığı toplantılarda, genellikle devletin nakit akışı sorunlarını çözmeye çalışmıştır.⁴⁷³

Bu arada 1956 yılında Türk ve ABD iş adamları arasında görüşmeler yapmak üzere Türkiye'ye yeni bir ABD Heyeti daha gelmiştir. ABD'li Heyet 9 Ağustos 1956'da Ankara Ticaret Odasında iş adamları ile bir araya gelmiştir. Heyet başkanı Herbert J. Cummings, bu seyahatteki asıl amacını Türk ve ABD'li iş adamlarını ortak menfaatler doğrultusunda bir araya getirmek, Türkiye'nin birçok şehirlerinde gerçekleştirilecek temaslara hâlen Türkiye'den ABD'ye ihraç edilen ürünlerin nasıl arttırılabileceği konusunda incelemelerde bulunmak olarak açıklamıştır. Cummings'e göre Türkiye'ye yeni ABD sermayesinin getirilebilmesi için Türk iş adamlarının daha verimli bir şekilde çalışması ve yapılacak tekliflerin diğer memleketlerden gelen teklifler kadar cazip olması gerekmektedir.⁴⁷⁴ Daha sonra ABD'li Heyet'in önce Samsun'a, daha sonra Ordu, Giresun ve Trabzon'a giderek gerekli temaslarda bulunduktan sonra Ankara'ya dönmesi planlanmıştır. Heyetin ayrıca 20 Ağustos 1956'da İzmir Fuarı'nın açılış merasimine katılması kararlaştırılmıştır.⁴⁷⁵

1953 yılında Türkiye'yi ziyaret eden ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, 1958 yılında tekrar Türkiye'ye gelmiştir. Dulles, Türkiye'ye gelmeden önce gönderdiği mesajda, komünizm tehlikesine karşı Türkiye'nin göstermiş olduğu "cesaret ve azmi" takdir ettiğini belirtmiştir. Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu tarafından Ankara'da karşılanan Dulles, Ankara'yı bir kez daha ziyaret etmekten

⁴⁷² **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 266, 1-31 Ocak 1956, s. 131.

⁴⁷³ İplikçi, *a.g.t.*, s. 191.

⁴⁷⁴ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 273, 1-31 Ağustos 1956, s. 12.

⁴⁷⁵ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 273, 1-31 Ağustos 1956, s. 5-6.

duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Dullus yaptığı açıklamada ziyaretinin amacının yapılacak olan Bağdat Paktı Bakanlar Konseyi Toplantısı'na gözlemci üye olarak katılmak olduğunu ifade etmiştir. ABD bu pakta üye olmamasına rağmen, Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasında önemli bir yeri olan pakta önem vermektedir. Adnan Menderes'in ise üzerinde durduğu konu paktın askerî boyutundan ziyade, ekonomik yardımların arttırılması olmuştur. Dulles ise bu konunun teknik bir konu olduğunu ve kendisinin uzman olmadığını, ABD ve Türkiye arasındaki sorunların her zaman iş birliği ve güven çerçevesinde çözülmesini arzu ettiğini ifade etmiştir.⁴⁷⁶

Diğer taraftan Türkiye ve ABD'de karşılıklı olarak düzenlenen birtakım ticaret fuarlarına da katılarak ticari münasebetlerini geliştirmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede Türkiye bu dönemde ilk defa 1950 yılı Ağustos ayında Chicago'da açılışı yapılan ABD Birinci Milletlerarası Ticaret Fuarı'na iştirak etmiştir. Bu fuar münasebetiyle Türkiye, Chicago'daki gazete ve ajanslara Türkiye ve Türk malları hakkında makaleler göndermiş, Türkiye'nin fuarda açacağı sergi hakkında bilgi vermiştir. Türkiye fuara katılarak ABD ile hem iktisadî hem de diplomatik ilişkilerini güçlendirmek istenmiş, ayrıca Türkiye ve Türk mallarının ABD'de tanıtılmasını amaçlamıştır.⁴⁷⁷ 1950 yılında Chicago'da yapılacak fuarda 8 ürün gurubundan 18 standın açılması uygun bulunmuştur. Bakanlar Kurulu tarafından sergi masrafları için gerekli 150.000 lira bir meblağ ayrılmasına karar verilmiştir. Fuarda el işlemleri, mendiller, kadın çantaları, kolonyalar, tütün/sigaralar, halı, kilim, deri mamulleri, broşürler, kitaplar, turistik resimler, ticarî maksatla yapılan tablo ve resimler, kurutulmuş meyveler, çini ve porselenler, süt mamulleri, bakır takımlar, palamut ve orman ürünleri gibi, mamul ürünlerin tanıtılması düşünülmüştür.⁴⁷⁸ Açılacak serginin 7 Ağustos 1950-19 Ağustos 1950 tarihleri arasında sabah saat 09.00'dan akşam saat 18.00'a, bir kısım günlerde ise akşam 21.30'a kadar halka açık olması kararlaştırılmıştır.⁴⁷⁹ Türkiye'den katılacak temsilciler arasında imalatçılar, doğrudan üreticiler, ithalatçı ve ihracatçılar, kooperatif şirketler, nakliye şirketleri ve acenteleri, ayrıca bakanlık temsilcileri yer almıştır.⁴⁸⁰

⁴⁷⁶ Coşkun, a.g.e, s. 43-52.

⁴⁷⁷ **BCA**, 30.10.0.0/173.196, s. 8-13.

⁴⁷⁸ **TDA**, 502/23967.104974.38, s. 1-4.

⁴⁷⁹ **TDA**, 502/23967.104974.39, s. 5.

⁴⁸⁰ **TDA**, 502/23967.104974.40, s. 1.

20 Ağustos 1952’de açılan İzmir Uluslararası Ticaret Fuarı’na ise 13 ülke katılmıştır. ABD Ticaret Departmanı Fuar’da ABD ticarî çıkarlarıyla bağlantılı olarak endüstriyel sergiler açmıştır. ABD Firmalarını temsil eden Türk Firmaları sergiler açarak ABD ürünlerinin tanıtımını yapmıştır.⁴⁸¹

⁴⁸¹ NARA, Foreign Service, 29 April 1953, No: 701, s. 34.

3. TÜRKİYE’NİN ABD’DEN İTHAL ETTİĞİ ÜRÜNLER

DP’nin iktidara geldiği 1950’li yıllardan itibaren ekonomide liberal fikirlerin benimsenmesiyle birlikte ithalat % 75 oranında artış göstermiştir. Nitekim 1950 yılında 286 milyon dolar olan toplam ithalat, 1952’de 556 milyon dolara yükselmiştir.⁴⁸² Türkiye’de özellikle 1930’lu yıllardan sonra halkta, devlet kontrolünde oluşturulmaya çalışılan tasarruf bilinci ve yerli malların tercih edilmesi düşüncesi, DP Dönemi’nde yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu dönemde Amerikan tarzı tüketim kültürü yaygın hâle gelmiş, ABD ürünleri toplum tarafından büyük ilgi görmüştür. İthalatın serbest bırakılmasıyla toplumun ithal ürünlere yönelmesi, ABD imajının da güçlenmesinde etkili olmuştur. Bunda 1951 yılında radyodan yapılan ticarî reklamlara izin verilmesi de etkili olmuştur. Kitle iletişim araçları ile “Türk halkına cazip hâle getirilen ABD rüyası, kısa sürede sonuç vermeye başlamış ve Türk halkı bu rüyayı yaşamak için hızla ABD ürünlerini tüketmeye başlamıştır”.⁴⁸³

DP Dönemi’nde Türkiye’nin ABD’den gerçekleştirdiği ithalatın genel durumuna ilişkin oluşturulan aşağıdaki tablodan, 1950-1960 yıllarında ABD’nin Türkiye’nin ithalatındaki konumunu daha iyi anlamak mümkün görünmektedir.

1950-1960 yıllarında Türkiye’nin ABD’den gerçekleştirdiği ithalata dair sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁴⁸⁴

⁴⁸² T.C. Başbakanlığı Dış ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, **Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaretimiz (Gelişmeler, Yapı ve Rejim Değişiklikleri)**, Ekonomik Araştırmalar Dairesi, 1998, s. 14.

⁴⁸³ Hatice Çakır, Şeyda Bükrücü Kazkondur, Emre Aydılek, “*Demokrat Parti Dönemi’nde Tüketim Alışkanlıklarında Yaşanan Dönüşüm ve Toplumsal Yansımalar*”, **Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 3, 2020, s.141

⁴⁸⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. X, İGM **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara, 1953, s. X, İGM **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. IX, İGM **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. IX, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara, 1955, s. IX, İGM **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi (Basım yılı belirtilmemiş), Ankara, s. IX, İGM **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, 1957, Ankara, s. IX, İGM **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler**

Tablo 3.1 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'den yaptığı ithalat verileri

Yıllar	Miktar (Kilo)	Değer (Lira)
1950	267.349.214	196.190.534
1951	199.717.822	135.409.495
1952	138.979.038	131.102.178
1953	335.905.609	169.093.933
1954	377.882.608	201.364.212
1955	804.742.171	311.631.113
1956	499.035.716	240.257.879
1957	975.237.196	341.002.913
1958	538.104.324	245.934.812
1959	805.975.179	345.926.741
1960	756.431.803	546.350.641

1950-1960 yıllarında ABD'den yapılan ithalat verileri incelendiğinde 1950'de yapılan ithalat hacminin 1951 ve 1952 yıllarında bir miktar düştüğü görülmektedir. Miktar olarak 1955, 1957, 1959 ve 1960 yılları ve yine miktara bağlı olarak değer bakımından 1955, 1957, 1959 ve 1960 yılları en fazla ithalatın gerçekleştirildiği yıllar olmuştur.⁴⁸⁵

DP Dönemi'nde ABD, en fazla ithalat yapılan ülkelerin başında gelmiştir. ABD'den yapılan ithalatta dış alımı yapılan ürünlerin çeşidi bir hayli kalabalıktır. Bununla birlikte 1950-1960 yılları arasında ABD'den en fazla ithal edilen ürün gruplarını makineler, yakıtlar ve madenî yağlar, hububat, demir-çelik ürünleri ve kara nakil vasıtaları oluşturmuştur. Bu ürün grupları hemen hemen her yıl ABD'den yapılan ithalatta ilk beş sırayı teşkil etmiştir. Aşağıda ayrı ayrı başlıklar hâlinde Türkiye'nin

İtibarıyla İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Ciltevi, 1959 Ankara, s. IX, **İGM Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. IX, **İGM Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Güven Matbaası, (Yayın yılı ve yeri belirtilmemiş), s. V, **İGM Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. V.

⁴⁸⁵ Yıllara göre ABD'den ithalatı yapılan ürünlerin tür ve çeşidi değişiklik göstermiştir. Örneğin 1950'li yıllarda ithalatta makineler, kara nakil vasıtaları, demir çelik ve demir çelikten mamul eşyaları ön plana çıkmış, tüketim maddelerinin yerini yavaş yavaş yatırım mallarına almaya başlamıştır. 1950 yılında ithalatın değer olarak yaklaşık % 46'sını yatırım malları, % 33,4'ünü hammadde kaynakları oluşturmuştur. Tüketim mallarının dönem başında ithalat değeri yaklaşık % 20 iken daha sonra % 10'a kadar düşmüştür. Bu düşüşün sebebi, döviz sıkıntısından dolayı tüketim mallarına getirilen kısıtlamalar olarak görülebilir. Bu dönemde ithalatın önemli bir kısmı makine ve yapı malzemelerinden oluşmuştur. Bkz. T.C. Başbakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, **Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaretimiz (Gelişmeler, Yapı ve Rejim Değişiklikleri)**, Ekonomik Araştırmalar Dairesi, Ekim 1998, s. 39.

ABD’den bu ürün gruplarına dair gerçekleştirmiş olduğu ithalatın detaylarına yer verilmiştir.

3.1 Makineler

Makine, bir işi yerine getirmek için kullanılan ya da yapılan uğraşmayı kolaylaştıran aygıtların tümünü kapsamaktadır.⁴⁸⁶ Yunanca “mekhane” sözcüğünün Latinceye “machine” olarak geçmesiyle, makine sözcüğü türemiştir. Makine herhangi bir enerji çeşidini başka bir enerjiye çevirmek veya belli bir etki yaratmak için dizayn edilmiş düzeneklerin bütünü olarak ifade edilmiştir. Makineler, bir işin gerçekleştirilmesinde insan veya hayvan gücüne yardımcı olmak veya tam olarak o gücün yerini almak için icat edilmiştir. İlk makinelere Helenistik ve Roma Çağlarında rastlanmıştır.⁴⁸⁷

Sanayi Devrimi’yle birlikte üretimde makinelere ağırlık verilmeye başlamış, bu dönemde insan hayatı artık makinelerin işleyişi ve ritmine ayak uydurmaya başlamış ve yaşam daha düzenli ve planlı hâle gelmeye başlamıştır.⁴⁸⁸

Tarım faaliyetleri de makineleşmeden payını almış ve çiftçinin evinde insan veya hayvan enerjisinin yerini mekanik enerji almıştır. Tarımda makineleşmenin sembolü traktör olmuştur. 1930’lu yıllardan sonra dünyadaki traktör sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Tarımda makineleşme toplam ürünün artırılması, işin daha iyi ve zamanda yapılması, işçi tasarrufu sağlanması, üretim masraflarının azaltılması, tarımsal üretim ve iş hacmini genişletmek gibi imkânlar sağlamıştır.⁴⁸⁹

XIX. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı Devleti’nde tarım sektöründe makineler ve modern teknikler kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte Anadolu’da tarımda

⁴⁸⁶ Barış Çelebi, “20.Yy’ dan Günümüze Makinenin Sanata ve Sanat Eserine Etkisi ile Sanatçının Dönüşümü”, **Sakarya Üniversitesi**, Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 5.

⁴⁸⁷ Melek Dosay Gökdoğan, Remzi Demir, “İslam ve Türk Uygarlığında Makine Tarihi”, **Dört Öge**, Sayı: 14, 2018, s. 2.

⁴⁸⁸ Kenan Ören, Hasan Yüksel, “Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı”, **Emek ve Topum Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012, s. 50-52.

⁴⁸⁹ İbrahim İnci, “Tarihsel Süreç İçinde Türkiye’de Tarımsal Makine ve Ekipmanların Modernizasyonu 1948-1960”, **Mecmua**, Sayı: 13, 2022, s. 143.

makine kullanımı ve modern tekniklerin uygulanması sınırlı kalmış ve üretim hacminde büyük bir değişiklik yaşanmamıştır.⁴⁹⁰

Makineler sadece tarım alanında değil, aynı zamanda günlük hayatta, inşaat ve madencilikte, dericilik ve ayakkabı imalatında ve her türlü sanayi kolunda kullanılmıştır. Türkiye’de tarım ve sanayi alanında makineleşme DP Dönemi’ne kadar istenilen düzeyde olamamış, DP Dönemi’nden itibaren takip edilen liberal ekonomi politikalarıyla Türkiye’de tarım ve sanayi sektörlerinde makine kullanımında önemli artışlar sağlanmıştır.

Makineler, İstatistik Genel Müdürlüğü Dış Ticaret Yıllık İstatistik Raporlarında 66. fasılda yer almıştır.⁴⁹¹ Bu fasılda yer alan ürün çeşitlerine bakıldığında; buhar ve kalorifer kazanları, her türlü kuvvetle çalışan makineler, traktörler, su, hava ve petrolle çalışan motorlar, elektrik motorları, dinamo, transformatör, rezistans, buji, bobin, distribütör, konvertisör, komütatör, vantilatör, aspiratör, elektrot, akümülatör ve pil, kağıt imalatında kullanılan makineler, koza ve çekirdek ayıklama makineleri, ip bükme ve dokuma makineleri, cilalama, kurutma ve boyama makineleri, torna, rende, testere, zimba, çekiç makineleri, beton karıştırma, taş kırma, çimento karıştırma makineleri, madenden, topraktan ve ağaçtan eşya imalinde kullanılan makineler, dericilikte kullanılan makineler, ayakkabı imalinde kullanılan makineler, dikiş ve örgü makineleri, matbaacılık ve baskıda kullanılan makineler, yazı, hesap ve kayıt makineleri, her türlü ziraat makine ve aleti ayrıca bunların aksamaları, değirmen, hamur makarna, şeker ve sucuk imalinde kullanılan makineler, ütü, çamaşır yıkama, şişe yıkama ve doldurma makineleri ve bahsi geçen makinelerin teçhizatı yer almaktadır.⁴⁹²

1950’li yıllarda Türkiye’nin dışarıdan yaptığı ithalatta makineler, kara nakil vasıtaları, demir-çelik ve demir-çelikten mamul eşyaların ön plana çıktığı, tüketim maddelerinin yavaş yavaş yerini yatırım mallarına bıraktığı anlaşılmaktadır.⁴⁹³ 1950 yılında ABD

⁴⁹⁰ Murat Baskıcı, “Osmanlı Tarımında Makineleşme: 1870-1914”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 58, Sayı: 1, 2003, s. 31-33.

⁴⁹¹ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXXVI.

⁴⁹² İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibarıyla İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 120-140.

⁴⁹³ T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye ve Dünya Dış Ticareti 1950-1993*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1996, s. 10.

ile yapılan dış ticarete alınan ürünler arasında değer olarak en büyük paya sahip olan grubu makineler oluşturmıştır. Bu grupta yer alan ürünler, ABD'den yapılan ithalatta 92.289.920 liralık tutar ile birinci sırada yer almıştır.⁴⁹⁴ 1950 yılında Türkiye'nin en çok makine ithal ettiği ikinci ülke Batı Almanya olurken üçüncü ülke ise İngiltere'dir.⁴⁹⁵

ABD'den ithal edilen makineler arasında buhar kazanları, kalorifer kazanları, lokomobil,⁴⁹⁶ ve lokomotif aksamaları, her türlü motor, dinamo, transformatör, rezistans, buji, bobin, distribütör, komütatör, vantilatör, aspiratör ve elektrot yer almaktadır.⁴⁹⁷ Bunlardan başka bu grupta yer alan her türlü motor, ABD'den ithal edilen makine aksamaları arasında yer almıştır.⁴⁹⁸ 1950 yılında Devlet Hava Yolları'nın ihtiyacı olan uçak motorları, pervaneleri, gövde ve telsiz cihazları ve diğer ihtiyaçlar ABD'ye giden bir heyet tarafından 147 bin dolara satın alınmıştır. Bu heyette ayrıca Devlet Havayolları İdaresi Genel Müdür Yardımcısı Rıza Çerçel, Mühendis Alâttin Selçuk yer almıştır.⁴⁹⁹ Ayrıca, ip bükme ve dokumada kullanılan makineler, cilalama, kurutma ve boyama makineleri, taş kırma makineleri, torna, testere, rende, freze, zimba makineleri, dericilikte, ayakkabıcılıkta kullanılan makineler, dikiş ve örgü makineleri, matbaacılıkta kullanılan makineler, hesap ve kayıt makineleri de ithal edilen makineler arasındadır.⁵⁰⁰ Diğer yandan 1950 yılının Ocak ayında New York'tan çıkan gemi, 10 ton otomobil ve 144 ton makineyi Türkiye'ye getirmiştir.⁵⁰¹

1950 yılında ABD'den çok sayıda tarım makinesi ve traktör de ithal edilmiştir.⁵⁰² Ülkemizdeki tarım ürünlerine dış talebin artışı, tarım sektörüne yönelik tüm iktisadî politikalarda, üretimde bulunan tarım alanlarını arttırılmasını ve tarım sektörünün

⁴⁹⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 127-140.

⁴⁹⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXXVI.

⁴⁹⁶ Lokomotif ya da lokomobil olarak adlandırılan bu araç, kendi kendini çeken yani buhar gücü ile hareket eden pulluk idi. Bkz. Murat Baskıcı, "Osmanlı Tarımında Makineleşme: 1870-1914", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 58 Sayı: 1, 2003, s. 36.

⁴⁹⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım:1 Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 120-125.

⁴⁹⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım:1 Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 120.

⁴⁹⁹ **Ulus**, 14 Şubat 1950, s. 2.

⁵⁰⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım:1 Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 120-131.

⁵⁰¹ NARA, Foreign Service, 27 February 1950, No: 9, s. 6.

⁵⁰² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 120-140.

piyasaya açılma oranının yükseltilmesini zorunlu hâle getirmiştir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi ise ABD’den ithal edilen çok sayıdaki traktörün tarım alanına sokulmasına bağlıydı.⁵⁰³ Diğer taraftan ekonomide tarıma öncelik veren DP Hükümetleri, bu konuda ABD’nin desteğine başvurmuş, ABD’li uzmanlar tarafından hazırlanan raporlarda ise sanayileşmenin yerine tarıma yatırım yapılması gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁰⁴ Nitekim bu raporlar doğrultusunda 6 Şubat 1950’de İktisat İş Birliği İdaresi Tarım Uzmanı Mr. Richwine Ankara’da yaptığı bir basın toplantısında şu ifadeleri kullanmıştır: “Türk çiftçisinin, hükümetin ve mümessillerin canla başla çatıştıklarından eminim. Ufak tefek hataları düzeltmek için basının yardımına ihtiyacımız vardır. Şunu da bilhassa hatırlatmak isterim ki, Marshall Yardım Planının en mühim noktası tarım programıdır ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti de buna büyük bir ehemmiyet vermektedir”.⁵⁰⁵

1950 yılında Türkiye’nin traktör ithalinde ABD birinci sırada yer almış ve ABD’den toplamda 665.590 lira değerinde traktör ithal edilmiştir. 1950 yılında ABD’den başka traktör ithal diğer ülke ise sadece İngiltere olmuştur. Diğer tarım makinelerinin ithalatında da ABD ilk sırada yer almıştır. Bu makineler arasında pulluk, tohum ekme ve dikme makineleri, harman makineleri, çapa makineleri, balya makineleri ve orak makineleri bulunmaktadır. Yine bu makinelerin yedek parçaları ve aksamlarını tedarik etmede ABD’ye sıkça başvurulmuştur.⁵⁰⁶ 6 Şubat 1950 tarihinde Batı ve Orta Anadolu’da Marshall yardımları çerçevesinde Türkiye’ye getirilen tarım aletlerinden köylünün ne dereceye kadar istifade ettiklerini ve makinelerin ekim kapasitesini tetkik ve tespit etmek için Türkiye’ye bir seyahat gerçekleştirmiş olan İktisadi İşbirliği İdaresi Tarım Uzmanı Mr. Richwine, bir basın toplantısı yaparak bu seyahati hakkında bir değerlendirmede bulunmuştur. Mr. Richwine’in verdiği bilgiye göre Türkiye’ye getirilen 200 traktör ve yedek parçalarının tamamı satılmıştır. Nisan ayına, yani yeni ekim mevsimi başına kadar 2.200 traktör daha gelecek ve daha sonra 2.000 traktör daha ısmarlanacaktı. Diğer taraftan getirilecek traktörlere ilave olarak çırçır makinelerinin de ithal edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 15 Şubat 1950 tarihli Ulus

⁵⁰³ Turgut, a.g.e, s. 148.

⁵⁰⁴ Ahmet Canlı, “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (Bir Muhteva Analizi İncelemesi)”, **Bulletin Of Economic Theory And Analysis**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2020, s. 91.

⁵⁰⁵ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı 195, 1-30 Şubat 1950, s. 62.

⁵⁰⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 131-135.

gazetesinde “Lummus” marka ABD yapımı otomatik ırır makinesinin ilanı verilmiş ve siparişlerin alınmakta olduğu ifade edilmiştir.⁵⁰⁷ 19 şubat 1950 tarihli Ulus gazetesinde Türkiye’nin ABD ve Kanada’dan 3.210.000 dolar değerinde zira’ teçhizat alacağına dair bir haber yer almıştır. Bu çerçevede ilk partide traktör, traktör aksamı, çapalama ve ekme teçhizatları ile biçerdöverlerin alınması planlanmıştır.⁵⁰⁸

1950 yılında Tarım Bakanı Nihat İyriboz’un Bütçe Komisyonu’nda yapmış olduğu konuşmadan anlaşıldığını göre Marshall Planı’ndan yapılan yardımlardan 50-60 milyon doları ziraat alanında kullanılmış ve bu çerçevede birçok makine ve vasıta alınmıştı.⁵⁰⁹

Türkiye şeker Fabrikaları Anonim şirketi de ABD’ye 2.000 adet Oliver pulluğu siparişi vermiş,⁵¹⁰ bu pulluklardan 500 adedi teslim edilmiş, teslim edilmeyen 1.500 adet pulluğun bedelinin geri odenmesi için müracaatta bulunulmuştu.⁵¹¹

ABD’den tarım makinelerinden başka tahliye makineleri, inşaat makineleri ve madencilikte kullanılan makineler ile bunların teçhizatı da ithal edilmiştir.⁵¹² 23 Haziran 1950’de ABD İktisadi İş birliği İdaresi İcra Komitesi’nin aldığı karar ile Marshall Planı erevesinde Türkiye’ye verilecek paradan 1.133.000 dolarlık kısmının tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu paranın 800.000 dolarlık kısmı ile Zonguldak Kömür Havzası için ihtiyaç duyulan malzemeler, 200.000 dolarlık kısmı ile endüstriyel makineler ve 34 bin dolarlık kısmı ile çeşitli makine ve aletler alınacak ve bu makineler, ABD menşeli olacaktı. 99 bin dolar da nakliyat için ayrılmıştı. Bu son tahsisatla şimdiye kadar Marshall Planı çerçevesinde verilmiş olan tutar toplamda 9 milyar 180 milyon 275 bin dolara ulaşmıştı.⁵¹³ Zonguldak Kömür İşletmeleri için Marshall yardımlarından 5 buçuk milyon dolar,⁵¹⁴ ayrıca Soma, Tunçbilek ve Değirmisaz maden ocaklarının geliştirilmesi için ise ihtiyaç duyulan elektrik santrali,

⁵⁰⁷ **Ulus**, 15 şubat 1950, s. 8.

⁵⁰⁸ **Ulus**, 19 şubat 1950, s. 1.

⁵⁰⁹ **Ulus**, 28 Ocak 1950, s. 6.

⁵¹⁰ **TDA**, 502/23923.104937.3, s. 1.

⁵¹¹ **TDA**, 502/23923.104937.1, s. 1-2.

⁵¹² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 zel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 136.

⁵¹³ **Aydın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı 199, 1-30 Haziran 1950, s. 9-10.

⁵¹⁴ **Ulus**, 27 şubat 1950, s.1.

maden teçhizatı, nakliye malzemesi, vagonetler, varageller için Marshall Planı dâhilinde 1.268.000 dolar kullanılacaktı.⁵¹⁵

Marshall Planı çerçevesinde 1950 yılı Haziran ayına kadar, ABD'den yapılacak satın alımlara harcamak üzere yol ve su işlerine 4.340.000 dolar tahsis olunmuştur. Satın alınacak olan makine ve malzemenin Bayındırlık Bakanlığı adına Amerikan Yollar İdaresi'nce pazarlık yolu ile satın alması, Bakanlar Kurulu tarafından 10.3.1950 tarihinde kararlaştırılmıştır.⁵¹⁶ Şemsettin Günaltay'ın Ankara Radyosu'nda bayındırlık işlerine dair yapmış olduğu konuşmadan anlaşıldığına göre Marshall Planı kapsamında ayrılan 15,5 milyon doların 10 milyonu makine ve malzeme siparişi için ayrılmıştı.⁵¹⁷

1950 yılında yine Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğünün ABD'den satın alacağı bir yüzer havuz ile fabrika ve işletmelerin ihtiyacı bulunan tezgâh, takım, makine ve malzeme bedelleri için Maliye Bakanlığından 4.250.000 dolarlık bir bono çıkarılması kararlaştırılmıştır.⁵¹⁸ Ayrıca aynı yıl içerisinde ABD'den buzdolapları, dondurma makineleri ve gıda sanayinde kullanılan makineler ile bunların teçhizatları da ithal edilmiştir.⁵¹⁹ Diğer taraftan et ve balıkçılıkta kullanılacak soğuk hava tesisleri için ABD'ye siparişler verilmiştir.⁵²⁰

1951 yılında ABD'den en fazla ithal edilen ürün grubu, 1950 yılında olduğu gibi yine makineler olmuştur.⁵²¹ 1951 yılında ABD'den toplamda 35.638 bin lira değerinde ve 8.737 ton ağırlığında makine ithali gerçekleştirilmiştir. Bu ithalat değerleri ile ABD, Batı Almanya ve İngiltere'den sonra üçüncü sırada yer almıştır. Buradan hareketle 1951 yılında ABD'den yapılan makine ithalatında bir düşüş yaşandığını söylemek mümkündür.⁵²² ABD'den ithal edilen makine aksamaları arasında buhar kazanları,

⁵¹⁵ **Ulus**, 17 Şubat 1950, s. 3.

⁵¹⁶ **BCA**, 30.18.1.2/122.23.16/7.167, s. 1.

⁵¹⁷ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı 198, 1-31 Mayıs 1950, s. 34-35.

⁵¹⁸ **BCA**, 124.83.10/76.765.

⁵¹⁹ **İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara, 1950, s. 120-140.

⁵²⁰ **Ulus**, 18 Şubat 1950, s. 2.

⁵²¹ **İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1952, s. 133-145.

⁵²² **İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1952, s. XXXVI

kalorifer kazanları, lokomotif ve lokomobil ve aksamaları yer alınmıştır.⁵²³ 1951 yılında traktör alımı, 1950 yılında olduğu gibi yine en fazla ABD'den gerçekleştirilmiştir.⁵²⁴ Basında çıkan ilan ve reklamlarda ABD menşeli traktörlere sık sık rastlanmıştır. 29 Mart 1951 tarihli Ulus gazetesinde yer verilen “Büyük Çiftlikler Kudretli Oliver Traktörüne Muhtaçtır” başlıklı ilanda, ABD menşeli “Oliver” marka traktörün reklamı yapılmış ve ilanın açıklama kısmında ziraat aletleri imalatında 100 senelik tecrübeye sahip olunduğu bilgisine yer verilmiştir.⁵²⁵

1951 yılında ABD'den petrol, benzin ve benzeri yakıtlarla çalışan motorlardan da çok sayıda ithal edilmiştir. ABD'ye alımı yapılan uçak motorları için 53.258 lira ödeme yapılmıştır. Bunlardan başka elektrik motorları, dinamo, distribütör, transformatör alınan diğer makineler arasında yer almıştır. Yine torna, rende, testere, matkap, taş kırma makinesi, dikiş makinesi, örgü makinesi, hesap ve kayıt makineleri, pulluk, orak, tırmık, tohum eken ve diken, çapa ve harman ithal edilen makineler arasındadır. 1951 yılında ziraat makinelerinin aksamaları ve yedek parçaları da en fazla ABD'den ithal edilmiştir.⁵²⁶ Bu makinelerden başka her türlü tulumba da ithal edilen makine aksamaları yer almıştır.⁵²⁷ 3 Kasım 1951 tarihli Ulus gazetesinde yer alan tulumba reklamında, ABD imali olan “Worthington” kuyu tulumbası için “en az masrafla ihtiyacınız olan suyu çıkarmada en iyisi” açıklamasına yer verilmiştir.⁵²⁸

1951 yılında ABD'den ithal edilen elektrikli araç-gereçler arasında ütü, çamaşır makinesi, buzdolabı gibi evde kullanılan makineler ile hamur ve makarna makinesi, dondurucu gibi gıda sanayinde kullanılan makineler de bulunmaktadır. İnşaat makineleri ve teçhizatı, madencilikte kullanılan makine ve teçhizatları, tahmil ve

⁵²³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve 1951 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 124-125.

⁵²⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve 1951 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 125.

⁵²⁵ **Ulus**, 29 Mart 1951, s. 6.

⁵²⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve 1951 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 126-141.

⁵²⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve 1951 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s.141.

⁵²⁸ **Ulus**, 3 Kasım 1951, s. 4.

tahliye makineleri ve teçhizatları da ABD'den ithal edilen makinelere örnek olarak sayılabilir.⁵²⁹

1952 Haziran ayı sonu itibariyle Türkiye toplamda 110 milyon lira değerinde ithalat yapmıştır. İthalatın ülkelere dağılımına bakıldığında Fransa'dan 15.227 milyon, ABD'den 1.137 ve Almanya'dan 9 milyon liralık ithalat yapılmıştır. Toplam ithalat hacminin 28 milyon lirasını, makineler oluşturmuştur.⁵³⁰ Buradan 1952 yılında gerçekleştirilen ithalatın % 73,44'ünü üretimde kullanılan malzemeler ile sanayi ve kalkınmada kullanılan malzemelerin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Üretimde kullanılan makine ve traktörlere duyulan ihtiyaç, ithalatı artırmıştır. Sadece traktör ithalatı 67 milyondan 82 milyona yükselmiştir. Diğer ziraat makine ve aletlerinin ithalatı ise 39 milyondan 69 milyona çıkmıştır.⁵³¹ 1952 yılında gerçekleştirilen makine ithalatında ABD, Batı Almanya ve İngiltere'den sonra üçüncü sırada yer almıştır. Bu 1952 yılında ABD'den 48.527.586 Türk lirası değerinde ve 15.836.980 kilo miktarında makine ithal edilmiştir.⁵³²

1952 yılında makine ithalatı, Hükümet tarafından da desteklenmiştir. Örneğin bu dönemde ziraat makine ve aletleri ile bunların aksamı, kamyon-kamyonet ve bunların aksamı, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yeniden ithaline izin verilen ürünler arasında yer almıştır.⁵³³ Yine Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada tutarı 17 milyon lira olan makine ve aksamları, her türlü motor ve makineler, dokuma makineleri, matbaa makineleri, buhar ve fabrika kazanları ile ölçü aletlerinin Avrupa İktisadi İşbirliği'ne üye devletlerden ithali hususunda gerekli iznin alındığı duyurulmuştur.⁵³⁴

1952 yılında traktör ithalatı, 1951 yılında olduğu gibi en fazla ABD'den gerçekleştirilmiştir.⁵³⁵ Yine uçak motoru, 55.502 lira bedel karşılığında sadece

⁵²⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve 1951 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 141-148.

⁵³⁰ **Ulus**, 29 Ağustos 1952, s. 2.

⁵³¹ **BCA**, 30.10.0/109.686.10/G8, s. 3.

⁵³² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXXVII.

⁵³³ **Ulus**, 5 Kasım 1952, s. 2.

⁵³⁴ **Ulus**, 23 Aralık 1952, s. 2.

⁵³⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve 1952 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. 126.

ABD'den ithal edilen ürünler arasındadır.⁵³⁶ 1952 yılında Hükümet makine grubu içerisinde yer alan motorların ithali hususunda bir düzenleme yapmıştır. İmalat Ve İthalat Muamele Vergisi'nden muaf olan makine, alet, edevat ve bunların yedek parçalarını gösteren cetvelin 651 tarife numarasında yer alan “su, hava, petrol, benzin ve petrol türevleri ve sair kuvvetler ile çalışan motorlar” ile 652 tarife numarasında yer alan “elektrikli motorların” bu muafiyetten faydalanması, Bakanlar Kurulu'nun 22 Eylül 1952 tarihli kararıyla Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nın iznine bırakılmıştır.⁵³⁷ Sanayide kullanılan buhar kazanları, lokomotif ve aksamaları, vantilatör, aspiratör, gıda sanayinde kullanılan makineler ile akümülatörler ithalatı yapılan diğer ürünler arasındadır.⁵³⁸

1952 yılında tarımda makineleşmeyi sağlamak ve üretimi artırmak için Hükümet tarafından önemli adımlar atılmıştır. Bu sebeple 1952 yılında ABD'den önemli ölçüde tarım aletleri ve makineleri ithal edilmiştir. Bu dönemde Ziraat Bankası'nın kredi imkânlarına ilave olarak, Marshall yardımından 12 milyon liralık bir kısımda makine alımına ayrılmıştır.⁵³⁹ Türkiye bu çerçevede 1952 yılı Kasım ayı sonuna kadar 31.284 adet traktör, 3.548 adet biçerdöver, 3.395 çapalama makinesi, 2.489 adet harman makinesi, 9.864 adet çayır ve orak makinesi ve 32.949 adet traktör pulluğu alımı gerçekleştirmiştir.⁵⁴⁰

Ayrıca pulluk, tırmık, harman makineleri, tohum ekme ve dikme makineleri, orak ve balya makineleri, çapa makineleri, tekerlekli traktörler, kuluçka makinesi gibi ziraatta kullanılan makineler ve aksamaları çok sayıda ithal edilmiştir.⁵⁴¹ Devlet üretme çiftliklerin de kullanılmak üzere 40 adet tank tipi, 60 adet lastik tekerlekli 100 adet traktör alınmasına karar verilmiş, bunun için 1 milyon liralık bir tahsisat ayrılmıştır.⁵⁴² Bu dönemde ABD menşeli “Mc. Cormick” marka traktörlerin “Daima ve Her Yerde” sloganıyla basında satış reklamları yapılmıştır. Reklamın açıklama kısmında ise

⁵³⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve 1952 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. 125-138.

⁵³⁷ BCA, 30.18.1.2/130.70.8/76.358, s. 1.

⁵³⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve 1952 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, 1953, s. 125-138.

⁵³⁹ BCA, 30.1.0.0/80.508.9/E12, s. 2.

⁵⁴⁰ BCA, 30.1.0.0/80.508.6/E12, s. 2.

⁵⁴¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve 1952 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, 1953, s.138-142.

⁵⁴² **Ulus**, 7 Aralık 1952, s. 4.

“dünyanın en eski ve en tecrübeli tarım aletleri fabrikası olan Mc Cormick International Harvester’in güvencesiyle bu traktörlerin yurdumuzda satışının yapılacağı” ifade edilmiştir. “Mc. Cormick” traktörlerin Türkiye’deki genel satıcısı ise Türk İnter Makineleri olacaktır.⁵⁴³ Yine basında yer alan bir reklamda ABD menşeli “Oliver 33” marka biçerdöverlerin çiftçiye sağlayacağı sayısız fayda dile getirilmiş, bu makinenin Koç Ticaret T.A.Ş bayilerinde satışa sunulduğu ifade edilmiştir.⁵⁴⁴

Tarımda kullanılan ve büyük oranda ithal edilen makinelerin bakım ve tamiratları da bu dönemde karşılaşılan en önemli güçlüklerden biri olmuştur. Bu sebeple traktör ve ziraat makinelerinin bakımlarını ve küçük tamirlerini yapabilecek makinistleri yetiştirmek üzere kurslar açılmıştır. Yine Tarım Bakanlığı’nca kendisini yetiştirmiş bulunan traktör sürücülerine ve ziraat makinistlerine ehliyet belgelerini vermek üzere 15-25 Ekim 1952 tarihleri arasında 9 kurs merkezinde sınavlar açılmış; sınavlara girenlere başarılarına göre, sürücü ve makinist belgesi verilmesi uygun bulunmuştur. Bu hususta bütün illere ve yapılacak kurs mahallerine tebligat yapılmıştır.⁵⁴⁵

Bu dönemde traktör ve ziraat makinelerinin ithali Hükümet tarafından teşvik edilirken, ithalatta aşırıya kaçılması da kimi zaman eleştirilere sebep olmuştur. Nitekim Cavit Oral 18 Mart 1952 tarihli Hürses Gazetesi’nde yer alan “Makineli Ziraat Politikamız” başlıklı yazısında konuyla ilgili şu ifadelere yer vermiştir:⁵⁴⁶

İki gün evvel Zafer Gazetesi’nde memlekete giren traktör adedi hakkında bir rakam gördüm ve bundan sevinç duydum. Resmî olması lâzım gelen bu istatistiğe nazaran Türkiye’ye bugüne kadar giren traktör sayısı 23 bine yaklaşmıştır. Hakikati ifade etmek lâzım gelirse bu muazzam bir rakamdır. Ben şahsen memleketimizin zirai kalkınmasında teknik ziraata ve makineli çiftçiliğe çok inanmış olduğum için üç dört sene içinde bu miktar traktörün istihsal hayatımıza katılmış olmasını istikbal bakımından hayırlı bir alâmet sayarım. Çünkü makineli ziraatla istihsal kabiliyetimizin artacağına, maliyetin düşeceğine ve daha kaliteli mahsul yetiştireceğine ve zamandan daha iyi istifade edileceğine kaniim.

Ancak, beni makineli ziraat politikamızda tereddüde düşüren ve hayli düşündüren bir mesele makinenin çokluğu değil, memlekete giren traktörlerin çok çeşitli olmasıdır. Geçen gün Adana’da traktör satışı yapan firmaların adedini sordum; yirmi sekiz dediler ve Adana’da henüz şube açmamış firmaların da var olduğunu söylediler.

Şimdi Amerika’dan ve Avrupa’dan yurdumuza giren ve vasati olarak çeşitliliği otuzu bulan traktörleri bir göz önüne getiriniz ve sonra da bunların ihmal edilen servis işleriyle

⁵⁴³ **Ulus**, 27 Ağustos 1952, s. 6.

⁵⁴⁴ **Ulus**, 22 Haziran 1952, s. 4.

⁵⁴⁵ **Aydın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 226, 1-30 Eylül 1952, s. 8.

⁵⁴⁶ **Hürses**, 18 Mart 1952, s. 1-6.

ve hiç ele geçmeyen yedek parçalarını bir düşününüz. Bu hal böyle devam ederse yarın bu memleketin bir makine mezarlığına dönmesi tehlikesi varid olmaz mı?

Ama şu realiteyi de açıklamak yerindedir ki, Tarım Bakanlığı firmaları kontrol etmek ve onları servis ve yedek parça işlerinde vazifeli kılmak imkânlarını kaybetmiştir. Bir kere bu kadar çeşitli traktör sokmak hatalı olmuştur. Bu işin en iyisi, bizim tatbik ettiğimiz gibi tanınmış ve tutulmuş beş on traktör üzerinde durmaktır. Bu kabil olmadığı takdirde bütün firmaları sıkı bir kontrol altında bulundurmaktır. Firmalar, Bakanlığın, köylünün hayrına olan böyle tanzimci bir rolüne razı olmak durumunda idiler. Nitekim benim, ilk defa firmalarla anlaşmam bu tarzda olmuştur.

Hâlbuki daha şimdiden her tarafta yedek parçası yokluğundan ve firmaların sattıkları traktörle alâkalı olmadıklarından şikâyet edilmektedir. Daha şimdiden yedek parçası bulamamak yüzünden işlemez hâle gelen yeni traktörler olduğundan dert yanılmaktadır. Tabiatıyla bu vaziyet iyiliğe âlâmet değildir. Zira matlup olan memlekete getirilen ve büyük para karşılığında elde edilen traktörlerden normal zaman ve çalışma devresinde faydalanmaktadır. Bu gibi hâller hem müstahsili ve hem de millî serveti zararlı kılacaktır. Bunun içindir ki bu işte en ağır mesuliyeti yüklenmiş bulunan Tarım Bakanlığının gerekli kontrolü ihmal etmemesi lâzım gelmektedir kanaatindeyim.

1952 yılında ABD’den ithal edilen makineler arasında inşaat ve tahliye alanlarında kullanılan makineler de önemli bir yekûn oluşturmuştur. Bu çerçevede çimento makineleri, taş kırma makineleri, çekiç makineleri, torna makineleri, rende makineleri ve matkap makineleri ithalatı yapılan makineler arasında yer almıştır.⁵⁴⁷ 1952 yılında ABD’den ithal edilen makineler arasında gıda sanayinde ve evlerde kullanılan dondurma makineleri ve buzdolapları da bulunmaktadır.⁵⁴⁸ Basında yer alan “Modern ev cihazlarının şaheseri” başlıklı bir ilanda “Moffat” marka ABD üretimi buzdolaplarının reklamı yapılmıştır. Reklam, Beyoğlu’nda bulunan Anadolu Kontuarı T.A.Ş. adlı mağaza tarafından verilmiştir.⁵⁴⁹

1953 yılında Türkiye ABD’den 58.841.786 Türk lirası değerinde ve 15.693.269 kilo miktarında makine ithal etmiştir.⁵⁵⁰ Bu değer ile Türkiye’nin 1953 yılında dışarıdan yaptığı makine ithalatında ABD, Batı Almanya ve İngiltere’den sonra üçüncü sırada yer almıştır.⁵⁵¹

⁵⁴⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve 1952 Arahık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. 125-149. Amerikan International Drillingand Water Co. İnc. Şirketi inşaat ve tahliye alanlarında kullanılacak makine ve yedek parçanın sermayesi olarak Ankara Şubesi’ne 100.000 dolar tahsis etmiştir. Bkz. **BCA**, 30.18.1.2/128.33.2/76.2146, s. 1.

⁵⁴⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve 1952 Arahık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. 143.

⁵⁴⁹ **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1952, s. 6.

⁵⁵⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 147-148.

⁵⁵¹ 1953 yılında Türkiye Batı Almanya’dan toplamda 117.277 bin lira, İngiltere’den ise 70.824 bin lira değerinde makine ithal edilmiştir. Bkz. İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara, (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XL-XLI.

ABD'den gerçekleştirilen toplam ithalatta, makineler yine ilk sırada yer almıştır.⁵⁵² 1953 yılında ABD yardımlarından temin edilen 150.000 dolar ile İstatistik Genel Müdürlüğü'nün ihtiyacı olan makine ve yedek parçaların pazarlık suretiyle alınması kararlaştırılmıştır.⁵⁵³ Diğer taraftan buhar kazanları, buhar makineleri, lokomotif ve lokomotif ile bunların aksamaları ve yedek parçaları ABD'den ithal edilen ürünler arasındadır. Tarımda makineleşme politikasına uygun olarak 1953 yılında ABD'den 1.764.997 lira değerinde traktör alımı yapılmıştır.⁵⁵⁴ 1950 yılının Mayıs ayında Türkiye'de traktör sayısı 6.577 adet iken bu miktar 1953 Haziran ayı itibariyle 40.000'i geçmiştir. İthal edilen traktörlerin %10'luk kısmı, Marshall yardımlarından sağlanmıştır.⁵⁵⁵ 1953 yılında ayrıca pulluk, biçerdöver, tohum ekme ve dikme makineleri, saman doğrama makinesi, tohum ilaçlama makinesi, gibi ziraatta kullanılan bazı makineler de ABD'den ithal edilen makineler arasında yer almıştır.⁵⁵⁶ Türkiye Ziraî Donatım Kurumu, 1950'den 1953 yılı sonuna kadar toplam 208 milyon lira değerinde çeşitli ziraat makinesi ve alet-edevatını çiftçiye ulaştırmıştır.⁵⁵⁷

1953 yılında ABD'den aynı zamanda petrol, elektrik, su ve havayla çalışan motorlar ile uçak motorları alınmıştır.⁵⁵⁸ Hükümet motor ithalatını desteklemek için bazı tedbirler almıştır. Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı balıkçı teknelerinde kullanılan ve “su, hava, petrol, benzin ve petrol türevleri vesair kuvvetlerle çalışan motorlar” başlığı altında yer alan motorların İmalat ve İthalat Muamele Vergisi'nden muaf tutulması hususunda yetkili kılınmıştır.⁵⁵⁹

⁵⁵² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 139-151.

⁵⁵³ BCA, 30.18.1.2/134.97.9/7.344, s. 1.

⁵⁵⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve 1953 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Biricik Matbaası, Ankara 1953, s. 146-147.

⁵⁵⁵ BCA, 30.1.0.0/61.377.22/E4, s. 2.

⁵⁵⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve 1953 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Biricik Matbaası, Ankara 1953, s. 160-165.

⁵⁵⁷ Bu çerçevede 11.011 adet traktör, 22.453 adet muhtelif traktör ekipmanı ve 2.261 adet hasat makinesi çiftçiye dağıtılmıştır. Ayrıca Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikası üretimi 90.533 adet çeşitli hayvan pulluğu, 5.406 adet tırmık, 2.149 adet tınav makinesi, 10.314 adet araba, 1.902 adet makineli yayık ve 4.786 adet arı kovani çiftçiye temin edilmiştir. Bkz. **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 249, 1-31 Ağustos 1954, s. 17.

⁵⁵⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve 1953 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Biricik Matbaası, Ankara 1953, s. 147-152.

⁵⁵⁹ BCA, 30.18.1.2/131.10.14/76.354, s. 1.

ABD'den alınan makineler arasında ayrıca dinamolar, buji, bobin, disbiritör, akümülatör, transformatör gibi makine aksamı ile torna makineleri ile inşaat ve tahliyede kullanılan makineler, yine günlük hayatta kullanılan dikiş ve yazı makineleri,⁵⁶⁰ buzdolabı, dondurma makineleri, asansör ve madencilik alanında kullanılan diğer makineler bulunmaktadır.⁵⁶¹ Karayolları için ihtiyaç duyulan makinelerin ise Karşılıklı Güvenlik Programı kapsamında Karayolları Genel Müdürlüğüne tahsis edilen 12.811.000 dolar ile ABD'den alınması kararlaştırılmıştır.⁵⁶²

1954 yılında ABD'den toplamda 83.353.185 lira değerinde ve 20.204.045 kilo miktarında makine ithal edilmiştir.⁵⁶³ 1954 yılında ABD'den gerçekleştirilen toplam ithal içerisinde ilk sırayı yine makineler almıştır.⁵⁶⁴ Türkiye'nin 1954 yılı makine ithalatında ABD, Batı Almanya'dan sonra ikinci sırada yer almıştır.⁵⁶⁵

1954 yılında özellikle ziraat makinelerinin alımı, yine büyük oranda ABD'den gerçekleştirilmiştir. 1954 yılında ABD'den toplamda 19.157.160 lira değerinde ziraat makinesi alımı yapılmıştır. ABD'ye sadece traktör ithalatı münasebetiyle, 7.400.148 lira ödeme yapılmıştır.⁵⁶⁶ Hükümet'in teşvikleri kapsamında özellikle Ziraî Donatım Kurumu 1954 yılında önemli çalışmalar yapmıştır. Ziraî Donatım Kurumunun 1954 yılı iş programından çiftçinin modern ziraat aletleriyle donatılmak istendiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Ziraî Donatım Kurumu 2.188 traktör; 14.654.500 lira tutarında 1.205 adet biçerdöver ve 600 adet ot tırımı olmak üzere toplamda 1.805 adet hasat alet ve makinesinin çiftçiye temini hususunu programına dâhil edilmiş, ziraat makinelerine ait yedek parçanın ithali için de 7.825.000 liralık bir meblağ

⁵⁶⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve 1953 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Biricik Matbaası, Ankara 1953, s. 152-160.

⁵⁶¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve 1953 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Biricik Matbaası, Ankara 1953, s. 146-173.

⁵⁶² BCA, 00.00.0000/133.63.16/D7.234,

⁵⁶³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1955, s. 152-153.

⁵⁶⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1955, s. 143-155.

⁵⁶⁵ ABD'den yapılan 83.353.185 lira değerindeki makine ithalatına nazaran Batı Almanya'dan aynı yıl 113.220 bin lira değerinde makine ithal etmiştir. Bkz. İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1955, s. XLII-XLIII.

⁵⁶⁶ İGM, **Dış Ticaret, (Dış Ticaret İstatistiklerine Mahsus Tıp Tasnifin Bölüm, Gurup ve Pozisyonlarına Göre Tertip Edilmiştir), Ocak-Aralık 1954 Kısım: 4 Özel Ticaret Madde ve Madde Gurupları İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş), 1955, s. 62-64.

ayırmıştır.⁵⁶⁷ Ziraî Donatım Kurumu, 1953 yılı içinde üreticiye 1.793 traktör dağıtmış, 1954 yılına devreden 416 traktör de 1954 yılı Mayıs ayında kadar çiftçiye verilmiştir. Böylece Ziraî Donatım Kurumunun çalışmaları sonrasında 1954 yılında Türkiye’deki traktör sayısı 13.550’ye ulaşmıştır. “Massey-Harris” ve “Fordson” marka traktörler ile yine ABD’ye siparişi verilen biçerdöverlerin 1954 yılı hasat mevsimine yetiştirilmesi için çalışmalar devam etmiştir.⁵⁶⁸

1954 yılı Türkiye’de tarım makineleri ve traktör üretimi yapılması yönünde ilk adımların atıldığı bir yıl olmuş, bu hususta da ABD’nin desteğine başvurulmuştur. 29 Mayıs 1954’te İşletmeler Vekâlet’inde Başbakan Adnan Menderes, İşletmeler Vekili Fethi Çelikbaş, İktisat ve Ticaret Vekili Sıtkı Yırcalı, Ziraat Vekili Nedim Ökmen, Nafia Vekili Kemal Zeytinoğlu, T.C. Ziraat Bankası, Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu Genel Müdürleri ve Türkiye Ziraî Donatım Kurumu Genel Müdür yardımcılarının katılımı ile ABD firması Minneapolis Moline ile ortaklaşa Türkiye’de tesisine karar verilen 20.000.000 lira sermayeli “Minneapolis-Moline Türk Traktör ve Ziraat Makineleri Anonim Şirketinin” esas sözleşmesi imza altına alınmıştır. Plana göre Şirket birinci yıl imal edeceği motor, traktör ve aletlerinin takım ve teçhizatını kuracak, ikinci yıl 2 bin traktörün parçasının % 40’ını Türkiye’de üretmeye başlayacaktı. Üçüncü sene ise imalât miktarı 3500’e çıkarılacak, yeni bir tip traktörün üretimi ile birlikte bir biçerdöver makinesi imalâtına geçilecek, dördüncü sene sonunda ise 5 bin traktörün imali mümkün olacaktı.⁵⁶⁹

1954 yılında ABD’den tarım makinelerinden başka, özellikle inşaat alanında kullanılan vinçler, silindirler, kuyu açmaya yarayan makineler ABD’den alınmıştır.⁵⁷⁰ Yine hava alanlarının inşaatında kullanılacak makinelerin alınmasında ABD tercih

⁵⁶⁷ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 242, 1-31 Ocak 1954, s. 12-13.

⁵⁶⁸ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 246, 1-31 Mayıs 1954, s. 7.

⁵⁶⁹ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 246, 1-31 Mayıs 1954, s. 16-17. İşletmeler Vekili Sıtkı Yırcalı ise kurulacak müessese hakkında verdiği demeçte şu ifadeleri kullanmıştır: “Motor, Traktör ve Ziraî âletler imalâtı memleketimizin ziraî kalkınması kadar motorlu vasıtalarla teçhizi bakımından da iktisadî ve askerî gücümüzü bir kat daha arttıracak temel sanayiden bir teşebbüstür. Hükümetimizin müşterek tedbir ve prensipler içinde bunun da millî müesseselerimizle bir Amerikan firmasının iş birliğiyle gerçekleşmesi yeni teşebbüsleriniz için müspet ve sevindirici bir adımdır. Teşebbüsün hem memleketimiz hem de müessese ortakları için hayırlı olmasını candan dilerim”. Bkz. **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 246, 1-31 Mayıs 1954, s. 3.

⁵⁷⁰ İGM, **Dış Ticaret, (Dış Ticaret İstatistiklerine Mahsus Tip Tasnifin Bölüm, Grup ve Pozisyonlarına Göre Tertip Edilmiştir), Ocak-Aralık 1954 Kısım: 4 Özel Ticaret Madde ve Madde Grupları İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. 65-66.

edilmiştir.⁵⁷¹ Ayrıca yol işlerinde kullanılacak makinelerin ABD yardımları kapsamında 5.700.000 dolar tahsisi ile ABD Yollar İdaresi tarafından alınması İcra Vekilleri Heyeti'nin 10 Kasım 1954 tarihli toplantısında kabul edilmiştir.⁵⁷²

Türkiye'nin 1955 yılında ABD'den yaptığı toplam ithalatta, makineler ikinci sırada yer almıştır. 1955 yılında ilk sırayı hububat ürünleri almıştır. ABD'ye hububat ve hububat ürünlerinin ithaline karşılık olmak üzere 82.135 lira ödeme yapılmıştır. ABD'den ithalatı gerçekleştirilen makine grubunda yer alan ürünler için ise toplamda 75.833.251 lira ödeme yapılmıştır. 1954 yılına nazaran 1955 yılında ABD'den yapılan makine ithalatında 7.519.934 liralık bir düşüş yaşanmıştır.⁵⁷³ 1955 yılında Türkiye'nin makine ithalatında ABD, Batı Almanya'dan sonra ikinci sırada yer almıştır.⁵⁷⁴

1955 yılında ABD'den buharlı kazanlar ve bunların aksamaları, yol silindirleri, her çeşitte motor ve uçak motorları, traktörler ve bunların parçaları, dinamolar, akümülatörler ve transformatörler ithal edilmiştir. Yine torna, çekiç, taş kırma, matkap, taşlama ve bileme ve beton karıştırma makineleri, her türlü örgü, işleme ve tül makineleri, her türlü yazı, hesap ve kayıt makineleri, bunların aksam ve parçaları ABD'den alınan makineler arasındadır.⁵⁷⁵

1955 yılında tarımda makineleşme çalışmalarına devam edilmiş ve bu çerçevede ABD'den koza ve çekirdek ayıklama makineleri, tırmık makineleri, tank tipi ve tırtıklı traktörler, biçerdöver makineleri, ekme ve dikme makineleri, dene ezme ve kırma makineleri, balya makineleri, kuluçka makineleri ve parçaları ithal edilmiştir.⁵⁷⁶

⁵⁷¹ BCA, 30.18.1.2/136.54.13, s. 1.

⁵⁷² BCA, 30.18.1.2/137.92.3, s. 1.

⁵⁷³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 128-141.

⁵⁷⁴ Türkiye 1955 yılında Batı Almanya'dan toplamda 117.031 bin lira değerinde makine ithal etmiştir. Bkz. İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XLI-XLII.

⁵⁷⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s.1 36-138. (Bahsi geçen istatistik raporunda istatistik numaraları ve tarife numaralarına bakılarak geçmiş yıllardaki Özel Ticaret Madde ve Madde Grupları İtibariyle İthalat ve İhracat raporları ile karşılaştırılarak makinelerin ismi yazılmıştır); İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 136-138; İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 136-138.

⁵⁷⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 136-138.

Türkiye ile ABD Dış Faaliyetler İdaresi arasında 1955 yılında Türkiye'ye yapılacak 30 milyon dolarlık yardım hususunda bir program hazırlanmıştır. Bu program kapsamında Türkiye'nin ihtiyacı olan kamyon yedek parçaları için 3.000.000 dolar, demiryolu yedek aksamı için 2.000.000 dolar, tarım makineleri yedek aksamı için 1.006.000 dolar, sınaî malzeme yedek aksamı ve yardımcı maddeler için 2.000.000 dolar, dizel makine yedek parçaları için 1.000.000 dolar, su tulumbaları yedek parçaları için 200.000 dolar ve tarım makineleri lastikleri için 500.000 dolar, Zonguldak ilinin ihtiyacı olan taşıyıcı şerit ve vinç yedek parçaları için 237.000 dolar ve maden makineleri yedek parçaları için 500.000 dolar ayrılmıştır.⁵⁷⁷

1955 yılında imza altına alınan ve ABD ile ortak traktör üretiminin hedeflendiği Minneapolis-Moline Türk Traktör ve Ziraat Makineleri Anonim Şirketi'nin açılışı gerçekleşmiştir. 4 Mart 1955 tarihin de Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Genel Müdürü ve Minneapolis-Moline Türk Traktör ve Ziraat Makineleri Anonim Şirketi Başkanı Mithat Dülge fabrikanın açılışı münasebetiyle Anadolu Ajansına şu açıklamalarda bulunmuştur:⁵⁷⁸

Mayıs 1954 ayından sonra Amerika'da ve Türkiye'de kuruluş hazırlık ve faaliyetlerine başlamış ve Amerika'dan parti parti getirtilen traktör ve ziraat âlet ve ekipmanlarının ambalaj ve montaj işlerine başlayarak kısa bir zaman zarfında memleketimize en uygun olduğu tespit edilen 40 beygir kuvvetinde «u» tipi 50 adet traktörün ikmali ve satışa arzı temin edilmiş bulunmaktadır.

İşletme ve faaliyet programına göre fabrika birinci sene bin traktör ve bunlar için lüzumlu ekipman ve ziraat âletleri imal ve satışını, ikinci sene de 2.500, üçüncü seneden itibaren de daha fazla, dördüncü seneden itibaren Türkiye'nin bütün ihtiyacını karşıladıktan başka ihracat yapmak üzere tertiplenmiş ve bu traktör ve ziraat âletlerinin birinci senede asgarî yüzde 20-25 inin, ikinci ve üçüncü senelerde yüzde 50'sinin ve dördüncü sene de yüzde yüzünün Türkiye'de imalini esas tutmuş ve programlamıştır.

Adı geçen şirketin dış yardıma muhtaç olmadan üretime geçebilmesi için dış kredi, ana para ve faizlerine Maliye Bakanlığının kefil olması 17 Ağustos 1954 tarihinde kararlaştırılmıştır.⁵⁷⁹

⁵⁷⁷ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 259, 1-30 Haziran 1955, s. 35-36.

⁵⁷⁸ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 256, 1-31 Mart 1955, s. 5.

⁵⁷⁹ **BCA**, 30.18.1.2/136.68.14/97.30, s. 1.

Diğer taraftan ABD'deki "Westinghouse Air International Company" firmasından temin edilen kredi ile karayolları için kullanılacak makinelerin alınmasına karar verilmiştir. 18.000.000 dolar ile satın alınacak her türlü inşaat makinesi, araç, malzeme, tesisat ve kara vasıtaları ve bunların yedek parçalarının adı geçen firmadan pazarlık usulüyle alınması, İcra Vekilleri Heyeti'nin 23 Haziran 1955 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.⁵⁸⁰

1956 yılına gelindiğinde Türkiye'nin dış ticaretinde 76 fasıl olan eşya grubu, 99 fasıla çıkarılmıştır. Makineler ise 1956 yılından sonra dış ticaret yıllık istatistik raporlarında 84. fasılda yer almıştır. Bu fasılın adı, "kazanlar, makineler, makineli cihaz ve aletler ve bunların aksamaları" olarak değiştirilmiştir. İstatistik raporlarına 85. fasıl adı altında "elektrik makine ve cihazları elektroteknik işlere yarayan eşya" olarak ayrı bir fasıl daha eklenmiştir.⁵⁸¹

1956 yılında ABD, 84. fasılda bulunan makine, aletler ve aksamalarının ithalatında Batı Almanya'dan sonra ikinci sırada yer almıştır. Türkiye, ABD'den alım yaptığı makineler için 38 bin lira ödemede bulunmuştur.⁵⁸² Aynı yıl Türkiye'nin ithalatında 84. fasılda yer alan makineler en büyük payı teşkil etmiştir. 1956 yılında ABD'den 84. fasıl kapsamında toplam 50.137.963 Türk lirası değerinde ve 9.635.426 kilo makine ithal edilmiştir.⁵⁸³

1956 yılında ABD'den alınan ürünler arasında buhar kazanları ve bu kazanları aksamı, uçak motorları da dâhil olmak üzere benzinli ve dizel motorlar, her türlü motor aksamı,⁵⁸⁴ buzdolapları, bulaşık makineleri, yangın söndürme cihazları, vantilatörler, asansör ve bunların aksamaları, teraziler, kantarlar, inşaat ve madencilik alanlarında kullanılan buldozerler, ekskavatörler ve tasfiye makineleri yer almıştır.⁵⁸⁵ Bunların

⁵⁸⁰ BCA, 30.18.1.2/139.55.5/5.48, s. 1.

⁵⁸¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XLIV.

⁵⁸² Batı Almanya'dan aynı fasıldan yapılan ithalat toplam 70.395 bin liradır. Bkz. İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XLIV.

⁵⁸³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 165-166.

⁵⁸⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 310-314.

⁵⁸⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1957, s. 314-327.

dışında matbaacılıkta kullanılan makineler, yazı makineleri, hesap makineleri ve aksamları çok sayıda olmak üzere ABD'den ithal edilmiştir. Yine maden işletmelerinde kullanılan makineler, inşaatta kullanılan beton karıştırma, taş kırma makineleri ve bunların aksamaları da ABD'den alınmıştır.⁵⁸⁶

Türkiye'deki okulların ihtiyacı olan makine ve malzeme için de ABD'den destekler sağlanmıştır. Motor Sanat Okullarının ihtiyacı olan makine, malzeme ve aletlerin I.C.A. teknik yardımları kapsamında ABD'li firmalardan bağış yolu ile karşılanması ve getirilecek malzemelerin gümrük vergisinden muaf tutulması, İcra Vekilleri Heyeti'nin 06.11.1956 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.⁵⁸⁷

1956 yılında ziraat alanında kullanılan makinelerin çoğu, ABD'den ithal edilmiştir. Bu çerçevede tarım alanında kullanılan pulluk, tohum ekme ve dikme makineleri, biçerdöverler, hasat ve harman makineleri ve kalbur makineleriyle hayvancılıkta kullanılan yem kırma makineleri, kuluçka makineleri ABD'den satın alınmıştır.⁵⁸⁸

Türkiye'nin 1957 yılında yapmış olduğu ithalatı 84. fasılda yer alan makineler grubunun ithalatında ilk sırada Batı Almanya gelirken ikinci sırada ise ABD yer almıştır.⁵⁸⁹ Türkiye'nin 84. fasılda yer alan makineler grubundan yaptığı ithalat, değer bakımından hububat, yakıtlar ve madeni yağlar grubundan sonra en çok ithalatı bulduğu üçüncü grup olmuştur. Bu yıl ABD'den toplamda 107.616.610 lira değerinde hububat, 68.043.112 lira değerinde madeni yağ ve yakıtlar ithal edilirken, 45.463.583 lira değerinde makine ithal edilmiştir.⁵⁹⁰ 1956 yılına nazaran 1957 yılında makine ithalatından yaklaşık 4.325.620 liralık bir düşüş yaşanmıştır.

1957 yılında tarım alanında kullanılan makinelerin ithalatında da büyük oranda azalma yaşanmış, önceki yıllarda ithalatı yapılan pek çok ürün 1957 yılında alınmamıştır.

⁵⁸⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1957, s. 310-359.

⁵⁸⁷ BCA, 30.18.1.2/145.99.11/62.16, s. 1.

⁵⁸⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1957, s. 327-332.

⁵⁸⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XLIV.

⁵⁹⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. 148-163.

Diğer taraftan 1957 yılında tarımda kullanılan makinelerin alımında Çekoslovakya, İngiltere ve Batı Almanya tercih edilmiştir.⁵⁹¹

1957 yılında buhar kazanları ve bunların mekanik aksamı ve parçaları ile uçak motorları ABD'den ithal edilmiştir. Ayrıca dizel ve yarı dizel motorlar, benzinli motorlar yine en fazla ABD'den ithal edilmiştir. Tulumbalar, elevatörler, hava ve vakum tulumbaları, gaz, motor ve turbo kompresörleri, vantilatörler, ısıtıcı ve soğutucu klima tesisatları, buzdolapları, soğutucular, yine motorlu santrifüjler, bulaşık makineleri, yangın söndürme cihazları, asansör parçaları, ekskavator, buldozer, pulluk, çapa makinesi, değirmencilikte kullanılan makineler, matbaa makineleri, hesap makineleri, baskı makineleri, iplik eğirme ve bükme makineleri, dikiş makineleri, torna makine tezgâhları, matkap, freze makine ve tezgâhları, taşlama makineleri, madencilikte kullanılan makineler, kaynak makineleri ve taş kırma makineleri ABD'den ithal edilen ürünler arasındadır.⁵⁹²

1957 yılında Milletlerarası İş birliği İdaresi tarafından Türkiye, İran ve Pakistan'a toplamda 16 milyon dolar tutarında çeşitli materyal ve teçhizat yardımı gönderilmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin 5.000.000 doları aşan siparişleri arasında inşaat, madencilik ve nakil teçhizatı, elektrik âletleri, motorlar, türbinler, motorlu taşıt vasıtaları, eczacılık ve sanayide kullanılan kimyevî maddeler yer almıştır.⁵⁹³

1958 yılına gelindiğinde Türkiye 84. fasılda yer alan ürünlerin ithalatı için ABD'ye 26.629.656 lira ödeme yapmıştır. 1957 yılına nazaran 1958 yılında gerçekleştirilen ithalatla 18.833.927 lira değerinde bir düşüş yaşanmıştır.⁵⁹⁴

1958 yılında ABD'den buhar kazanları ve bunların aksamları, her türlü motor ve bunlara ait aksamlar, tulumbalar, elevatörler, yol silindirleri, sanayiye mahsus fırınlar, buzdolapları ve soğutucular, bulaşık makineleri, tartı alet ve cihazları, yangın söndürme cihazları, asansör aksamları; pasta, bisküvi, makarna, ekmek, konserve ve

⁵⁹¹ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve 1957 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat*, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1958, s. 328-331.

⁵⁹² İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve 1957 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat*, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1958, s. 311-357.

⁵⁹³ *Aydın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 282, 1-31 Mayıs 1957, s. 199.

⁵⁹⁴ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XLIV.

şekerleme yapımında kullanılan makineler; buldozer, ekskavatör, tohum ekme ve dikme makineleri, gübreleme makineleri, biçerdöverler, harman ve kalbur makineleri, yem kırma makinesi, çırçır makinesi, kuluçka makinesi, matbaacılık ve baskıda kullanılan makineler, dokuma tezgâhlarının aksam ve parçaları, çamaşır yıkama ve dikiş makineleri alınmıştır. Madencilik alanında kullanılan makineler, torna, matkap ve taşlama makineleri, beton karıştırma, taş kırma makineleri ve yedek parçaları diğer alımı yapılan makineler arasındadır.⁵⁹⁵

1959 yılında 84. fasıldan alınan makineler, ABD'den gerçekleştirilen ithalatta en fazla paya sahip olan grubu oluşturmuştur. 1959 yılında Türkiye makine ithalatı için ABD'ye 41.982.652 lira değerinde ödeme yapmıştır. 1958 yılına nazaran makine ithalinde 15.352.996 lira değerinde bir artış olmuştur.⁵⁹⁶

1959 senesinde ABD'den alınan ürünler, 1958 yılında ithalatı yapılan ürünler ile benzerlikler göstermektedir. 1959 yılında ABD'den buhar kazanları ve bunların aksamları, buhar jeneratörleri için yardımcı cihazlar ve bunların aksam ve parçaları, uçak motorları, dizel ve yarı dizel motorlar, benzin ile çalışan motorlar ve bunların aksam ve parçaları, makine ile çalışan yol silindirleri, tulumbalar, elevatörler, hava ve vakum tulumbaları, vantilatör ve benzerleri, hava ısıtıcı ve soğutucu makineler ve klima tesisatları, sanayiye mahsus fırınlar, buz dolapları, pastörize ve sterilize etme amaçlı kullanılan makineler, bulaşık makinesi, tartı aletleri, yangın söndürme cihazları, asansör ve bunların aksam ve parçaları, buldozerler, eskavatörler, tohum ekme ve dikme makineleri, kuluçka makineleri ve parçaları, değirmencilikte kullanılan makineler, ekmek, bisküvi, makarna, konserve, şekerleme ve pastacılıkta kullanılan makineler, matbaa ve basım makineleri ve bunların parçaları ithal edilmiştir. Ayrıca dokumacılıkta kullanılan makine ve tezgâhlar ile bunların aksam ve parçaları, çamaşır yıkama makineleri, dikiş makineleri, deri ve kösele işletmelerinde kullanılan makineler, çelik fabrikalarında ve maden işletmelerinde kullanılan makineler, torna

⁵⁹⁵ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve 1958 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1959, s. 287-332.

⁵⁹⁶ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Güven Matbaası, (Yayın yeri ve yılı belirtilmemiş), s. XLIX.

makine ve tezgâhları, taşlama makineleri, freze ve matkap makineleri ABD’den satın alınmıştır.⁵⁹⁷

28 Ocak 1959 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti, Tuzla’da yaptırılacak bir göçmen kabul merkezi ile Orta Anadolu ve Muş Ovası’nda kurulacak yüzer evlik örnek köyün inşası için gerekli olan makine, alet edevat ve teçhizatın ABD ve Avrupa Tediye Anlaşması’na (E.P.U.) dâhil ülkelerden araya komisyoncu sokmadan direkt firmalardan alınmasına karar vermiştir.⁵⁹⁸

1960 yılında Ocak-Ağustos aylarında ABD’den en fazla ithal edilen ürün grupları içinde “kazanlar, makineler ve bunların aksamaları” yerini almıştır. 1960 senesi Ocak-Ağustos aylarında, bu gruptaki ürünlerin ithalatı için ABD’ye toplamda 43.168.930 lira değerinde ödeme yapılmıştır.⁵⁹⁹

1960 senesinde, Ocak-Ağustos aylarında ABD’den bu gruptaki ithal edilen ürünlere bakılacak olursa şu şekildedir: Jeneratörleri için yardımcı cihazlar ve bunların aksamaları, gazojen jeneratörleri, buhar makineleri ithal edilmiştir. Yine uçak motorları, dizel ve yarı dizel motorlar, benzin motorları, bu motorların aksam ve parçaları alınmıştır. Bunlardan başka yol silindirleri, tulumbalar, motopomplar, vantilatör ve benzerleri, soğutucu ve klima tesisatı, yangın söndürme cihazları, asansör ve benzerleri ithal edilmiştir. Buzdolapları, bunların parçaları, pastörize ve sterilize işleminde kullanılan makineler, bulaşık makineleri, terazi ve el kantarları alınmıştır. Toprağın kazılmasında, delinmesinde ve tahliyesinde kullanılan makineler; buldozer, raspalar, ekskavatörler, kömür tabakasını parçalayan makineler en fazla ABD’den ithal edilmiştir. Toprağı hazırlamak, işlemek ve ekmek için kullanılan makineler; toprak sürenler, tezek kıranlar, çapalayan ve tasfiye eden makineler, tohum eken ve dikenler, pulluk uç demirleri, biçerdöverler ithal edilmiştir. Bu makinelerin aksam ve parçaları, kuluçka makineleri ithal edilenler arasındadır. Bunların yanı sıra değirmencilikte kullanılan makineler, bunların aksam ve parçaları, kitap ciltleme de kullanılan makineler, kâğıt ve mukavvayı işleyen makineler, örme tezgâhları, dikiş

⁵⁹⁷ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 ve 1959 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat*, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1960, s. 318-371.

⁵⁹⁸ BCA, 30.18.1.2/151.72.9/5.237, s. 1.

⁵⁹⁹ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XXXII-XXXIII.

makineleri, çamaşır yıkama makineleri ithal edilmiştir. Ayrıca, torna makine ve tezgâhları, testere makineleri, maden işletmelerinde kullanılan makine ve cihazların parça ve aksamları, kaynak yapma ve kesmeye yarayan makineler, cam imalatında kullanılan makineler ithal edilmiştir. Bunlardan başka beton karıştırma makineleri ve taş kırma makineleri en fazla ABD’den ithal edilmiştir. İthal edilenler arasında yazı makineleri ve hesap makineleri de yer almıştır.⁶⁰⁰

1960 yılının Eylül-Aralık aylarında ise ABD’den en fazla ithalatı yapılan ürün grubu kazanlar, makineler ve bunların aksamaları oluşturmuştur. Bu gruptaki ürünlerin ithalatına karşılık ABD’ye toplamda 84.365.440 lira değerinde ödeme yapılmıştır.⁶⁰¹

1960 yılında ABD’den ithalatı gerçekleştirilen makine gurubuna ait ürünler, önceki yıllarda alımı yapılan ürünlerle benzerlikler göstermektedir. Bu çerçeve de ABD’den buhar kazanları, gazojen jeneratörleri, dizel ve yarı dizel motorlar, yol silindirleri, tulumbarlar, motopomplar, vantilatörler, soğutucular ve klima tesisatları, bunlardan başka buz dolapları, pastörize ve sterilize etmede kullanılan makineler, bulaşık makineleri, basküller, yangın söndürme cihazları, asansör ve aksamaları, buldozerler, raspalar, ekskavatörler, pulluk uç demirleri, biçerler, balya makineleri, ot biçme makineleri, ekmek, makarna, pasta, bisküvi, konserve, şekerleme ve çikolata yapımında kullanılan makineler, matbaa ve basım makineleri, iplik eğirme ve bükme makineleri, dikiş makineleri, deri ve kösele işlerinde kullanılan makineler, freze makineleri, torna makine ve tezgâhları, matkap makineleri, testere makineleri, kaynak makineleri, yazı ve hesap makineleri, taş kırma ve beton karıştırma makineleri ithal edilmiştir.⁶⁰²

Aşağıdaki tabloda 1950-1960 yıllarında ABD’den yapılan makine ithalatına ait sayısal veriler gösterilmiştir.⁶⁰³

⁶⁰⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve 1960 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1961, s. 252-296.

⁶⁰¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XXXII-XXXIII.

⁶⁰² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve 1960 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1961, s. 252-296.

⁶⁰³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXXVI, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXXVI, İGM **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXXVII, İGM, **Dış Ticaret**

Tablo 3.2 1950-1960 yıllarında ABD’den yapılan makine ithalatına ait miktar ve değer verileri

Yıllar	Miktar (Ton)	Değer (Bin Lira)
1950	34.886	92.290
1951	8.737	35.638
1952	15.837	48.528
1953	15.693	58.842
1954	20.204	83.353
1955	17.399	75.833
1956	9.635	50.138
1957	7.733	45.464
1958	4.104	26.630
1959	7.185	41.983
1960	11.832	127,535

Yukarıdaki tablo incelendiğinde DP’nin iktidara geldiği 1950 yılında ABD’den büyük oranda makine ithal edildiği görülmektedir. 1950 yılından 1954 yılına kadar ABD’den makine ithalinde bir durgunluk yaşanmış, değer ve miktar bazında ithalat 1954 yılından itibaren yeniden yükselişe geçmiştir. 1955-1960 yılları arasında makine ithalatında yeniden düşüş yaşanmıştır. Değer bakımından en fazla ithalat 1960 yılında gerçekleştirilmiştir.

3.2 Hububat ve Hububat Ürünleri

Hububat kelimesi buğday, pirinç, mısır, arpa, çavdar, yulaf, kaplıca, darı, kuş yemi, mahlût⁶⁰⁴ gibi taneli bitkiler ve bu bitkilerin tohumuna verilen isimdir. Bu bitkilerin

Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara, (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XLI, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1955, s. XLIII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), 1955, s. XLII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XLIV, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XLIV, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XLIV, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Güven Matbaası, (Yayın yılı ve yeri belirtilmemiş) s. XLIX, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XXXIII.

⁶⁰⁴ Karışık anlamına gelen mahlût kelimesi gıda sektöründe benzer ürünlerin kendi içinde karıştırılmasını ifade eder. Kelime bu anlamıyla tağış kelimesiyle de yakından ilgilidir. Örneğin zeytinyağı içerisinde pamuk yağı

hepsi buğdaygiller familyası içinde yer almaktadır. Hububat ürünleri hem insanların beslenmesinde hem de hayvanlar için yem olarak kullanılmaktadır.⁶⁰⁵ Hububat ürünleri arasında miktar ve ekonomik kıymet itibarıyla ilk başta buğday yer almaktadır. Bu ürünün Türkiye’de diğer tarım mahsullerinden daha çok yetiştirilmesinde iklim şartları, uygulanan tarım tekniği ve ekonomideki yeri etkili olmuştur.⁶⁰⁶ Buğday tanesi uygun besleme değeri, saklama ve işlenmesindeki kolaylıklar nedeniyle genellikle temel besin olarak kullanılmaktadır. Buğday, en başta unlu mamuller olmak üzere birçok gıda alanında kullanılmaktadır.⁶⁰⁷

Hububatın üretimi ve temin edilmesi, tarih boyunca daima bütün toplumlarda ve devletlerde önemli bir konu olmuştur. Genellikle tarıma dayalı ekonomilerde hububatın üretimi ve ticareti, hayati bir mesele olarak ilk sırada yer almıştır.⁶⁰⁸ Osmanlı Devleti Dönemi’nde de hububatın önemi kavranmış ve vilayetlerde ekili alanların üçte ikisi ya da tamamına yakın kısmına tahıl ekilmiştir. Ekilen ürünler arasında en çok ekimi yapılan tahıl, buğday olmuştur. Buğdaydan sonra Anadolu’da çoğunlukla arpa, Rumeli’de ise mısır ekilmiştir.⁶⁰⁹ Osmanlı Devleti’nde hububat ekilecek toprakların verimlilik ölçeğine göre tespit edilmesi ve bu toprakların çiftçiye dağıtılması, en önemli meselelerden birisi olmuştur. Osmanlı Devleti’nde hububat üretiminin düzenli bir şekilde devam etmesi, devletin aldığı kesin kararlar ve devamlı yapılan denetimlerle mümkün olmuştur.⁶¹⁰

Cumhuriyet’in ilanından sonra ülke kaynakları üretime dâhil edilmek istenilmiş ve iktisadî büyümenin tarım sektörü vasıtasıyla gerçekleştirileceğine inanılmıştı. Dünyayı etkisi altında bırakan 1929 Buhranı yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ni de olumsuz anlamda etkilemiş, fiyatlarda dünya ile birlikte eş zamanlı hızlı bir düşüş

karıştırılması gibi. Bkz. Oya Gözel- Durmaz, “Osmanlı’da Gıda Güvenliği: Halk Sağlığı ve Uluslararası Ticaret Kışkacında Mahlûl Zeytinyağları Meselesi”, **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt: 54 Sayı: 54, 2019, s. 277-306.

⁶⁰⁵ İlker Yiğit, Cennet Yücedağ, “XIX. Yüzyıl Anadolu’sunda Tarımsal Ürün Çeşitliliği”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, Cilt: XXV, Sayı: 43, 2020, s. 215.

⁶⁰⁶ Nadir Yurtoğlu, “Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)”, **Hacettepe Üniversitesi**, Doktora Tezi, Ankara 2014, s. 179.

⁶⁰⁷ T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, **Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü, Hububat Hastalık ve Zararlıları ile Mücadele**, Eğitim Yayın ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı Matbaası, Ankara 2016, s. 9.

⁶⁰⁸ Mehtap Özdeğer, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Hububat Üretimine Devletin Himaye Edici Müdahalesi (16. Yüzyıl arşiv kaynaklarına göre)”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 15, Sayı: 1, 2011, s. 25.

⁶⁰⁹ Gülşah Kaya, “Osmanlı Devleti-Amerika Birleşik Devletleri Ticari İlişkileri (Zirai Ürünler, 1850-1917)”, **Kastamonu Üniversitesi**, Doktora Tezi, Kastamonu, 2023, s.108-109.

⁶¹⁰ Bkz. Özdeğer, *a.g.m.*, s. 28-45.

yaşanmıştır. Yaşanan ekonomik Buhran, tarımsal üretimin %85'ini kısmını oluşturan tahıl üretimini ve geçimini tarımdan kazanan halkın %80'ini olumsuz etkilemişti. Bu çerçevede yeni bir iktisadi model aranmaya başlanmış ve 1931'de Devletçilik ilkesi CHP'nin parti programına dâhil edilmiştir.⁶¹¹ Ülkenin iklim ve toprak yapısına uygun olarak hububat, tütün, afyon, pamuk ve çay gibi ürünlerin üretimi arttırılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede çiftçi ziraî üretimde bilgilendirilmiş, makineli tarıma geçilmeye çalışılmış ve topraksız çiftçiye toprak dağılmıştır. Bu dönemde 3 milyon çiftçi ailesine yaklaşık 400.000 pulluk dağıtılmış, büyük gayretler sonrasında ülkedeki traktör sayısı 6.000'lere çıkarılmıştır. 1926 yılında 11 milyon hektar olan ekilebilir arazi miktarı, 1950 yılında 15 milyon hektara çıkarılmıştır.⁶¹²

1950 yılında DP'nin iktidara gelmesinden sonra Başbakan Adnan Menderes, iktidarının ilk hükümet programında tarım konusuna da temas etmiş ve konuşmasında nüfusun yaklaşık yüzde sekseninin ziraatla uğraştığına, Türkiye'de ziraatın millî ekonomi ve ticaretin temel kaynağını oluşturduğuna vurgu yapmıştır. Menderes'e göre mevcut tarım sistemi, "karasaban ve kağının mahkûmu" olmuştur.⁶¹³ Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise 1 Kasım 1950'de Meclis açılış konuşmasında tarım ve ziraat konusunda şu ifadelerle yer vermiştir: "Millî ekonomimizin temeli ziraattır. Şu hâlde elimizdeki kudret ve imkânları ziraat mensupları arkadaşlarımı yeni bir hız ve yeni bir gayret hamlesiyle netice almağa davet ve kendilerine başarılar dilemek olacaktır".⁶¹⁴

Cumhuriyet'in ilk yıllarında sanayi politikalarına ağırlık verilmiş, bu sebeple tarım alanındaki gelişme düşük kalmıştır. DP Dönemi'nde ise "tarımsal kalkınma", Hükümet'in önem verdiği alanlardan birisi olmuştur. Bu dönemde tarım alanları arttırılmış, tarım sektörünün pazar ekonomisine daha büyük oranda açılımının sağlanması hedeflenmiştir. Bu çerçevede sulama, kimyevî gübre, bağcılık, meyvecilik, hayvancılık, ziraî öğretim ve bakım işlerine öncelik verilmiştir.⁶¹⁵ Ayrıca makineli üretime geçilmiş, destekleme politikaları sonrasında tarımda üretim artmıştır.

⁶¹¹ Güler Ünlü, "Olağanüstü Koşullarda Tahıl Yönetimi: Milli Korunma Kanunu Üzerinden Kısa bir Değerlendirme" **Memleket Siyaset Yönetim**, Cilt: 17, Sayı: 38, 2022, s. 405.

⁶¹² Mehmet Evsile, "Cumhuriyet Dönemi'nde Ziraat ve Hayvancılık Alanında Meydana Gelen Gelişmeler (1923-1950)", **Kesit Akademisi Dergisi**, Sayı: 14, 2018, s. 27.

⁶¹³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 1, Birleşim: 3, 29 Mayıs 1950, s. 28.

⁶¹⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 3, Birleşim: 1, 1 Ekim 1950, s. 6.

⁶¹⁵ Zahide Sungur, "Demokrat Parti Dönemi'nde (1950-1960) Tarım Politikaları ve Etkileri", **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 14, 2016, s. 9.

Hükümet tarımla uğraşan kesime kolay ve düşük faizli krediler sağlamış; ayrıca hububat başta olmak üzere bazı ürünlerde, destekleme fiyat politikaları uygulanmıştır ve özellikle hububattaki destekleme oldukça yüksek oranda yapılmıştır.⁶¹⁶

Hububat ve hububat ürünleri, DP döneminde ABD ile yapılan ticarete öne çıkan bir grup olmuştur. 1950 yılına ait Dış Ticaret Yıllık İstatistik Raporlarında hububat ve hububat ürünleri, 17. fasılda “Zehair, hububat ve bunların müstahsalâtı” başlığı altında yer almıştır.⁶¹⁷ Türkiye genelde 17. Fasil kapsamında dışarıdan buğday, arpa, pirinç, bakla, un çeşitleri, nişasta, kepek, kola, tapiyoka,⁶¹⁸ ırmık, bitkisel mayalar, bira mayası ve dekstrin⁶¹⁹ ithaline gitmiştir.⁶²⁰

1950 yılında Türkiye’de 4.477.000 hektarlık alana buğday ekilmiş ve 3.871.926 ton buğday elde edilmiştir. Yine aynı yıl 487.000 hektar çavdar ekilmiş ve 442.879 ton ürün alınmıştır.⁶²¹ Ekili alanlardan elde edilen buğday ihtiyacı karşılamamış, dışarıdan ithal edilme ihtiyacı duyulmuştur. 1950 yılında Türkiye dışarıdan toplamda 57.715 lira değerinde ve 224.631 ton miktarında hububat ve hububat ürünleri ithal etmiştir. Toplam hububat ithalinde ABD, 111.262 ton ve 31.247 lira değer ile ilk sırada; 56.710 ton ve 13.287 lira değer ile Suriye ise ikinci sırada yer almıştır.⁶²²

Türkiye’nin 1950 yılında ABD’den yaptığı ithalatta değer bakımından ilk sırayı makineler, ikinci sırayı ise hububat ve hububat ürünleri almıştır.⁶²³ 1950 yılında ABD’den hububat ve hububat ürünleri grubunda en fazla alımı yapılan ürün, buğday olmuştur. Sert buğday alımında ABD ilk sırada, yumuşak buğday alımında ise

⁶¹⁶ Suat Oktar, Arzu Varlı, “Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikaları”, **Marmara Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 28, Sayı: 1, 2010, s. 14.

⁶¹⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltvi, Ankara, 1950, s.16.

⁶¹⁸ Tapiyoka Güney Amerika orijinli bir bitkidir. Kök kısmının bir parçası ve yaprakları, yem kaynağı olarak kullanılmakta olup, Afrika, Güney ve Kuzey Amerika, Hindistan ile Güneydoğu Asya gibi ülkelerde başlıca üründür. Bkz. Tugay Ayaşan, “Hayvan Beslemede Cassava ve Ürünlerinin Kullanımı”, **GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 1, 2010, s. 73-83.

⁶¹⁹ Dekstrinler nişastanın asit veya enzimlerle glikoz ve maltoza hidrolizi sırasında oluşan ara maddelerdir (Büyük moleküllerin su kullanılarak küçük moleküllere ayrıldığı kimyasal tepkimelere hidroliz denir). Beyaz, tatsız ve kokusuzdurlar. Suda çözünürler, alkolde çözünmezler. Bkz. **Gıda Teknolojisi (Karbonhidratların Özellikleri)**, T.C Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2013, s. 41.

⁶²⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltvi, Ankara 1950, s. 16-17.

⁶²¹ BCA, 30.1.0.0/80.508.7/E12, s. 2.

⁶²² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXIV.

⁶²³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 127-140.

Suriye’den sonra ikinci sırada yer almıştır.⁶²⁴ 26 Ocak 1950 tarihli Ulus gazetesinde Ticaret Bakanı Zühtü Hilmi Velibeye’nin konuşmasına yer verilen bir haberdan, Marshall yardımları çerçevesinde ABD’den 148.000 ton buğday alındığı ve ihtiyaç duyulduğunda buğday ithalatına devam edileceği, bunun sonucunda buğday fiyatlarının düşeceği bilgisine erişilmektedir.⁶²⁵ Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal ise bütçe konuşmasında, 1949 yılının özellikle hububat açısından talihsiz bir yıl olduğunu ve buğday ithal edilmek zorunda kalındığını; bununla birlikte pamuk, tütün, yağlı tohumlar ve her türlü meyve satışlarının memnuniyet verici olduğunu belirtmiştir.⁶²⁶ 25 Ocak 1950 tarihli meclis toplantısında Ticaret ve Ekonomi Bakanı Vedat Dicleli buğday ithalatı hakkında şu açıklamayı yapmıştır:⁶²⁷

Şimdiye kadar siparişe bağlanmış olup kısmen gelmiş, kısmen yolda veya teslim edilmek üzere bulunan buğday miktarı 318.000 tondur. Kanada’dan 120.000 ton buğday ithal edilmiştir. Bedeli 10.453.000 dolar tutmaktadır. Bunun mühim kısmı tütün ve sair ihracat gelirleriyle yani normal ticari dövizlerimizle kapatılma yoluna gidilmiştir. Bundan, başka tenzili gereken 35 milyon liralık tiraj hakkı vardır. Amerika’dan sağladığımız bu yardım ithalatımızda yer almıştır. Hâlbuki haddizatında bedeli ödenecek bir ithal malı değildir.

Nihayet bu senenin hususiyetleri karşısında getirilmesinde zaruret mütalâa edecek olursak geriye normal olarak 22 milyonluk bir açık kalır. Bu itibarla dış ticaretimizde, rakamlara ve istatistiklere dayanarak ileri sürebileceğimiz durum şudur:

İhracatımız ilerlemekte, ithalatımız inkişaf etmektedir. Memlekette bir mahrumiyet politikası takibine gitmeyerek harp içerisinde tazyik edilmiş olan müstehlik ihtiyaçlarını karşılamak için ithalatımızı artırmak ve ihracatımızı da o nispette inkişaf ettirmek yolundayız, ticaret muvazenemizdeki açık da azalmaktadır.

1950 yılında ABD’den buğdaydan başka un ithalatı da yapılmıştır. 1950 yılında ABD’den yapılan un ithalatı yaklaşık 19.025.546 kilo olmuştur.⁶²⁸

1951 yılında hububat konusu Hükümet’in dikkatle üzerinde durduğu konulardan biri olmaya devam etmiştir. Adnan Menderes II. Hükümet Programı’nda tarım alet ve araçları, hastalık ve böceklerle mücadele ve tohum ıslahı konusunda belirlenen çözüm yollarının uygulamaya konulduğunu ifade etmiştir.⁶²⁹ Uygulamaya konulan bu çözüm yolları özellikle hububat ekimini ve üretimini olumlu anlamda etkilemiştir. Bu sebeple

⁶²⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1950, s. 16.

⁶²⁵ **Ulus**, 26 Ocak 1950, s. 5.

⁶²⁶ **Ulus**, 14 Şubat 1950, s. 5.

⁶²⁷ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı 194, 1-31 Ocak 1950, s. 53-54.

⁶²⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1950, s.16.

⁶²⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 9, Cilt: 6, Birleşim: 58, Toplantı: 1, 30 Mart 1951, s. 64.

1951 yılında ABD’den gerçekleştirilen buğday ithalatı düşük kalmıştır. 1951 yılında Türkiye dışarıdan toplamda 113.399 ton miktarında ve 34.132 bin lira değerinde hububat ve hububat ürünü ithal etmiştir. Toplam buğday ithalatında ABD, 70.489 ton ve 20.220 lira değer ile ilk sırada yer almıştır. Hububat ithalatında ikinci sırada Kanada yer almış ve bunun karşılığında Kanada’ya 3.459 lira ödeme yapılmıştır.⁶³⁰ 1951 yılında ABD’den en fazla ithali yapılan ürünler arasında hububatlar, makineler ve kara nakil vasıtalarından sonra üçüncü sırada gelmiştir.⁶³¹

1951 yılında sert buğday alımında ABD, 17.796.470 lira değer ile ilk sırada yer almıştır. Yine mısır ithali de en fazla, ABD’den gerçekleştirilmiştir.⁶³² İcra Vekilleri Heyeti 8 Mart 1951 tarihli toplantısında 100.000 ton buğday ile 25.000 ton mısırın anlaşmalı olan devletlerden serbest döviz usulü veya ürün mübadelesi yöntemi ile alınmasına karar vermiştir.⁶³³ Daha sonra Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının teklifi ile bu miktar buğdayda 100.000 tona çıkarılmıştır.⁶³⁴

1952 yılında Türkiye dışarıdan toplamda 1.933 ton ve 1.254 lira değerinde hububat ve hububat ürünü ithal etmiştir. 1952 yılında hububat ithalatında 685 bin lira değer ile İtalya ilk sırada yer alırken ABD, 341 bin lira değer ile ikinci sırada yer almıştır.⁶³⁵ 1952 yılında ABD’den yapılan hububat ithali; makineler, yakıtlar ve madeni yağlar, demir-çelik ürünleri ve kara nakil vasıtalarına göre daha düşük seviyede kalmıştır.⁶³⁶ 1952 yılında hava şartları uygun seyretmiş ve hasat verimli geçmiştir. Bu sebeple 1952 yılında Türkiye’nin ihracatında hububat ürünleri % 26 değer ile ilk sırada yer almıştır.⁶³⁷ Nitekim 1952 yılında 800.000 ton hububatın ihraç edilmesi düşünülmüş, buna 1951 yılından elde kalan hububatta da ilave edilmiştir. Bu çerçevede Pakistan’a 400.000 ton, Brezilya’ya ise 100.000 ton buğday ihracı için bahse konu olan

⁶³⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXIII- XXIV.

⁶³¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. 138-145.

⁶³² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve 1951 Aralık Ayı Kısım:1 Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 18.

⁶³³ BCA, 30.18.1.2/125.19.1/76.1838, s. 1.

⁶³⁴ BCA, 30.18.1.2/126.44.12/76.1838, s.1.

⁶³⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXIV- XXV.

⁶³⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. 136-143.

⁶³⁷ Yurtoğlu, *a.g.t.*, s. 157.

devletlerle görüşmelere başlanmıştır.⁶³⁸ Türkiye için en büyük risk ise ABD, Kanada ve Arjantin'in elinde hâlâ ihraç edilmeyi bekleyen buğdaylarının olmasıydı.⁶³⁹ Bu durum Türkiye'nin tahıl fazlalarını pazarlamak için piyasanın dışında fiyatlandırılma eğilimine sokmuştur.⁶⁴⁰

Türkiye'de hububat ürünlerinin miktarındaki artışın bir diğer sebebi, ekilebilir alanlarda yaşanan artış olmuştur. 1946-1950 yıllarında buğday ekiminde kullanılan alan 4.206.000 hektar iken, 1951-1952 yıllarında bu miktar 5.400.000 hektara yükselmiştir.⁶⁴¹ Ekilebilir alanların artışı çayırlar, meralar, otlaklar ve ormanların aleyhine bir gelişme göstermiştir.⁶⁴² Nitekim meraların tarım alanı olarak kullanılması, Anadolu'da hayvancılığı olumsuz etkilemiştir.⁶⁴³

Hububat üretimindeki artışın bir diğer sebebi ise makineli tarıma geçişte yaşanan gelişmedir. Gerek Marshall Planı gerekse hükümetin çiftçiye sağladığı krediler sonrasında ziraî alanda makine ve teçhizatla büyük artışlar yaşanmış, böylece hububat üretiminde bol verim alınmaya başlanmıştır.⁶⁴⁴ Aşağıdaki tabloda 1948 ve 1952 yıllarında Türkiye'nin tarım alanında sahip olduğu makine ve her türlü alet-edevatın miktarı karşılaştırmalı olarak verilmiştir:⁶⁴⁵

⁶³⁸ BCA, 30.1.0.0/76.480.9/E9, s. 1-3.

⁶³⁹ BCA, 30.1.0.0/98.606.9/F4, s. 3.

⁶⁴⁰ NARA, Foreign Service, 29 April 1953, No: 701, s. 31.

⁶⁴¹ 1952 yılı itibarıyla Türkiye'de ürünlere göre ekilebilir alan miktarı şu şekildedir: Buğday 5.450.000 hektar, arpa 2.300.000 hektar, çavdar: 587.000 hektar, yulaf: 360.000 hektar, kaplıca 133.000 hektar, mısır 640.000 hektar, darı 76.000 hektar, pirinç 50.000 hektar, kuşyemi 9.500 hektar, mahlût: 305.000 hektar. Bkz. BCA, 30.1.0.0/80.508.14/E12, s. 3.

⁶⁴² Gülten Ö. Kazgan, "Hububat Politikamız ve Milli Ekonomimiz Üzerine Tesirler", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 14, Sayı: 1-4, 1952, s. 168.

⁶⁴³ Oktar, Varlı, a.g.m, s. 12.

⁶⁴⁴ Kazgan, a.g.m, s. 168-169.

⁶⁴⁵ Kazgan, a.g.m, s. 170.

Tablo 3.3 1948 yılından 1952 yılına gelindiğinde tarım alanındaki makinelerin sayısına dair veriler

	1948 (Adet)	1952 (Adet)
Her Türlü Pulluklar	711.258	853.846
Traktöre Mahsus Pulluklar	3.329	30.766
Çapa makineleri, Kültivatör, vs	16.770	12.990
Tohum Eken Makineler	14.796	30.203
Orak Makineleri	16.248	22.033
Biçer Döver Makineleri	994	3.222
Harman Makineleri	1.391	959
Çayır Makineleri	1.846	4.583
Mısır Taneleme ve Kırma Makineleri	3.457	3.162
Balya makineleri	735	435
Tımaz Makinesi, Triyör ve Selektör	13.829	16.420
Traktörler	1.750	31.415

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere DP'nin iktidar olmasıyla birlikte traktörden pulluğa, orak makinelerinden çayır makinelerine kadar birçok ziraat makinesi, alet ve edevatın sayısında önemli artışlar kaydedilmiştir. Şüphesiz bu durum da hububat yetiştiriciliğini olumlu anlamda etkilemiştir.

Hububat üretimindeki artışa rağmen 1952 yılında ABD'den 325.000 lira değerinde sert buğday, 15.000 lira değerinde mısır ithal edilmiştir.⁶⁴⁶

1953 yılında Türkiye toplamda 1.434 ton ve 1.096 bin lira değerinde hububat ve hububat ürünü ithal etmiştir. En fazla hububat ithalatı yapılan ülkeler sırasıyla İtalya, Hollanda, Batı Almanya, Polonya ve ABD olmuştur. 1953 yılında ABD'den 34 ton miktarında ve 34.000 lira kıymetinde hububat ürünü ithal edilmiştir.⁶⁴⁷ Bu değer ile ABD'den ithal edilen hububat miktarı; değer bakımından makine, madeni yağlar ve yakıtlar, demir-çelik ürünleri ve kara nakil vasıtalarına göre düşük kalmıştır.⁶⁴⁸ 1953 yılında ABD'den 32.768 lira değerinde ve 33.426 kilo miktarında mısır ithal

⁶⁴⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve 1952 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1953, s. 17-18.

⁶⁴⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXVII.

⁶⁴⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 139-151.

edilmiştir. Yine 200 lira değerinde hububat unu ile 18 lira değerinde bitkisel maya diğer ithal edilen ürünler arasında yer almıştır.⁶⁴⁹

1954 yılından itibaren bir taraftan Kore Savaşı'nın ortaya çıkardığı uygun dış koşulların ortadan kalkması, diğer yandan hammadde talebinin fiyatları düşürmesi, ABD başta olmak üzere birçok ülkede ekonomide durgunluklar meydana getirmiştir. Bu sebepler 1954 yılından itibaren Türk ekonomisini de olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır.⁶⁵⁰ 1954 yılında Türk lirasının değeri altın ve döviz karşısında gerilemeye devam etmiş, Türk parasının geleceğine dair güvensizlik ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan 1954 yılında ortaya çıkan düşük tahıl hasadı, Türkiye'yi ABD'den buğday ithal etmeye yöneltmiştir. Bu dönemde Hükümet'in döviz tahsisinde yaşadığı uzun süreli gecikmeler, Türk lirasının gelecek birkaç yıl boyunca toparlanmasının pek mümkün olamayacağı kanaatini kuvvetlendirmiştir. Diğer taraftan nihaî bir devalüasyona olan inanç, bu dönemde iş dünyasını günlük olarak ilgilendiren bir konu hâline gelmiştir.⁶⁵¹

1954 yılında hava şartlarının olumsuz seyretmesinden dolayı ekim işleri, 1953 yılına göre %5 eksik yapılmıştır. Diğer taraftan Orta Anadolu'da yağışların genellikle kar şeklinde olması ve ilkbahar yağışlarının beklenen oranda gerçekleşmemesi, 1954 yılı hububat mahsulünün 1953 yılına nazaran %20-25 daha az olacağı kanaatini ortaya çıkarmıştır.⁶⁵² Nitekim 1954 yılında hububat üretiminde beklentinin üzerinde % 63 oranında bir verim kaybı yaşanmış ve hektar başına düşen üretim randımanı 122.765 kiloya kadar gerilemiştir.⁶⁵³

1954 yılında da Hükümet'in hububat destekleme politikaları devam etmiştir. Adnan Menderes, 24 Mayıs 1954 tarihinde TBMM'de Üçüncü Hükümet Programı'nı açıklarken tarım ürünlerinin fiyatlandırılması hakkında, tarımın gelişmesinin elverişli bir fiyat politikasının uygulamasına bağlı olduğunu, buğday fiyatlarını düşürmeme noktasında kararlı olduklarını dile getirmiştir.⁶⁵⁴ Hükümetin almış olduğu tedbirlere

⁶⁴⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve 1953 Aralık Ayı Kısım:1 Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Biricik Matbaası, Ankara 1953, s. 20-21.

⁶⁵⁰ Yurtoğlu, *a.g.t.*, s. 164.

⁶⁵¹ NARA, Foreign Service, 10 December 1954, No: 246, s. 1.

⁶⁵² BCA, 30.1.0.0/80.509.3/E12, s. 2.

⁶⁵³ Yurtoğlu, *a.g.t.*, s. 121-122.

⁶⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 1, Birleşim: 3, Toplantı: F, 24. Mayıs, 1954, s. 3.

rağmen üretim ülke ihtiyacını karşılayamamış, bu sebeple hububat ithal edilmeye başlanmıştır.⁶⁵⁵ 1954 yılında Türkiye toplamda 1.286 ton ve 738 bin lira değerinde hububat ve hububat ürünü ithal etmiştir. Hububatın en fazla ithal edildiği ülkeler İtalya, Polonya ve Hollanda olmuştur.⁶⁵⁶ 1954 yılında ABD’den hububat ve hububat ürünlerinden sadece 233 kilo ve 452 lira değerinde ithalat yapılmıştır.⁶⁵⁷ 1954 yılında ABD’den en çok ithal edilen ürün grubunu, 1953 yılında olduğu gibi makineler, demir-çelik ürünleri, madeni yağlar ve yakıtlar ve kara nakil vasıtaları oluşturmuştur.⁶⁵⁸

Türkiye’de 1949 yılında ekmeklik hububat tüketimi 520.000 ton iken bu rakam 1955 yılına gelindiğinde 784.000 tona yükselmiştir. Eğer hububat üretimi artmamış olsaydı, tüketim miktarını karşılamak için 264.000 ton ekmeklik hububat ithal etmek zorunda kalınacak, bunun karşılığında ise 21.120.000 dolara eşdeğer olan 59.136.000 liralık bir döviz sarf edilecekti. Bu dönemde dünyanın en büyük hububat ihracatçıları Kanada, ABD ve Avustralya’ydi.⁶⁵⁹

1955 yılında Türkiye toplamda 385.630 ton ve 82.287 bin lira değerinde hububat ve hububat ürünü ithal etmiştir. 1954 yılında hububat ve hububat ürünlerinin en çok ithal edildiği ülke ABD olmuştur. 142 bin liralık değer ile Polonya ikinci sırada yer almıştır. 1955 yılında ABD’den toplam 82.135.563 lira değerinde hububat ithalatı yapılmıştır.⁶⁶⁰ 1955 yılında ABD’den yapılan makineler ve makine aksamaları ithalatı, değer bakımından hububat ürünlerinin gerisinde kalmıştır. ABD’den ithal edilen hububat ürünleri arasında ise yumuşak ve sert buğday, arpa, kara arpa ve yulaf bulunmaktadır. Toprak Mahsulleri Ofisi’nin 1 Haziran 1954 tarihinden 28 Şubat 1955 tarihine kadar üreticiden aldığı buğday miktarı 416.019 ton, çavdar 21.170 ton, mısır

⁶⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 14, Birleşim: 1, Toplantı: 3, 01 Kasım 1956, s. 8-9.

⁶⁵⁶ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1955, s. XXIX.

⁶⁵⁷ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1955, s. 144.

⁶⁵⁸ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1955, s. 143-155.

⁶⁵⁹ BCA, 30.1.0.0 /29.170.8 / A15, s. 4.

⁶⁶⁰ Hububat ve diğer maddelerin ithalatı konusunda ABD ile müzakere yapan heyete başkanlık yapan Melih Esenbel’in maaşına zam yapılması İcra Vekilleri Heyeti’nin 26 Temmuz 1955 tarihli toplantısında karar verilmiştir. Bkz. BCA, 30.18.1.2/140.71.8/118.1, s. 1.

27.780 ton, arpa 55.565 ton, yulaf ise 8.287 tondur. 24 Aralık 1954 tarihinden 28 Şubat 1955'e kadar ABD'den ithal edilen buğdayın miktarı ise 111.404 tondur.⁶⁶¹

1955 yılında ABD'den ithal edilen buğday peyderpey Türkiye'ye gelmeye başlamış, 1955 yılı Mart ayı itibariyle Trabzon şilebinin getirmiş olduğu 7.500 ton buğdayın tahliyesi gerçekleştirmiştir. Bu arada ABD Dış Faaliyetler İdaresi Türkiye'ye 4.480.000 dolar tutarında ekmeklik buğday satışına izin vermiştir. Toprak Mahsulleri Ofisinin 1 Haziran 1955 tarihinden 30 Haziran 1955 tarihine kadarki bir ay zarfında ABD'den ithal ettiği buğday miktarı ise 20.919 ton olarak gerçekleşmiştir.⁶⁶² Yine ABD'den ithal edilen buğdayın 353 bin tonluk kısmı 1955 yılı Temmuz ayına kadar Türkiye'ye gelmiştir. Bu miktarın 116 bin tonu tamamen Toprak Mahsulleri Ofisi İstanbul Bölge Müdürlüğünün araçlarıyla tahliye edilmiş ve 33 bin küsur dolarlık bir döviz tasarrufu sağlanmıştır.⁶⁶³

ABD'den yapılan hububat ithalatının yanı sıra hububatın muhafaza edilmesi konusunda da yardım alınmıştır. Milletlerarası İşbirliği İdaresi tarafından yapılan açıklamada 470 bin ton buğdayın saklanması için Türkiye'ye malî bakımdan yardımda bulunulacağı bildirilmiştir. Yine Milletlerarası İşbirliği İdaresi Türk Hükümeti adına buğday siloları inşa edecek olan New-York'taki Raymond Concrete Pile Şirketi'nin hesabına 4 milyon dolar yatırmaya hazır olduğunu açıklamıştır. Aynı açıklamada Türkiye'nin 69 muhtelif yerinde, 2 bin tondan 20 bin tona kadar buğday stoklayabilecek çelik siloların kurulacağı ifade edilmiştir. Türkiye'nin de siloların yapımı için kendi bütçesinden 6 milyon dolar harcaması planlanmıştır. Bu program gereğince, toplam 470 bin ton hububat alacak büyüklükte çelik silolar inşa edilecekti.⁶⁶⁴ Bu gelişmeler üzerine 1956 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi Umum Müdürlüğü, ilk aşamada ABD'den 240 bin ton kapasitede 60 çelik silo ve ayrıca Ex İmexport İmport Bankası kredisinden istifade

⁶⁶¹ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 256, 1-31 Mart 1955, s. 8.

⁶⁶² **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 260, 1-31 Temmuz 1955, s. 19.

⁶⁶³ Yine Nicolas Uaires Gemisi ile İstanbul'a gelen ve tahliyesi biten 10 bin tonluk hububat da İstanbul Bölge Müdürlüğü tarafından normalden 8 gün 11 saat 48 dakika önce boşaltılmış, bu partiden de 5 bin dolarlık tasarruf sağlanmıştır. ABD'li yetkililer işlemlerin 9 gün önce bitmesinden dolayı çok memnun kaldıklarını bildirmişler ve bu hıza başka ülke limanlarında rastlayamadıklarını ifade etmişlerdir. Bkz. **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 260, 1-31 Temmuz 1955, s. 19.

⁶⁶⁴ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 264, 1-30 Kasım 1955, s. 129.

ederek bu silolara ilaveten ikinci parti olarak 230 bin ton kapasite elik silo malzemesi satın almıştır.⁶⁶⁵

1956 yılında Türkiye'nin dış ticaretinde 77 fasıl olan ürün grubu, 99 fasıla çıkarılmıştır. Yapılan bu değışiklik sonucu daha önce 17. fasılda yer alan hububat ve hububat ürünleri, 1956 yılından itibaren 10. fasılda "hububat" başlığı altında verilmeye başlanmıştır.⁶⁶⁶ 1956 yılında Türkiye toplamda 198.840 ton ve 49.291 bin lira değeriinde hububat ithal etmiştir. 1956 yılında hububat ithali ABD ve İtalya'dan gerçekleştirilmiştir. ABD'den satın alınan hububat miktarı 194.908 ton ve 47.510 bin lira değeriinde olmuştur. Bu miktar ile ABD, Türkiye'nin hububat ithalinde ilk sırada yer almıştır.⁶⁶⁷ 1956 yılında ABD'den gerçekleştirilen hububat ithalatı, değeri bakımından makine ve makine aksamaları ithalatının gerisinde kalmıştır.⁶⁶⁸

1956 yılında sert ve yumuşak buğday ile mısır ithalatı ABD'den gerçekleştirilmiştir. Sadece sert buğday için ABD'ye 8.210.798 lira, ayıklanmış pirinç için ise 2.302.040 lira ödeme yapılmıştır.⁶⁶⁹

1956 yılında İktisat ve Ticaret Bakanlığı'nın teklifi ve İcra Vekilleri Heyeti'nin almış olduğı karar ile Toprak Mahsulleri Ofisinin hububat ithal edilmesine karar verilmiştir.⁶⁷⁰ Bu arada hububat ürünlerinin ihtiyaçları karşılayamaması, hayvancılığı da olumsuz etkilemiştir. Nitekim Ağrılı hayvan yetiştiricileri, 1955 yılının kurak geçmesinden dolayı yem stoğı yapılmadığını ve bu münasebetle hayvanların telef olduğı konusunda şikâyetlerini Ziraat Vekâletine bildirilmişlerdir.⁶⁷¹ Gelişmeler üzerine Türkiye ile ABD arasında karşılığı Türk lirası olarak ödenmek üzere 11.100.000 dolarlık ziraî mahsul satın alınması hakkında bir anlaşma yapılmıştır. Yapılan bu anlaşma, Hariciye Bakanlığı İktisadî İşbirliği Teşkilatı Genel Kâtibi Melih Esenbel ile ABD Maslahatgüzarı Foy D. Kohler tarafından imzalanmıştır. Bu

⁶⁶⁵ **Ayın Tarihi**, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 271, 1-30 Haziran 1956, s. 14.

⁶⁶⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1957, s. VI-VII.

⁶⁶⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XXVII.

⁶⁶⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. 153-169.

⁶⁶⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1957, s. 8-9.

⁶⁷⁰ BCA, 30.18.1.2/142.29.9/39.3, s. 1.

⁶⁷¹ BCA, 30.1.0.0/80.509.14/E12, s. 6.

Anlaşma, Türkiye ile ABD arasında 12 Mart 1956'da imzalanan ve Türkiye'nin 4 milyon dolar kıymetinde 10.000 ton pamuk yağı satın almasına imkân sağlayan esas anlaşmaya ilave olarak imza altına alınmıştır. Bu Anlaşma ile satın alınacak ürünler arasında 110.000 ton buğday, 5.000 ton mısır, 10.000 ton pirinç ve 5.000 ton don yağı bulunmaktadır.⁶⁷²

Toprak Mahsulleri Ofisi Umum Müdürü Feridun Üstün 1956 yılı Haziran ayında 1956-1957 yılı hububat alımıyla ilgili yaptığı bir basın toplantısında, üreticiden satın alınan ekmeklik yumuşak buğdayın ihtiyaçları karşılamamasından dolayı ithali yoluna gidileceğini, makarna ve bulgur imalinde kullanılan sert buğdayda ise üretim fazlası meydana geldiğini açıklamıştır. Üstün, açıklamasının devamında dünya piyasalarında yumuşak buğdaya nazaran 1,5 misli nispette yüksek fiyatı bulan sert buğdayın ihtiyaç fazlasının ihraç edilip⁶⁷³ sert buğdaya nazaran % 30 nispetinde daha ucuz olan yumuşak buğdayın ithal edilmek suretiyle ihtiyacın karşılanmasının düşünüldüğünü ifade etmiştir.⁶⁷⁴

Bu arada ABD Hükümeti tarafından hibe suretiyle Türkiye'ye verilmiş olan 70.000 ton buğdayın 18 bin tonluk üçüncü partisi, Amerikan bandıralı "Amerocean" şilebi ile Türkiye'ye getirilmiş ve Toprak Mahsulleri Ofisi İstanbul Bölge Müdürlüğü tarafından tahliye edilmiştir.⁶⁷⁵

Türkiye, Kore Savaşı'ndan sonra ağırlaşan ekonomik şartlar ve artan dış borçlar karşısında 1955 yılından itibaren ABD'den tarım ürünleri satın almak için ağır anlaşmalar imzalamak zorunda kalmıştır. Türk tarımının gelişmesini önleyici ve ABD tarım ürünlerine Türkiye'de daha geniş bir pazar açmaya yönelik⁶⁷⁶ anlaşmalardan bir tanesi, 12 Kasım 1956 tarihli "Ziraî Maddeler Ticaretinin Geliştirilmesi ve

⁶⁷² **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 270, 1-31 Mayıs 1956, s. 12.

⁶⁷³ İktisat ve Ticaret Bakanı Zeyyat Mandalıncı'nın 1956 yılı Haziran ayında yaptığı açıklamada dünya pazarlarında sert buğday, arpa ve yağlı tohumlar, en çok aranan ve en yüksek fiyatlı ürünler olmasından dolayı üreticinin gayret ve faaliyetlerine ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiş ve üretimin teşvik edilmesi için geçen sene üreticiye ödenmiş olunan kilo başına 3 kuruşluk primin 5 Haziran 1956 tarih ve k/1016 Sayılı Hükümet kararı ile 5 kuruşa yükseltildiğini ifade etmiştir. Ayrıca açıklamada 1956 senesinde, primli sert buğdayların 35, verimli yumuşak buğdayların 31, primsiz buğdayların 30, karışık buğdayın 29, Sina bölgesinde yetişen buğdayların 28, çavdarın 25, beyaz arpa ve beyaz yulafın 25, çakır arpa, siyah yulaf ve Sina bölgesi arpalarının 2.2 kuruştan satın alınacağı belirtilmiştir. Bkz. **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 271, 1-30 Haziran 1956, s. 26-27.

⁶⁷⁴ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 271, 1-30 Haziran 1956, s. 31-32.

⁶⁷⁵ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 271, 1-30 Haziran 1956, s. 28.

⁶⁷⁶ Haydar Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, Tekin Yayınevi, Ankara 1975, s. 54-55.

Yardımlaşma Hakkında Muaddel Amerikan I. Kısmı Gereğince Türkiye Cumhuriyeti ile ABD Hükümeti Arasında Münakit Ziraî Emtia Anlaşması”dır.⁶⁷⁷ Bu anlaşma ile ABD’nin yardım adı altında kendi ihtiyaç fazlası olan buğday, arpa, mısır, dondurulmuş et, konserve sığır eti, don yağ ve soya yağı gibi ürünleri Türkiye’ye satması karar altına alındı. Bu Anlaşma ile ABD, ayrıca Türkiye tarafından ihracı yapılacak ürünleri kontrol etme hakkını elde etmiş oluyordu. Türkiye ise aynı kategoride yer alan ürünleri, ABD’nin satışını gerçekleştirdiği ülkelere ihraç edemeyecekti.⁶⁷⁸ Türkiye elverişsiz iklim şartları göz önüne alındığında bu Anlaşma ile ABD’den karşılığı Türk lirası ile ödenmek üzere toplamda 85.000.000 dolar tutarında buğday, mısır, arpa, pirinç, pamuk yağı ve sığır don yağı satın alma imkânı elde etmiş olmaktaydı.⁶⁷⁹

1957 yılına gelindiğinde Türkiye toplamda 481.723 ton ve 113.496 lira değerinde hububat ithal etmiştir. Toplam hububat ithalatında ABD, 107.616.610 lira değerinde bir paya sahiptir.⁶⁸⁰ ABD’den 1957 yılında yapılan hububat ithalatında, 1956 yılına nazaran 60.106.509 liralık bir artış olmuştur.⁶⁸¹ ABD’den satın alınan yumuşak buğday karşılığında, yaklaşık 88.363.895 lira ödeme yapılmıştır. ABD’den alınan diğer hububat ürünleri arasında ayrıca çavdarla karıştırılmış buğday ve mısır bulunmaktadır.⁶⁸²

Bu arada eldeki mahsulün 1957 ve 1958 yılları ihtiyacını karşılamayacağı kanısına varıldığından 1958 yılı içerisinde ABD’den ziraî ve gıda maddeleri alınmasına karar verilmiştir.⁶⁸³ 1957 yılında Türkiye’nin ABD’den 3.200.000 dolar kıymetinde, 60.000

⁶⁷⁷ **Resmî Gazete**, No: 10223, 11 Haziran 1959, s. 21875-21877. Bu anlaşma, Hariciye Bakanlığı Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilâtı Genel Sekreteri Melih Esenbel ile ABD Büyük Elçisi Rleicher Warren tarafından, 1954 tarihli Ziraat Mahsulleri Ticaretinin Geliştirilmesi ve Yardım Kanunu’na istinaden imzalanmıştır. Bkz. **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 276, 1-30 Kasım 1956, s. 13.

⁶⁷⁸ Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların...**, s. 62-65.

⁶⁷⁹ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 276, 1-30 Kasım 1956, s. 13.

⁶⁸⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XXVII.

⁶⁸¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. 148. DP iktidarının son yıllarına gelindiğinde, Hükümet’in hububat ithalatını düşürmüş için çiftçiyi desteklediği ve teşvik ettiği görülmektedir. Nitekim 1950 yıllarının başında 30 kuruş olarak belirlenen hububat fiyatları 1957 yılının sonlarına doğru 45 kuruşa yükseltilmiştir. 1957 yılında ABD’de buğday 24 kuruşa satılmıştır. 4 Ağustos 1958 tarihli iktisadi istikrar tedbirleriyle birlikte, tarım ürünlerinin fiyatlarının dünya piyasaları seviyesine uyumunu sağlamak için paranın dış piyasalardaki değerinin düşürüldüğünü görülmektedir. Bkz. Yurtoğlu, *a.g.t.*, s. 171.

⁶⁸² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve 1957 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1958, s. 7-8.

⁶⁸³ **TDİ**, 502/24369.106603.1, s. 1.

ton tutarında “Surplus” (üretim fazlası) buğday alması konusunda taraflar arasında anlaşmaya varılmıştır.⁶⁸⁴ Diğer taraftan düşen hububat üretimini arttırmak için yurt dışından uzmanlar getirilmiştir. Bu çerçevede Almanya’nın tanınmış haşerat uzmanlarından W. Zwömfer, Ziraat Bakanlığının davetlisi olarak Ankara’ya gelmiş ve hububat ürünlerine musallat olan, süne ve kımlı haşereleri üzerine Diyarbakır ve Konya çevresinde tetkiklerde bulunmuş.⁶⁸⁵

Türkiye’nin 1958 yılında ABD’den yaptığı ithalatta hububat grubu; sıralamada hayvanî ve bitkisel yağlar, makineler ve madenî yağlar ve yakıtlardan sonra gelmiştir.⁶⁸⁶ 1958 yılında Türkiye toplamda 69.190 ton ve 13.746 bin lira değerinde hububat ithal etmiştir. Yapılan hububat ithalatının tamamı ABD’den gerçekleştirilmiştir.⁶⁸⁷ 1958 yılında ABD’den yapılan hububat ithalatında, 1957 yılına nazaran yaklaşık 93.870.905 lira değerinde bir düşüş yaşanmıştır.⁶⁸⁸ 1958 yılında ABD’den daha çok sert ve yumuşak buğday ve mısır ithal edilmiştir.⁶⁸⁹

20 Ocak 1958 yılında ABD ve Türkiye arasında tarım ürünlerinin ticaretine yönelik yeni bir anlaşma daha yapılmıştır.⁶⁹⁰ Bu anlaşma ile ABD’den buğday, yem, soya fasulyesi, pamuk yağı, tereyağı, süt tozu ve peynir gibi ürünlerin satın alınması kararlaştırılmıştır. Böylece ABD, Türkiye’deki pazarını genişletmeye ve malî kazanç sağlamaya devam etmiştir. ABD’den ithal edilen soya yağı, Türkiye’de üretilen zeytinyağı ve ayçiçek yağı ile rekabet edebilecek duruma gelmiştir. Ayrıca Anlaşma ile soya fasulyesinin üretimine yönelik sınırlandırıcı uygulamalar getirilmiştir.⁶⁹¹ Diğer taraftan Türkiye’nin hububat ve gıda maddesi ihtiyacını karşılamak üzere ABD’nin stok fazlası ürünlerinin Türk lirası karşılığında satın alınması kararlaştırılmış

⁶⁸⁴ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 281, 1-30 Nisan 1957, s. 41.

⁶⁸⁵ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 281, 1-30 Nisan 1957, s. 50.

⁶⁸⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve 1957 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1958, s. 147-161.

⁶⁸⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XXVII.

⁶⁸⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. 147.

⁶⁸⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve 1958 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1958, s. 6.

⁶⁹⁰ **Resmî Gazete**, 11 Haziran 1959, No: 10228, s. 21880-21882.

⁶⁹¹ Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların...**, s. 68-70.

ve müzakerelerde bulunmak üzere Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri'ne yetki verilmiştir.⁶⁹²

1959 yılında Türkiye toplamda 5.605 ton ve 2.551 lira değerinde hububat ithal etmiştir. Toplam hububat ithalinde ABD'nin payı 5.253 ton ve 2.320 lira değerinde olmuş⁶⁹³ ve ABD'den sadece ayıklanmış pirinç ithal edilmiştir.⁶⁹⁴ 1959 yılında ABD'den yapılan ithalatta hububat ürünleri sıralamada makineler, hayvanî ve bitkisel yağlar, kara nakil vasıtaları ve madenî yağlar ve yakıtlardan sonra gelmiştir.⁶⁹⁵

1960 yılında Türkiye toplamda 99.275.457 kilo ve 25.072.052 lira değerinde buğday ithal etmiştir. Toplam hububat ithalatın 24.717.177 liralık kısmı, ABD'den gerçekleştirilmiştir.⁶⁹⁶ ABD'den yapılan ithalatta hububat ürünleri sıralamada makineler, kara nakil vasıtaları, hayvansal ve bitkisel yağlar ve madenî yağlar ve yakıtlardan sonra gelmiştir.⁶⁹⁷

Türkiye 1960 yılında hububat ve hububat verimini attırmak amacı ile yeni adımlar atmıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi; 16 Eylül 1960 tarihinde hububatın milletlerarası ticaretini geliştirmek, numune almak, tahlil metotları ve diğer teknik hususların standartlaştırılmasını sağlamak amacıyla Viyana'da 1955 yılında kurulan "Beynelmilel Hububat Cemiyeti" ne üye olmuştur.⁶⁹⁸

Aşağıdaki tabloda Türkiye'nin 1950-1960 yılları arasında ABD'den ithal ettiği hububat ürünlerinin miktar ve değerleri gösterilmiştir:⁶⁹⁹

⁶⁹² BCA, 30.18.1.2/148.15.2/94.21, s. 1.

⁶⁹³ İGM Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Güven Matbaası, (Yayın yılı ve yeri belirtilmemiş), s. XXXI.

⁶⁹⁴ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 ve 1959 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibarıyla İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1960, s. 8.

⁶⁹⁵ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Güven Matbaası, (Yayın yılı ve yeri belirtilmemiş), s. 43-56.

⁶⁹⁶ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XXI

⁶⁹⁷ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. 32-42.

⁶⁹⁸ BCA, 30.18.1.2/156.17.7/13, s. 1.

⁶⁹⁹ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXIV, İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXIV, İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXV, İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Ankara

Tablo 3.4 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'den ithal ettiği Hububat ve Hububat Ürünlerinin miktar ve değer verileri

Yıllar	Miktar (Ton)	Değer (Bin Lira)
1950	111.262	31.247
1951	70.489	20.220
1952	837	341
1953	34	34
1954	233 (Kilo)	457
1955	385.305	82.136
1956	194.908	47.510
1957	454.739	107.617
1958	69.190	13.746
1959	5.253	2.320
1960	98.870	24.717

Tabloda verilen rakamlardan anlaşıldığına göre 1950 yılında ABD'den yapılan hububat ithalatı, 1951 yılına göre daha fazla olmuştur. 1951 yılından itibaren hava şartlarının iyi seyretmesi hububat üretimi için olumlu etki yaratmıştır. Aynı zamanda ziraatta makineleşme ile tarım alanında büyük bir gelişme kaydedilmiştir. Ayrıca Demokrat Parti Hükümetlerinin izlediği tarım politikaları sonrasında ekili alanların miktarında artış olmuştur. Tüm bu faktörler 1951-1955 yıllarında hububat üretimini artırmış ve hububat ithalatında düşüşler görülmüştür. Bu durum aynı zamanda Türkiye'nin dışarıya hububat ihracatı yapmasını sağlamıştır. 1955 yılından itibaren hava şartlarında yaşanan olumsuzluklar, Türkiye'nin yeniden hububat ithal etmesine sebep olmuştur. Bu çerçevede özellikle 1957 yılı, ABD'den hububat ithalatının en fazla yapıldığı yıl olmuştur.

Basım ve Cilt Evi, Ankara, (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXVII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1955, s. 144, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara, (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXIX, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XXVII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. XXVII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. XXVII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Güven Matbaası, (Yayın yılı ve yeri belirtilmemiş), s. XXXI, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XXI.

Hububat ürünlerinden ilk akla gelen buğday, insanlar için temel besin kaynağı olan ekmeğin ana malzemesi olduğu için her zaman en önemli ihtiyaç olmuştur. Bu önemli ürünün üretimin yetersiz olduğu yıllarda dışarıdan ithal edilmek zorunda kalınmıştır. DP Dönemi'nde Türkiye'nin dışarıdan yaptığı hububat ithalatında ABD hep ilk sıralarda yer almıştır. Bu dönem zarfında hatta bazı yıllar sadece ABD'den buğday ithalatı yapılmış ve bazı yıllarda bu ürünün ithal edildiği iki ülkeden birisi olmuştur.

3.3 Yakıtlar ve Madeni Yağlar

DP'nin iktidarda kaldığı 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'den ithal ettiği ürünler arasında yakıtlar ve madenî yağlar önemli bir yere sahip olmuş, bu grupta yer alan ürünler Türkiye'nin en çok tercih ettiği ürünlerin başında gelmiştir.

Akaryakıt ürünleri; ham petrolü işleyerek elde edilen, yakıt amacıyla kullanılan, sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG), benzin türleri, motorin türleri, jet yakıtı ve fueloil türleridir.⁷⁰⁰ Madenî yağları; değişik viskozitedeki (koyu kıvam) mineral veya petrol esaslı olmayan ve kimyasal sentez yöntemleriyle elde edilen sentetik esaslı baz yağların ve bu baz yağlara katılan, aşınmayı, paslanmayı, köpürmeyi ve oksitlenmeyi önleyici, viskozite ayarlayıcı, dispersiyon ve basınca dayanıklılık gibi fiziksel ve kimyasal özellikler kazandırıcı çeşitli katıklar ile harmanlaması ve çeşitli ambalajlara doldurulması işlemi uygulanarak imal edilen mamullerdir.⁷⁰¹

Dünyada en çok ticareti yapılan emtialar listesinde ilk sıralarda yer alan akaryakıt ekonomisine yön veren petrol, stratejik ve politik özellikleri yanında, finansal piyasalarda siyah altın olarak tanımlanan yatırım aracıdır.⁷⁰² Türkiye'de fosil kaynaklı enerji türlerinden petrol ve petrol ürünlerine olan ihtiyaç, ülkede yaşanan sanayileşme ile birlikte ekonomik şartlara ve nüfus artışına bağlı olarak zaman içinde hızla artmıştır.⁷⁰³

⁷⁰⁰ Mihriban Coşkun Arslan, Harun Kısacık, "Akaryakıt İstasyonu İşletmelerinde Muhasebe Süreci", **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2017, s. 275.

⁷⁰¹ Şeyma İnan, "Madenî Yağlar ve Mineral Yakıtlar Sektör Raporu Ocak-Aralık 2020", **Turkish Lubricants**, İstanbul Kimyevi Maddeler ve Mamulleri İhracatçıları Birliği, (Yayın yılı ve yeri belirtilmemiş), s. 2.

⁷⁰² Rafet Ertekin, "Akaryakıt Ekonomisi", **Gümrük ve Ticaret Dergisi**, Sayı: 14, 2018, s. 45.

⁷⁰³ Seyfi Top, Akın Öner, "Akaryakıt ve Madeni Yağ Dağıtım Şirketlerinin Sosyal Sorumluluklarının İncelenmesi", **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 25, 2011, s. 66.

Türkiye'nin Dış Ticaret İstatistik Raporlarında yakıtlar ve madenî yağlar, 69. fasılda "Mahrukat ve züyutu madeniye" başlığı altında yer almıştır. Bu başlık altında kömür, benzin ve benzerleri, gaz yağı ve benzerleri, ağır maden yağları ve tortuları, mazot, motorin, makine yağları, petrol asfaltı, tortu ve katranlar, Türk kırmızısı yağı (Sülfatlanmış Hintyağı Yağı), parafin, vazelin ve linyit kömürü gibi maddeler yer almıştır.⁷⁰⁴

1950 yılında Türkiye yakıtlar ve madenî yağlar grubunda yer alan ürünlerden toplamda 506.737 ton ve 53.728 lira değerinde ithalatla bulunmuştur. Yakıt ve madenî yağ ithalatında ABD, değer bakımından Hicaz'dan sonra ikinci sırada yer almıştır. 1950 yılında Türkiye Hicaz'dan 198.054 ton ve 19.449 bin lira değerinde yakıt ve madenî yağ ithal ederken aynı grupta yer alan ürünlerden ABD'den 62.039 ton ve 14.586 bin lira değerinde alım gerçekleştirilmiştir.⁷⁰⁵ 1950 yılında ABD'den yapılan ithalatla yakıtlar ve madenî yağlar; sıralamada makineler, hububat ve demir-çelik ürünlerinden sonra gelmiştir.⁷⁰⁶

1950 yılında ABD'den 4.570.162 lira değerinde ve 25.874.135 kilo miktarında benzin ve 8.287.233 lira ve 21.774.270 kilo miktarında makine yağı ithal edilmiştir. Ayrıca ABD'den tortu ve katranlar, petrol asfaltları, Türk kırmızısı yağı (Sülfatlanmış Hintyağı Yağı), parafin ve vazelin alımı da yapılmıştır.⁷⁰⁷ Özellikle ordunun ihtiyaç duyduğu yakıtlar da ABD'den ithal edilmiş, bu çerçevede 1950 yılında ordunun ihtiyacı için 650 bin dolarlık benzinin ABD'den tedarikine karar verilmiştir.⁷⁰⁸

1951 yılında Türkiye bu grupta yer alan ürünlerden toplamda 665.266 ton ve 86.077 bin lira değerinde ithalat yapmıştır. ABD, 19.374 bin liralık pay ile Türkiye'nin yakıt ve madenî yağ ithalinde Hicaz'ın ardından yine ikinci sırada yer almıştır. 1950 yılına göre ABD'nin yakıt ve madenî yağ ithalatında 5,32 bin lira değerinde bir artış

⁷⁰⁴ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 145-146.

⁷⁰⁵ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXXVII-XXXVIII.

⁷⁰⁶ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 127-140.

⁷⁰⁷ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 145-146.

⁷⁰⁸ TDA, 502/23837.104171.1, s. 2.

olmuştur.⁷⁰⁹ 1951 yılında ABD'den yapılan yakıt ve madenî yağ ithalatı değer bakımından sıralamada makineler, hububat ve kara nakil vasıtalarından sonra dördüncü sırada yer almıştır.⁷¹⁰ Bu grupta yer alan ürünlerden 1951 yılında ABD'den en fazla 11.048.030 lira değerinde ve 31.946.039 kilo miktarında makine yağı ithal edilmiştir. Yine benzin, gaz yağı, petrol asfaltı, tortu ve katranlar, Türk kırmızısı yağı (Sülfatlanmış Hintyağı Yağı), parafin ve vazelin ithal edilen diğer yakıt ve madenî yağ ürünleri arasında yer almıştır.⁷¹¹

Bu çerçevede 1951 yılı Temmuz ayında 60 gemi İzmir Limanı'na uğramış ve bu gemilerden birisi ABD gemisi olmak üzere 42'si, ağırlıklı olarak mamul mallar ve 11.587 ton akaryakıt boşaltmıştır.⁷¹² Ağustos ayında ise 75 gemi İzmir Limanı'na giriş yapmış, bu gemilerden 3'ü ABD menşeli olmak üzere 53'ü, ağırlıklı olarak mamul mallardan oluşan 15.690 ton genel kargo ve 9.215 tonu akaryakıt tahliye etmiştir.⁷¹³ Eylül ayı boyunca ise 63 gemi İzmir Limanı'na uğramış, bunlardan birisi ABD menşeli olmak üzere 36 adet gemi, ağırlıklı olarak mamul mallardan oluşan 8.336 ton genel kargo ve 10.257 ton akaryakıt boşaltmıştır.⁷¹⁴ Ekim ayında ise 89 gemi İzmir Limanı'na uğramış, bu gemilerden 52'si ABD menşeli olmak üzere 46'sı, ağırlıklı olarak mamul mallardan oluşan 12.784 ton genel kargo ve 8.192 ton akaryakıt tahliye etmiştir.⁷¹⁵

1952 yılında Türkiye toplamda 112.739 bin lira değerinde ve 818.944 ton miktarında akaryakıt ve madeni yağ ithal etmiştir. Türkiye'nin yakıt ve madenî yağ ithalatında ABD, önceki yıllarda olduğu gibi yine ikinci sırada yer almıştır. 1952 yılında ABD'den 85.491 ton ve 24.484 bin lira değerinde yakıt ve madeni yağ ithal edilmiştir.⁷¹⁶ 1952 yılı Mart ayında bir tanesi ABD menşeli olmak üzere 70 gemi İzmir Limanı'na uğramış, bu gemilerden 46'sı toplam 10.984 ton genel kargo (ağırlıklı

⁷⁰⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953 s. XXXVII.

⁷¹⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXXVIII-XXXIX.

⁷¹¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve 1951 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 153-155.

⁷¹² NARA, Foreign Service, 20 December 1951, No: 29 s. 1.

⁷¹³ NARA, Foreign Service, 20 December 1951, No: 29, s. 2.

⁷¹⁴ NARA, Foreign Service, 20 December 1951, No: 29, s. 3.

⁷¹⁵ NARA, Foreign Service, 20 December 1951, No: 29, s. 170.

⁷¹⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1952, s. XXXVIII-XXXIX.

olarak mamul mallar) ve 1.737 ton fueloil nakletmiştir.⁷¹⁷ 1952 yılında Türkiye'nin ABD'den ithal ettiği ürünler arasında yakıtlar ve madeni yağlar, makinelerden sonra ikinci sırada yer almıştır. 1951 yılına nazaran yakıt ve madenî yağlar, 1952 yılında 5,11 bin lira değerinde artış göstermiştir.⁷¹⁸ Bu grupta yer alan makine yağları, gazyağı, motorin, petrol asfaltı, tortular ve katran, parafin ve vazelin gibi ürünler en fazla ABD'den satın alınmıştır. Benzin ve benzeri ürünlerin ithalinde ABD, Hicaz ve Bahreyn'den sonra gelmiş, Benzin ithali karşılığında ABD'ye 4.537.969 lira ödeme yapılmıştır.⁷¹⁹

1953 yılında Türkiye toplamda 662.572 ton ve 124.629 bin lira değerinde akaryakıt ve madeni yağ ithal etmiştir. 1953 yılında miktar bakımından Hicaz, değer bakımından ise ithalat oranları göz önüne alındığında ABD ilk sırada yer almıştır. 1953 yılında ABD'den 46.693 bin lirası değerinde ve 269.472 ton miktarında yakıt ve madenî yağ ithal edilmiştir. ABD ve Hicaz'dan sonra en çok ithalat yapılan üçüncü ülke ise Bahreyn olmuştur.⁷²⁰ 1953 yılında ABD'den yapılan ithalatta yakıtlar ve madeni yağlar, makinelerden sonra ikinci sırada yer almıştır.⁷²¹ 1953 yılında yakıt ve madenî yağlar grubunda yer alan briket (kalıp kömürü) sadece ABD'den alınmıştır. Benzin, gaz yağı ve motorin ithalatında ABD; Hicaz'dan sonra ikinci, makine yağları ve vazelin ithalatında ise ilk sırada yer almıştır. Bu grupta ABD'den ithalatı yapılan ürünler arasında ayrıca Türk kırmızısı (Sülfatlanmış Hintyağı Yağı), parafin, petrol asfaltı, tortular ve katran bulunmaktadır.⁷²²

1953 yılında özellikle ordunun ihtiyaç duyduğu uçak benzinin de ABD'den ithal edildiği görülmektedir. Nitekim satın alınacak 5.200 ton miktarında ve 1.786.000 dolar değerindeki uçak benzinin İzmit-Derince Limanı'na teslim edilmesi ve parasının Hava Harp Gereçleri Ödeneğinden ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁷²³ Bu dönemde ithal edilen

⁷¹⁷ NARA, Foreign Service, 12 May 1952, No: 63, s. 1.

⁷¹⁸ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1952, s. 136-143.

⁷¹⁹ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve 1952 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1952, s. 155-156.

⁷²⁰ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. XLI-XLII.

⁷²¹ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. 139-151.

⁷²² İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve 1953 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. 179-181.

⁷²³ BCA, 30.18.1.2/131.16.8/7.306, s. 17.

akaryakıtın depolanması ve dağıtımında kullanılan tankerlerin alımında da ABD'ye başvurulmuştur. Bu çerçevede Millî Savunma Bakanlığının ihtiyaç duyduğu akaryakıt tankerlerinin ABD yardımı çerçevesinde tahsisatı yapılan 4.200.000 lira karşılığında ABD'den alınması ve vergiden muaf tutulması kabul edilmiştir.⁷²⁴ 1953 yılı Haziran ayında 5'i ABD gemisi olmak üzere 104 gemi İzmir Limanı'na uğramış ve bu gemilerden ABD gemileri de dâhil olmak üzere 66'sı toplam 10.782 ton genel kargo, 9.920 ton fueloil, 9.920 ton petrol boşaltmıştır.⁷²⁵

1953 yılındaki en önemli gelişmelerden bir tanesi, ABD'nin Türkiye'deki petrol rezervlerinin ortaya çıkarılması hususunda da önemli rol oynamış olmasıdır. Bazı temel makine ve yedek parçaların ithal edilebilmesi için dolara ihtiyaç duyan Türkiye, yerli petrol potansiyelini geliştirme konusunu gündemine almıştır.⁷²⁶ Uzun süren müzakereler sonucunda Batman'da bir rafineri inşası işi, 21 Ocak 1953'te bir Amerikan şirketine ihale edilmiştir. Kapasite, günde 6.250 varil olarak belirlenmiştir. Bu rafinerinin Ramandağ-Garzan sahasındaki düşük yer çekimli ham petrolle çalışması beklenmiştir. Rafine edilen petrol ürünlerinin tipo-grafik faktörler nedeniyle nispeten izole durumdaki çevredeki 19 ilin akaryakıt ihtiyacını karşılaması düşünülmüştür.⁷²⁷

1954 yılında ABD'den toplamda 308.836.166 kilo ve 44.582.210 lira değerinde yakıt ve madeni yağ ithal edilmiştir.⁷²⁸ 1954 yılında ABD'den ithal edilen ürünler arasında yakıt ve madeni yağlar, değer bakımından makinelerden sonra ikinci sırada yer almıştır.⁷²⁹ Gaz, mazot ve diğer ağır yağlar, Suudi Arabistan'dan sonra en fazla ABD'den satın alınmıştır. Makine ve gres yağları, aydınlatma (lamba) yağları ve katranda büyük oranda ABD'den ithal edilmiştir.⁷³⁰

⁷²⁴ BCA, 30.18.1.2/132.36.19/62.98, s. 1.

⁷²⁵ NARA, Foreign Service, 24 August 1953, No: 13, s. 1-2.

⁷²⁶ NARA, Foreign Service, 29 April 1953, No: 701, s. 16.

⁷²⁷ NARA, Foreign Service, 29 April 1953, No: 701, s. 16-17.

⁷²⁸ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. 154.

⁷²⁹ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. 143-155

⁷³⁰ İGM, *Dış Ticaret, (Dış Ticaret İstatistiklerine Mahsus Tip Tasnifin Bölüm, Gurup ve Pozisyonlarına Göre Tertip Edilmiştir) Ocak-Aralık 1954 Kısım: 4 Özel Ticaret Madde ve Madde Gurupları İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. 33-36

1953 ve 1954 yıllarının ilk beş ayında, Türkiye'nin petrol ürünleri ithalatının metrik ton olarak miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁷³¹

Tablo 3.5 1953 yılı ve 1954 yılı ilk beş ayında Türkiye petrol ürünleri ithalatı (Metrik ton olarak)

	Benzin	Gaz yağı	Fuel-Oil	Dizel Yağ	Yağlayıcılar
(ABD)	31.944	31.836	-	24.866	15,786
	(85.749)	(68.965)	-	(67.304)	(43.530)

1953 ve 1954 yıllarının ilk beş ayında, Türkiye'nin petrol ürünleri ithalatının değer bazında (Bin TL olarak) miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3.6 1953 yılı ve 1954 yılı ilk beş ayında Türkiye petrol ürünleri ithalatı (Bin TL olarak)

	Benzin	Gaz yağı	Fuel-Oil	Dizel Yağ	Yağlayıcılar
(ABD)	4.341	3.325	-	2.765	6.087
	(13.423)	(7.822)	-	(7.016)	(17.295)

Yukarıdaki veriler incelendiğinde 1954 yılının ilk beş ayında ABD'den petrol ürünü olarak değer ve miktar bakımından en çok yağlayıcı maddelerin alındığı anlaşılmaktadır. 1953 yılında ise ABD'den miktar olarak en fazla benzin, değer bakımından ise yağlayıcı maddeler ithal edilmiştir.

1955 yılında Türkiye toplamda 971.710 ton ve 118.194 bin lira değerinde akaryakıt ve madeni yağ ithal etmiştir. 1954 yılında yakıt ve madenî yağlar gurubundan değer bakımından en fazla ithalat ABD'den, miktar olarak ise Hicaz'dan yapılmıştır. 1954 yılında ABD'den 315.754 ton, Hicaz'dan ise 404.521 ton yakıt ve madeni yağ ithal edilmiştir.⁷³² 1955 yılında ABD'den toplamda 43.793.838 lira değerinde yakıt ve madenî yağ satın alınmıştır. Yakıt ve madenî yağ ithalatı, hububat ve makinelerden sonra üçüncü sırada yer almıştır.⁷³³ 1955 yılında ABD Dış Yardımlar İdaresi almış olduğu karar ile petrol nakliyatı masrafları için Türkiye'ye 1.089.000 dolar tahsis edildiğini açıklamıştır.⁷³⁴

⁷³¹ NARA, Foreign Service, 13 January 1953, No: 320, s. 19.

⁷³² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XLIII.

⁷³³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 128-141.

⁷³⁴ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 257, 1-30 Nisan 1955, s. 107.

1956 yılında dış ticaret fasıllarında birtakım düzenlemeler yapılmış ve 76 fasıl olan ürün grubu, 99 fasıla çıkarılmıştır. Yapılan düzenlemeler ile 69. fasılda yer alan yakıtlar ve madeni yağlar, 1956 yılından itibaren 27. fasıl içerisine alınmıştır. Bu fasılda yer alan ürünler “Madeni Yakıtlar, Madeni ve Yağlar Bunların Taktirinden Elde Edilen Müstahsallar Bitümenli Maddeler; Madeni Mumlar” başlığı altında verilmiştir.⁷³⁵

1956 yılında Türkiye toplamda 804.646 ton ve 100.593 bin lira değerinde yakıt ve madenî yağ ithal etmiştir. Bu ürün grubundan ABD’den 34.418, Hicaz’dan ise 24.745 bin lira değerinde ithalat gerçekleştirilmiştir.⁷³⁶ 1956 yılında ABD’den ithalatı yapılan ürünler arasında yakıt ve madenî yağlar, hububat ve makinelerden sonra üçüncü sırada yer almıştır.⁷³⁷ Petrol, şist ve makine yağları ABD’den en fazla satın alınan ürünler arasında yer almıştır. Sadece makine yağlarına karşılık olmak üzere ABD’ye 11.479.070 lira ödeme yapılmıştır. Bu grupta yer alan ürünlerden ayrıca parafin, vazelin, madenî katranlar, asfalt ve tortu yine ABD’den satın alınmıştır.⁷³⁸ Hariciye Vekâleti tarafından 2 Haziran 1956 tarihinde yapılan açıklamaya göre 1956 yılı Haziran ayı sonuna kadar 130 milyon olan ABD yardımlarından 80 milyonu direkt iktisadî yardımlar olup bu miktarın % 65’i yedek parça, ham madde ve akaryakıt gibi başlıca ihtiyaç maddelerine tahsis edilmiştir.⁷³⁹

Türkiye 1956 yılı içinde akaryakıt konusunda sıkıntılar yaşamış ve stoklarında azalmalar görülmeye başlamıştır. Özellikle ana depoların bulunduğu İskenderun, İzmir, İzmit ve İstanbul’a uzak bölgelerde bu sıkıntı daha fazla hissedilmiştir. Bu sebeple ABD’nin ICA yardımı çerçevesinde Türkiye’ye akaryakıt kredisine istinaden 1956 yılı Haziran ayının ilk yarısında 26.000 ton benzin, 20.000 ton gaz ve 26.000 ton motorin gelmiştir.⁷⁴⁰ Akaryakıt konusunda yaşanan sıkıntının diğer sebepleri arasında ise Türk Petrol ve Madeni Yağlar Türk Anonim Şirketi’nde yaşanan aksaklıklar ile

⁷³⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1957, s. VI.

⁷³⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XXXI.

⁷³⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. 153-169

⁷³⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1957, s.31-36

⁷³⁹ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 271, 1-30 Haziran 1956, s.7.

⁷⁴⁰ **BCA**, 30.1.0.0 /94.588.2 /E21, s. 2.

Türkiye'ye akaryakıt satan dört yabancı şirketin kredi ile olan teslimatı bırakıp peşin para ile satış yapmak istemeleri bulunmaktadır.⁷⁴¹

Yaşanan sıkıntılar sebebiyle İktisat ve Ticaret Bakanı Zeyyat Mandalinci 14 Kasım 1956'da Ankara Radyosu'nda yaptığı konuşmada akaryakıt konusunda alınan kararlara yönelik şu ifadeleri kullanmıştır:⁷⁴²

Memleketin aylık normal akaryakıt ihtiyacı 91.000 tondur. Bugün elimizdeki fiili mevcut, bu normal ihtiyaca cevap verecek mahiyette ayarlanmış bulunmaktadır. Her mevzuda olduğu gibi vatandaş ihtiyaçlarının zamanında görülmesini şiar edinmiş bulunan hükümetimiz bu yolda da tedbirlerini almış olduğu cihetle, hiçbir telâşa lüzum bulunmadığım sarîh olarak ifade etmek isterim. Yalnız, bu hususun temininde vatandaşın hükümete yardımcı olması ve akaryakıt ihtiyaçlarını temin ederken daima mubayaalarında ihtiyaçlarının sayesinde kalması icap etmektedir. Aksi halde herkesin uzun bir devre için stok yapmağa kalkışması bütün memleket için zararlı olduğu müsellem bulunan sunî bir darlığı yaratmaktan başka bir netice vermeyecektir. Bu itibarla hükümetimiz böyle bir tehlikeyi önlemek gayesiyle akaryakıtın ihtiyaç sahiplerinden gayri şahısların nezdinde stokuna mâni olabilecek tedbirleri almış bulunmaktadır.

Hulasaten arz ederim ki, bugün memleketimizde endişeye mahal bırakmayacak bir şekilde stokumuz mevcuttur. Ve tanzim edilen ithal tedbirleri ile de istikbale muzaf ihtiyaçlar teminat altına alınmıştır. Ancak, her halükârda vatandaşın israftan kaçınması, ihtiyacının dışında mubayaalara girmemesi ve bilhassa stok yapmak gibi lüzumsuz ve zararlı hareketlere başvurmaması hususunu bilhassa rica etmek ve bu yolda harekete tevessül edeceklerine de kanunî müeyyidelerin tatbik edileceğini ilâve etmek isterim.

İktisat ve Ticaret Bakanı Mandalinci'nin yapmış olduğu açıklamadan, akaryakıt konusunda yaşanan sıkıntının diğer bir sebebinin de stokçuluk olduğu anlaşılmaktadır.

1957 yılında Türkiye toplamda 1.052.025 ton ve 149.053 bin lira değerinde akaryakıt ve madenî yağ ithal etmiştir. 1957 yılında yakıt ve madenî yağlarda değer ve miktar bakımından en fazla ithalat yapılan ülke ABD olmuştur. ABD'den sonra ikinci sırada ise Suudi Arabistan yer almıştır.⁷⁴³ 1957 yılında ABD'den yapılan ithalatla yakıtlar ve madenî yağlar, hububattan sonra en büyük paya sahip olan ürün grubu olmuştur. 1956 yılına nazaran yakıt ve madenî yağ ithalatında neredeyse iki kat bir artış görülmüştür.⁷⁴⁴ 1957 yılında ABD'den bu grupta yer alan ürünlerden benzin, gaz yağı,

⁷⁴¹ BCA, 30.1.0.0/20.113.8/ A7, s. 3.

⁷⁴² **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 276, 1-30 Kasım 1956, s. 13-15.

⁷⁴³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XXXI.

⁷⁴⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. 148-163.

motorin, tortu yakıtlar, makine yağları, vazelin parafin, bitümenli sakızlar, asfalt ve madeni katran ithal edilmiştir.⁷⁴⁵

1958 yılında Türkiye toplamda 861.433 ton ve 113.089 bin lira değerinde akaryakıt ve madenî yağ ithal etmiştir. 1958 yılında da bu ürün grubundan en fazla ithalat yapılan ülke ABD olmuştur.⁷⁴⁶ ABD’den yapılan ithalatta yakıtlar ve madenî yağlar değer bakımından hayvanî ve nebatî yağlardan sonra ikinci sırada yer almıştır. Bu grupta yer alan ürünlere karşılık ABD’ye 55.096.540 lira ödeme yapılmıştır. 1957 yılına nazaran yakıt ve madenî yağ ithalatında yaklaşık 12.946.572. lira düşüş yaşanmıştır.⁷⁴⁷ Benzin, gaz yağı ve mazot ABD’den satın alınan yakıt ve madenî yağ grubunda yer alan ürünlerin başında gelmektedir. 1958 yılında ABD’den sadece 13.469.008 lira değerinde mazot ithal edilmiştir. Makine yağları için ise yaklaşık 19.050.485 lira ödeme yapılmıştır.⁷⁴⁸

1959 yılında ABD’den toplamda 88.200.901 lira değerinde yakıt ve madenî yağ ithal edilmiştir. 1958 yılına nazaran yakıt ve madenî yağ ithalinde yaklaşık 33.104.361 lira değerinde bir artış yaşanmıştır.⁷⁴⁹ Sadece satın alınan benzin karşılığında ABD’ye 23.020.259 lira, gaz yağı ve motorin için ise 26.080.427 lira ödeme yapılmıştır. Makine yağı, tortu yakıtlar, vazelin, parafin, asfalt ve madeni katran, ABD’den satın alınan diğer ürünler arasındadır.⁷⁵⁰

1960 yılına gelindiğinde Hükümet, 22 Ağustos 1960 tarihinde almış olduğu karar ile kur ayarlamasına gitmiş ve 2,80 lira olan ABD dolarını, 9 Türk lirası olarak belirlenmiştir. 1 Eylül 1960 tarihinden itibaren dış ticarete bu yeni düzenleme uygulanmaya başlamıştır. Bu değişiklikten dolayı Dış Ticaret İstatistik Raporlarında

⁷⁴⁵ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve 1957 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1958, s. 34-39.

⁷⁴⁶ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XXXI

⁷⁴⁷ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. 147-161.

⁷⁴⁸ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve 1958 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1958, s. 27-32.

⁷⁴⁹ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Güven Matbaası, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXXV-XXXVI.

⁷⁵⁰ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 ve 1959 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1960, s. 31-37.

1960 yılı verileri, Ocak-Ağustos ayları ayrı, Eylül-Aralık ayları ise ayrı olarak değerlendirilmiştir.⁷⁵¹

1960 yılı Ocak-Ağustos ayları zarfında ABD'den 46.277.536 lira değerinde yakıt ve madenî yağ ithalatı yapılmıştır.⁷⁵² 1960 yılı Ocak-Ağustos aylarında ABD'den satın alınan benzin için 17.221.177 lira, motorin için ise 13.718.449 lira değerinde ödeme yapılmıştır. Tortu yakıtlar, makine yağları ve vazelin, asfalt ve madenî katran ithal edilen diğer ürünler arasındadır.⁷⁵³

1960 yılı Eylül-Aralık aylarında ise ABD'den toplamda 73.380.615 lira değerinde yakıt ve madenî yağ ithalatı gerçekleştirilmiştir.⁷⁵⁴ Eylül-Aralık aylarında ABD'den satın alınan benzin için 19.477.803 lira, gaz yağı için 11.699.589 lira, motorin için 16.030.119 lira değerinde ödeme yapılmıştır.⁷⁵⁵

Türkiye'nin 1950-1960 yılları arasında ABD'den ithal ettiği yakıt ve madenî yağlara ilişkin miktar ve değer göstergeleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁷⁵⁶

⁷⁵¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, (Sayfa numarası belirtilmemiş).

⁷⁵² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. 32-42.

⁷⁵³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve 1960 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1961, s. 26-29.

⁷⁵⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. 32-42.

⁷⁵⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve 1960 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1961, s. 26-29.

⁷⁵⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXXVII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXXVII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXXIX, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara, (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XLII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1955, s. 154, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi (basım yılı belirtilmemiş), Ankara, 1955, s. XLIII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XXXI, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959 s. XXXI, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. XXXI, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Güven Matbaası, (Yayın yılı ve yeri belirtilmemiş), s. XXXV, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XXIII.

Tablo 3.7 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'den ithal ettiği yakıtlar ve madeni yağların miktar ve değer verileri

Yıllar	Miktar (Ton)	Değer (Bin Lira)
1950	62.039	14.586
1951	75.752	19.374
1952	85.491	24.484
1953	269.472	46.693
1954	308.836	44.582
1955	315.754	43.794
1956	234.988	34.418
1957	426.212	68.043
1958	382.368	55.097
1959	666.177	88.201
1960	555.458	119.658

1950-1960 yıllarında ABD'den yapılan yakıt ve madenî yağ ithalatı değer ve miktar bakımından 1950 yılından 1954 yılına kadar sürekli artış göstermiştir. 1954-1956 yıllarında değer olarak bir düşüş yaşanmışsa da miktar olarak 1955 yılına kadar sürekli bir artış kaydedilmiştir. 1956 yılından itibaren ise 1960 yılına kadar değer bazında sürekli artış yaşanmıştır. 1950-1960 yıllarında değer bakımından ABD'den en çok yakıt ve madenî yağ ithalatının yapıldığı yıl, 1960 yılı olmuştur. Bunun sebebi bahsedildiği üzere kurda yapılan düzenleme ve bu çerçevede 1 Eylül 1960 tarihinden itibaren 1 ABD dolarının 9 Türk lirası olarak kabul edilmesidir. 1950-1960 yıllarında ABD'den miktar olarak en fazla yakıt ve madenî yağ ithalatının yapıldığı yıl ise 1959 yılı olmuştur.

3.4 Kara Nakil Vasıtaları

Kara nakil vasıtaları denildiğinde genellikle ilk akla gelen motorlu taşıtlardır. Motorlu taşıtlar; bir yanmalı veya patlamalı motorla harekete geçen, yük veya yolcu taşımak için belirli bir mevzuata göre üretilmiş dört veya daha fazla lastik tekerlekli taşıt araçları olarak tanımlanmaktadır. Motorlu taşıtlar; niteliği, malzeme yapısı,

teknolojisi, üretim süreci ve yeri farklı olan birçok parçanın üretilmesi ve bir araya getirilmesi ile ortaya çıkmaktadır.⁷⁵⁷

Motorlu taşıtlar arasında ise en yaygın kullanım alanı olan araç otomobildir. Otomobilin tarihi, 19. yüzyılda buharın kullanılmasıyla başlamış ve daha sonra içten yanmalı motorlarda petrolün kullanımı ile devam etmiştir.⁷⁵⁸ Türkiye’de ise II. Dünya Savaşı’ndan sonra ABD Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde Türkiye’ye malî yardımlarda bulunmuştur. Yardımlar kapsamında aynı zamanda karayollarına dayalı bir ulaştırma sistemine geçilmesi öngörülmüştür. Bu durum Türkiye’de Amerikan menşeli otomobil ve otobüs sayısının artması ile sonuçlanmıştır.⁷⁵⁹

1950-1960 yıllarında ABD’den en çok ithal edilen maddeler içinde kara nakil vasıtaları her yıl ilk sıralarda yerini almıştır. Bu yıllar zarfında ABD’den yapılan ithalat verileri incelendiğinde bu gruba ayrılan pay, genellikle toplam ithalat hacmi içinde büyük bir orana sahip olmuştur.

Kara nakil araçları, 1950 Dış Ticaret Yıllık İstatistiklerinde 67. fasılda “kara nakliye vesaiti” başlığı altında yer almıştır. Bu başlık altında ise farklı sıklıkta otomobiller, her türlü otomobil şasisi, otomobillerin karoser kısmı, karoserlerin parçaları, otomobillerin şasi aksamı, otomobil tekerlekleri ve jantları, otobüs, asker, hasta ve cenaze naklinde kullanılan araçlar, kamyon ve kamyonetler, arabacılık aksamı, hayvan gücü ile çalışan yük arabaları, kızak ve el arabaları, hasta naklinde kullanılan tekerlekli sandalye ve sedye, çocuk arabaları, motorlu ve motorsuz bisiklet, demiryolu vagonları, her türlü yük ve vinçli vagonlar yer almıştır.⁷⁶⁰

Türkiye 1950 yılında toplamda 44.018 bin lira değerinde ve 17.704 ton kara nakil aracı ithal etmiştir. Bu yıl değer bakımından en çok ithalat yapılan ülke İngiltere olurken ikinci sırada ise ABD yer almıştır. İngiltere’den 1950 yılında 11.783 bin lira, ABD’den

⁷⁵⁷ T.C. Maliye Bakanlığı Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı (MASAK), **İş Makineleri Dâhil Her Türlü Deniz, Hava ve Kara Nakil Vasıtalarının Alım Satımı ile Uğraşanlar Sektör Araştırma Raporu**, Ankara 2020, s. 2.

⁷⁵⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/Otomobilin_tarihi, **Otomobilin Tarihi**, 20.04.2024.

⁷⁵⁹ Serkan Güneş, “*Türk Toplum ve Otomobil*”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 25, 2012, s. 120.

⁷⁶⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 141-144.

ise 8.954 bin lira değerinde kara nakil aracı alımı yapılmıştır.⁷⁶¹ Bu çerçevede 1950 yılında ABD’den otomobil ve şasileri, otomobillerin karoser kısmı ve parçaları, araba tekerlekleri ve jantları, otobüs, hasta ve cenaze nakil araçları, kamyon ve kamyonet satın alınmıştır. Ayrıca süpürme, sulama, lağım temizleme ve itfaiye araçları ve ayrıca motorlu ve motorsuz bisiklet de ithal edilenler arasında yer almıştır.⁷⁶²

Türkiye’nin 1950 yılında ABD’den satın aldığı motorlu taşıtlara ait sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir: ⁷⁶³

Tablo 3.8 1950 yılında Türkiye’nin ABD’den yaptığı motorlu taşıt ithalatına ait veriler

	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Otomobiller	826.578	2.927.521
Kamyon ve Kamyon Traktörleri	1.466.521	4.445.184
Otobüsler ve Ambulanslar	15.349	74.743
Motosikletler	38	1.596

Yukarıdaki tablodan da anlaşılabacağı üzere 1950 yılında ABD’den en fazla kamyon ve traktörler ithal edilmiştir (Traktörler 1950 yılında dış ticaret yıllık istatistiklerinde kara nakil vasıtaları grubunda değil makineler grubunda yer almaktadır). En çok ithal edilen ikinci kara nakil vasıtası ise otomobiller olmuştur. 1950 yılında ABD’den en az ithal edilen kara nakil vasıtası ise motosikletler olmuştur.

1950 yılında ABD’den 615.873 dolar değerinde kara nakil vasıtası yedek parçası, 1.045.845 dolar değerinde 610 adet motorlu araç, 2.078.409 dolar değerinde ise kamyon ithal edilmiştir.⁷⁶⁴

Amerika Türkiye Yardım Misyonu Kamu Yolları Bürosu Gurubu tarafından ABD Büyükelçiliğine iletilen rakamlardan, Türkiye’de bulunan motorlu taşıt miktarlarını tespit etmek mümkündür. 1 Ocak 1950 yılı itibariyle orduya ve devlet kurumlarına ait

⁷⁶¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXXVII.

⁷⁶² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 141-144.

⁷⁶³ NARA, Foreign Service, 21 May 1951, No: 616, s. 4.

⁷⁶⁴ NARA, Foreign Service, 2 June 1952, No: 659, s. 1, ek. 1.

motorlu taşıtlar hariç, Türkiye’de mevcut bulunan motorlu taşıtların sayısına ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁷⁶⁵

Tablo 3.9 1 Ocak 1950 itibariyle Türkiye’deki motorlu taşıt rakamları

	Sayı	Yüzde Kaçı ABD Menşeli
Otomobiller	7.783	Yaklaşık % 70
Otobüsler	1.730	-
Kamyonlar	11.368	Yaklaşık % 90
Kamyon Römorkları	427	-
Motosikletler	1.787	-
Toplam	23.095	

Yukarıdaki tablodan anlaşılabacağı üzere 1 Ocak 1950 tarihi itibariyle Türkiye’deki motorlu taşıtlar içerisinde sayı bakımından kamyonlar önde gelmektedir. Kamyonların büyük bir kısmı ABD menşelidir. Kamyonlardan sonra Türkiye’de en çok ikinci taşıt grubunu ise otomobiller oluşturmaktadır. Otomobillerin de yaklaşık % 70’i ABD menşelidir.

Mevcut motorlu taşıtların illere göre dağılımına bakıldığında büyük şehirlerin sayısal olarak önde olduğu görülmektedir. Türkiye’de bulunan motorlu taşıtların illere göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁷⁶⁶

Tablo 3.10 1950 yılında motorlu taşıtların illere göre dağılımına ait sayısal veriler

Şehirler	Motosikletler	Arabalar	Kamyonlar	Otobüsler
Adana	87	256	339	81
Ankara	326	1.735	1.356	156
İstanbul	504	1.688	2.677	346
İzmir	242	950	759	318
Diğerleri	1.462	5.485	10.506	2.284
Toplam	2.621	10.114	13.201	3.185

1950 yılında en fazla motorlu taşıtın bulunduğu ilin İstanbul olduğu tablodaki verilerden anlaşılmaktadır. İstanbul’daki en fazla motorlu taşıt çeşidi ise kamyonlardır.

⁷⁶⁵ NARA, Foreign Service, 9 March 1950, No: 201, s. 1.

⁷⁶⁶ NARA, Foreign Service, 21 May 1951, No: 659, s. 2.

İstanbul'dan sonra en çok motorlu taşıta sahip olan il ise Ankara'dır. Ankara'da toplam 1.735 adet araba ve 1.356 adet kamyon bulunmaktadır. 1950 yılında Türkiye'deki motorlu taşıtların büyük bir kısmı kamyon olup sayı bakımından toplam 13.201 adettir.

1951 yılında Türkiye toplamda 32.121 ton ve 89.623 bin lira değerinde kara nakil vasıtası ithal etmiştir. Kara nakil vasıtası ithalatında Batı Almanya ilk sırada, ABD ise ikinci sırada yer almıştır. Batı Almanya'dan 27.955 bin lira değerinde ithalat yapılırken ABD'den yapılan ithalatın değeri ise 21.319 bin lira olmuştur.⁷⁶⁷ ABD'den yapılan ithalatta kara nakil vasıtaları, makinelerden sonra ikinci sırada yer almıştır. 1950 yılına nazaran kara nakil vasıtası ithalatında 19.001 lira değerinde bir artış yaşanmıştır.⁷⁶⁸ 1951 yılında ABD'den otomobil, otobüs, kamyon ve kamyonet, hasta ve cenaze nakil araçları, süpürme, sulama ve itfaiye araçları, tekerlek, lastik, jant ve şasi parçaları ithal edilmiştir. Alımı yapılan kamyon ve kamyonet karşılığında ABD'ye 9.075.921 lira değerinde bir ödeme yapılmıştır.⁷⁶⁹ Türkiye 1951 yılının sadece Ocak-Eylül ayları arasında ABD'den 761.155 dolar değerinde yedek parça, 1.165 adet ve 2.084.472 dolar değerinde otomobil ve 2.684.069 dolar değerinde kamyon ithal etmiştir.⁷⁷⁰ Türkiye'nin 1951 yılında ABD'den satın aldığı motorlu taşıt miktarına ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁷⁷¹

Tablo 3.11 1951 yılında Türkiye'nin ABD'den yaptığı motorlu taşıt ithalatına ait sayısal veriler

	Miktar (kg)	Değer (Lira)
Otomobiller	2.479.912	8.781.566
Otobüsler ve Ambulanslar	8.294	31.320
Kamyonlar ve Pikaplar	3.113.839	9.075.921
Motosikletler	53	128.070

⁷⁶⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXXVI-XXXVII.

⁷⁶⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. 138-145.

⁷⁶⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve 1951 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 148-152.

⁷⁷⁰ NARA, Foreign Service, 21 May 1951, No: 659, s. 1, Ek. 1.

⁷⁷¹ NARA, Foreign Service, 21 May 1951, No: 659, s. 4-5.

Tabloya göre 1951 yılında ABD’den değer ve miktar bakımında en çok ithal edilen kara nakil araçları, kamyonlar ve pikaplar olmuştur. 1951 yılında ABD’den en az ithal edilen motorlu taşıt ise motosikletler olmuştur.

Mevcut motorlu taşıtların 1951 yılındaki illere göre dağılımına bakıldığında büyük şehirlerin sayısal olarak yine önde olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tabloda Türkiye’de bulunan motorlu taşıtların illere göre dağılımı gösterilmiştir.⁷⁷²

Tablo 3.12 1951 yılında motorlu taşıtların bölgeler göre dağılımına ait veriler.

Şehirler	Motosiklet	Otomobiller	Kamyonlar	Otobüsler
Adana	128	397	634	105
Ankara	417	2.335	1.373	127
İstanbul	694	5.782	2.144	295
İzmir	301	1.108	747	347
Diğerleri	1.924	3.783	10.506	2.881
Toplam	3.464	13.405	15.404	3.755

1951 yılında Türkiye’de bulunan kara nakil vasıtaları içerisinde 1950 yılında olduğu gibi kamyonların sayısal olarak önde olduğu görülmektedir. Kamyonlardan sonra ise ikinci sırada otomobiller yer almıştır. 1951 yılında en fazla kara nakil vasıtasının bulunduğu il İstanbul olmuştur. Ankara’da kara nakil vasıtasının fazla olduğu şehirler arasında yer almaktadır.

Türkiye’nin 1952 yılında yaptığı ithalatın % 73.44’ünü üretimde kullanılan malzemeler ile sanayi ve kalkınmada kullanılan malzemeler oluşturmuştur. Üretim ve kalkınmada ihtiyaç duyulan makine ve traktör gibi araçlar, ithalatın artmasına sebep olmuştur. Nitekim bu dönemde ziraat alanında kullanılan traktörlerinin ithalatı değer bakımından 67 milyondan 82 milyona, diğer ziraat makine ve aletlerinin ithalatı 39 milyondan 69 milyona, kamyon ithalatı 26 milyondan 42 milyona, motor ithalatı ise 16 milyondan 27 milyona yükselmiştir.⁷⁷³ 1952 yılında Hükümet makine ithalatını da desteklemiş ve teşvik etmiştir. Muhtelif türde demirler, saç levhalar, teneke, dökme borular, ziraat makine ve aletleri ile bunların aksamı, kamyon kamyonet ve bunların

⁷⁷² NARA, Foreign Service, 21 May 1951, No: 659, s. 2.

⁷⁷³ BCA, 30.1.0.0/109.686.10/G8, s. 3.

aksamı, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı tarafından ithaline izin verilen ürünler arasında yer almıştır.⁷⁷⁴

1952 yılında Türkiye toplamda 36.516 ton ve 130.898 bin lira değerinde kara nakil vasıtası ithal etmiştir. 1952 yılında bu grupta yer alan ürünlerden yapılan ithalat ABD; Batı Almanya, İngiltere ve Belçika'dan sonra dördüncü sırada yer almıştır. 1952 yılında ABD'den 3.333 ton ve 13.257 bin lira değerinde kara nakil vasıtası ithal edilmiştir.⁷⁷⁵ 1952 yılında ABD'den yapılan genel ithalatı kara nakil vasıtaları sıralamada makineler, yakıtlar ve madeni yağlar ve demir-çelik ürünlerinden sonra en çok ithalatı yapılan dördüncü grup olmuştur.⁷⁷⁶ 1952 yılında ABD'den kara nakil vasıtaları ile birlikte yedek parçaları alımı yapıldığı görülmektedir. Bu çerçevede ABD'den binek otomobilleri, bunların tekerlek ve aksamaları, yine motorlu ve motorsuz araçlara ait şasiler, hasta, cenaze ve askerî nakil araçları, otobüs, kamyon, kamyonet, itfaiye araçları, sulama, süpürme ve lağım temizleme araçları ithal edilmiştir.⁷⁷⁷

1952 yılında Türk basınında ABD menşeli araçların reklamlarına tesadüf edilmiştir. Reklamlar aracılığıyla talebin arttırılması yönüne gidildiği anlaşılmaktadır. Örneğin 30 Haziran 1952 tarihli Ulus gazetesinde “Pontiac” marka ABD otomobillerinin reklamına yer verilmiş, reklamın açıklama kısmında ise aracın kuvvetli bir motora sahip olduğu, zarafet ve konforu sayesinde ün kazandığı ve otomobilin satışının OTTAŞ şirketi tarafından yapıldığı bilgisine yer verilmiştir.⁷⁷⁸ ABD'den ithal edilen araçlardan kamu kuruluşlarının ihtiyaçları karşılanmak için de faydalanılmıştır.⁷⁷⁹

1953 yılında Türkiye toplamda 108.516 bin lira ve 35.613 ton değerinde kara nakil vasıtası ithal etmiştir. Kara nakil vasıtaları ithalatında ABD, Batı Almanya ve İngiltere'den sonra üçüncü sırada yer almıştır. 1953 yılında ABD'den 12.469 bin lira

⁷⁷⁴ **Ulus**, 5 Kasım 1952, s. 2.

⁷⁷⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1952, s. XXXVIII.

⁷⁷⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1952, s. 146-147.

⁷⁷⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve 1952 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1952, s. 150-153.

⁷⁷⁸ **Ulus**, 30 Haziran 1952, s. 6.

⁷⁷⁹ Örneğin Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından ABD'den satın alınan otomobillerden birisi, Emniyet İkinci Şube Müdürlüğü'ne verilmiştir. Böylece asayişin sağlanması amaçlanmıştır. Bkz. **Ulus**, 20 Aralık 1952, s. 2.

değerinde ve 2.619 ton miktarında kara nakliye aracı ithal edilmiştir.⁷⁸⁰ ABD’den ithal edilen kara nakil vasıtaları sıralamada 1952 yılında olduğu gibi makineler, yakıtlar ve madenî yağlar ve demir-çelik ürünlerinden sonra dördüncü sırada yer almıştır.⁷⁸¹ 1953 yılında ABD’den bu grupta yer alan ürünlerden binek otomobilleri, araba şasileri ve tekerlekleri, otobüs, kamyon, kamyonet, asker, hasta ve cenaze nakil araçları, süpürme, sulama ve lağım temizlemede kullanılan diğer araçlar ile itfaiye ve çocuk arabaları ithal edilmiştir.⁷⁸²

1953 yılında ABD’den satın alınmakta olan kara nakil vasıtalarının ithalatını kolaylaştırmak için birtakım düzenlemeler yapılmaya devam etmiştir. ABD’den satın alınan kamyon yedek parçalarının 19.01.1953 ve 31.07.1954 tarihleri arasında teslimini sağlamak için 1.650.000 dolar tutarında kredi sağlanmıştır. Bu miktarın 625.000 dolarının Kolad (Kamyon, Otomobil Lastik Acenteleri Derneği, İstanbul), 519.000 dolarının Opalid (Oto Yedek Parçaları ve Levazımı İthalatçıları Derneği, İstanbul), 156.000 dolarının Emonad (Ege Bölgeleri Motorlu Nakil Vasıtaları Tüccarları Derneği, İzmir), 80.000 dolarının Ankpar (Nakil Vasıtaları Yedek Aksanı İthalatçıları Birliği, Ankara), 20.000 dolarının Kopalid (Kamyon ve Otomobil Parçaları ve Levazımatı İthalatçıları Derneği, Samsun) derneklerine ve 250.000 dolarının ise aynı faaliyetlerde bulunan diğer firmalara tahsis edilmesine karar verilmiştir.⁷⁸³

1954 yılında Türkiye toplamda 92.820 bin lira değerinde ve 33.681 ton miktarında kara nakil vasıtası ithal etmiştir. 1954 yılında ABD’den 22.100 bin lira, Batı Almanya’dan ise 15.942 bin lira değerinde kara nakil vasıtası ithal edilmiştir. Bu değer ile ABD, kara nakil vasıtaları ithalinde Batı Almanya’nın önüne geçerek ilk sırada yer almıştır.⁷⁸⁴ ABD’den yapılan genel ithalatta ise kara nakil vasıtaları sıralamada değer bakımından makineler, yakıtlar ve madenî yağlar ve demir-çelik ürünlerinden sonra

⁷⁸⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. XLI.

⁷⁸¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. 139-151.

⁷⁸² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve 1953 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. 173-177.

⁷⁸³ BCA, 30.10.0.0 /163.142.14, s. 2.

⁷⁸⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. XLIII.

en çok ithal edilen dördüncü grup olmuştur.⁷⁸⁵ 1953 yılına nazaran 1954 yılında ABD’den ithal edilen kara nakil vasıtalarının ithalinde 9.631 bin liralık bir artış olmuştur. ABD’den bu grupta yer alan ürünlerden otomobiller, otobüs, kamyon, kamyonet, motorlu araç şasileri, lastik ve elektrik aksamaları ithal edilmiştir.⁷⁸⁶

Türkiye 1955 yılında 91.792 bin Türk lirası değerinde ve 4.798 ton miktarında kara nakil vasıtası ithal etmiştir. 1954 yılında ABD’den 18.116 bin Türk lirası ve 4.798 ton miktarında kara nakil vasıtası ve yedek parçaları ithal edilmiştir. Türkiye’nin kara nakil vasıtaları ithalinde Fransa, 17.058 bin lira değer ve 3.349 ton ile ikinci sırada yer almıştır.⁷⁸⁷ 1955 yılında bu grupta yer alan ürünler için ABD yardımlarından temin edilen krediden kamyon ve yedek parçaları için 3.000.000 dolar ve kamyon lastikleri için ise 3.000.000 dolar ayrılmıştır.⁷⁸⁸

Türkiye 1956 yılında dış ticaret fasıllarında bir düzenleme yaparak 76 fasıl olan ürün gurubunu, 99 fasıla çıkarmıştır. Yine yapılan düzenlemeler ile daha önceki 67. fasılda yer alan kara nakil vasıtaları, 1956 yılından itibaren 87. fasılda yer almaya başlamıştır. Bu fasılda yer alan ürünler “Motorlu kara nakil vasıtalar, traktörler, motosikletler, velosipetler vesaire kara nakil vasıtaları” başlığı altında yer almıştır. Daha önce makineler grubunda yer alan traktörler de bu fasıl içine alınmıştır.⁷⁸⁹

1956 yılında Türkiye 87. fasılda yer alan kara nakil vasıtalarından toplamda 64.825 bin lira değerinde ve 13.262 ton miktarında kara nakil vasıtası ithal etmiştir. ABD’den 24.280 bin lira değerinde ve 5.400 ton miktarında kara nakil vasıtası ithal edilmiştir. Bu değer ile ABD, Türkiye’nin 1956 yılında gerçekleştirdiği kara nakil vasıtaları ithalinde ilk sırada yer almıştır.⁷⁹⁰ 1956 yılında ABD’den bu grupta yer alan ürünlerden buharlı traktörler, lastik tekerlekli traktörler, tank tipi ve tırtıllı traktörler,

⁷⁸⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. 153-155.

⁷⁸⁶ İGM, **Dış Ticaret, (Dış Ticaret İstatistiklerine Mahsus Tip Tasnifin Bölüm, Gurup ve Pozisyonlarına Göre Tertip Edilmiştir), Ocak-Aralık 1954 Kısım: 4 Özel Ticaret Madde ve Madde Gurupları İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s.71-73

⁷⁸⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XLII.

⁷⁸⁸ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 259, 1-30 Haziran 1955, s. 35-36.

⁷⁸⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayın yeri belirtilmemiş), Ankara 1957, s. 380-397.

⁷⁹⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XLV.

kamyon, kamyonet, şasiler, jant ve tekerlek, kamyon ve traktörler için yük römorkları ithal edilmiştir. 1956 yılında ABD'den değer olarak en fazla otomobil ithalatı yapılmış ve bunun karşılığında 1.013.343 lira ödeme yapılmıştır.⁷⁹¹ 1956 yılında Türkiye ABD'den ayrıca 3.060.854 kilo ve 13.437.550 lira değerinde araç ve uçak lastiği ithal etmiştir.⁷⁹²

1957 yılında Türkiye toplamda 41.720 bin lira değerinde ve 8.645 ton miktarında kara nakil vasıtası ithal etmiştir. 1957 yılında ABD'den toplam 12.965 bin lira ve 2.791 ton değerinde kara nakil vasıtası ithal edilmiştir. Bu değer ile ABD, Türkiye'nin kara nakil vasıtaları ithalatında ilk sırada yer almıştır. Kara nakil vasıtaları ithalatında Belçika ise 10.035 bin lira değer ve 2.452 ton miktar ile ikinci sırada yer almıştır.⁷⁹³ 1957 yılında buharlı traktör sadece ABD'den alınmıştır. Kamyon ve kamyonetlerde 1957 yılında Batı Almanya'dan sonra en fazla ABD'den ithal edilmiş ve karşılığında 5.955.663 lira ödeme yapılmıştır. Diğer taraftan lastik tekerlekli traktörler, otomobiller, tamir arabaları, tulumbalı arabalar, süpürme ve kar temizlemeye araçları ile bu vasıtaların tekerlekleri, jantları ve aksamaları da ABD'den satın alınan ürünler arasındadır.⁷⁹⁴ Türkiye 1957 yılında ABD'den ayrıca 1.691.096 kilo miktarında ve 7.053.270 lira değerinde araç ve uçak lastiği ithal etmiştir.⁷⁹⁵

1958 yılında Türkiye toplamda 49.757 bin lira değerinde ve 10.380 ton kara nakil vasıtası ithal etmiştir. 1958 yılında ABD Türkiye'ye 12.947 bin lira değer ve 2.573 ton miktarında kara nakil vasıtaları ihraç ederek yine ilk sırada yer almıştır.⁷⁹⁶ ABD'den 1958 her türlü traktör, otomobil, kamyon, kamyonet, tulumbalı ve merdivenli araçlar, süpürme ve kar temizlemeye yarayan araçlar satın alınmıştır. Ayrıca bu araçlara ait yedek parçalar, şasi, tekerlek ve jantlarda ithal edilenler arasında yer almıştır.⁷⁹⁷

⁷⁹¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayın evi belirtilmemiş), Ankara 1957, s. 389-397.

⁷⁹² NARA, Foreign Service, 22 August 1958, No: 79, s. 4.

⁷⁹³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XLV.

⁷⁹⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve 1957 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayın evi belirtilmemiş), Ankara 1958, s. 385-392.

⁷⁹⁵ NARA, Foreign Service, 22 August 1958, No: 79, s. 4.

⁷⁹⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XLV.

⁷⁹⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve 1958 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1958, s. 360-368.

1958 yılında Türkiye mevcut kara nakil vasıtalarına ait stokları tükenmekte olduğundan yedek parça konusunda sıkıntı yaşamaya başlamıştır.⁷⁹⁸ Bu sebeple Chicago merkezli Mutual International Export Co. Şirketi tarafından Türkiye'ye gönderilecek 25 milyon dolarlık ABD menşeli otobüs, kamyon ve yedek parçalarının siparişi için Maliye Bakanlığı ile adı geçen şirket arasında bir görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmeyle ilgili Maliye Bakanlığı adına açıklama yapan Hasan Polatkan, sipariş bedelinin yedi sene içinde ödeneceğini ve ilk taksitin 1962 yılında başlayacağını ifade etmiştir.⁷⁹⁹

1959 yılında Türkiye 166.171 bin lira değerinde ve 39.892 ton kara nakil vasıtası ithal etmiştir. ABD'den 65.102 bin lira değer ve 14.548 ton miktarında, 4.470 adet kara nakil vasıtası satın alınmıştır. ABD Türkiye'nin kara nakil vasıtaları ithalinde ilk sırada yer almıştır. Batı Almanya, ABD'den sonra en fazla kara nakil vasıtası ithal edilen ikinci ülke olmuştur.⁸⁰⁰ ABD'den yapılan genel ithalatta kara nakil vasıtaları sıralamada, hayvanî ve nebatî yağlardan sonra ABD'den en çok ithal edilen ikinci grup olmuştur.⁸⁰¹ 1959 yılında buharlı traktörler sadece ABD'den alınmıştır. Binek otomobilleri, kamyon ve kamyonet ithalatında da en fazla ABD'ye başvurulmuştur. Tamir arabaları, süpürme ve kar temizleme araçları, şasiler, kara nakil vasıtalarının karoserleri, tekerlek ve jantlar, traktör aksamaları, kamyon ve traktörler için yük römorkları, bunların aksam ve parçaları, eşya nakleden ve vasıta çeken araçlar ve bunların parçaları da ABD'den ithal edilmiştir.⁸⁰²

1960 senesinde Ocak-Ağustos ayları zarfında ABD'den en çok ithal edilen grup, kara nakil vasıtaları olmuştur. Bu gruptaki ürünlerin ithalatı için ABD'ye 48.985.303 lira değerinde ödeme yapılmıştır.⁸⁰³ Bu grup dâhilinde ABD'den buharlı traktörler, tank tipi veya tırtıklı traktörler, lastik tekerlekli traktörler, binek otomobilleri, kamyon ve kamyonet ithal edilmiştir. Kamyon ve kamyonetlerin ithalatına karşılık ABD'ye

⁷⁹⁸ BCA, 30.1.0.0/85.537.6, s. 6.

⁷⁹⁹ BCA, 30.1.0.0/88.553.6. s.2.

⁸⁰⁰ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Güven Matbaası, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. L.

⁸⁰¹ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Güven Matbaası, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 43-56.

⁸⁰² İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 ve 1959 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat*, (Yayınevi belirtilmemiş) Ankara 1960, s. 402-411.

⁸⁰³ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara, 1962, Fakülte Matbaası, s. XXXIII-XXXIV.

20.949.669 lira değerinde ödeme yapılmıştır. Sayılan ürünlerden başka ayrıca otobüsler, tamir arabaları, süpürme ve kar temizleme araçları, şasiler, tekerlek ve jantlar, traktör aksamaları, eşya nakleden ve vasıta çeken arabalar, kamyon ve traktörler için yük römorkları ABD’den satın alınan ürünler arasındadır.⁸⁰⁴

1960 senesinde Eylül-Aralık ayları zarfında ABD’den en çok ithalatı yapılan ürün grubu arasında kara nakil vasıtaları, üçüncü sırada yer almıştır. Bu gruptaki ürünlerin ithalatına karşılık Amerika’ya toplamda 58.409.728 lira değerinde ödeme yapılmıştır.⁸⁰⁵ 1960 senesinde Eylül-Aralık ayları zarfında ABD’den tank tipi traktörler, tırtıklı traktörler, lastik tekerlekli traktörle bu traktörlerin parça ve aksamaları, tekerlek ve jantları ithal edilmiştir. Bunların dışında binek otomobilleri, kamyon ve kamyonete en fazla ABD’den ithal edilmiştir. Kamyon ve kamyonetlerin ithaline karşılık ABD’ye toplamda 38.516.100 lira değerinde bir ödeme yapılmıştır. Yine ithal edilenler arasında otobüsler, tamir arabaları, süpürme ve kar temizleme işlerinde kullanılan arabalar, kara nakil vasıtalarının karoserleri ve römorkları da bulunmaktadır.⁸⁰⁶ Türkiye’nin 1950-1960 yıllarında ABD’den ithal ettiği kara nakil vasıtalarının yıllara göre miktar ve TL cinsinden değer verileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁸⁰⁷

⁸⁰⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve 1960 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yaynevi belirtilmemiş), Ankara 1961, s. 322-330.

⁸⁰⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962 s. XXXIII-XXXIV.

⁸⁰⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve 1960 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yaynevi belirtilmemiş), Ankara 1961, s. 322-330.

⁸⁰⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXXVII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXXVII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXXVIII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara, (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XLI, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1955, s. XLIII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XLII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, 1957 Ankara, s. XLV, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. XLV, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. XLV, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Güven Matbaası, (Yayın yeri ve yılı belirtilmemiş), s. L, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XXXIII.

Tablo 3.13 1950 -1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'den ithal ettiği kara nakil araçlarının miktar ve değer verileri.

Yıllar	Miktar (Ton)	Değer (Bin Lira)
1950	2.788	8.954
1951	6.610	21.319
1952	3.333	13.257
1953	2.619	12.469
1954	4.949	22.100
1955	4.796	18.116
1956	5.400	24.280
1957	2.791	12.965
1958	2.573	12.947
1959	14.548	65.102
1960	15.780	107.395

1950 ve 1960 yılları arasında ABD ve Türkiye arasında yapılan dış ticarete kara nakil vasıtaları en çok ithal edilen grupların başında gelmiştir. 1950-1960 yılları arasında kara nakil vasıtaları ithalatı değer bakımından en fazla 1960 yılında, en az ise 1950 yılında yapılmıştır. ABD'den yapılan kara nakil vasıtalarına dair ithalat hacmi yıllara göre değişkenlik göstermiş, bir istikrar söz konusu olmamıştır. Bazı yıllar ithalat hacmi bir önceki yıla göre önemli ölçüde artarken bir sonraki yıl ise ithalat hacminde neredeyse yarı yarıya düşüş yaşanmıştır. Örneğin 1955 yılında ithalat değeri 18.116 bin iken 1956 yılında bu rakam 24.280 bin liraya yükselmiş, 1957 yılına gelindiğinde ise ciddi bir düşüş yaşanarak bu değer 12.965 liraya gerilemiştir.

3.5 Demir-Çelik Ürünleri

Demir, endüstrinin en önemli hammaddelelerinden olup yer kabuğu oksijen, silisyum ve alüminyumdan sonra en çok bulunan dördüncü elementtir. Ancak çok değişik bileşikler hâlinde mevcut olan demirin ekonomik olarak başlıca manyetit ve hematit, daha az oranda da limonit ve siderit cevherlerinden üretimi de mümkündür.⁸⁰⁸ Yine çelik de birçok endüstriyel sektörde kullanılan önemli bir üründür. El aletleri ve

⁸⁰⁸ Turgut Yalçın, Gündüz Ateşok, "Demir Cevherinin Zenginleştirilmesi", *Scientific Mining Journal*, Cilt: 18, Sayı: 2, 1979, s. 20.

fabrika makineleri, kamyonlar, trenler, uçaklar ve çatal bıçak takımlarından arabalara kadar günlük hayatta birçok alanda bu malzeme kullanılmaktadır.⁸⁰⁹

Demir-çelik sektörü, çok eski zamanlardan beri çeşitli sanayi kollarının gelişmesinde ve toplumların kalkınmasında büyük öneme sahip olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkeler göz önüne alındığında demir-çelik sektörünün diğer sektörlerle öncülük ettiğini de söylemek mümkündür. Türkiye ve dünya için önemli bir sektör olan demir-çelik sektörü gerek küresel ve ülke ekonomisinde gerekse sanayileşmede lokomotif sektör özelliğine sahiptir. Demir-çelik üretiminde meydana gelen hızlı gelişmeler sonucunda endüstri devrimi gerçekleşmiş ve teknoloji alanında büyük gelişmeler yaşanmıştır.⁸¹⁰

Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de, diğer alanlarda yaşanan gelişmelere paralel olarak demir-çelik sanayi alanında da adımlar atılmış ve 1930'dan sonra ilk olarak Kırıkkale Fabrikaları kurulmuştur. Ancak demir-çelik sanayi kuruluş bedeli itibariyle çok pahalı ve aynı zamanda işletme tekniği yönünden çok özel bir ihtisas konusu taşıdığından hızlı bir gelişme kaydedilememiştir. Uzun yıllar boyunca ihtiyaç duyulan hemen hemen her türlü demir ve çelik ürünü, ithal edilmek durumunda kalmıştır.⁸¹¹ 1939 yılında Karabük Demir-Çelik Tesislerinin üretime başlamasıyla birlikte Türkiye'de demir-çelik mamul ve yarı mamul ürün üretimi artmaya başlamıştır. Ancak bu üretim artışlarına rağmen üretim sürekli tüketimin altında kalmış ve gerek yarı mamul ve gerekse mamul madde ürünlerinde ithalat yapılmaya devam edilmiştir. Türkiye'de demir-çelik arzını etkileyen başlıca faktörler millî gelir, nüfus, endüstriyel üretim, sanayi ve inşaat sektörü yatırımları olmuştur.⁸¹² CHP divan üyelerinden Vehbi Koç 10 Şubat 1950 tarihinde Meclis'e verdiği önergede, Türkiye'nin demir sanayisinin ihtiyacı karşılayamamasına dair sorunlara temas etmiştir. Koç'a göre ithal edilen demir-çelik ürünleri Türkiye'de üretilmeli ve miktarı artırılmalıydı. Diğer yandan

⁸⁰⁹ Şeyma Nur Güner, Hüseyin Utku Demir, "Yapay Sinir Ağları ve Zaman Serileri Yöntemi ile Demir Çelik İthalatı Tahmini", *Sakarya İktisat Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 3, 2022, s. 390.

⁸¹⁰ Taner Ersöz, Muharrem Düğenci, Muharrem Ünver, Berkay Eyiöl, "Demir Çelik Sektörüne Genel Bir Bakış ve Beş Milyon Ton Üstü Demir Çelik İhracatı Yapan Ülkelerin Kümeleme Analizi ile İncelenmesi", *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2015, s. 76.

⁸¹¹ Veli Aytekin, "İkinci Demir ve Çelik Sanayii", *Scientific Mining Journal*, Cilt:1, Sayı: 1, 1960, s. 14.

⁸¹² Kutlay Oral, "Türkiye Demir-Çelik Sanayi ve Sorunları", *Scientific Mining Journal*, Cilt: 9, Sayı: 5, 1970, s. 75.

Türkiye’de üretilen ürünlerin fiyatları ile ithal edilenlerin fiyatları eşitlenmeli ve uygun fiyata satışa sunulmalıydı.⁸¹³

Karabük Demir Çelik Fabrikasının üretim kapasitesinin artırılması için yapılan çalışmalara rağmen fabrika, ülkenin demir ihtiyacını tam olarak karşılayamamıştır. II. Menderes Hükümeti’nin 9 Mart 1951 tarihinden 1 Kasım 1952 tarihine kadar görev yapan Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete, Türk Ekonomisi Dergisinin muhabirine verdiği demeçte, Karabük Demir Çelik Fabrikasının ülke demir ihtiyacının ancak üçte birini karşıladığını, kalan ihtiyacın ithal yoluyla temin edildiğini, tüccarın daha kolay yoldan demir ithal edebilmesi için Hükümet tarafından kolaylıklar sağlandığını bildirmiştir.⁸¹⁴ 1950’li yıllar, Türkiye’de dışarıdan demir satın alınmasında belirgin artışların yaşandığı yıllar olmuştur. 1950 yılında 1949 yılına göre 59.753 ton olan hadde mamulleri ithalatı % 154,77 oranında artarak 1950 yılı içerisinde 152.233 tona çıkmıştır. Bu mamul ürünler içerisinde çoğunluğunu 62.438 ton ile demiryolu rayları ve 45.406 tona ulaşan ticarî çubuklar oluşturmuştur. Ayrıca 1950 yılı içerisinde 4.522 ton tel, 18.876 ton dökme boru ithal edilmiştir. 1952 yılının ilk sekiz ayında ise 98 milyon liralık demir-çelik ürünü satın alınmıştır.⁸¹⁵

Demir, çelik ve bunlardan elde edilen ürünler, 1950 Dış Ticaret Yıllık İstatistiklerinde 51. fasılda “Her nevi demir ve çelik” başlığı altında yer almıştır. Bu fasılda yer alan bazı ürünler demir ve çelik fontları, çelik ve demir çubuklar, levhalar, saçlar, demiryolu rayları ve parçaları, tel, zincir ve halat çeşitleridir. Ayrıca çiviler, demir borular, vidalar, soba, ocak, mangal ve bunların aksamaları, demir mobilya ve bunların aksamaları, her türlü demirden el aleti, ziraata kullanılan el aletleri, bıçak makas gibi kesici eşyalar, çilingir eşyaları, iğneler, demir kutu ve fiçı gibi malzemeler bu grupta yer diğer ürünler arasında yer almaktadır.⁸¹⁶

1950 yılında Türkiye dışarıdan 97.782 bin lira değerinde ve 215.887 ton demir ve çelik ürünü ithal etmiştir. Yapılan demir çelik ithalatında ABD, Batı Almanya’dan sonra

⁸¹³ BCA, 30.1.0.0/43.253.1, s. 5-6.

⁸¹⁴ Nadir Yurtoğlu, “Cumhuriyet Döneminin En Önemli Ağır Sanayi Hamlesi: Karabük Demir ve Çelik Fabrikası (1939-1960)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 33, Sayı: 96, 2017, s. 177.

⁸¹⁵ Yurtoğlu, *Cumhuriyet Döneminin...*, s. 177-178.

⁸¹⁶ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 78-96.

ikinci sırada yer almıştır. 1950 yılında Batı Almanya'dan 42.746 bin lira değerinde ithalat yapılırken bu miktar ABD'den 21.007 bin lira değerinde gerçekleşmiştir.⁸¹⁷ 1950 yılında ABD'den yapılan ithalatta demir-çelik ürünleri sıralamada, makineler ve hububattan sonra en çok alınan üçüncü grubu oluşturmuştur.⁸¹⁸ Demir yolu rayları ve demir yolu yapımında kullanılan aksamalar, demir ve çelik levhalar, levha halinde teneke, demir ip ve halat, demir zincir ve borular, demir teller, makine aksamaları, çilingir ve hırdavatçı aletleri, ziraat ve el aletleri ABD'den ithal edilen demir-çelik ürünleri arasında yer almaktadır.⁸¹⁹

Türkiye 1951 yılında yaptığı ithalatta toplamda 112.092 bin lira değerinde ve 170.290 ton demir-çelik ürünü ithal etmiştir. Değer bakımından en çok ithalat yapılan ülkeler ise sırasıyla Batı Almanya, Belçika ve ABD olmuştur. 1951 yılında Batı Almanya'dan 53.235, Belçika'dan 14.400 ve ABD'den 11.790 bin lira değerinde demir-çelik ürünü ithal edilmiştir.⁸²⁰ 1951 yılında ABD'den yapılan genel ithalatta demir-çelik ürünleri sıralamada makineler, kara nakil vasıtaları, hububat, yakıtlar ve madenî yağlardan sonra gelmiştir.⁸²¹ Demir fontlar, çubuk ve çemberlik çelikler, demiryolu rayları ve parçaları, demir-çelik levhalar, demir ve çelik teller, demir ve çelik zincirler, halatlar, çeşitli makine aksamaları ile bıçak, çatal, makas gibi günlük hayatta kullanılan araçlar ABD'den ithal edilen demir-çelik ürünler arasında yer almıştır.⁸²²

1952 yılında Türkiye'nin demir sıkıntısı çekmeye devam ettiği anlaşılmaktadır. 23 Ekim 1952 tarihli Ulus gazetesinin değerlendirmesine göre demir-çelik ürünlerinin ithalatına getirilen sınırlandırmalardan dolayı demir sıkıntısı yaşanmaktadır. Karabük Demir-Çelik Fabrikası'nın iç piyasa ihtiyaçlarını karşılayamaması, demirin karaborsaya düşmesine sebep olmuştur.⁸²³ Bu Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliğinin 17 Ekim 1952 tarihinde gerçekleşen toplantısında,

⁸¹⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXXIII.

⁸¹⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 127-140.

⁸¹⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s.78-96.

⁸²⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1952, s. XXXII-XXXIII.

⁸²¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1952, s. 133-145.

⁸²² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve 1951 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 82-101.

⁸²³ **Ulus**, 23 Ekim 1952, s. 2.

Genel Kurul Başkanı Enver Bakioğlu yaşanmakta olan demir sıkıntısının demir ithalatını zorunlu kıldığından bahisle, Hükümet'in 14 milimetreden ince demirlerin ithaline müsaade ettiğini ve kısmen piyasadaki darlığın ortadan kalktığını, bununla birlikte 14 milimetreden kalın demirlerin ithaline de izin verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁸²⁴ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı ilerleyen tarihlerde bir açıklama yapmış ve Avrupa İktisadi İşbirliği'ne üye devletlerden 17 milyon liralık demir ithali için izin alındığını duyurmuştur. Bu çerçevede demir zincirler, dökme borular, çilingircilik ve hırdavatçılık araçları, telgraf ve telefon makine ve aksamaları, her türlü motor ve makineler, dokuma makineleri, matbaa makineleri, buhar ve fabrika kazanları, ölçü aletleri ve aksamaları ithal edilebilecekti.⁸²⁵

Türkiye 1952 yılında demir-çelik ürünlerinden toplamda 168.571 bin lira değerinde ve 233.591 ton ithalat gerçekleştirmiştir. 1952 yılında Batı Almanya'dan 60.835, Belçika'dan 42.158 ve ABD'den 17.975 bin lira değerinde demir ve çelik ürünleri alınmıştır.⁸²⁶ ABD'den 1952 yılında yapılan toplam ithalatta demir-çelik ürünleri; makineler, yakıt ve madenî yağlardan sonra değer bakımında üçüncü sırada yer almıştır.⁸²⁷ ABD'den 1952 yılında alınan demir-çelik ürünleri arasında ise demir sac levha, çelik levha, demir halat ve zincirler, demir ve çelik borular, makine ve cihazlar için çeşitli aksamalar, çivi, cıvata, demir sobalar, ocak, mangal, demir mobilya ve bunların aksamaları gibi günlük hayatta kullanılan ürünler vardır. Ayrıca hırdavatçılık aletleri, oksijen ve gaz tüpleri, demir el aletleri ithal edilenler arasındadır.⁸²⁸

Türkiye 1953 yılında dışarıdan 368.378 ton ve 207.192 bin lira değerinde demir-çelik ürünü satın almıştır. ABD Türkiye'nin demir-çelik ürünü ithalatında Batı Almanya ve Belçika'dan sonra üçüncü sırada yer almıştır. 1953 yılında ABD'den 25.809 bin lira değerinde ve 37.834 ton demir-çelik ithal edilmiştir. 1952 yılına nazaran ABD'den gerçekleştirilen demir-çelik ürünleri ithalatında 7.834 bin liralık bir artış olmuştur.⁸²⁹

⁸²⁴ **Ulus**, 18 Ekim 1952, s. 2.

⁸²⁵ **Ulus**, 23 Aralık 1952, s. 2.

⁸²⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1952, s. XXXIV.

⁸²⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1952, s. 136-143.

⁸²⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve 1952 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1952, s. 81-101.

⁸²⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. XXXVI- XXXVII.

1953 yılında ABD’den demir-çelik ürünlerinden levha halinde beyaz teneke, demir fontlar, çelik çubuklar, demir yolu rayları, demir ve çelik saç levhalar, demir tel, halat ve ipler, demir zincirler, her türlü makine ve cihaz aksamaları, çivi, cıvata, vida, iğne, kova, demir soba, ocak ve mangallar, demir borular, demir mobilya ve aksamaları, her türlü demir el aletleri, oksijen ve gaz tüpleri satın alınmıştır.⁸³⁰

1954 yılına gelindiğinde Türkiye toplamda 226.803 ton ve 145.519 bin lira değerinde demir-çelik ürünü ithal etmiştir. ABD, demir-çelik ürünü alımında Batı Almanya’dan sonra ikinci sırada yer almıştır. Batı Almanya’dan 44.350 bin lira, ABD’den ise 26.810 bin lira değerinde demir-çelik ürünü satın alınmıştır.⁸³¹ ABD’den alınan ürünler arasında demir halitaları, demir çubuk, teller, borular, saç levhalar, fiçı çemberleri, demir yolu rayları ve demir yolu yapımında kullanılan diğer malzemeler, ayrıca demir ve çelikten hazır inşaat malzemeleri, çivi, somun, pul, kablolar, el aletleri ve ev levazımatı, soba, mangal, fırın gibi günlük hayatta kullanılan malzemeler bulunmaktadır. 1954 yılında çelik boru ithalatında ABD, Batı Almanya’dan sonra ikinci sırada yer almıştır.⁸³²

1955 yılında Türkiye 298.917 ton ve 191.991 bin lira değerinde demir-çelik ürünü ithal etmiştir. Yapılan ithalatla 53.985 liralık değer ile Batı Almanya ilk sırada, 25.855 bin lira değer ile ABD ise ikinci sırada yer almıştır.⁸³³ ABD’de yapılan toplam ithalatla demir-çelik ürünleri; hububat, makineler, yakıt ve madenî yağlardan sonra en çok ithalatı gerçekleştirilen ürün grubu olmuştur.⁸³⁴

Türkiye 1956 yılında yerli üretim iç piyasa ihtiyaçlarını karşılamadığından demir-çelik ürünlerini dışarıdan satın almaya devam etmiştir. Maliye Bakanı Nedim Ökmen, 20 Şubat 1956 tarihinde Meclis’te bu konuda yaptığı konuşmasında, demir ve çelik üretiminin artırılması gerekliliğini ve demir-çelik ürünlerinin ithali için sarf edilen

⁸³⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve 1953 Aralık Ayı Kısım:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. 94-117.

⁸³¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. XXXVIII-XXXIV.

⁸³² İGM, **Dış Ticaret, (Dış Ticaret İstatistiklerine Mahsus Tip Tasnifin Bölüm, Grup ve Pozisyonlarına Göre Tertip Edilmiştir), Ocak-Aralık 1954 Kısım: 4 Özel Ticaret Madde ve Madde Grupları İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. 55-62.

⁸³³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXXVII-XXXVIII.

⁸³⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 128-141.

dövizin birkaç 100 milyon lirayı bulduğunu ifade etmiştir. Ökmen ayrıca Hükümet'in 1950 yılından itibaren gerek Karabük Demir Çelik Fabrikası gerekse Divriği'de bulunan demir madenlerinde üretim kapasitesinin artırılması için gerekli girişimlerde bulunduğunu, böylece özellikle Karabük tesislerinde 1956 yılında üretimin 350-400 bin tona yükseleceğinin tahmin edildiğini belirtmiştir. Ökmen ayrıca Karabük tesislerinde yapılacak ikinci kademe genişletme girişimleri ile 1957 yılında üretim kapasitesinde yeniden 100 bin tonluk bir artış sağlanacağını ilave etmiştir.⁸³⁵

Türkiye 1956 yılında gerçekleştirdiği düzenleme sonrasında dış ticarete yer alan 76 fasıl olan ürün gurubunu, 99 fasıla çıkarmıştır. 51. fasılda yer alan demir-çelik ürünleri, 1956 yılından itibaren 73. fasılda “demir, dökme demir, çelik” başlığı altında yer almaya başlamıştır.⁸³⁶ 1956 yılında Türkiye dışarıdan 188.549 ton ve 129.050 bin lira değerinde demir-çelik ürünü ithal etmiştir. 1956 yılında Batı Almanya'dan 39.700 bin lira, ABD'den ise 24.790 bin lira değerinde demir-çelik ürünü ithal edilmiştir.⁸³⁷ Bu değer ile ABD Türkiye'nin demir-çelik ürünü ithalatında Batı Almanya'dan sonra ikinci sırada yer almıştır. ABD'den yapılan toplam ithalatta demir-çelik ürünleri sıralamada hububat, yakıtlar ve madenî yağlardan sonra gelmiştir.⁸³⁸ ABD'den bu kategoride ferro silisyum, demir çelik tozu, sünger şeklinde demir ve çelik, demir ve çelik çubuklar, demir ve çelik köşebentler, demir ve çelik çemberlikler, saçlar, demir ve çelik teller, demir ve çelikten inşaat malzemesi, çivi, vida cıvata, somun, demirden sarnıçlar, fiçılar, bidonlar ve kutular, demir ve çelik halatlar, zincirler, yaylar, bunların yanı sıra soba, mangal, ocak, kalorifer kazanları ve radyatörleri satın alınmıştır.⁸³⁹

Türkiye 1957'de toplamda 11.067 ton ve 84.228 bin lira değerinde demir-çelik ürünü ithal etmiştir. ABD, Batı Almanya'dan sonra en fazla demir-çelik ürünü ithal edilen

⁸³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 10, İçtima: 2, İnikat: 39, s. 308.

⁸³⁶ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1957, s. 241-273.

⁸³⁷ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XLI-XLII.

⁸³⁸ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. 153-169.

⁸³⁹ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1957, s. 241-273

ikinci ülke olmuştur. Batı Almanya'dan 28.861 bin lira, ABD'den ise 17.631 bin lira değerinde demir-çelik ürünü ithal edilmiştir.⁸⁴⁰

Dışarıdan demir-çelik ürünü ithalatı devam ederken yerli üretimin iç piyasa taleplerini karşılayamaması meselesi de Hükümet gündemini meşgul etmeye devam etmiştir. Nitekim Maliye Vekili Hasan Polatkan 1958 yılı bütçe kanunu layihası görüşmeleri esnasında, Karabük'te bulunan tesislerin 1959 yılı itibariyle yıllık 700 bin ton üretim yapabilecek kapasiteye ulaştığını ifade etmiştir.⁸⁴¹ Bununla birlikte Türkiye demir-çelik ürünü ithal etmeye de devam etmiştir.

Türkiye 1958 yılında toplamda 93.957 ton ve 66.754 bin lira değerinde demir-çelik ürünü ithal etmiştir. ABD, Türkiye'nin demir-çelik ürünü ithalatında Batı Almanya'dan sonra ikinci sırada yer almıştır. 1958 yılında Batı Almanya'dan 15.499 bin lira, ABD'den ise 7.842 bin lira değerinde demir-çelik ürünü alımı gerçekleştirilmiştir.⁸⁴² ABD'den bu kategoride yer alan ürünlerden demir ve çelik köşebentler, demir ve çelikten çember, sac levhalar, teller, çubuklar, borular, demir ve çelikten kaplar, fiçılar, çiviler, vidalar, iğneler, yaylar, soba, ocak ve mangallar, radyatörler ve aksamları ve ev eşyaları ithal edilmiştir.⁸⁴³

Türkiye 1959 yılında 240.678 ton ve 123.236 bin lira değerinde demir-çelik ürünü alımı gerçekleştirmiştir. 1958 yılına göre demir-çelik ürünü ithalatında 56.482 bin lira değerinde bir artış yaşanmıştır. Demir-çelik ürünlerinde değer bakımından en çok ithalat yapılan ülkeler sırası ile Batı Almanya, Avusturya, İtalya, Fransa ve ABD olmuştur. Türkiye'nin toplam demir-çelik ithalatındaki artışa rağmen ABD'den yapılan ithalatta artış yaşanmamıştır. 1959 yılında ABD'den 7.662 bin lira değerinde demir-çelik ürünü ithal edilmiştir.⁸⁴⁴

⁸⁴⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara, Ankara Basım ve Ciltevi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1959, s. XLII.

⁸⁴¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:11, Cilt: 1, İçtima: 40, s.160-161.

⁸⁴² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XLI-XLII.

⁸⁴³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. 223-253.

⁸⁴⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Güven Matbaası, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XLVI.

Türkiye 1960 yılına gelindiğinde sadece Ocak-Ağustos ayları zarfında 95.053.890 lira değerinde demir-çelik ürünü ithalatı yapmıştır. Demir-çelik ürünü ithalatında Batı Almanya'dan 45.300.624, ABD'den ise 6.384.205 lira değerinde ithalat yapılmıştır. 1960 yılı Eylül-Aralık aylarında ise toplamda 146.511.152 lira değerinde demir-çelik ürünü alımı gerçekleştirilmiştir. Batı Almanya'dan 56.410.913, ABD'den ise 18.675.241 lira değerinde ithalat yapılmıştır.⁸⁴⁵ Demir-çelik ürünü ithalat rakamları dikkate alındığında Batı Almanya ilk sıradaki yerini korumaya devam etmiştir.

DP Dönemi'nde Türkiye'nin yıllara göre ABD'den ithal ettiği demir-çelik ürünlerine ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁸⁴⁶

Tablo 3.14 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'den ithal ettiği demir-çelik ürünlerinin değer ve miktar verilerine ait rakamlar

Yıllar	Miktar (Ton)	Değer (Bin Lira)
1950	48.757	21.807
1951	13.546	11.790
1952	21.087	17.974
1953	37.834	25.809
1954	35.235	26.810
1955	26.929	25.855
1956	28.259	24.790
1957	20.790	17.631
1958	8.070	7.842
1959	9.179	7.662
1960	19.506	25.058

⁸⁴⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XXXI.

⁸⁴⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXXIII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXXIII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXXIV, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara, (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXXVII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1955, s. XXXVIII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXXVIII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XLII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. XLII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. XLII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Güven Matbaası, (Yayın yılı ve yeri belirtilmemiş), s. XLVI, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XXXI.

1950-1960 yıllarında ABD'den ithal edilen demir-elik ürünlerinin miktarında ve parasal değerinde herhangi bir istikrar söz konusu değilse de rakamlar birbirine yakın görünmektedir. 1951, 1958 ve 1959 yılları ABD'den gerçekleştirilen ithalatın en düşük seviyede kaldığı yıllar olmuştur. 1955 yılı, değer bakımından en fazla ithalatın yapıldığı yıl olmuştur. Miktar olarak ise en fazla 1950 yılında ithalat yapılmıştır. Türkiye'nin demir-elik ürünleri ithalatında Batı Almanya genelde ilk sırayı almış, ABD ise kimi zaman ikinci sırada yer almış, kimi zaman ise dördüncü sıralara kadar gerilemiştir.

4. TÜRKİYE’NİN ABD’YE İHRAÇ ETTİĞİ ÜRÜNLER

Türkiye DP Dönemi’nde dış ticarete takip edilen liberal politikalar sonrasında, 1950’li yılların başından itibaren ithalata getirmiş olduğu kısıtlamaları kaldırmaya başlamıştır. Bu durum Türkiye’nin ithalat hacminin artmasına sebep olmuş; böylece Türkiye, ihtiyaç duyduğu pek çok ürünü ithal eder hâle gelmiştir. Diğer taraftan tarım ürünlerinde kaydedilen artışlar, Türkiye’nin ihracat hacminin de yükselmesini sağlamıştır.⁸⁴⁷ Türkiye iklim şartlarının elverişli olduğu yıllarda dışarıya buğday satan bir ülke hâline gelmiştir. Dünya ihracatında görülen olumlu hava, Türkiye’nin de içerisinde bulunduğu az gelişmiş ülkelerin ihracat hacmini artırmış; 1950’de 18,6 milyar olan ihracat hacmi 1951 yılında 23,9 milyara yükselmiştir. Türkiye’nin 1953’te dünya ihracatındaki payı ise % 48’lere kadar çıkmıştır.⁸⁴⁸

Özellikle 1950 ve 1953 yılları arasında Türkiye’nin dış ticaretinde büyük gelişme kaydedilmiş ve tarım ürünleri ve madencilikte ürün artışı ihracatın da artmasına vesile olmuştur. Bu dönemde Türkiye’nin ihracat gelirlerinde tarım ve hayvancılık ürünlerinin oranı yaklaşık % 93, maden ürünlerinin payı ise % 5,6 olmuştur. Türkiye DP Dönemi’nde tarım ürünleri ve maden ihracatı yapıp yatırım malları ve ara malları ithal eden bir devlet konumuna gelmiştir.⁸⁴⁹

1950-1960 yılları arasında Türkiye’nin dış ticaretinde ABD önemli bir yere sahip olmuş, özellikle tarım ürünü ve maden ihracatında ABD ilk sırada yer almıştır. Tütün bu dönemde en fazla ABD’ye ihraç edilmiştir. Yine ABD, meyveler ve bitkisel ürün ihracatı yapılan ülkelerin başında gelmiştir. İktisat ve Ticaret Bakanı Zeyyat Mandalıncı 9 Haziran 1956 tarihinde yapmış olduğu basın toplantısında ihracat ve ABD’nin Türkiye’nin ihracatındaki rolü hakkında şu açıklamayı yapmıştır.⁸⁵⁰

Dış ticaret mevzuu hiç şüphesiz ki istihsalimiz ve ihracatımızla alâkalıdır. İhraç maddelerimizin dünya piyasalarında mevkiini sağlamlaştıracak şekilde için standardizasyona

⁸⁴⁷ Takım, **Demokrat Parti...**, s. 174.

⁸⁴⁸ Necdet Serin, **Kalkınma ve Dış Ticaret: Azgelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden**, S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara 1981, s. 136.

⁸⁴⁹ T.C. Başbakanlığı Dış ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, **Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaretimiz (Gelişmeler, Yapı ve Rejim Değişiklikleri)**, Ekonomik Araştırmalar Dairesi, 1988, s. 40.

⁸⁵⁰ **Aynı Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 271, 1-30 Haziran 1956, s. 87-88.

ehemmiyet verilmekte ve bu hususta teknik formasyona ver verilmiş bulunmaktadır. Vatandaşın meslekî bilgisini arttırmak ve iktisadî gelişmemizi hızlandırmak için çalışmalar devam etmektedir. Ticarî mübadelelerimizin günden güne artması ve mallarımızın gün geçtikçe daha çok taleple karşılanması bu gayretlerin ne katlar lüzumlu olduğunun ve müsmir olabileceğinin delilidir.

Büyük Amerikan milletinin yaptığı ve yapmakta olduğu dostane yardımlar milli ekonomimizin gelişmesinde kuvvetle âmil olduğu gibi sosyal huzur ve sulh potansiyeli olarak dünya muvacehesinde oynadığımız hayır rolünde bizleri takviye etmektedir. Bu arada tütün ve krom gibi mühim, ihraç mallarımızın Amerika'ya ihracının artması dış ticaret hacmini genişletmesi bakımından memnuniyet bahistir.

Mandalinci'nin konuşmasından ABD'ye özellikle tütün ve krom gibi ürünlerin ihracatının yapıldığı ve bu durumun ise memnuniyet verici bir seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki tabloda DP Dönemi'nde Türkiye'nin ABD'ye gerçekleştirdiği toplam ihracata dair sayısal veriler gösterilmiştir:⁸⁵¹

Tablo 4.1 1950-1960 yıllarda Türkiye'nin ABD'ye yaptığı ihracata ilişkin sayısal veriler

Yıllar	Miktar (Kilo)	Değer (Lira)
1950	301.862.603	124.556.019
1951	482.526.606	187.021.406
1952	539.063.905	162.207.280
1953	604.474.680	224.646.460
1954	261.528.878	162.972.024
1955	435.080.951	136.191.531
1956	500.106.952	167.831.255
1957	466.289.641	250.998.323
1958	415.053.941	134.763.558
1959	198.536.915	177.550.871
1960	249.438.744	292.556.844

⁸⁵¹ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XVII, İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XVII, İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XVII, İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XVIII, İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1955, s. XIX, İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Gürsoy Basımevi, (Yayın yılı belirtilmemiş) Ankara, s. XIX, İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XIX, İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. XIX, İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. XIX, İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Güven Matbaası, (Yayın yılı ve yeri belirtilmemiş), s. XVII, İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XII.

1950 ve 1960 yılları arasında Türkiye'nin ABD'ye yaptığı ihracat verileri incelendiğinde değer bazında en fazla ihracat 1960 yılında yapılmıştır. Miktar olarak ise en fazla ihracat 1953 yılında gerçekleştirilmiştir. Bunun sebebini 1950-1953 yılları arasında tarımsal ürünlerde yaşanan artışa bağlamak mümkündür. En az ihracat ise değer bakımından 1958 yılında, miktar bakımından ise 1954'te yapılmıştır. Bu düşüşün sebebini ise iklim şartlarının elverişsiz bir hâl almasından dolayı tarım ürünlerindeki düşüşe bağlamak mümkündür.

Aşağıda Türkiye'nin ABD'ye en fazla ihracat yaptığı dört önemli ürün grubundan tütün ve tömbeki, madenler, meyveler ve bitkisel ürünlere ilişkin bilgiler verilmiştir.

4.1 Tütün ve Tömbeki

Tütünün ilk ortaya çıktığı yer Amerika kıtası olarak tahmin edilmektedir. Amerika kıtasında Mayalara ait taşlarda tütün tüketim şekilleri ile pipo resimleri tespit edilmiştir. İlk başlarda dini törenlerde tütsü şeklinde kullanılan tütün, daha sonraları değişik şekillerde kullanılmaya ve değerlendirilmeye devam etmiştir. Günümüzde tütün; enfiye, çiğneme tütünü, sigara, kıyılmış sargılık tütün ve puro gibi keyif verici bir madde niteliğinde kullanılmaktadır.⁸⁵²

Tütünün Osmanlı'ya ilk olarak gelişinde, tedavi edici rolünün etkili olduğu düşünülmektedir.⁸⁵³ Osmanlı'ya tütün tohumu ilk olarak Rumelili tacirler vasıtasıyla Avrupa'dan getirilmiş ve Yenice, Makedonya ve Kırcaali'de ekimi yapılmaya başlanmıştır. Daha sonra halkın tütüne ilgisinin çoğalmasıyla ekilen alanlar giderek artmıştır. Dış pazarda “Şark Tütünü” veya “Türk Tütünü” diye anılan Türk tütünleri, dünyaca çapında ilgi görmüş ve tütün ticaretindeki yerini almıştır.⁸⁵⁴

Cumhuriyet Dönemi'nde de tütün konusuna önem verilmiş ve tütün tarımının daha üst seviyeye çıkarılarak ihracatının artırılması amaçlamıştır. Bu sebeple Marmara, Ege, Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Karadeniz bölgelerinde her geçen yıl ekim alanlarıyla

⁸⁵² Kerime Karabacak, “Türkiye’de Tütün Tarımı ve Coğrafi Dağılışı”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1, 2017, s. 28.

⁸⁵³ Nadir Yurtoğlu, “Atatürk Dönemi’nde Türkiye’de Tütün Yetiştiriciliği ve Politikası (1923-1938)”, *Belgi Dergisi*, Sayı: 22, 2021, s. 153.

⁸⁵⁴ Karabacak, *a.g.m.*, s. 28-31.

beraber üretimin kapasitesi de büyümüş, tütün üretimi aynı zamanda bu bölgelerin sosyal ve ekonomik olarak kalkınmasına da yardımcı olmuştur.⁸⁵⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarında tütün yetiştiriciliğini ve kalitesini artırmak için önemli girişimlerde bulunulmuş, ABD'den Virginia tütünleri getirilerek ülkenin çeşitli bölgelerinde yetiştirilmeye çalışılmıştır. Yine tohum çeşitleri koruma altına alınmış ve ıslah edilmiştir. Diğer taraftan tütün ticaretini geliştirmek için ilk olarak İstanbul olmak üzere ülkenin farklı şehirlerinde şirketler kurulmuş, bu ürünün iç ve dış pazara ulaşımı kolaylaştırılmaya çalışılmıştır.⁸⁵⁶

1940 yılının sonlarında Türkiye'de özellikle Karadeniz'de Artvin, Samsun, Trabzon ve Taşova; Marmara'da Düzce, Trakya, Edirne, Bursa, İzmit, Balıkesir ve Çanakkale; Ege'de Seydiköy, İzmir, Söke, Manisa, Urla, Akhisar, Ayvalık, Sındırgı, Muğla, Ödemiş, Milas, Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da ise Malatya, Adana, Bitlis, Gaziantep ve Diyarbakır'da tütün yetiştirilmekteydi.⁸⁵⁷

Tütün yetiştiriciliği ve ticareti DP Dönemi'nde de öncelik verilen konuların başında yer almıştır. Tütün ticaretini kolaylaştırmak ve üretimin daha verimli hâle getirilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Örneğin Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Ege bölgesinde tütün yetiştiriciliği ve işletmeleri hakkındaki yapılması gerekenleri ve tavsiyelerini şu şekilde sıralamıştır:⁸⁵⁸

1. Tütünlerin kıymetlendirilmesi için Manisa'da bir tütün atölyesinin kurulmasına ihtiyaç vardır.
2. Dış pazarda tütün satışından daha iyi verim alınabilmesi için tütünler vasıflarına göre fiyatlandırılmalıdır.

⁸⁵⁵ Yurtoğlu, Atatürk Döneminde..., s. 184.

⁸⁵⁶ Yurtoğlu, Atatürk Döneminde..., s. 184.

⁸⁵⁷ Nadir Yurtoğlu, "İnönü Dönemi'nde Türkiye'de Tütün Yetiştiriciliği ve Politikası (1938-1950)", **Belgi Dergisi**, Sayı: 21, 2021, s. 142-143.

⁸⁵⁸ **BCA**, 30.1.0.0 /78.488.1/ E11, s. 2-3.

3. Normal fiyatın üstünde fiyat verildiği takdirde, ürünün satıcının elinde kalması satıcının zararınadır.
4. İzmir’de modern bir tütün işleme evi ve tesisatı kurulmalıdır.
5. Agonya mıntıkası tütünleri için Engece’de bir tütün deposu yaptırılmalıdır.

Zamanla Türkiye, tütün yetiştiriciliği konusunda daha deneyimli bir hâle gelmiş ve tütün yetiştiriciliği ve ticareti konusunda yaşadığı sorunları en aza indirmeyi başarmıştır. Nitekim 18 Mayıs 1950’de Marshall Yardım Heyeti Başkanı Russell Dorr da bir konuşmasında tütün konusunda Türkiye’nin yaşadığı sorunların tamamına yakınının hâll edildiğini ifade etmiştir.⁸⁵⁹

Türkiye’nin tütün ihracatında ABD, 1950-1960 yıllarında ilk sıralarda yer almıştır. ABD, Türk tütünlerinin en büyük alıcısı, aynı zamanda da en büyük rakiplerinden bir tanesi olmuştur. II. Dünya Savaşı’ndan önce ABD sigaralarına % 12 oranında Şark tütünü karıştırılırken savaş sonrası dönemde bu oran % 6’ya kadar düşmüştür. Diğer taraftan savaşın başından itibaren Yunanistan’da tütün üretiminin düşmesi, ABD’nin Türk tütününe olan talebini arttırmıştır.⁸⁶⁰ Harman ve içim kalitesi bakımından dünya piyasasındaki yerini daima korumuş olan Türk tütünü,⁸⁶¹ özellikle ABD ve İngiltere tarafından tercih edilmiştir.⁸⁶²

Tütün ve tömbeki Dış Ticaret Yıllık İstatistik Raporlarında 27. fasılda ve “Tütün ve tömbeki” başlığı altında yer almıştır. Bu grupta yer alan ürünler ise tütün, kıyılmış ve kırıntı tütün, yaprak sigara ve kıyılmış tütünden sigaradır.⁸⁶³

Türkiye dış ticarete 1950 yılında toplamda 170.786 bin lira değerinde ve 50.818 ton miktarında tütün ihraç etmiştir. Türkiye’nin toplam tütün ihracatında ABD, 66.402 bin

⁸⁵⁹ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı 198, 1-31 Mayıs 1950, s. 150.

⁸⁶⁰ **BCA**, 30.1.0.0 /76.479.10 / E9, s. 15.

⁸⁶¹ Ali Peksüslü, İsmail Yılmaz, Abdullah İnal, Hasan Kartal, “*Tütün Genotipleri*”, **Anadolu Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 22, Sayı: 2, 2012, s. 83.

⁸⁶² ABD ve İngiltere’de Virjinya tipi Amerikan tütünleri Türk tütünleri ile harmanlanıp içildiğinden ABD ve İngiltere Türk tütününe ihtiyaç duymuşlardır. Bkz. Refii Şükrü Suvla, “*Tütün İhracatımızı Geliştirme Tedbirleri*”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Mecmuası**, Cilt: 5, Sayı: 1, 1945, s. 86-87.

⁸⁶³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 202-203.

lira değeri ve 18.529 ton miktar ile ilk sırada yer almıştır. En çok tütün ihracatı yapılan ikinci ülke ise 20.777 bin liralık değeri ile Batı Almanya olmuştur.⁸⁶⁴ 1950 yılında ABD'ye yapılan toplam ihracatta tütün ve tömbeki ilk sırada yer almış, tütün ve tömbekiyi meyveler ve madenler takip etmiştir.⁸⁶⁵ Diğer taraftan 1950 yılında yaprak tütün en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir.⁸⁶⁶

1951 yılında Türkiye toplamda 187.606 bin lira değerinde ve 57.921 ton tütün ihraç etmiştir. 1951 yılında ABD'ye 114.999 bin lira değerinde ve 31.635 ton miktarında tütün satışı yapılmıştır. Türkiye'nin toplam tütün ihracatı içerisinde ABD, yine ilk sırada yer almıştır. ABD'den sonra en fazla tütün satışı ise Batı Almanya'ya yapılmıştır.⁸⁶⁷ Türkiye'nin ABD'ye yapmış olduğu toplam ihracatta tütün, yine ilk sırada yer almıştır.⁸⁶⁸ ABD'ye ithalatı yapılan tütün ürünleri arasında yaprak tütün, az miktarda da olsa kıyılmış tütünden imal edilen sigara bulunmaktadır.⁸⁶⁹

1951 yılında ABD firmaları özellikle İzmir Tütün Piyasası'ndan tütün alımı yapmışlardır. 15 Ocak 1951'de açılan İzmir tütün piyasasında Ödemiş'te The American 220 kuruş; Kiraz'da The American, Austro Türk, Hermans Freres firmaları 225 kuruş; Tire'de The American 225 kuruş; Gördes'te ABD firmaları ve yerli tüccarlar 180-230 kuruş ve Akhisar'da da ABD firmaları ve yerli tüccar yine 190-255 kuruştan tütün alımı yapmışlardır.⁸⁷⁰

1951 yılında tütün yetiştiriciliğinde daha iyi verim alabilmek için yetkililer tarafından da bazı önlemler alınmıştır. Bu çerçevede tütün fidelerinin dondan korunması amacıyla getirilecek olan 15.000 metrekare plastik radyolitin gümrük vergisinden

⁸⁶⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXV-XXVII.

⁸⁶⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 198-201.

⁸⁶⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 202.

⁸⁶⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXVI.

⁸⁶⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. 205-208.

⁸⁶⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve 1951 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 213-214.

⁸⁷⁰ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 206, 1-31 Ocak 1951, s.13.

muaf tutulması, Tarım Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunun 20.6.1951 tarihli toplantısıyla kabul edilmiştir.⁸⁷¹

1952 yılında üretilen tütünlerin 23 bin tonu iç piyasada değerlendirilmiş, geri kalan miktardan % 10 fire düştükten sonra başka devletlere ihraç edilmiştir. 1952 yılı tütün üretimin 90 bin ton olması ve ihraç edilecek miktarında yaklaşık 61 ton olacağı tahmin edilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında üretici durumda olan Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya’da tütün üretiminin düşmesi, Türkiye’nin tütün ihracatını arttırmış; Türkiye Şark tütünü üreten ülkeler arasında ilk sırada yer almıştır.⁸⁷²

1952 yılı Ege Tütün Piyasası 14 Ocak 1952 tarihinde açılmıştır. Resmî makamların açıklamalarına göre fiyatlar 1951 yılına nazaran artış göstermiş ve daha ilk günden üretimin dörtte biri satılmıştır.⁸⁷³ 19 Ocak 1952’de tahminlerin üstünde bir gelişme kaydeden Ege ekici tütün piyasası ilk altı günde 32 milyon kilodan fazla tütünün satışını gerçekleştirmiştir.⁸⁷⁴

1952 yılı Karadeniz Tütün Piyasası ise 4 Mart 1952’de açılmıştır. Tekel İdaresi merkezde vasati 230 kuruştan 2.492 kilo, Akçaabat’ta vasati 299 kuruştan 5.855 kilo tütün satın almıştır.⁸⁷⁵ Tekel İdaresi’nin Samsun’da başlattığı tütün destekleme çalışmaları iyi sonuçlar vermiş, 14 Şubat 1952 tarihinden itibaren Tekel İdaresi ve tüccar tarafından üreticiden 1.200.000 kilo tütün alınmış, ayrıca 25.000 kilo tütün de ABD’ye satılmıştır.⁸⁷⁶

Tütün piyasasının açılışında Samsun’a gelen Gümrük ve Tekel Bakanı Sıtkı Yırcalı, satıcı ve üreticilerle piyasa hakkında toplantılar gerçekleştirmiştir. Bakan Yırcalı bu görüşmeler neticesinde üretim ve yapılan tütün ihracatı hakkında şu açıklamayı yapmıştır:⁸⁷⁷

Karadeniz piyasasının mubayaa işleri her sene kendisine mahsus hususiyetliklerle daha ağır ve geç inkişaf eder. Hükümet’in destekleme mubayaaalarında takip edeceği politika Ege’deki

⁸⁷¹ BCA, 30.18.1.2 /126.50.5/62.90, s. 1.

⁸⁷² BCA, 30.1.0.0 /80.508.4/ E12, s. 11.

⁸⁷³ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 218, 1-31 Ocak 1952, s. 25.

⁸⁷⁴ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 218, 1-31 Ocak 1952, s. 29.

⁸⁷⁵ **Ulus**, 5 Mart 1952, s. 4.

⁸⁷⁶ **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1952, s. 2.

⁸⁷⁷ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 219, 1-30 Şubat 1952, s. 20.

mubayaalardaki esaslar içinde seyredecektir. Biz müstahsilin malının tamamen tüccar tarafından tütünün nev'ine ve çeşidine göre değerlendirilmesini arzu ediyoruz. Bu takdirde ihtiyacımız dışında hiç tütün almamakla memnun oluruz. Fakat ekicinin tütünü iç ve dış piyasaların icap ettiği fiyatlardan aşağı bir ölçüde alınmak istenirse o zaman bu değerler dâhilinde son kilosuna kadar destekleme mubayaasına devam edeceğiz. Ege'de olduğu gibi tüccar ve müstahsillerimizin Hükümetimizle elbirliği ederek hepimizin müşterek menfaatleri dâhilinde hareket edeceklerini ümit etmekteyiz. Bakanlığımız ve Tekel İdaresi piyasanın açıldığı günden son tütün partisi satılıncaya kadar destekleme vazifesini görmekte devam edecektir.

Türkiye, tütün ve tömbeki grubunda yer alan ürünlerden 1952 yılında toplamda 173.794 bin lira değerinde ve 57.137 ton miktarında bir satış gerçekleştirmiştir. 1952 yılında ABD'ye toplamda 86.601 bin lira değerinde ve 23.441 ton miktarında tütün ve tömbeki ihraç edilmiştir. Bu grupta en çok ihracat yapılan ikinci ülke ise Batı Almanya olmuştur.⁸⁷⁸ 1952 yılında ABD'ye tütünün yanı sıra en fazla madenler ve bitkisel ürünler ihraç edilmiştir.⁸⁷⁹ ABD'ye tütün gurubundan en fazla yaprak tütün ve kıyılmış tütünden imal edilen sigara satışı gerçekleştirilmiştir.⁸⁸⁰

Türkiye, Yunanistan'da tütün ihracatının daralması, Bulgar tütünlerinin ABD piyasasından çekilmesiyle birlikte 1952 yılının ilk 11 ayı içerisinde 19.358 ton ve 71.525.000 lira değerinde tütün ihracatı imkânını bulmuştur.⁸⁸¹ Türkiye hem Ege hem de Samsun bölgelerinde A-I tütün üretimini tercih etmiş ve bu grup tütünün büyük kısmı yüksek fiyatlardan satılmıştır. Özellikle ABD firmaları Türk tütününe yoğun ilgi göstermiştir.⁸⁸² İngiltere'de de Türk tütününe ilgi artmış, nitekim İşçi Partisi üyelerinden Richard Stokes, Ticaret Bakanı Tnorneycroft'a hitaben yapmış olduğu konuşmasında, Türk tütününden daha fazla miktarda alınması gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁸³

1953 yılına gelindiğinde Türkiye'de tütün üretiminde önemli ölçüde artış sağlandığı görülmektedir. Nitekim 2 Kasım 1953 tarihinde İstanbul Tütüncüler Birliği Yıllık Olağan Kongresi'nde 1953 yılı tütün üretiminin özellikle Ege bölgesinde şimdiye

⁸⁷⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. XXVII-XXVIII.

⁸⁷⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. 204-207.

⁸⁸⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve 1952 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1952, s. 212-213.

⁸⁸¹ BCA, 30.1.0.0 /80.508.4/ E12, s. 12.

⁸⁸² NARA, Foreign Service, 29 April 1953, No: 701, s. 31.

⁸⁸³ Ulus, 5 Temmuz 1952, s. 3.

kadar görülmemiş bir seviyeye çıktığı ifade edilmiş, tütün üretiminin 116 milyon kiloya ulaşacağını tahmin edildiği belirtilmiştir.⁸⁸⁴

İzmir Ege Ekici Tütün Piyasası, 5 Ocak 1953 tarihinde açılmıştır. Piyasanın açıldığı ilk günden itibaren satışlar gayet hareketli geçmiştir.⁸⁸⁵ Yabancı alıcılar 1953 yılı tütün mahsulünün kalitesini büyük oranda beğenmiştir. İzmir Tütün Piyasasında, ABD başfiyatı 280 kuruş olarak tespit edilmiştir. Üretici bu fiyatı uygun bulmakla birlikte ilerleyen zamanlarda fiyatların daha da artması ihtimaline karşılık satış konusunda biraz çekingen davranmıştır. İzmir'deki bütün firmalar 1953 yılını, Ege Tütün Piyasası kapsamında yer alan tüccar ve üreticiler için 1952 yılına nazaran oldukça verimli ve memnuniyet verici olarak değerlendirmişlerdir.⁸⁸⁶ Ege Tütün Piyasası'nın açılmasının ardından 7 Ocak 1953 tarihi akşamına kadar 45 milyon kilo tütün satışı yapılmıştır. Resmî makamlar tarafından 48-49 milyon kilo olarak tespit edilen rekoltenin üç gün içerisinde hemen hemen tamamıyla satılması hem üreticiyi hem de tüccarı sevindirmiştir.⁸⁸⁷

Karadeniz Tütün Piyasası ise Samsun'da ise 2 Şubat 1953 tarihinde açılmıştır. 1953 yılında Samsun'da 5 milyon kilo, Bafra'da 5,5 milyon, Alaçam'da 1 milyon 300 bin kilo, Vezirköprü'de 150 bin kilo, Çarşamba'da 300 bin kilo, Havza'da 30 bin kilo ve Hacıköy'de 380 bin kilo tütün üretildiği tahmin edilmiştir.⁸⁸⁸

1953 yılında Türkiye toplamda 238.825 bin lira değerinde ve 71.726 ton miktarında tütün ihraç etmiştir. ABD'ye 125.395 bin lira değerinde ve 32.718 ton miktarında tütün ihracatı gerçekleştirilmiştir. 1953 yılında tütün ihracatında ABD ilk, Batı Almanya ise ikinci sırada yer almıştır. Batı Almanya'ya yapılan ihracatın değeri ise 28.843 bin liradır.⁸⁸⁹ 1953 yılında ABD'ye gerçekleştirilen toplan ihracatta tütün ürünleri ilk sırada yer almıştır.⁸⁹⁰

⁸⁸⁴ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 240, 1-30 Kasım 1953, s. 2.

⁸⁸⁵ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 240, 1-30 Kasım 1953, s. 2.

⁸⁸⁶ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 230, 1-31 Ocak 1953, s. 4.

⁸⁸⁷ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 230, 1-31 Ocak 1953, s. 10.

⁸⁸⁸ **Ulus**, 18 Aralık 1952, s. 2.

⁸⁸⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri ve yılı belirtilmemiş), s. XXIX-XXX.

⁸⁹⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri ve yılı belirtilmemiş), s. 201-204.

5 Kasım 1954'te Türkiye Tütün       Federasyonunun Yıllık Olağan Kongresi; İstanbul Tütün       Birliği, Trabzon Tütün       Derneği, Bursa Tütün       Derneği, Ege Tütün       Derneği, Bafra Tütün       Derneği delegelerinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Toplantının başkanlığını Hüseyin Kavalalı yapmıştır. Toplantıda dünyada tütün üretim genel durumu, komşu ülkelerin tütün üretimi ve Türkiye'deki tütün üretimi hakkında geniş bilgiler verilmiştir. M  zakerelerden anlaşıldığına göre II. Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren her ihraç mevsiminden bir sonraki yıla önemli miktarda stok devredilmiş, son iki yıl içerisinde ise bu durum hemen hemen ortadan kalkmıştı. Türkiye'de tütün üretimi ilk defa 1953 yılında 120 milyon kiloya ulaşmıştı. Böylece Türk   ark tipi tütünler aleyhine ve zararına genişleme gösteren ABD tütününün yayılması durdurulmuştu. Yine son iki yıl içerisinde Rusya ve Doğu Almanya gibi uzun zamandan beri Türk tütün piyasasından uzak kalan ülkeler, yeniden Türk tütününü alır hâle gelmişti.⁸⁹¹

Türkiye T  t  n       Federasyonunun elde stok tütün kalmadığına ilişkin açıklamasına rağmen Bursa İnhisar İdaresi tarafından satın alınan tütünlerin yersizlik ve bakımsızlık yüzünden çürümekte olduğu ve yine İnhisar Umum Müdürlüğü tarafından yapılan incelemede 1953 yılına ait ürünlerin çok tavlı ve kısmen arızalı olarak üretici tarafından piyasaya sürüldüğü ve bu ürünlerin ağır bir fermantasyon devresi geçirdiği anlaşılmıştı.⁸⁹²

İnhisarlar Umum Müdürü Münir Karacık, 19 Kasım 1954 tarihinde tütün konusunda yaptığı konuşmada Türkiye'nin 1954 yılı tütün üretimine ilişkin şu değerlendirmeyi yapmıştır:⁸⁹³

Memleket ekonomisindeki kalkınmaya muvazi olarak idaremizin tütün mamullerinin istihl  kisinde büyük oranda artış görülmektedir. Bu seneki yaprak tütün piyasasına gelince, bildiğiniz gibi bu yılki rekolte, geçen seneye nazaran bir miktar az ise de kalite bakımından eski senelere göre daha yüksektir. Yüz bin ton civarında bulunduğunu tahmin ettiğimiz tütün rekoltesi durumunu mahallinde tetkik etmek üzere bütün eksperlerimiz yurda dağılmış vaziyettedirler. Yabancı ve yerli firmaların bu yıl da piyasaya büyük oranda iştirak edecekleri anlaşılmaktadır.

⁸⁹¹ **Aydın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 252, 1-30 Kasım 1954, s. 7.

⁸⁹² **BCA**, 30.1.0.0 /78.489.6 / E11, s. 2.

⁸⁹³ **Aydın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 252, 1-30 Kasım 1954, s. 33-34.

Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı'ya göre ise kış mevsiminde satışı fiilen yapılmayan elde kalan tütün miktarı yaklaşık 37 bin tondur. Bununla birlikte Çekoslovakya ve Polonya'nın ayrı ayrı 700-800 bin kilo tütün alacağı tahmin edilmekte idi.⁸⁹⁴

İzmir Ticaret Odasının sunduğu verilere göre 1954 yılının Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında ABD'ye 5.241 ton miktarında ve 19.264.298 lira olarak gerçekleşmiştir.⁸⁹⁵ 1954 yılının ilk on ayında, ortalama fiyatın yüksek olmasına karşın 1953'teki değerin % 80'i kadar ihracat gerçekleştirilmiştir. 1953 yılı takviminde 33.000 ton olan ABD'ye yaprak tütün ihracatı, 1954 yılının ilk on ayında yaklaşık 13.000 ton olarak gerçekleşmiştir.⁸⁹⁶

Türkiye 1954'te toplamda 240.539 bin lira değerinde ve 64.426 ton miktarında tütün ihraç etmiştir. Tütün ihracatında ABD ilk, Batı Almanya ikinci, İngiltere ise üçüncü sırada yer almıştır. ABD'ye yapılan ihracat ise 117.467 bin lira değerinde ve 29.459 ton miktarında olmuştur.⁸⁹⁷ İhraç edilenler arasında ham tütün, tütün mamulleri ve az miktarda da olsa sigara yer almıştır.⁸⁹⁸

9 Ocak 1955 tarihinde açılacak olan Ege Tütünleri Piyasası hakkında İnhisarlar Genel Müdürlüğü tarafından 7 Ocak 1955 tarihinde gazetecilere verilen bilgiden sadece Ege bölgesi tütün üretiminde 1954 yılına nazaran 12 milyon kiloluk bir artış sağlamıştır.⁸⁹⁹

6 Kasım 1955 tarihinde ise Gümrük ve İnhisarlar Vekili Emin Kalafat Türkiye'nin 1955 yılı tütün üretimine ilişkin şu değerlendirmeyi yapmıştır:⁹⁰⁰

Bu sene memleket tütün rekoltesi 114 milyon kilo civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu miktar geçen yıl rekoltesinden yüzde on beş kadar fazladır. Tütün istihsalimiz de bir rekor teşkil eden 1953 yılı, rekoltesini de biraz geçmektedir. Bu arada Ege bölgesi istihsalı, geçen yıldan yüzde yirmi civarında bir fazlalıkla 67 bin ton tahmin edilmiştir.

Geçen yıl Ege tütün piyasası, 3 Ocak 1955 de açılmıştı. Yeni yıl tütün piyasasının 5 Aralık 1955 de açılacağı İktisat ve Ticaret Vekâleti ile müştereken ilân edilmiş bulunuyor.

⁸⁹⁴ BCA, 30.1.0.0 /85.534.2/ E14, s. 2.

⁸⁹⁵ NARA, Foreign Service, 15 November 1954, No: 33, s. 3.

⁸⁹⁶ NARA, Foreign Service, 23 December 1954, No: 283, s. 24.

⁸⁹⁷ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. XXXI-XXXII.

⁸⁹⁸ İGM, *Dış Ticaret, Dış Ticaret İstatistiklerine Mahsus Tıp Tasnifin Bölüm, Gurup ve Pozisyonlarına Göre Tertip Edilmiştir Ocak-Aralık 1954 Kısım:4 Özel Ticaret Madde ve Madde Gurupları İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. 89-90.

⁸⁹⁹ *Aydın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 266, 1-31 Ocak 1956, s. 12-13.

⁹⁰⁰ *Aydın Tarihi*, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 264, 1-30 Kasım 1955, s. 15-16.

Piyananın bir ay evvele alınmasının amacı gerek üretici gerek tüccar bakımından faydalı olacağı düşünölmüştür. Piyasanın erken açılmasında, bazı fırsatçıların, piyasayı beklemeden atan satımda bulunmaları gibi karaborsacılık diye tavsif edilen temayöllerini önlemek maksadı da vardır. Bu gibi hareketler İktisat ve Ticaret Vekâletince Milli Korunma Kanunu'na müsteniden ilân olunan sirkülerle ağır ceza müeyyidelerine bağlanmış bulunmaktadır. İnhisarlar İdaresinin kendi ihtiyaçları için yapacağı umumi mubayaa miktarı 30-35 milyon kilo civarında olacaktır. Bu faktörlere ilâveten piyananın düzgün yürütölmesi için hükümetçe gereken tedbirler şimdiden alınmıştır.

En önemli ihraç malımız olan tütün mevzuunda geçen yıllar olduğu gibi, piyasaları aksamalardan korumaya ve ahenk içinde düzgün yürütölmesini temine matuf olarak hükümetçe alınan ve gerektikçe yenileri alınacak olan tedbirler muvacehesinde Ekici ve alıcılarımızın piyasa açılış tarihine kadar hazırlıklarını huzurla tamamlamalarını temenni ederken, yeni piyananın memleketimiz için hayırlı ve başarılı elmasını şimdiden dilerim.

21 Aralık 1955 tarihinde, İnhisarlar Genel Müdürlüğü tarafından Anadolu Ajansına verilen bilgiye göre 1955 yılında Türkiye'de 117-120 milyon kilo aralığında tütün üretilerek rekor sayılacak bir üretim seviyesine ulaşılmıştır. Üretilen tütünün kalitesi ise diğerkölkelere göre daha üstün nitelikteydi.⁹⁰¹

1955 yılında Türkiye'nin dışarıya yaptığı toplam tütün ihracatı 249.249 bin lira değerkinde ve 60.018 ton miktarında olmuştur. ABD'ye toplamda 74.912 bin lira değerkinde ve 17.163 ton miktarında tütün ihraç edilmiştir.⁹⁰² Tütün ABD'ye en fazla ihraç edilen ürün olma özelliğini 1955 yılında da korumuştur. Bununla birlikte 1955 yılında ABD'ye bu gruptaki ürünlerin ihracatında yaklaşık 42.555 bin lira değerkinde düşüş yaşanmıştır.⁹⁰³ ABD firmaları 1955 yılında başta işlenmiş tütünü 407-417 kuruştan alım yaparken daha sonra fiyat 431 kuruşa kadar yükselmiştir.⁹⁰⁴

1956 tarihli Başvekâlet Uzman Müşavirliği tarafından kaleme alınan raporda, 1956 tütünlerinin doğu bölgesinde Aralık ayında, diğerkölgelerde ise 1957 Ocak ayından itibaren satışına başlanacağı belirtilmiştir. Raporda ayrıca 1956 yılı rekoltesinin 120 bin ton kadar olduğu, kilo başına ise 25 kuruş prim verilmesinin kabul edildiğı, dekar başına düşen verimin ise az olduğu ifade edilmiştir.⁹⁰⁵

⁹⁰¹ **Ayn Tarih**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 265, 1-31 Aralık 1955, s. 18.

⁹⁰² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXXI.

⁹⁰³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 184-186.

⁹⁰⁴ **BCA**, 30.1.0.0 /78.491.5/ E11, s. 13-14.

⁹⁰⁵ **BCA**, 30.1.0.0 /29.170.15 /A15, s. 3-4.

İnhisarlar Genel Müdürü tarafından 8 Mart 1956 tarihinde verilen bilgide ise tütün rekoltesinin yaklaşık 117 milyon kiloyu bulduğu ifade edilmiştir. Açıklamaya göre Samsun dizi piyasası 20 Şubat 1956 tarihinde açılmış, Samsun ve çevresinden yapılan tütün satışı 3.905.616 kiloya ulaşmıştır. Bu miktarın 1.292.647 kilosunu Tekel İdaresi, 2.612.969 kilosunu ise tüccar satın almıştır. Tütün kilogram fiyatı 410 kuruş olarak belirlenmiş, ayrıca Samsun'da üreticiye kilo başına 25 kuruşluk bir yardım yapılmıştır.⁹⁰⁶ Bununla birlikte tütün fiyatları bazı satıcılar tarafından düşük bulunmuş ve itirazlar da olmuştur. Akçaabat Tütün Ekicileri Derneği tarafından 31 Ekim 1956 tarihinde Adnan Menderes'e kaleme alınan bir yazıda tütün fiyatlarının düşük olduğu, maliyet masraflarını karşılamadığı ifade edilmiş ve bir miktar zam yapılması için talepte bulunulmuştur. Fakat bu iddia ve talepler, İnhisarlar İdaresi tarafından gerçek dışı bulunmuştur.⁹⁰⁷

Tütün ekilen alanlar ise her geçen yıl artmaya devam etmiştir. 1954 yılından 1956 yılına kadar ekili alanlarda yaklaşık 45.757 hektar artış yaşanmıştır. Aşağıdaki tabloda 1954-1956 yıllarında tütün ekimi yapılan alanlardaki artış miktarları gösterilmiştir:⁹⁰⁸

Tablo 4.2 1954-1956 yıllarında tütün ekili alanlar ve elde edilen ürün miktarına ait veriler

Seneler	Hektar	Miktar (ton)
1954	156.072	102.241
1955	172.724	120.546
1956	201.829	113.042

Tablodan anlaşıldığına göre tütün ekimi yapılan alanların miktarı artmasına rağmen buna paralel olarak ürün miktarında herhangi bir artışın olmadığı görülmektedir.

Gümrük ve İnhisarlar Bakanı Hadi Hüsman Türkiye'nin 1956 yılı tütün durumu ve ekili alanlar hakkında Anadolu Ajansına yaptığı açıklamada ise şu ifadelerle yer vermiştir:⁹⁰⁹

Henüz ambarlama muamelesine başlanılmamış olan 1956 istihsaline ait rakam tahminidir. Hakiki istihsalin 1955 mahsulü gibi 120 bin tona yaklaşacağı ümit

⁹⁰⁶ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 268, 1-31 Mart 1956, s. 19-20.

⁹⁰⁷ **BCA**, 30.1.0.0 /78.492.13 / E11, s. 2-3.

⁹⁰⁸ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 278, 1-31 Ocak 1957, s. 21.

⁹⁰⁹ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 278, 1-31 Ocak 1957, s. 21-24.

edilmektedir. Görülüyor ki 1956 senesi ekim sahası 1955 senesine nazaran yüzde 17 oranında artış kaydettiği halde istihsal, miktar itibariyle geçen yıl rakam civarındadır. Sebebi, hava şartlarının kurak gitmesidir. Fakat bu hal bir taraftan da mahsulün iyi bir yaz kurusu olarak elde edilmesine yardım etmiş, mahsul vasfı geçen seneye nazaran umumiyet itibariyle daha yüksek olmuştur.

Üretici elinde geçen seneler mahsullerinden stok yoktur. Müstahsilin yakında açılacak olan piyasalarda satışa arz edeceği tütün 1956 senesi mahsulüdür ve miktarı da birinci sualinize verdiğim cevapta da izah ettiğim gibi 120 bin ton civarında olacaktır. Rekoltenin tahminen, 75 bin tonu Ege Bölgesi'ne, 26 bin tonu Karadeniz Bölgesi'ne, 16 bin tonu Marmara Bölgesi'ne, bakiyesi Şark Bölgesi ile, puro, tömbeki Virjinya ve Hasankeyf tütünlerine taallük etmektedir. Şark bölgesi tütünleri üzerinde ekseriyetle tüccar faaliyeti görülmemiştir. Bu tütünler hemen umumiyetle inhisarlar idaresince mubayaa edilir ve tütün bölgelerinden iklim şartlarının da tesiri ile ilk olarak Şark bölgesi satışlarının başlaması alışılmalıdır. Bunu takiben Ege daha sonra Karadeniz bölgesi tütünleri, bundan sonra da Karadeniz'in demet ve Marmara tütünleri satış piyasaları açılır.

Geçen sene, 1 Eylül 1955- 31 Ağustos 1956 satış devresinde Amerika'ya satılan tütün miktarı 32.677.191 kilodur. Bu sene satışlarının bu miktarı geçeceğini tahmin etmekteyiz. Eylül 1956'dan itibaren 3,5 ay zarfında Amerika'ya müteveccih mamul tütün satışları 1955 mahsulünden olmak üzere 10 milyon kiloyu bulmuştur.

Hüsman'ın ekim alanlarına ilişkin verdiği bilgi dikkate alındığında tütün ekim alanları 1955 yılına göre % 17 oranında artmış, fakat bu orana nispetle üretim artmamıştı.

1956 yılında Dış Ticaret Yıllık İstatistiklerinde 76 olan fasıl sayısı, yapılan düzenlemeler sonrasında 99'a çıkarılmış ve daha önce 27. fasılda yer alan tütün ve tömbeki 24. Fasıl içerisinde yer almaya başlamıştır. 1956 yılında Türkiye'nin tütün ihracatı 261.958 bin lira değerinde ve 60.716 ton miktarında olmuştur. Yine 1956 yılında ABD'ye 92.425 bin lira değerinde ve 21.398 ton miktarında tütün satılmıştır. ABD Türkiye'nin tütün ihraç ettiği ülkeler arasında bu değer ile ilk sırada yer almıştır.⁹¹⁰ Bu ürün grubunda ABD'ye daha çok yaprak tütün ve çok az miktarda da olsa sigara ihraç edilmiştir.⁹¹¹

Gümrük ve İnhisarlar Vekili Hadi Hüsman, 1957 tütün piyasasının açılması sebebiyle 1957 yılı Ocak ayında yapmış olduğu açıklamada 1957 yılı tütün rekoltesinin 116.000 ton civarında olduğunu belirtmiştir. Bunun 24.000 tonu Karadeniz, 75.000 tonu Ege, 3.000 tonu Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi ve 14.080 tonu Marmara

⁹¹⁰ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XXX.

⁹¹¹ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1957, s. 469-471.

Bölgesi'nde üretilmiştir. Açıklamada ayrıca Ege Tütün Piyasası'nın 4 Şubat 1957 tarihinde açılacağı belirtilmiştir.⁹¹²

6 Şubat 1957'de Ege Tütün Piyasası'nın açılışının ikinci gününde mevcut 73 milyon üretim rekoltesinin 39 milyon 400 bin kilosu satılmıştır. Satılan tütünlerin 7 milyon 250 bin kilosu İnhisarlar İdaresi, 4 milyon 400 bin kilosu ABD firmaları ve 27 milyon 800 bin kilosu da yerli ve yabancı firmalar tarafından satın alınmıştır.⁹¹³

Ege tütün piyasasının açılması ile İzmir'e gelen ve satışları yerinde takip eden Gümrük ve İnhisarlar Vekili Hadi Hüsmen, Anadolu Ajansına vermiş olduğu 7 Şubat 1957 tarihli beyanatında 1956 yılına nazaran 1957 yılında satışların arttığını belirtmiştir. 6 Şubat 1957 tarihine kadar satılan 48 milyon 105 kilo tütünün genel vasati fiyatı ise 1956 yılına göre düşük kalmıştır.⁹¹⁴ 14 Şubat 1957 tarihinde ise Ege tütün piyasasının açıldığı tarihten itibaren geçen on gün zarfında satılan tütün miktarı 69 milyon 471 bin kiloyu bulmuştur.⁹¹⁵

22 Mart 1957 tarihinde ise Ege bölgesinde üretici elinde bulunan tütünlerin hemen hemen tümü satılmış ve piyasa kapanmıştır. 1957 yılı Mart ayında Karadeniz Dizi Tütün Piyasası'nın açılışını takiben ilk on günde satışlar 4.518.000 kiloyu bulmuştur. Bunun 1.196.000 kilosu İnhisarlar İdaresi, 960.000 kilosu ABD şirketleri ve 2.339.000 kilosu yerli tüccarlar tarafından satın alınmıştır. 383 kuruş olan 1956 yılı kilogram fiyatı ise 1957 yılında azamî fiyat 575, vasati fiyat ise 449 olarak kuruş olarak gerçekleşmiştir.⁹¹⁶

Türkiye 1957 yılına gelindiğinde toplamda 388.847 bin lira değerinde ve 88.472 ton miktarında tütün ihraç etmiştir. ABD'ye yapılan tütün ihracatı 170.538 bin lira değerinde ve 39.895 ton miktarında olmuştur. ABD'nin arkasından en çok tütün ihracatı yapılan diğer ülkeler ise Doğu ve Batı Almanya olmuştur.⁹¹⁷ 1957 yılında

⁹¹² **Aydın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 278, 1-31 Ocak 1957, s. 21-24.

⁹¹³ **Aydın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 279, 1-28 Şubat 1957, s. 20-22.

⁹¹⁴ **Aydın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 279, 1-28 Şubat 1957, s. 24.

⁹¹⁵ **Aydın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 279, 1-28 Şubat 1957, s. 32-33.

⁹¹⁶ **Aydın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 280, 1-31 Mart 1957, s. 33-34.

⁹¹⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XXX.

ABD'ye yapılan tütün ihracatında 78.113 bin lira değerinde bir artış yaşanmıştır.⁹¹⁸ ABD'ye bu ürün gurubunda yaprak tütün ve az da olsa kıyılmış tütün ve sigara satışı gerçekleştirilmiştir.⁹¹⁹

1958 yılı Ocak ayında piyasası açılacak olan 1957 mahsulü tahminlerine göre tütün rekoltesinin 120.000.000 kilo olarak tahmin edilmiştir. Kilo başına düşen ortalama fiyat ise 290 kuruş, tütün üreticilerine devlet tarafından yapılacak yardım ise kilo başına 25 kuruş olarak belirlenmiştir.⁹²⁰ Gümrük ve İnhisarlar Vekili Hadi Hüsmen'in İzmir'den hazırladığı 27 Ocak 1958 tarihli rapordan anlaşıldığı kadarıyla şu bilgiler yer almaktadır: 27 Ocak 1958 tarihi itibarıyla ABD'ye 2 milyon kilo satış yapılmıştır. Kilo başına düşen fiyat ortalama 285 kuruştur.⁹²¹ 30 Ocak 1958 tarihinde yine Hadi Hüsmen tarafından İzmir'den yazılan notta ise 29 Ocak 1958 tarihi akşamına kadar elde kalan ürün miktarı 15.000.000 kilo olarak belirtilmiş, bu miktarın yarısının da 30 Ocak 1958 tarihinde satılacağını tahmin edildiği bildirilmiştir. 29 Ocak tarihine kadar ABD'nin aldığı tütün miktarı ise 2.234.000 kilo olmuştur.⁹²²

Türkiye 1958 yılında toplamda 235.904 bin lira değerinde ve 56.090 ton miktarında tütün ihraç etmiştir. 1958 yılında ABD'ye toplamda 80.457 bin lira değerinde ve 19.691 ton miktarında tütün satılmıştır. 1957 yılına nazaran 1958 yılında yaklaşık 90.080 bin liralık bir düşüş yaşanmıştır.⁹²³ Bu düşüşe rağmen geçmiş yıllarda olduğu gibi 1958 yılında da Türkiye'nin tütün ithalatında ABD ilk sırada yer almış, sıralamada ABD'yi Doğu Almanya takip etmiştir.⁹²⁴ Bu grupta ABD'ye daha çok yaprak tütün, yine az miktarda da olsa sigara ve kıyılmış tütün satılmıştır.⁹²⁵

ABD İzmir Konsolosluğu, 15 Ocak 1958-16 Mart 1959 döneminde Gary Tütün Şirketi ve diğer ABD şirketlerinin Türkiye'deki tütün alımlarına ilişkin bir kısım rakamları

⁹¹⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. 208-211.

⁹¹⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve 1957 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1958, s. 454-456.

⁹²⁰ BCA, 30.1.0.0 / 2.16.6 / A2, s. 3.

⁹²¹ BCA, 30.1.0.0 / 7.495.1 / E11, s. 2.

⁹²² BCA, 30.1.0.0 / 9.495.2 / E11, s.2.

⁹²³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XXX.

⁹²⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. 207-210.

⁹²⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve 1958 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1959, s. 438-440.

paylaşmıştır. Aşağıdaki tabloda 15 Ocak 1958-16 Mart 1959 döneminde ABD’li şirketlerin Türkiye’den gerçekleştirdiği tütün ithalatına ilişkin rakamlar paylaşılmıştır.⁹²⁶

Tablo 4.3 ABD’li şirketlerin 15 Ocak 1958-16 Mart 1959 tarihlerinde Türkiye’den ihraç ettiği tütüne ilişkin sayısal veriler

Şirket	Ege	Bursa	Samsun
Gary Tütün	9.760.000	-	-
Amerikan Tütün	15.760.000(1)	-	330.000
Glenn Tütün	11.265.000(2)	-	-
Philip Morris	4.930.000 (3)	-	110.000
Lorillard	6.710.000	-	-
Brown, Williamson	6.550.000	-	-
Tüccarlar (Doğrudan)	1.320.000	110.000	-

(1) 12.793 libre önceki yıldan devralınmıştır (1956 mahsulü).

(2) 1.980.000 libre önceki yıldan devralınmıştır (1956 mahsulü).

(3) 440.000 libre önceki yıldan devralınmıştır (1956 mahsulü).

Yine ABD İzmir Konsolosluğunun vermiş olduğu bilgilerden anlaşıldığına göre American Export Lines’e ait S.S. Executer Gemisi, American Tobacco Company için 15 Mayıs 1958 tarihinde ABD’ye 1.008.060 kilogram işlenmiş tütün taşımak üzere İzmir’den hareket etmiştir. Eylül ayında yeniden başlayan sevkiyatlarla American Tobacco ve The Gary Tobacco Şirketi’ne ait bekleyen tütünler nakledilmiştir.⁹²⁷

1959 yılına gelindiğinde yaklaşık on yıllık DP iktidarı döneminde çok sayıda tütün işleme tesisinin de faaliyete geçirildiği görülmektedir. 1950 yılından 31 Ağustos 1959 tarihine kadar bitmiş ve işletmeye açılmış tütün tesisleri Adana Tütün Fabrikası, İstanbul Tütün Fabrikası, İzmir Tütün Fabrikası, Malatya Tütün Fabrikası, Samsun Tütün Fabrikası, Trabzon Yaprak Tütün Bakım ve İşleme Evi, Düzce Yaprak Tütün Bakım ve İşleme Evi, İnegöl Yaprak Tütün Bakım ve İşleme Evi, Agonya Yaprak Tütün Bakım ve İşleme Evi, Gümüşhacıköy Yaprak Tütün Bakım ve İşleme Evi, Hendek Yaprak Tütün Bakım ve İşleme Evi, Bandırma Yaprak Tütün Bakım ve İşleme

⁹²⁶ NARA, Foreign Service, 6 April 1959, No: 627, s. 4-5.

⁹²⁷ NARA, Foreign Service, 23 May 1958, No: 746, s. 1-2.

Evi, Samsun Yaprak Tütün Bakım ve İşleme Evi, Bursa Yaprak Tütün Bakım ve İşleme Evi, Adana Yaprak Tütün Bakım ve İşleme Evi'dir.⁹²⁸

Yapımına devam edilen tesislerden Maltepe Tütün Fabrikasının inşaatına 1947 başlanmış, tesis 1962 yılında tamamlanmıştır. Maltepe Tütün Fabrikası'nın kapasitesi yılda 15 milyon kilo olarak planlanmıştır. Fabrikada kullanılacak makineler ise ABD, Almanya ve İngiltere'den getirilmiştir.⁹²⁹ Yayladağ Yaprak Tütün Bakım ve İşleme Evi, İzmit Yaprak Tütün Bakım ve İşleme Evi, Maltepe Yaprak Tütün Bakım ve İşleme Evi'de proje kapsamında olan tesisler arasında yer almıştır.⁹³⁰

Türkiye 1959 yılında toplamda 257.021 bin lira değerinde ve 66.795 ton miktarında tütün ürünü ihraç etmiştir. ABD Türkiye'nin tütün ihracatında yine ilk sırada yer almıştır. Batı Almanya en çok tütün ihracatının gerçekleştirildiği ikinci ülke olmuştur. 1959 yılında ABD'ye toplamda 127.677 bin lira değerinde ve 33.047 ton miktarında tütün ihraç edilmiştir. 1958 yılına nazaran ABD'ye gerçekleştirilen tütün ihracatında yaklaşık 47.219.068 lira kadar bir artış kaydedilmiştir.⁹³¹ Bu grupta yer alan ürünlerden ABD'ye ihraç edilen yaprak tütün karşılığında 127.516.436 lira tahsilat yapılmıştır. Yaprak tütünün yanı sıra az da olsa tütün döküntüleri ve sigara da ithal edilenler arasında yer almıştır.⁹³²

1958 yılı Kasım ayından, 17 Şubat 1959 tarihine kadar ise İzmir Limanı'ndan, 9.321.722 kilo miktarında ve 12.131.424,77 dolar değerinde tütün ABD'ye sevk edilmiştir. ABD İzmir Konsolosluğu raporlarına göre Gary Tabacco Şirketi 9 Şubat 1959 tarihinde açılan Ege Ekiciler Pazarı'ndan 7 milyon kilosu doğrudan, geri kalanı da tüccarlar aracılığıyla olmak üzere tütün satın almıştır. Bu miktar 1958 yılında satın alınandan miktardan iki milyon daha fazladır. Amerikan Tütün Şirketi de bir önceki yıla nazaran 10.000 kilo fazla tütün alarak toplamda 690.000 kilo tütün satın almıştır.⁹³³ Başkonsolosluğa göre Ege pazarının en büyük sürprizi, Tekel İdaresi

⁹²⁸ BCA, 30.1.0.0 /79.499.8 / E11, s. 6-9.

⁹²⁹ BCA, 30.1.0.0 /79.499.8 / E11, s. 17-18.

⁹³⁰ BCA, 30.1.0.0 /79.499.8 / E11, s. 19.

⁹³¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara, Güven Matbaası, (Yayın yeri ve yılı belirtilmemiş), s. XXXIV-XXXV.

⁹³² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 ve 1959 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1960, s. 24.

⁹³³ NARA, Foreign Service, 20 February 1959, No: 500, s. 5.

tarafından belirlenen yüksek açılış destekleme fiyatları ve çiftçilere ödenen yüksek fiyatlar olmuştur. Gary Şirketi'nin İzmir Şube Müdürüne göre, tüccarların ödediği ortalama fiyat kilo başına 485 kuruştur. Samsun pazarındaki fiyatların ise Ege pazarından daha yüksek olacağı tahmin edilmektedir.⁹³⁴

ABD İzmir Konsolosluğu'nun verdiği bilgilere göre Amerikan Tütün Şirketi, satın aldığı 600 kilo 1957 mahsulü işlenmiş tütün için 925 bin dolar ödeme yapmıştır. Yine Lorillard, kilosu 1.45-1.46 dolardan 2.300.000 kilo tütün almıştır. Ege Tütün Tüccarları Derneğinin ABD İzmir Konsolosluğuna verdiği bilgiye göre ise 1957 mahsulü eldeki tekel varlıkları hariç stoklarda 24-25 milyon kilo tütün bulunmaktadır. Bu arada, Amerikan Tütün Şirketi'nin Başkan Yardımcısı Orpheus D. Baxalys'e göre ise ödenen yüksek fiyatlar ekim alanlarının genişlemesine neden olacağından bu durum Türkiye'yi tütün satışında zor duruma düşürecektir.⁹³⁵ Yine İzmir Konsolosluğu'nun verdiği bilgiye göre İzmir Limanı'ndan ABD ve Kanada'ya 1 Kasım 1958'den 5 Mart 1959'a 13.555.803 kilo miktarında ve 18.066.940,20 dolar değerinde tütün sevkiyatı gerçekleşmiştir.⁹³⁶

1960 yılı Ocak-Ağustos aylarında ABD'ye toplamda 69.639.629 lira değerinde tütün ihraç edilmiştir.⁹³⁷ ABD'ye ihraç edilen tütün ürünleri arasında yaprak tütün ve az miktarda tütün döküntüleri ve kıyılmış tütünden yapılmış sigara bulunmaktadır.⁹³⁸ 1960 yılının Eylül-Aralık ayları zarfında ise ABD'ye toplamda 121.227.001 lira değerinde tütün ürünü ihraç edilmiştir.⁹³⁹

DP iktidarı döneminde Türkiye'nin ABD'ye gerçekleştirdiği tütün ihracatına dair sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁹⁴⁰

⁹³⁴ NARA, Foreign Service, 20 February 1959, No: 500, s. 5.

⁹³⁵ NARA, Foreign Service, 2 March 1959, No: 519, s. 2.

⁹³⁶ NARA, Foreign Service, 16 March 1959, No: 562, s. 2.

⁹³⁷ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XLI.

⁹³⁸ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve 1960 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat*, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1961, s. 403-404.

⁹³⁹ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XLI.

⁹⁴⁰ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXVII, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXVI, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXVIII, İGM, *Dış Ticaret*

Tablo 4.4 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'ye yapmış olduğu tütün ihracatına ait veriler

Yıllar	Miktar (Ton)	Değer (Bin Lira)
1950	18.529	66.402
1951	31.635	114.999
1952	23.441	86.601
1953	32.718	125.395
1954	29.459	117.467
1955	17.163	74.912
1956	21.398	92.425
1957	39.895	170.538
1958	19.691	80.457
1959	33.047	127.677
1960	33.487	190.867

DP'nin iktidarda kaldığı 1950-1960 yıllarında ABD, Türkiye'nin tütün ihraç ettiği ülkeler arasında daima ilk sırada yer almıştır. 1950-1960 yıllarında ABD'ye gerçekleştirilen tütün satışında değer bakımından en fazla ihracat 1960 yılında, en az ihracat ise 1950 yılında yapılmıştır. Miktar olarak en fazla tütün ihracatı 1957 yılında, en az ihracat ise 1955 yılında gerçekleşmiştir.

4.2 Sair Madenler

1950 Dış Ticaret Yıllık İstatistiklerinde madenlere 59. fasılda yer alan “sair adı madenler” başlığı altında yer verilmiştir. Bu grupta yer alan madenler krom, manganez, kükürt ve borasittir. Bu madenler içerisinde dikkate değer olanı ise

Yıllık İstatistik 1953 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXX, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1955, s. XXXI, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXXV, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XXX, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. XXX, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. XXX, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Güven Matbaası, (Yayın yılı ve yeri belirtilmemiş), s. XXXIV, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibarıyla İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XLI.

kromdur. Krom genellikle her yıl ABD'ye en çok ihraç edilen madenlerin başında gelmiştir.⁹⁴¹

Krom boyacılıktan çelik sanayine kadar yaygın olarak kullanılan önemli bir elementtir.⁹⁴² Krom çelik malzemelerin sertliğini, kırılmaya ve darbeye karşı direncini arttırmak için kullanılan önemli bir maddedir. Kromun en başta gelen kullanım alanı alaşımlı çelik üretimidir.⁹⁴³ Krom cevheri Türkiye'de ilk olarak 1848'de Bursa'nın Harmancık ilçesi yakınlarında bir İngiliz tarafından bulunmuştur. Böylece ilk Krom madenciliği Bursa'da başlamış; daha sonra ise Fethiye, Guleman, Eskişehir, Hatay, Toroslar, Kayseri Erzincan ve Malatya bölgelerinde krom çıkarılmaya başlanmıştır. 1900 yılına kadar Türkiye, krom üreticiliğinde dünyada ilk sırada yer almıştır. 1938 yılında Türkiye dünya krom üretiminin % 20'sini karşılamaktaydı. 1957 yılında ise Türkiye yine 900.000 tona yakın bir üretim ile dünyada ilk sırada yer almıştır.⁹⁴⁴

Bu grupta yer alan diğer önemli bir ürün olan manganez, diğer adı ile mangan, kimyasal özellikleri bakımından demire benzemektedir. Üretilen manganezin büyük kısmı demir-çelik endüstrisinde alaşım elementi olarak kullanılmaktadır. Sürekli artan çelik üretimi, manganez üretimindeki artışa da sebep olmuştur. Çeliğe eklenen manganez; çeliğin dövülme, haddelenme, tokluk, mukavemet, sertlik ve aşınma özelliklerini geliştirdiğinden kullanımı oldukça kârlıdır.⁹⁴⁵

II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda krom ihracatı 40-50 bin tona düşmüşken son yıllarda en üst seviyeye çıkmış, özellikle düşük tenorlu kromlarında ihraç edilmesi imkânı doğmuştur. Savaş hazırlıkları ve ABD'nin uyguladığı stratejik madde stokları, Türkiye'nin krom ihracatını artırmıştır.⁹⁴⁶

1950 yılında Türkiye, 59. fasılda yer alan madenlerden toplamda 33.536 bin lira değerinde ve 382.801 ton miktarında ihracat gerçekleştirmiştir. Bu grupta yapılan

⁹⁴¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 213.

⁹⁴² Hüseyin Sarıçimen, "Krom Cevherinin Sanayideki Yeri", **Scientific Mining Journal**, Cilt: 14, Sayı: 1, 1975, s. 24.

⁹⁴³ Nuri Karakaş, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Krom Satışı ve Müttefik Politikaları", **Tarih İncelemeler Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 2, 2010, s. 448.

⁹⁴⁴ Kırac Ali Beşikoglu, "Türkiye'de Krom Madenciliği", **Scientific Mining Journal**, Cilt: 2, Sayı: 5, 1961, s. 306

⁹⁴⁵ Gonca Eroğlu ve Mesut Şahiner, "Üretimden Ticarete Manganez", **MTA Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni**, Cilt: 30, 2020, s. 99.

⁹⁴⁶ **BCA**, 30.1.0.0 / 80.508.4 / E12, s. 16.

ihracatta ABD ilk sırada yer almıştır. 1950 de ABD'ye 247.951 ton miktarında ve 20.827 bin lira değerinde maden ihraç edilmiştir.⁹⁴⁷ 1950 yılında ABD'ye yapılan toplam ihracatta madenler, tütünden sonra ikinci sırada yer almıştır.⁹⁴⁸ ABD'ye 1950 yılında 241.441.812 kilo, 20.864.808 lira değerinde krom satışı gerçekleşmiştir. Yine 1950 yılında ABD'ye 521.795 lira karşılığında 6.509.048 kilo manganez satılmıştır.⁹⁴⁹ 19 Mayıs 1950'de Marshall Yardım Heyeti Başkanı Russell Dorr, yaptığı konuşmasında Türkiye'de krom üretimi konusunda gelişmelerin memnuniyet verici olduğunu ifade etmiştir.⁹⁵⁰ 1950 yılında ABD'ye krom satışıyla ilgili olarak ABD Elçilik Ticaret Ateşesi, Dışişleri Bakanlığına bir başvuruda bulunmuştur. 1949 yılına nazaran Türkiye'nin krom üretimi artmıştır. Özellikle Guleman'daki maden bölgesinin genişletilmesi ve üretimde uygulanan yenilikler krom üretiminde artışı sağlayan önemli faktörler olmuştur. Bu yeniliklerin uygulanması ise ABD'nin İhracat ve İthalat Bankasından alınan borç para ile olmuştur. ECA tarafından krom üretiminin arttırılması ve modernleşmesine yapılan katkıların krom cevheri ile ödenmesi tasarlanmıştır. ECA ise elde ettiği bu kromları, ABD'ye devretme kararı almıştır.⁹⁵¹

Türkiye, 59. fasılda yer alan madenlerden 1951 yılında dışarıya 52.559 bin lira değerinde ve 563.370 ton miktarında ihracat yapmıştır. Türkiye'nin maden ihracatında ABD ilk, Batı Almanya ise ikinci sırada yer almıştır. ABD'ye 1950 yılında toplamda 34.957 bin lira değerinde ve 385.413 ton miktarında maden ihraç edilmiştir.⁹⁵² ABD'ye yapılan ihracatta madenler, değer bazında değerlendirildiğinde tütün ve tömbeki grubundan sonra ikinci sırada yer almıştır.⁹⁵³ 1951 yılında bu grupta yer alan madenlerden krom ve manganez, en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir.⁹⁵⁴

⁹⁴⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXXV.

⁹⁴⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 198-201.

⁹⁴⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 213.

⁹⁵⁰ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı 198, 1-31 Mayıs 1950, s.150.

⁹⁵¹ **TDA**, 502/23913.104792.2, s. 1-2.

⁹⁵² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXXIV.

⁹⁵³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. 205-208.

⁹⁵⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve 1951 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 225.

Türkiye 1951 yılı Temmuz ayında ABD'ye 3.726.199 lira değerinde ve 40.073.659 kilo;⁹⁵⁵ Ağustos ayında 3.701.988 lira değerinde ve 40.696.810 kilo;⁹⁵⁶ Eylül ayında ve 2.555.470 lira değerinde ve 29.442.400 kilo; ⁹⁵⁷ 1951 yılı Aralık ayında ise 2.761.376 lira değerinde ve 31.221.240 kilo miktarında krom ihraç etmiştir.⁹⁵⁸

Türkiye 1952 yılında ABD'ye toplamda 75.378 bin lira değerinde ve 720.848 ton maden ihraç etmiştir. 1952 yılı maden ihracında ABD ilk, Batı Almanya ise ikinci sırada yer almıştır. ABD'ye 59. fasılda yer alan madenlerden 49.831 lira değerinde ve 486.762 ton miktarında maden satışı gerçekleştirilmiştir.⁹⁵⁹

Krom madenin başlıca ihracatçısı, devlet kromlarını elinde tutan Etibank olmuştur. Bu kuruluşun 1952 yılındaki ihracatı 171 bin ton olmuştur. Türkiye'nin 1953 yılına ait 170 bin ton miktarında ve 8 milyon değerinde olan kromu, Etibank tarafından satılmış ve mukaveleye bağlanmıştır. Türkiye'nin çeşitli yerlerinde çıkarılan kromların yıllık miktarı 550-600 bin ton, aylık ortalama krom ihracatı ise 45-50 bin ton civarındadır.⁹⁶⁰

1950 yılı Mayıs ayından 1952 yılına kadar Etibank'ın ABD'li şirketlerle krom ihracatına yönelik imza altına aldığı sözleşmelerin listesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁹⁶¹

⁹⁵⁵ NARA, Foreign Service, 29 August 1951, No: 111, s. 1.

⁹⁵⁶ NARA, Foreign Service, 12 October 1951, No: 188, s. 1.

⁹⁵⁷ NARA, Foreign Service, 23 October 1951, No: 210, s. 1.

⁹⁵⁸ NARA, Foreign Service, 6 February 1952, No: 431, s. 1.

⁹⁵⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1952, s. XXXV.

⁹⁶⁰ BCA,30.1.0.0 / 80.508.4 / E12, s. 15.

⁹⁶¹ NARA, Foreign Service, 26 September 1952, No: 189, s.1.

Tablo 4.5 Mayıs 1950'den Şubat 1952'ye kadar Etibank'ın ABD'li şirketlerle akdettiği krom teslim sözleşmelerinin listesi

Sözleşme Tarihi	Alıcı	Long Ton	Konsantre Miktar	Long Ton Başına F.O.B. Dolar Değeri (Bir malın gemide teslim fiyatı)
23.05.1950	Vanadium Şirketi	8.363	636	32
04.08.1950	Union Carbide	21.714	-	32.
05.09.1951	Pittsburgh Matt.	2.500	-	43
24.10.1951	Ohio FerroAlloys	-	10,000	43,50
14.11.1951	Pittsburgh Matt.	17.000	-	44,00
17.11.1951	Ohio FerroAlloys	11.500	-	44
17.11.1951	Vanadium Şirketi	11.500	-	44
17.11.1951	Vanadium Şirketi	-	5,00	43,50
15.12.1951	Golodeta	25,00	-	34,50
26.02.1952	Vanadium Şirketi	-	5.000	45
26.02.1952	Ohio Ferro	5.000	-	46
26.02.1952	Pittsburgh Matt.	5.000	-	46

Güçlü dış talep ve buna eşlik eden yüksek fiyatlar, 1952 yılında Türkiye'nin krom üretimini artırmaya devam etmiştir. Resmî istatistikler, üretimin 1951'de 602.220 tondan 1952'de 675.156 tona çıktığını göstermektedir. Krom üretimindeki genişleme ihracata da yansımıştır. Böylece 1950'de 357.176 ton, 1951'de ise 504.608 ton olan yurt dışı sevkiyatları, 1952'de 625.409 tona yükselmiş ve değeri 63.877.000 lirayı bulmuştur. 1952 yılında Türkiye'de üretilen toplam krom miktarının 424.983 tonunu veya % 67'sini ABD satın almıştır.⁹⁶²

Türkiye'nin 1952 yılı Ocak-Aralık ayları zarfında ABD'ye gerçekleştirdiği krom ihracatına ait sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁹⁶³

⁹⁶² NARA, Foreign Service, 29 April 1953, No: 701, s. 14.

⁹⁶³ NARA, Foreign Service, 6 August 1952, No: 79, s 1-2, NARA, Foreign Service, 31 October 1952, No: 261, s. 1, NARA, Foreign Service, 27 February 1953, No: 535, s. 1-2.

Tablo 4.6 Türkiye'nin 1952 yılı Ocak-Aralık aylarında ABD'ye yaptığı krom cevheri ihracatı istatistikleri şu şekildedir

Aylar	Miktar (Kilo)	Değer (Lira)
Ocak	26.165.200	2.690.104
Şubat	13.520.020	1.320.880
Mart	27.420.600	2.537.248
Nisan	35.551.900	3.628.111
Mayıs	50.518.480	5.215.876
Haziran	46.903.050	4.581.512
Temmuz	31.709.660	3.170.867
Ağustos	54.857.995	5.533.777
Eylül	30.423.000	3.053.721
Ekim	41.800.805	4.012.546
Kasım	39.154.800	3.789.977
Aralık	26.957.294	2.737.110
Toplam	424.982.804	42.271.829

Yukarıdaki tabloda yer alan bilgilere göre ABD'ye 1952 yılında en çok krom ihracatı Ağustos ayında yapılmıştır. En az ihracat ise Şubat ayında gerçekleşmiştir. ABD'ye 1952'de toplam 424.982.804 kilo miktarında ve 42.271.829 lira değerinde krom ihraç edilmiştir.

Kroma olan talep, doğal olarak manganez ihracatında da artış yaşanmasını sağlamıştır. 1952'de 5.940.000 lira değerinde ve 66 bin ton miktarında manganez ihraç edileceği öngörülmüş, bu ihracatın % 80'inin ise kromda olduğu gibi ABD'ye yapılması öngörülmüştür.⁹⁶⁴

1953 yılında Türkiye toplamda 88.106 bin lira değerinde ve 756.021 ton miktarında maden ihraç etmiştir. ABD Türkiye'nin maden ihracatında ilk, Avusturya ise ikinci sırada yer almıştır. ABD'ye 1953 yılında 62.865 bin lira değerinde ve 536.459 ton miktarında maden ihraç edilmiştir.⁹⁶⁵ ABD'ye gerçekleştirilen toplam ihracatta

⁹⁶⁴ BCA, 30.1.0.0 / 80.508.4 / E12, s. 16

⁹⁶⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. XXXVIII

madenler, tütünden sonra en çok ihraç edilen ikinci ürün grubunu oluşturmuştur.⁹⁶⁶ 1953'te bu grupta yer alan madenler arasında krom en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir. Manganez ihracında ise ABD, Hollanda'dan sonra ikinci sırada yer almıştır.⁹⁶⁷

1953 yılı Şubat ayında ABD'ye 38.918.737 kilo miktarında ve 4.088.432 lira değerinde,⁹⁶⁸ 1953 yılı Mart ayında ise 25.916.800 kilo miktarında ve 3.110.272 lira değerinde krom ihracatı yapılmıştır.⁹⁶⁹

Türkiye 1954 yılına gelindiğinde toplamda 49.890 bin lira değerinde ve 415.196 ton miktarında maden ihraç etmiştir. ABD'nin toplam maden ihracatındaki payı ise 27.114 bin lira değerinde ve 212.879 ton miktarında olmuştur. 1953 yılına göre maden ihracatında büyük oranda düşüş yaşanmıştır.⁹⁷⁰ 1954 yılında ABD'ye ihraç edilen ürünler sıralamasında madenler, tütünden sonra en çok satılan ikinci ürün olmuştur.⁹⁷¹ Madenlerden krom cevheri en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir. Yine ihraç edilenler arasında aynı zamanda manganezde yer almıştır.⁹⁷²

14.07.1954 tarihli Türkiye krom üreticilerinin durumu ile krom piyasası ve azalan satışlar ile ilgili hazırlanan raporda 1952-1953 yıllarına göre 1954 yılında malzeme bedellerinde ve işçi yevmiyelerinde 3-4 kat fiyat artışları yaşandığı ifade edilmiştir. Ortalama bir ton krom için ortaya çıkan 95-120 lira arasındaki maliyet, krom piyasasını durgunlaştırmıştır. ABD'li alıcılara göre ise Türk kromlarının fiyatı, dünya piyasa fiyatlarından % 40 fazla idi. Ayrıca ABD stoklarında yeterli miktarda krom bulunmaktaydı. Asgari 95 liraya mâl olan bir ton kromu, 70 liraya satmak ise mantıklı değildi. Bu sebeple krom üreticilerine prim ödenmesi ya da krom üreticisi olup krom tesisine sahip olan küçük işletmecilere düşük faizli kredi verilmesi düşünülmüştü. Bu tedbirler alınmadığı takdirde ise maden işletmelerini kapatmak kaçınılmaz bir hâle

⁹⁶⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. 201-204.

⁹⁶⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve 1953 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. 261.

⁹⁶⁸ NARA, Foreign Service, 3 April 1953, No: 620, s. 1.

⁹⁶⁹ NARA, Foreign Service, 30 April 1953, No: 705, s. 1.

⁹⁷⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. XL.

⁹⁷¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. 201-204.

⁹⁷² İGM, **Dış Ticaret (Dış Ticaret İstatistiklerine Mahsus Tip Tasnifin Bölüm, Gurup ve Pozisyonlarına Göre Tertip Edilmiştir), Ocak-Aralık 1954 Kısım: 4 Özel Ticaret Madde ve Madde Gurupları İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. 105

gelecekti.⁹⁷³ İhracatta yaşanan azalma nedeniyle Türkiye'nin krom stoku yaklaşık 350.000 tonu bulmuştu.⁹⁷⁴

Türkiye'nin 1954 yılında ABD'ye gerçekleştirdiği krom ihracatına ait sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁹⁷⁵

Tablo 4.7 1954 yılında Türkiye'nin ABD'ye krom cevheri ihracatı (on bir aylık)

Aylar	Kilo	Lira
Ocak	22.610.540	3.687.292
Şubat	38.135.200	4.494.356
Mart	13.494.660	1.573.816
Nisan	9.983.640	1.232.230
Mayıs	18.137.670	1.989.997
Haziran	12.557.865	2.857.520
Temmuz	2.032.000	240.800
Ağustos	12.395.000	1.580.869
Eylül	15.130.000	1.652.397
Ekim	6.950.000	801.523
Kasım	42.889.920	5.194.765
Toplam	194.316.375	23.514,56

1954 yılında Türkiye ABD'ye 194.316.375 kilo miktarında ve 23.514,56 lira değerinde krom ihracatı gerçekleştirmiştir. En fazla ihracatın yapıldığı ay Kasım ayı olurken en az ihracat ise Temmuz ayında yapılmıştır. Azalan dış talep ve düşük fiyatlar nedeniyle Türkiye'deki krom üretimi zarar görmeye devam etmiştir. 1954'ün ilk dokuz ayındaki krom cevheri ihracatı, 1953'ün aynı dönemindeki 470.000 tona kıyasla yalnızca 263.000 metrik ton olmuştur. 1954 yılının ilk dokuz ayında ABD'ye yapılan 144.000 tonluk sevkiyat, 1953'teki sevkiyatın yarısından daha azdır.⁹⁷⁶

⁹⁷³ BCA, 30.1.0.0 / 73.466.2 / E7, s. 6-8.

⁹⁷⁴ NARA, Foreign Service, 13 January 1955, No: 320, s. 6.

⁹⁷⁵ ABD kaynaklarına göre de kromun üretimi ve ihracatı keskin bir biçimde düşmüştür. ABD'nin alımlarındaki azalışın nedeni stoklar olarak belirtilmiştir. Türkiye'deki üretim maliyetinin yüksek olması ve bunun pazara yansımaları ve askeri amaçlı alımlarında azaldığı ifade edilmiştir. İhracatta yaşanan azalma nedeniyle Türkiye'de stokların arttığını ve yaklaşık 350.000 ton ürünün bulunduğu da ilave edilmiştir. Bkz. NARA, Foreign Service, 13 January 1955, No: 320, s. 10.

⁹⁷⁶ NARA, Foreign Service, 26 November 1954, No: 236, s. 10.

Türkiye 1955 yılında madenler grubundan 61.695 bin lira değerinde ve 622.757 ton miktarında ihracat yapmıştır. Toplam maden ihracında ABD'nin payı 40.385 bin lira değerinde ve 394.747 ton miktarında olmuştur. 1955 yılında ABD'ye maden ihracatında 1954 yılına nazaran 13.271 bin liralık bir artış yaşanmıştır.⁹⁷⁷ ABD'ye madenler grubunda ihracatı yapılan ürünler arasında krom ve manganezde bulunmaktadır. Sadece 1955 yılı Haziran ayında ABD'ye 15.436.950 kilo miktarında ve 1.928.130 lira değerinde krom ihracatı yapılmıştır.⁹⁷⁸

1955 yılında Hükümet, krom üreticilerini teşvik etmek için birtakım kolaylaştırıcı tedbirler almıştır. İktisat ve Ticaret Vekili Fahrettin Ulaş'ın 21 Aralık 1955 tarihli Meclis müzakerelerinde yapmış olduğu konuşmadan anlaşıldığına göre kromun satışını artırmak için kromun ton fiyatı 45 dolardan 39 dolara düşürülmüştür. Devletin krom hakkı üzerinden üretici lehine değişiklik yapılarak % 10 olan bu oran; 1950'de önce % 5'e, daha sonra ise % 1'e indirilmiştir. 1955 yılı Ocak-Temmuz ayları arasında ise kromun sevkiyatından alınan demir yolu nakil ücretleri azaltılmıştır.⁹⁷⁹

Türkiye, 1955 yılında ayrıca bir süredir üzerinde durduğu kurulacak ferrokrom tesisini sonuca bağlamıştır. Böylece ham krom ile birlikte işlenmiş ve mamul hâle getirilmiş kromun satılması ve daha fazla miktarda döviz sağlanması amaçlanmıştır. Kurulacak ferrokrom fabrikasının 13.000.000 liraya mal olacağı tahmin edilmiştir. Planlamaya göre 25.000 ton miktarındaki kromun ham cevher hâlinde ihracatından temin edilecek döviz miktarı 2.500.000 liradan ibaret iken aynı miktar kromdan imal edilecek 3.000 ton miktarındaki ferrokromun ihracından sağlanacak döviz ise 9.000.000 lira civarında olacaktı.⁹⁸⁰

1956 yılında Dış Ticaret Yılıın İstatistik Raporlarında 76 fasıl olan ürün grupları, yapılan düzenleme sonrasında 99 fasıla çıkarılmıştır. 59. fasılda yer alan “sair madenler” başlığı altında yer alan krom ve manganez gibi ihracatta kayda değer öneme

⁹⁷⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXXIX.

⁹⁷⁸ NARA, Foreign Service, 5 October 1955, No: 132, s. 1.

⁹⁷⁹ **Aydın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 265, 1-31 Aralık 1955, s. 21-22.

⁹⁸⁰ **Aydın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 256, 1-31 Mart 1955, s. 15-16.

sahip olan madenler, 1956 yılından itibaren 26. fasılda “maden cevheri, cüruf ve küller” başlığı altında verilmeye başlamıştır.⁹⁸¹

Türkiye 1956 yılında 26. fasılda yer alan madenlerden 79.696 bin lira değerinde ve 967.124 ton miktarında ihracatta bulunmuştur. Bu grupta en fazla ihracat ABD’ye, ABD’den sonra ise Batı Almanya’ya yapılmıştır. Toplam maden ihracatında ABD’nin payı 45.972 bin lira değerinde ve 451.387 ton miktarında olmuştur.⁹⁸² 1956 yılında ayrıca ABD’ye antimuan satışı da gerçekleştirilmiştir.⁹⁸³

Türkiye 1956 yılının ilk on bir ayında ABD’ye 415.864.513 kilo ve 42.449.625 Türk lirası değerinde krom ihracatı yapmıştır.⁹⁸⁴ Türkiye’den ABD’ye yapılan manganez ihracatı 1955 yılında 1.16 metrik ton ve 80.460 lira değerinde iken 1956 yılında ise bu miktar 5.925 metrik ton ve 453.313 liraya yükselmiştir.⁹⁸⁵

1956 yılında maden ihracatının, özellikle krom ve manganezin, diğer ülkelere satışını arttırmak amacıyla bazı tedbirler alınmıştır. Bu çerçevede düşük tenorlu krom ve manganezlerin çıkarılması ve ihracatının artırılmasını sağlamak amacıyla yapılacak ihracatın karşılığında memleketin maden ve ziraat üretimini arttıracak makineler, yedek parçalar ve sanayi alanında kullanılacak maddelerin ithalatına izin verilmesi, İcra Vekilleri Heyeti’nin 13.8.1956 tarihli toplantısı ile kabul edilmiştir.⁹⁸⁶

1956 yılında Ahmet Oğuz Akal Firması, ABD Howard Firması’ndan hurda demir işleyen modası geçmiş eski bir çelik fabrikasını 2 milyon 400 bin dolara satın almak için bir anlaşma yapmıştır. Tesisin bedelinin ise ABD’ye ihraç edilecek kromdan ödenmesine karar verilmiştir. Ziraat Bankası kuruluş yasasına aykırı olmasına karşın siyasî baskılar sonucunda bu alışverişte, Oğuz Akal Firması’na kefil edilmiştir. Anlaşmaya gereğince alıcı firma 1959 yılına kadar 1.485.133 dolar ödemiştir. Fabrikanın malzemesi ise ancak 1959 yılında getirilmiştir. Aradan geçen zaman içinde

⁹⁸¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1957, s. 473-475.

⁹⁸² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XXX-XXXI

⁹⁸³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş) Ankara 1957, s. 473-475.

⁹⁸⁴ NARA, Foreign Service, 31 January 1957, No: 463, s. 1.

⁹⁸⁵ NARA, Foreign Service, 9 October 1957, No: 243, s. 20.

⁹⁸⁶ BCA, 30.18.1.2 /144.68.15/95.5, s. 1.

fabrikanın malzemesi daha da eskimiştir. Daha yeni bir fabrikanın bu fiyatın yarısına alınacağı denetleme kurulu tarafından rapor edilerek anlaşmada bir yolsuzluk olduğu belirtilmiştir. 27 Mayıs 1960'ta DP Hükümeti son bulunca yeni hükümet duruma el koymuş ve raporlar yargıya teslim edilmiştir.⁹⁸⁷

Türkiye 1957 yılına gelindiğinde 82.888 bin lira değerinde ve 1.122.598 ton miktarında maden ihraç etmiştir. En fazla maden ihracatı ABD'ye gerçekleştirilmiştir. Maden ihracatında ABD'den sonra Batı Almanya, ikinci sırada yer almıştır. ABD'ye 42.664 bin lira değerinde ve 387.065 ton miktarında maden satışı yapılmıştır.⁹⁸⁸ Yine 1957 yılında Antimuan da ABD'ye satılan ürünler arasındadır.⁹⁸⁹ 1957 yılında 250.000 ton Etibank, 437.976 ton özel sektörden olmak üzere toplam 687.976 ton krom üretimi olmuştur.⁹⁹⁰ 1957 yılında ABD'ye 38.731.275 lira değerinde krom ihracatı gerçekleştirilmiştir.⁹⁹¹ 1957 yılında Türk kromitinin yüksek fiyatı, özellikle ABD'ye yapılan sevkiyatın azalmasında önemli bir faktör olmuştur. Bu durum Güney Afrikalı üreticilerle arasında aktif bir rekabete yol açmıştır.⁹⁹²

Türkiye 1958 yılında 26. fasılda yer alan maden ürünlerinde toplam da 63.225 bin lira değerinde ve 810.880 ton miktarında ihracatta bulunmuştur. Toplam maden ihracatında ABD'nin payı ise 35.357 bin lira değerinde ve 358.815 ton miktarında olmuştur. 1958 yılında ABD'ye yapılan maden ihracatında yaklaşık 7.307 bin lira değerinde düşüş yaşanmıştır.⁹⁹³ 1958 yılında manganez, Çekoslovakya'dan sonra en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir. Yine ihraç edilenler arasında demir ve antimuan da yer almaktadır. Krom ise 34.597.217 liralık değer ile en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir.⁹⁹⁴ Krom ihracatında 1958 yılının toplamı, 1957'nin aynı dönemine göre tonaj olarak %10 ve değer olarak %12,5 düşüş göstermiştir. ABD'ye yapılan krom ihracatı ise tonaj

⁹⁸⁷ Haydar Tunçkanat, **Amerika Emperyalizm ve CIA (Merkez Haberalma Teşkilatı)**, Tekin Yayınevi, Ankara 1987, s. 43-44.

⁹⁸⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XXXI.

⁹⁸⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve 1957 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1958, s. 458-460.

⁹⁹⁰ NARA, Foreign Service, 10 February 1958, No: 518, s. 3.

⁹⁹¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve 1957 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1958, s. 458-460.

⁹⁹² NARA, Foreign Service, 10 February 1958, No: 518, s. 2.

⁹⁹³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XXXI.

⁹⁹⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve 1958 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1959, s. 442-443.

olarak %2, değer olarak ise % 11 azalma göstermiştir. 1958 yılının dördüncü çeyreğinde (Ekim-Kasım-Aralık ayları) ABD'nin Türkiye'den yaptığı ithalat 42.031 metrik ton olup bu rakam Türk ihracatının % 54 üzerindedir. Karşılaştırılabilir üçüncü çeyrek (Temmuz-Ağustos-Eylül ayları) toplamı ise 117.800 ton olup Türkiye ihracatının yüzde 1'inin az üzerindedir. Dördüncü çeyrek (Ekim-Kasım-Aralık ayları) ithalatı 18.939 ton krom oksit (Cr₂O₃) içermekte olup ortalama derece % 45,1'dir. Bu ihracatın değeri ise 1.501.412 dolar ve ton başına 35,72 dolara karşılık gelmektedir. Üçüncü çeyrekte ABD'nin Türkiye'den yaptığı ithalatın değeri 54.415 ton krom oksit (Cr₂O₃) için 4.692.088 dolar ve ton başına ortalama değer 39,83 dolar olmuştur.⁹⁹⁵

ABD İskenderun Başkonsolosluğu, 1958 yılının Nisan ayında İskenderun Limanı'ndan ihraç edilen krom miktarını 21.815 metrik ton ve toplam değerinin 2.390.415 lira olduğunu bildirmiştir. Bu miktarın 15.783 metrik tonu Etibank tarafından Avusturya ve ABD'ye (sırasıyla 1.016 ve 17.767 metrik ton), geri kalanı ise özel üreticiler tarafından İngiltere ve ABD'ye (sırasıyla 4.032 ve 2.000 metrik ton) satılmıştır.⁹⁹⁶ 1958 yılı Mayıs ayında ise ABD'ye krom ihracatı 14.732 metrik ton ve 702.499,83 dolar olarak gerçekleşmiştir. Mayıs ayında başka ülkelere krom sevkiyatı olmamıştır.⁹⁹⁷

1959 yılına gelindiğinde Türkiye toplamda 36.985 bin lira değerinde ve 487.606 ton miktarında maden ihraç etmiştir. Toplam maden ihracatında ABD, 10.044 bin lira değerinde ve 117.377 ton miktarında bir paya sahip olmuştur. 1959 yılında ABD'ye yapılan ihracatta 1958 yılına göre 25.312 bin liralık bir düşüş yaşanmıştır.⁹⁹⁸ 1959 yılında ABD'ye ayrıca manganez ve maden külü ihraç edilmiştir. ABD'ye ihracat edilen krom karşılığında ise toplamda 9.622.806 lira değerinde tahsilat yapılmıştır.⁹⁹⁹

1960 yılı Ocak ve Ağustos ayları zarfında ABD'ye toplamda 5.934.823 lira değerinde ve 69.614.786 kilo miktarında maden ihracatı yapılmıştır.¹⁰⁰⁰ ABD'ye gerçekleştirilen

⁹⁹⁵ NARA, Foreign Service, 2 June 1959, No: 775, s. 2.

⁹⁹⁶ NARA, Foreign Service, 23 May 1958, No: 746, s. 2.

⁹⁹⁷ NARA, Foreign Service, 20 June 1958, No: 811, s. 3-4.

⁹⁹⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Güven Matbaası, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXXV.

⁹⁹⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 ve 1959 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1960, s. 500-502.

¹⁰⁰⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XLI.

krom ihracatı karşılığında, 5.253.274 lira gelir elde edilmiştir. Bu sayıların dışında az miktarda da olsa ABD'ye manganez, cüruf ve madenî kül satışı yapılmıştır.¹⁰⁰¹ 1960 yılı Eylül-Aralık aylarında ise ABD'ye bu grupta yer alan ürünlerden toplamda 17.821.561 lira değerinde ve 60.230.334 kilo miktarında ihracat yapılmıştır¹⁰⁰² ABD'ye gerçekleştirilen krom ihracatı karşılığında 17.821.561 lira kazanç elde edilmiştir. 1960'ta Eylül-Aralık aylarında ise ABD'ye bu grupta yer alan ürünlerden sadece krom satışı yapılmıştır.¹⁰⁰³

Türkiye'nin DP Dönemi'nde ABD'ye gerçekleştirdiği maden ihracatına dair sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:¹⁰⁰⁴

Tablo 4.8 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'ye yaptığı maden ihracatına dair veriler

Yıllar	Miktar (Ton)	Değer (Bin Lira)
1950	247.951	20.827
1951	385.413	34.957
1952	486.762	49.831
1953	536.459	62.865
1954	212.879	27.114
1955	394.747	40.385
1956	451.387	45.972

¹⁰⁰¹ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve 1960 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat*, (Yayinevi belirtilmemiş), Ankara 1961, s. 406-408.

¹⁰⁰² İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XLI.

¹⁰⁰³ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve 1960 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat*, (Yayinevi belirtilmemiş), Ankara, 1961, s. 406-408.

¹⁰⁰⁴ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXXV, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara, 1953, s. XXXIV, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1952, s. XXXV, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. XXXVIII, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. XL, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Gürsoy Basımevi, Ankara, s. XXXIX, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara, Gürsoy Basımevi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1957, s. XXX-XXXI, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara, 1959, s. XXXI, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. XXXI, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Güven Matbaası, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş) s. XXXV, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XLI.

Tablo 4.8'in devamı

Yıllar	Miktar (Ton)	Değer (Bin Lira)
1957	387.065	42.664
1958	358.815	35.357
1959	117.377	10.044
1960	129.845	23.763

1950-1960 yıllarında ABD'ye en çok ihraç edilen grubun başında, krom ve manganezin de yer aldığı "sair adi madenler" gelmiştir. Bu yıllar arasında en fazla ihracatın yapıldığı 1953, en az ihracat yapılan yıl ise 1959 yılı olmuştur. ABD'ye yapılan maden ihracatı değer ve miktar bakımından yıldan yıla farklılık göstermiştir. Yapılan ihracattaki azalmaların en başta gelen sebebi, dünya piyasasına göre Türkiye'nin bu grupta yer alan ürünlere daha fazla fiyat belirlemesi olmuştur.

4.3 Meyveler

Türkiye, yer aldığı coğrafya itibariyle tropik meyveler haricinde birçok meyvenin yetiştirilmesi için müsait iklim şartlarına sahiptir. Bu nedenle Türkiye'de birçok meyve yetiştirilmektedir.¹⁰⁰⁵

Bu meyveler; taze olarak beslenmenin bir parçası olarak kullanıldığı gibi kurutulmuş hâlde, konserve ve reçel şeklinde de tüketilmektedir. Tarımdan elde edilen ürünlerin değerlendirilme yollarından birisi güneşte kurutmaktır. Bu saklama yöntemi uzun yıllardır uygulanan bir tekniktir. Kurutulan ürünlerin içinde bulunan suyun azalması ile hacimce küçülme meydana gelmektedir. Bu sayede taşınması ile depo maliyetinin azalmasına ve ürünlerin uzun süreçte saklanabilmesinde fayda sağlanmaktadır.¹⁰⁰⁶

Özellikle ülkemizde çeşit ve miktar olarak çokça yetiştirilen üzüm, kayısı ve incir; kurutularak saklanan meyvelerin başında gelmektedir. Bu ürünlerin kurutulması ile dışarıya ihraç edilmesi de daha kolay hâle gelmektedir. 1950 ve 1960 yılları arasında Türkiye'nin dış ticarete ihracat verileri incelendiğinde bu ürünlerin ihracattaki payının yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye fındık, ceviz ve fıstık yetiştiriciliği ve

¹⁰⁰⁵ Belgin Şensoy, Ebru Saygılı, Seher Gören Yargı, "Kuru Meyve İhracatını Etkileyen Gıda Güvenliği ve Üretim Faktörlerinin Analizi: Ege Bölgesinde Bir Uygulama", **Akademik Ziraat Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 2, 2021, s. 332.

¹⁰⁰⁶ Şensoy, vd, *a.g.m.*, s. 332.

ihracatında da önemli bir yere sahiptir. Dünya fındık üretiminde Türkiye; İtalya, İspanya ve ABD gibi başta gelen ülkelerden biridir. Dünya fındık üretiminin yaklaşık %65-70'ini Türkiye karşılamaktadır. Bu durum Türkiye'nin dünyadaki önemli fındık ihracatçısı olmasını da beraberinde getirmektedir.¹⁰⁰⁷

Fındıktan başka ceviz, fıstık ve badem gibi kabuklu yemişlerde Türkiye'de yetiştirilen ve ihracatı yapılan önde gelen ürünler arasında yer almaktadır. DP Dönemi'nde ihracat ürünleri arasında meyveler, ABD'ye ihraç edilen ilk beş ürün grubun içinde yer almıştır. Meyveler dış ticaret yıllık istatistiklerinde 18. fasılda yer almıştır. Bu grupta taze ve kurutulmuş meyveler bulunmaktadır. Bu çerçevede taze ve kurutulmuş üzüm, taze ve kuru incir, taze erik, elma, kayısı, kavun, limon ve portakal, kurutulmuş kayısı, ayrıca kabuklu ve kabuksuz fındık, Antep fıstığı, yer fıstığı, badem, ceviz, kayısı, zerdali ve kabak çekirdeği, kestane, zeytin, keçiboynuzu, her çeşit meyve pestili ve meyve sucukları ve her çeşit meyveden konserve ve ezme reçeller bu grupta yer almaktadır.¹⁰⁰⁸

1950'de Türkiye toplamda 141.872 bin lira değerinde ve 146.558 ton miktarında meyve ihraç etmiştir. Değer bakımından en fazla ihracat yapılan ülkeler sırası ile İngiltere, Batı Almanya, Hollanda ve ABD olmuştur. ABD'ye yapılan ihracat hacmi, 10.184 bin lira değerinde ve 6.119 ton miktarında olmuştur.¹⁰⁰⁹ 1950 yılında ABD'ye gerçekleştirilen toplam ihracatta meyveler, sıralamada tütün ve madenlerden sonra üçüncü sırada yer almıştır.¹⁰¹⁰

1950 yılında ABD'ye meyveler grubundan çekirdeksiz kuru üzüm, kuru incir, kabak çekirdeği, kabuksuz badem, fındık, kayısı çekirdeği ve zerdali ithal edilmiştir. Kabuksuz ceviz ihracatında ABD, Kanada'dan sonra ikinci sırayı almıştır. Yine zeytin, keçiboynuzu, her türlü meyve sucukları, meyve konserveleri ve reçeller de ABD'ye satılan ürünler arasındadır. ABD meyve konservesi ve reçel ihracatında da ilk sırada

¹⁰⁰⁷ Ali Rıza Aktaş, Erdoğan Öztürk, Selim Adem Hatırlı, "Dünya Fındık Piyasasında Türkiye'nin Rolü", **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2009, s. 37.

¹⁰⁰⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 191-197.

¹⁰⁰⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXIV-XXV.

¹⁰¹⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 198-201.

yer almıştır. Kabuklu ve kabuksuz olmak üzere Antep fıstığı 1950 yılında en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir. ABD'ye yaklaşık 78.224 kilo Antep fıstığı satılmıştır.¹⁰¹¹ 1950 yılı Ocak-Ekim ayları zarfında ABD'ye 47.624 kilo miktarında ve 173.445 lira değerinde kabuklu ve 2.947.300 kilo miktarında ve 5.710.128 lira değerinde kabuksuz Antep fıstığı ihraç edilmiştir.¹⁰¹² II. Dünya Savaşı öncesi yıllarda ve savaş yıllarında Antep fıstığının ticareti Suriye vasıtasıyla yapılmıştır. Bu sebeple zaman zaman Antep fıstığının Suriyeli tüccarlar tarafından ABD'ye sevkinde sıkıntı yaşanmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra dolar bazında ihracatın artırılması için Antep fıstığının doğrudan ABD pazarına satılması için teşebbüse geçilmiştir.¹⁰¹³

Türkiye'nin ABD'ye en fazla satışını gerçekleştirdiği diğer bir ürün incir olmuştur. 1950 yılında sadece Ege bölgesinde üretilen incir miktarı 24.000 tondur. 1949 yılı kışında incir ağaçlarının dondan zarar görmesi ve yaşanan kuraklık, incirin kalitesini düşürmüştür.¹⁰¹⁴ 1950 yılında ilk incir sevkiyatı 4 Eylül 1950 tarihinde İzmir Limanı'ndan İsveç ve Belçika'ya, 5 Eylül 1950 tarihinde ise Hollanda'ya yapılmıştır. 1950 yılı Eylül ayının önde gelen incir alıcıları İsveç, Fransa, İngiltere, Almanya, Belçika, Hollanda ve İtalya olmuştur. 1950 yılı Eylül ayında sadece ABD'ye, 64.804 dolar değerinde (269.974 pound) incir sevk edilmiştir. Yine 1950 yılı Eylül ayında ABD, Kanada, İsveç, Almanya, Hollanda, Belçika, İtalya, Fransa, İsviçre, Norveç, Danimarka, Suudi Arabistan ve Malta'ya sevk edilen incir miktarı 4.000 tonu bulmuştur.¹⁰¹⁵ 1949 yılına nazaran 1950 yılında ABD'ye incir ihracatında önemli artış olmuştur. 1949 yılı incir mahsulünden ABD'ye yapılan toplam incir ihracatı, 193 ton olarak gerçekleşmiştir.¹⁰¹⁶ 2 Eylül 1950-30 Kasım 1950 tarihleri arasında İzmir Limanı'ndan ABD'ye 895.050 lira değerinde ve 678.884 kilo miktarında incir sevk edilmiştir.¹⁰¹⁷ 1950 yılında ABD'ye toplam ihracat ise 1.194.315 kilo ve 1.511.337 lira değerinde olmuştur.¹⁰¹⁸ 1950 yılı sezonunda ülkelerin incir satın alma oranları 1949 yılına göre önemli ölçüde değişmiştir. Örneğin ABD ve Kanada sezonun ilk yarısında fiyatların düşmesinden yararlanarak çok daha fazla paketlenmiş incir almak istemiştir.

¹⁰¹¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara, 1950, s.197.

¹⁰¹² NARA, Foreign Service, 15 February 1951, No: 58, s. 3.

¹⁰¹³ BCA, 30.1.0.0/80.508.4 / E12, s. 21.

¹⁰¹⁴ NARA, Foreign Service, 28 December 1950, No: 26, s. 1.

¹⁰¹⁵ NARA, Foreign Service, 1 October 1950, No: 17, s. 2-3.

¹⁰¹⁶ NARA, Foreign Service, 28 December 1950, No: 26, s. 1.

¹⁰¹⁷ NARA, Foreign Service, 29 December 1950, No: 26, s. 1.

¹⁰¹⁸ NARA, Foreign Service, 28 September, 1951, No: 11, s. 5.

Bu arada 1949 yılında Türkiye’den incir almayan Güney Amerika ülkelerinden de talepler gelmiş, bu çerçevede sadece Brezilya yaklaşık 800 ton incir satılmıştır.¹⁰¹⁹

Kuru üzüm de Türkiye’nin ABD’ye ihraç ettiği önemli ürünler arasında yer almıştır. Türkiye sadece 23 Ağustos 1950’den 31 Aralık 1950 tarihine kadarki dört aylık devrede İzmir Limanı’ndan ABD’ye 194.843 kilo miktarında ve 158.041 lira değerinde kuru üzüm ihraç etmiştir.¹⁰²⁰

Türkiye 1951 yılında 111.032 bin lira değerinde ve 95.582 ton miktarında meyve ihraç etmiştir. 1951 yılında değer bazında en fazla meyve ihracatı sırasıyla Batı Almanya, İngiltere, Fransa ve ABD’ye yapılmıştır. 1951 yılında ABD’ye toplamda 7.079 bin lira değerinde ve 5.338 ton miktarında meyve ihraç edilmiştir.¹⁰²¹

1951 yılında ABD’ye meyve grubunda yer alan ürünlerden çekirdekli ve çekirdeksiz kuru üzüm, kuru incir, Antep fıstığı, çam fıstığı, kabak çekirdeği, kabuksuz fındık, kabuklu ve kabuksuz badem, zerdali çekirdeği, kabuksuz ceviz, kestane, keçiboynuzu, meyve pestilleri, meyve reçeli ve sucukları, zeytin ve vişne ihraç edilmiştir.¹⁰²²

1951 yılında ABD’ye yapılan ihracatın artırılması için bazı girişimlerde bulunulmuştur. Bu çerçevede Türkiye’nin ABD’li uzmanlardan da yararlandığı görülmektedir. İktisadi İş birliği İdaresi Türkiye Özel Misyonu Başkanı Elçi Mr. Russell H. Dorr’un yapmış olduğu açıklamadan hazır gıda maddelerinin ABD’ye satışını arttırmak, imalatçılar ve ihracatçılara tavsiyelerde bulunmak ve müşavirlik yapmak üzere Mr. Foster’ın 1951 yılı Nisan ayında Türkiye’yi ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Mr. Foster bir haftalık Türkiye ziyaretinde Ankara, İzmir ve İstanbul’daki imalatçılarla görüşmeler yaparak incir, zeytin, zeytinyağı, kuru üzüm, limon, portakal, peynir ve diğer yiyecek maddelerine pazar temini imkânları üzerinde temaslarda bulunmuştur.¹⁰²³

¹⁰¹⁹ NARA, Foreign Service, 28 December 1950, No: 26, s. 1.

¹⁰²⁰ NARA, Foreign Service, 31 January 1951, No: 2, s. 3.

¹⁰²¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXIV.

¹⁰²² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve 1951 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 203-208.

¹⁰²³ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 208, 1-31 Mart 1951, s. 77.

Türkiye’de üzüm üretimi yıldan yıla gerileme göstermiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri, üzüm bağlarının bakımsızlığıdır. II. Dünya Savaşı’ndan önce yıllık 75-80 bin ton olan üzüm üretimi, 1951 yılına gelindiği hâlde bağların bakımsızlığından dolayı miktar olarak aynı seviyeye ulaşamamıştır. 1951-1952 yıllık üretiminin 60-65 bin ton olacağı tahmin edilmesine rağmen ilkbaharda yaşanan don hadisesinden sonra rekolte 55 tona gerilemiştir. Üzüm 1951 yılında en fazla Almanya, İngiltere, Hollanda ve İtalya ihraç edilmiştir. Bu devletlerden sadece Almanya, Türkiye’nin 1938 yılında ürettiği toplam 77 bin ton üzümün 60.895 tonunu satın almıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere üzüm alıcıları arasına girmiş ve 1950 yılında 34.396 bin ton üzüm olarak ilk sıraya yerleşmiştir.¹⁰²⁴ 1951 yılında kuru üzüm ihracatı İzmir Limanı’ndan 25 Ağustos 1951 tarihinde başlamıştır. Böylece 1952 yılı rekoltesinin piyasaya çıkışına kadar ihracat devam etmiştir. Kuru incir ise yine İzmir Limanı’ndan diğer ülkelere 25 Ağustos 1951 tarihinden itibaren sevk edilmiştir.¹⁰²⁵ Özellikle İngiltere 1950 yılında olduğu gibi 1951 yılında da İzmir piyasasına girerek büyük miktarda üzüm almıştır.¹⁰²⁶

İncir ihracında ise İzmir piyasasına Satış Kooperatifleri Birliği hâkimdi. 1951 yılında özellikle ihraç pazarlarında fiyatlar konusunda yaşanan belirsizlik, İhracatçılar ve Kooperatif Birliğinin ihtiyatlı davranmasına sebep olmuştur. Bu nedenle 1950 yılının aynı dönemine nazaran 1951 yılında incir ihracında bir gecikme yaşanmıştır. 31 Ağustos 1951 tarihli Ulus gazetesinde yer alan değerlendirmeye göre şimdiye kadar toplam incir üretiminin yarısının satılmış olması gerekirdi. Böyle devam ederse üretici zor durumda kalabilirdi.¹⁰²⁷ CHP Aydın İl Kongresi’nde Genel Sekreter Kasım Gülek incir konusuna temas etmiş ve Hükümet’in uyguladığı yanlış politikalar sebebiyle incirin fiyat olarak gerçek değerini bulmadığını, bu sebeple kuru incir memleketi olan Türkiye’ye tonlarca hurma girdiğini ifade etmiştir.¹⁰²⁸

Türkiye’de fındık mahsulü rekoltesi ise 90 milyon kilo civarında tahmin edilmiştir.¹⁰²⁹ Bu miktar 35 bin ton iç fındığa karşılık gelmektedir. 1950 yılında ise ürün rekoltesi 24

¹⁰²⁴ BCA, 30.1.0.0 /80.508.4 / E12, s. 17.

¹⁰²⁵ Ulus, 15 Eylül 1952, s. 2.

¹⁰²⁶ Ulus, 18 Ekim 1951, s. 5.

¹⁰²⁷ Ulus, 31 Ağustos 1951, s. 5.

¹⁰²⁸ Ulus, 25 Haziran 1951, s. 1-2.

¹⁰²⁹ Ulus, 25 Temmuz 1951, s. 2.

bin ton olarak gerçekleşmiş, bu miktardan 11 bin ton iç fındık elde edilmiştir. 1951 yılı Ağustos ayından 1951 yılı Aralık ayına kadar dış pazarlara 41 milyon lira değerinde ve 17.545 ton miktarında iç fındık ihraç olmuştur. Almanya fındık ihraç edilen ülkeler arasında ilk sırada yer almıştır. ABD'ye ise 633 lira karşılığında 245 ton fındık ihraç edilmiştir.¹⁰³⁰

1951 yılında fındık üreticisinin yararına olmak üzere birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Milli Korunma Kanunu'nun 26. Maddesi gereğince üreticiden fındığın alınması, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının sorumluluğundaydı. Bunun için Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına 30 milyon lira tahsis edilmişti. Fındığın üreticiden toplanması, işlenmesi ve satışıyla ilgilenmek üzere Giresun Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği görevlendirilmişti.¹⁰³¹ Bakanlar Kurulu'nun 20 Temmuz 1951 tarihli toplantısında ise 1951-1952 yılı fındık sezonu fiyatlarının belirlenmesi, satın alınması ve kredi tahsisıyla ilgili olarak Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının yetkilendirilmesi kabul edilmiştir.¹⁰³²

1952 yılına gelindiğinde Türkiye toplamda 109.245 bin lira değerinde ve 113.471 ton miktarında meyve ihracatı gerçekleştirmiştir. En fazla meyve ihracatı ise Batı Almanya ve İngiltere'ye yapılmıştır. 1952 yılında ABD'ye 4.517 bin lira değerinde ve 3.246 ton miktarında meyve ihracatı yapılmıştır.¹⁰³³ ABD'ye ihraç edilenler ürünler arasında çekirdekli ve çekirdeksiz kuru üzüm, incir, kabuksuz fındık, badem, zerdali çekirdeği, kabuksuz ceviz, kestane, tuzlu zeytin, pekmez ve meyve pestili bulunmaktadır. Bu ürünlerden kuru incir 1952 yılında değer bazında İngiltere ve İsveç'ten sonra en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir. Antep fıstığı da 1952 yılında en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir.¹⁰³⁴ ABD'ye gerçekleştirilen kabuksuz Antep fıstığının toplam miktarı 325.122 kilo olmuştur.¹⁰³⁵

¹⁰³⁰ BCA, 30.1.0.0 /84.532.10 / E14, s. 3-4.

¹⁰³¹ BCA, 30.18.1.2/ 126.5.6 / 75.264. s. 2.

¹⁰³² BCA, 30.18.1.2/ 126.54.6 /75.264. s. 1.

¹⁰³³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. XXV.

¹⁰³⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve 1952 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1952, s. 202-208.

¹⁰³⁵ NARA, Foreign Service, 21 October 1953, No: 174, s. 2.

1952 yılında meyve gurubunda ihraç edilen ürünlerden kabuklu fındığın rekoltesi, 60 bin ton olarak gerçeklemiştir. Fındığın iç piyasadaki tüketim miktarı 3 bin ton iç fındık olup 5 bin ton iç fındığın ise ihracatı öngörülmüştür. 1952 yılı Kasım ayı sonuna kadar 10.757 ton iç fındık ihraç edilmiştir. 1938 yılında 22.650 ton olan iç fındık ihracatının 14.984 tonu Almanya'ya gerçekleştirilmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında üzümde olduğu gibi Türkiye'nin fındık pazarına giren İngiltere'ye 1950 yılında 7.425 ton, Almanya'ya ise 5.610 ton ihracat yapılmıştır. 1951 yılında ise Almanya'ya 7.888, İngiltere'ye ise 4.859 ton fındık satılmıştır.¹⁰³⁶

ABD kaynaklarına göre Türkiye'nin 1952 yılı fındık mahsulünde toplam ihracatı, Fındık İhracatçıları Birliğinden elde edilen rakamlar doğrultusunda 1953 Temmuz sonuna kadar kabuklu fındık 26.500 metrik ton olmuştur. ABD'ye yapılan ihracat ise 170 tondur. Yukarıda belirtilen rakamlara Karadeniz limanlarından yapılan ihracat da dâhildir. ABD kaynaklarına göre fındık ihracatına ilişkin Türk istatistikleri, fiilen ABD pazarına ulaşan Türk fındıklarının yalnızca bir kısmını yansıtmaktadır. Türk fındıkların satışında kullanılan dolambaçlı ve gizli manevralar, ABD Hükümeti'nin resmî ithalat istatistikleri dışında ABD'ye gerçek ihracata ilişkin güvenilir rakamlar elde etmeyi neredeyse imkânsız hale getirmektedir.¹⁰³⁷

Türkiye 1953 yılında toplamda 104 bin lira değerinde ve 100.573 ton miktarında meyve ihraç etmiştir. En çok meyve ihraç edilen ülkeler Batı Almanya ve İngiltere olmuştur. ABD'ye yapılan meyve ihracatı ise 5.142 bin lira değerinde ve 2.784 ton miktarında olmuştur.¹⁰³⁸

1953 yılında ABD'ye ihraç edilen meyveler arasında çekirdekli ve çekirdeksiz kuru üzüm, kurutulmuş incir, çam fıstığı ve Antep fıstığı yer almıştır. Antep fıstığı geçmiş yıllarda olduğu gibi 1953 yılında da en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir. ABD'ye ihraç edilen ürünler arasında ayrıca kabak çekirdeği, kabuksuz badem, kayısı çekirdeği,

¹⁰³⁶ BCA, 30.1.0.0 / 80.508.4/E12, s. 19.

¹⁰³⁷ NARA, Foreign Service, 14 August 1953, No: 85, s. 2.

¹⁰³⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri ve yılı belirtilmemiş), s. XXVII.

zerdali çekirdeği, kabuksuz ceviz, meyve pestili ve meyve sucukları bulunmaktadır.¹⁰³⁹

1953 yılında fındık, Türkiye'nin dışarıya ihraç ettiği en önemli ürünlerin başında gelmeye devam etmiştir. Fındık İhracatçıları Birliği tarafından paylaşılan bilgiye göre 1953 mahsulünden 1 Eylül 1953-31 Mayıs 1954 tarihleri arasında toplamda 11.400 ton, bu miktardan ABD'ye ise 690 ton fındık ihraç edilmiştir.¹⁰⁴⁰ 1952 yılına nazaran ABD'ye gerçekleştirilen fındık ihracatında 1953 yılında büyük oranda düşüş olmuştur.¹⁰⁴¹ Bu düşüşte, ABD'nin 1953 yılında Türkiye'den yaptığı fındık alımına getirdiği kısıtlamalar etkili olmuştur. Kamuoyunda ise ABD'nin Türk fındığına getirdiği bu kısıtlama kararının serbest ticaret sistemini teşviki ve ABD'nin dış ticaret politikasıyla çeliştiği şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca bu kararın Türk-ABD dostluğunu ve askerî iş birliğini zedeleyeceği düşünülmüştür. Diğer yandan ihracatçılar ve fındık yetiştiricileri Hükümet'e ayrı ayrı başvurarak kararın yürürlükten kaldırılması için ABD makamlarıyla temasa geçilmesini talep etmişlerdir.¹⁰⁴²

Türkiye'nin 1953 yılında ABD'ye incir ihracatı ise 9 Eylül 1953 tarihinden 31 Aralık 1953 tarihine kadar sadece İzmir Limanı'ndan yenilebilir incir 226.561 kilo miktarında ve 280.695 lira değerinde, incir ezmesi ise 482.249 kilo miktarında ve 283.598 lira değerinde gerçekleşmiştir.¹⁰⁴³ İzmir Limanı'ndan 9 Eylül 1953 tarihinden 31 Aralık 1953 tarihine kadar yapılan kuru üzüm ihracatı ise 30,427 kilo miktarında ve 21,284 değerinde olmuştur.¹⁰⁴⁴

Türkiye 1954 yılında toplamda 133.880 bin lira değerinde ve 129.347 ton miktarında meyve ihraç etmiştir. 1954 yılında en fazla meyve ihraç edilen ülkeler Batı Almanya, İngiltere ve İsviçre olmuştur. ABD'ye 1954 yılında 4.817 bin lira değerinde ve 4.702

¹⁰³⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve 1953 Aralık Ayı Kısım:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. 237-243.

¹⁰⁴⁰ NARA, Foreign Service, 25 June 1954, No: 555, s. 2.

¹⁰⁴¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve 1952 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, 1952, s. 202-208.

¹⁰⁴² ABD'nin böyle bir karar almasında özellikle 1930'lardan itibaren Karadeniz kıyılarından ABD'ye yapılan göçler sonrasında, göç edenlerin ABD'de fındık yetiştirmeye başlamaları ve ABD Hükümeti'nin kendi fındık üreticisini koruma isteginin etkili olduğu ifade edilmektedir. Bkz. NARA, Foreign Service, 27 July 1953, No: 51, s. 1.

¹⁰⁴³ NARA, Foreign Service, 14 January 1954, No: 64, s. 1

¹⁰⁴⁴ NARA, Foreign Service, 14 January 1954, No: 64, s. 2.

ton meyve ihraç edilmiştir.¹⁰⁴⁵ ABD'ye yapılan toplam ihracatta meyveler, değer bazında en çok ihraç edilen dördüncü ürün grubunu oluşturmuştur.¹⁰⁴⁶

1954 yılında ABD'ye taze meyvelerden kavun, karpuz, incir, zeytin gibi ürünler ihraç edilmiştir. Aynı zamanda kurutulmuş meyve, yağlı tohumlar, ceviz ve badem ihraç edilenler arasındadır. Reçel, marmelat ve meyve pestilleri de 1954 yılında en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir.¹⁰⁴⁷

Türkiye 1954 yılı Temmuz-Ekim aylarına ait dört aylık dönemde 1.429.5 metrik ton kabuklu ve 10.502.6 metrik ton kabuksuz fındık ihraç etmiş ve bu ihracata karşılık olmak üzere döviz geliri 28.012.000 lira olarak gerçekleşmiştir. Bu miktarın 450,7 metrik ton ve 1.199.900 lira değerindeki kısmı ABD'ye sevk edilmiştir. 1953 yılı Temmuz-Ekim dönemi ile karşılaştırıldığında toplam fındık ihracatı 200.0 metrik tonu kabuklu ve 9.336.6 metrik tonu kabuksuz olmak üzere gerçekleştirilen ihracattan 19.249.000 lira tutarında döviz geliri elde edilmiştir.¹⁰⁴⁸

Türkiye'nin 1954 yılı Temmuz-Ekim aylarında ABD'ye ihraç ettiği kabuklu fındık miktarına ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda paylaşılmıştır:¹⁰⁴⁹

Tablo 4.9 ABD kaynaklarına göre Türkiye'nin ABD'ye 1954 yılında (Temmuz-Ekim ayları) kabuklu fındık ihracatı verileri

Temmuz		Ağustos		Eylül		Ekim	
M. Ton	Bin L.	M. Ton	Bin L.	M. Ton	Bin L.	M. Ton	Bin L.
0	0	0	0	120,0	313,1	330,7	886,8

Türkiye'nin 1954 yılının üzüm mahsulünün ise 65.000 ile 70.000 ton arasında olduğu tahmin edilmiştir. 1953 yılında üzüm üretiminin 72.000 ton olduğu düşünülürse 1954 yılında üzüm üretiminde bir miktar düşüş yaşandığı görülmektedir. Aşırı sıcaklardan dolayı üzüm mahsulünün erken olgunlaşması, bu durumun sebebi olarak

¹⁰⁴⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. XXIX.

¹⁰⁴⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. 201-204.

¹⁰⁴⁷ İGM, **Dış Ticaret, (Dış Ticaret İstatistiklerine Mahsus Tip Tasnifin Bölüm, Grup ve Pozisyonlarına Göre Tertip Edilmiştir), Ocak-Aralık 1954 Kısım: 4 Özel Ticaret Madde ve Madde Grupları İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s.98-99.

¹⁰⁴⁸ NARA, Foreign Service, 24 November 1954, No: 233, s. 1.

¹⁰⁴⁹ NARA, Foreign Service, 24 November 1954, No: 233, s. 2.

gösterilmiştir. ¹⁰⁵⁰ Türkiye'nin dönemlik üzüm ihracatına bakıldığında İzmir Limanı'ndan 9 Eylül 1953 ile 31 Temmuz 1954 tarihleri arasında 1953 mahsulü "Sultanas" çekirdeksiz üzüm ihracatı, 59.029 kilo miktarında ve 38.200 lira değerinde gerçekleşmiştir. ¹⁰⁵¹

1954 yılında üzüm ihracatının artırılması için fiyat konusunda bazı düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle üzüm ihracatında Türkiye'nin rakibi olan ihracatçı devletlerin devlet yardımı, maliyet durumunda satış veya para kıymetini düşürme gibi normal rekabet şartlarını ihlal eden uygulamaları sebebiyle dış pazarda çekirdeksiz kuru üzüm satışı zorlaşmıştır. Bu sebeple Türkiye dış pazardaki rekabet şartlarını kolaylaştırmak için 1954-1955 yıllarına mahsus olmak kaydıyla Milli Korunma Kanunu'nun 27. ve 29. Maddelerine dayanarak çekirdeksiz üzüm için fiyat farklarını yeniden belirleme yoluna gitmiştir. Buna göre 9 numaralı üzümün kilosu serbest dolar mukabili ihracında 18 kuruş, Sterlin ve EPU paraları mukabili ihracında 16 kuruş, diğer Kliring Anlaşma paraları mukabilinde ihracında 12 kuruş olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan çekirdeksiz kuru üzümün daha yukarı veya aşağı numaraları arasındaki farklara, her numara için % 10 itibar alınmıştır. ¹⁰⁵² Natürel, ince standart ve hususî tip üzümlerde ise yukarıda yazılı normal standart tip ve numaralara eşdeğerliliğine göre fiyat farkı alınacaktı. ¹⁰⁵³

Türkiye'nin 1954 yılı Ege bölgesi incir ürününün ise 28.000-30.000 ton olduğu tahmin edilmiştir. Ayrıca ABD pazarları için uygun görülen Ege bölgesi incirlerinin, Eylül ayında yağış olmadığı ve ürünlere zarar vermediği sürece, kalitesinin yüksek olacağı düşünülmüştür. ¹⁰⁵⁴

1955 yılında Türkiye toplamda 177.273 bin lira değerinde ve 118.221 ton miktarında meyve ihraç etmiştir. 1954 yılında en fazla meyve ihraç edilen ülke Batı Almanya olmuştur. ABD'ye yapılan ihracat ise 3.554 bin lira değerinde ve 3.563 ton miktarında gerçekleşmiştir. ABD'ye gerçekleştirilen toplam ihracatta 1955 yılında yaklaşık 1.262

¹⁰⁵⁰ NARA, Foreign Service, 4 September 1954, No: 11, s. 2.

¹⁰⁵¹ NARA, Foreign Service, 4 September 1954, No: 11, s. 6.

¹⁰⁵² BCA, 30.18.1.2 / 136.53.13 / 75.343, s. 1-2.

¹⁰⁵³ BCA, 30.18.1.2 / 133.77.9 / 75.343, s. 2.

¹⁰⁵⁴ NARA, Foreign Service, 4 September 1954, No: 11, s. 1.

bin lira düşüş yaşanmıştır.¹⁰⁵⁵ ABD'ye yapılan toplam ihracatta meyveler, değer bazında en çok ihraç edilen dördüncü ürün grubunu oluşturmuştur.¹⁰⁵⁶ ABD'ye 1955 yılı Ocak-Eylül ayları zarfında çekirdeksiz kuru üzüm, kuru işlenmiş incir, kabuksuz fındık, kabuksuz ceviz, kabuksuz badem, kayısı, zerdali çekirdeği; bunlardan başka meyve ve çiçek reçelleri ihraç edilmiştir.¹⁰⁵⁷

1955 yılında ABD'ye de önemli oranda ihracatı gerçekleştirilen incirin ihracat fiyatında yeni düzenlemeler yapılmış ve bununla ilgili olarak 17.8.1955 tarihli ve 4/5718 Sayılı Kararname yayınlanmıştır. Kararname ile kuru incir (Natürel, işlenmiş, hurda) ve kuru incir ezmesinin kilosu F.O.B. esaslarına göre serbest dolar (ABD hariç), Sterlin ve E.P.U. paraları ile ihracında 15 kuruş, diğer Kliring Anlaşma paraları karşılığında ihracında 5 kuruş olarak belirlenmiştir.¹⁰⁵⁸

İstanbul Ticaret Odası Neşriyat Müdürlüğü tarafından kaleme alınan 19 Temmuz 1955 tarihli raporda, 1955 yılında İstanbul Limanı'ndan gerçekleştirilen ihracat değerlerine ilişkin rakamlar verilmiş, bu çerçevede fındık ihracatına dair rakamlardan da bahsedilmiştir. Buna göre İstanbul Liman'ından 1955 yılı Haziran ayı içinde yapılan ihracatın toplamı 14 milyon 885.216 lira değerinde olmuştur. Mayıs ayı ihracatı 14.103.464 lira olarak gerçekleşmiş, bu duruma göre Haziran ayı ihracatında % 5,5 oranında bir yükseliş kaydedilmiştir. Gerçekleştirilen ihracatta ise iç fındık önemli bir yer tutmuştur.¹⁰⁵⁹ Yine 1955 yılı Kasım ayında İstanbul Limanı'ndan 21.306.470 lira tutarında bir ihracat gerçekleştirilmiştir. İhracatın % 23'ünü ise iç fındık teşkil etmiştir. 1955 yılının Aralık ayına kadar İstanbul Limanı'ndan değer bazında gerçekleştirilen toplam ihracat ise 195.921.151 lira olmuştur.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXIX.

¹⁰⁵⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 184-186.

¹⁰⁵⁷ İGM, **Dış Ticaret Aylık İstatistik Özel Ticaret Temmuz, Ağustos, Eylül 1955**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1956, s. 408-417.

¹⁰⁵⁸ BCA, 30.18.1.2 /141.105.4 /75.4, s. 2.

¹⁰⁵⁹ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 260, 1-31 Temmuz 1955, s. 27.

¹⁰⁶⁰ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 265, 1-31 Aralık 1955, s. 17-18.

1956 yılında Dış Ticaret Yıllık İstatistiklerinde bir düzenleme yapılmış ve daha önce 18. fasılda yer alan meyveler, 8. fasılda “yenilen meyveler ve meyve kabukları” başlığı altında verilmeye başlanmıştır.¹⁰⁶¹

Türkiye 1956 yılında toplamda 153.236 bin lira değerinde ve 101.896 ton miktarında meyve ihraç etmiştir. En fazla meyve ihraç edilen iki ülke, Batı Almanya ve İngiltere olmuştur. Türkiye ABD’ye 5.794 bin lira değerinde ve 2.062 ton miktarında meyve ihraç etmiştir. 1955 yılına nazaran 1955 yılında ABD’ye meyve ihracında bir miktar artış yaşanmıştır.¹⁰⁶² ABD’ye gerçekleştirilen toplam ihracatta meyveler, değer bazında en çok ihraç edilen dördüncü ürün grubunu oluşturmuştur.¹⁰⁶³ Bu çerçevede kuru ve işlenmiş incir ile kuru çekirdekli üzüm Batı Almanya’dan sonra en fazla ABD’ye ihraç edilmiştir. Kuru çekirdeksiz üzüm, kabuksuz badem, kabuksuz ceviz, kabuksuz fındık, kurutulmuş kayısı ve zerdali de ABD’ye satılan bu gruptaki diğer ürünler olmuştur.¹⁰⁶⁴

1956 yılında Antep fıstığı, sadece ABD’ye ihraç edilmiştir. Antep fıstığının ihracatına karşılık ABD’den yaklaşık 4.829.426 lira değerinde gelir elde edilmiştir.¹⁰⁶⁵ 1956 yılında Hükümet Antep fıstığı ihracatıyla ilgili olarak yeni kararlar almıştır. Alınan karar ile Antepfıstığı ihracı yetkisi, Milli Korunma Kanunu’nun 26. Maddesi’ne istinaden Gaziantep Fıstık ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliğine verilmiş; ihtiyaç duyulan kredilerin tedariki ise T.C. Ziraat Bankası’na uhdesine bırakılmıştır.¹⁰⁶⁶ Ayrıca Antep fıstığının denetlenmesine ilişkin nizamnamenin 19. maddesi gereğince ihracatta kullanılan 100 ve 50 kiloluk çuvallara ilaveten 75 kiloluk çuvalların da kullanılması, İcra Vekilleri Heyeti’nin 18.9.1956 tarihli toplantısında kabul edilmiştir.¹⁰⁶⁷

¹⁰⁶¹ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1957, s. 443-451.

¹⁰⁶² İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XXVI.

¹⁰⁶³ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. 216.218.

¹⁰⁶⁴ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1957, s. 443-451.

¹⁰⁶⁵ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1957, s. 443-451.

¹⁰⁶⁶ BCA, 30.18.1.2 /144.87.18, s. 2.

¹⁰⁶⁷ BCA, 30.18.1.2 144.79.5 /39.5, s. 1.

1957 yılına gelindiğinde Türkiye 198.477 bin lira değerinde ve 127.351 ton miktarında meyve ihracatı gerçekleştirmiştir. 1957 yılında değer bazında en fazla meyve ihracatı yapılan ülkeler sırasıyla Batı Almanya, İngiltere ve ABD olmuştur. ABD'ye yapılan ihracat 18.509 bin lira değerinde ve 6.140 ton miktarında olmuştur. Bu ürün grubundan ABD'ye 1956 yılına nazaran 1957 yılında yaklaşık 12.715 bin lira değerinde bir artış sağlanmıştır.¹⁰⁶⁸ ABD'ye yapılan toplam ihracatta meyveler sıralamada, tütün ve madenlerden sonra değer bazında en çok ihraç edilen üçüncü grubu oluşturmuştur.¹⁰⁶⁹ 1957 yılında ABD'ye meyveler grubunda yer alan ürünlerden kuru işlenmiş incir ve kuru natürel incir ihraç edilmiştir. Yine kabuklu Antep fıstığı 1957 yılında 1956 yılında olduğu gibi sadece ABD'ye satılmıştır. Bu ürünün ihracatına karşılık ABD'den 3.860.269 lira değerinde gelir elde edilmiştir. Ayrıca kabuksuz ceviz ve kabuksuz fındık, Batı Almanya ve İngiltere'den sonra en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir. Kuru çekirdeksiz üzümde ihraç edilenler arasındadır.¹⁰⁷⁰

Kuru üzüm ve incir ihracatı genellikle İzmir Limanı'ndan gerçekleştirilmiştir. 1 Eylül 1956 tarihinden 31 Ocak 1957 tarihine kadar devam eden ihraç sezonunda 32 farklı ülkeye, İzmir Limanı'ndan 39.295.510 lira tutarında ve 46 milyon 469.619 kilo miktarında çekirdeksiz kuru üzüm sevk edilmiştir. Bir önceki 1955-1956 ihraç mevsiminde ise ihraç edilen 16.325.597 kilo çekirdeksiz üzüm karşılığında 12.441.767 lira gelir elde edilmiştir. Ayrıca, aynı sezon içinde 35 farklı ülkeye 14.916.450 kilo kuru incir sevk edilmiştir. 1956 yılında sevk edilen kuru incir miktarı 10 milyon 456.376 kilo olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁰⁷¹ 31 Mayıs 1957 tarihine kadar İzmir Limanı'ndan yabancı devletlere 48.758.056 lira değerinde ve 56.880.561 kilo miktarında çekirdeksiz kuru üzüm sevk edilmiştir. Ayrıca yaklaşık 6 milyon lira değerinde ve 5 milyon kilo üzümün satışı da tescil edilmiştir. Bu miktar önceki yıllara göre bir rekor teşkil etmiştir. Diğer taraftan İzmir Limanı'ndan 31 Mayıs 1957 tarihine kadar 12.219.426 liralık incir ve 2.204.395 liralık incir ezmesi sevk edilmiştir.¹⁰⁷²

¹⁰⁶⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XXVI.

¹⁰⁶⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. 208-211.

¹⁰⁷⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve 1957 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1958, s. 433-440.

¹⁰⁷¹ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 279, 1-28 Şubat 1957, s. 8.

¹⁰⁷² **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 283, 1-30 Haziran 1957, s. 6.

ABD'ye 1957 yılında kabuksuz fındık ihracatı ise 14.417 bin lira değerinde ve 4.736.041 ton miktarında gerçeklemiştir. 1957 yılında fındığın fiyatının belirlenmesi ve üreticiden alınma şartlarında yeni düzenlemelere gidilmiştir. 13 Ağustos 1957 tarihinde kabul edilen K/1106 Sayılı Karar ile 1957 yılı fındık sezonu için ürün satın alma yetkisi, Giresun Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliğine verilmiştir. Diğer taraftan 1 Şubat 1958 tarihine kadar % 50 randımanlı kuru değirmenlik tombul kabuklu fındığın üreticiden kilosu 210 kuruştan alınması, tüccarın fındığına dokunulmaması, bu amaçla Giresun Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliğine Ziraat Bankası'ndan 100.000 lira kredi açılması kabul edilmiştir.¹⁰⁷³

1958 yılına gelindiğinde Türkiye toplamda 158.061 bin lira değerinde ve 117.051 ton miktarında meyve ihraç etmiştir. Meyve grubunda yer alan ürünlerden ABD'ye 1958 yılında 6.202 bin lira değerinde ve 2.931 ton miktarında meyve satılmıştır. 1958 yılında ABD'ye gerçekleştirilen meyve ihracatında, 1957 yılına nazaran yaklaşık 12.307 bin lira değerinde bir düşüş yaşanmıştır.¹⁰⁷⁴ 1958 yılında ABD'ye yapılan toplam ihracatta tütün ve madenlerden sonra değer bazında en çok ihraç edilen grup, meyveler olmuştur.¹⁰⁷⁵ Bu ürün gurubu dâhilinde ABD'ye ihraç edilen ürünlere arasında kuru işlenmiş incir ve natürel incir, çekirdekli ve çekirdeksiz kuru üzüm bulunmaktadır. 1958 yılında ABD'ye ayrıca kabuklu Antep fıstığı ve kabuksuz ceviz satılmıştır. Bunların yanı sıra kabuksuz fındık, kabuksuz badem, kuru kayısı ve kuru zerdali de ABD'ye ihraç edilen ürünler arasında yer almıştır.¹⁰⁷⁶

1959 yılına gelindiğinde Türkiye'nin yaptığı toplam meyve ihracatı 192.082 bin lira değerinde ve 150.970 ton miktarında olmuştur. Değer olarak en çok meyve ihracatı yapılan ülkeler sırasıyla Batı Almanya, İngiltere ve ABD olmuştur. ABD'ye bu sene toplamda 14.629 bin lira değerinde ve 6.037 ton meyve ihraç edilmiştir. 1958 yılında yapılan meyve ihracatına göre 1959'de bu değer yaklaşık 8.427 bin lira artmıştır.¹⁰⁷⁷ 1959 yılında ABD'ye gerçekleştirilen toplam ihracatta değer bakımından tütünden

¹⁰⁷³ BCA, 30.18.1.2/146.39.20 /75.30, s. 2.

¹⁰⁷⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XXVI.

¹⁰⁷⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. 207-210.

¹⁰⁷⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve 1958 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1959, s. 413-421.

¹⁰⁷⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Güven Matbaası, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXX.

sonra en çok ihraç edilen ikinci grup meyveler olmuştur.¹⁰⁷⁸ Kuru işlenmiş incir, kuru natürel incir, kuru çekirdekli ve çekirdeksiz üzüm ABD'ye ihraç edilen ürünler arasındadır. 1959 yılında kabuklu Antep fıstığı, önceki yıllarda olduğu gibi ABD'ye ihraç edilmiştir. Yine 1959 yılında en fazla kabuksuz ceviz ABD'ye ihraç edilmiş ve bunun karşılığında yaklaşık 1.518.820 lira gelir elde edilmiştir. Ayrıca ithal edilenler arasında kabuksuz fındık, kuru kayısı ve kuru zerdali de yer almıştır.¹⁰⁷⁹

DP iktidarının son yılında 1960 yılının Ocak-Ağustos aylarında ABD'ye en çok ihraç edilen ikinci ürün grubunu, yenilen meyveler ve meyve kabukları oluşturmuştur. Adı geçen aylar zarfında ABD'ye toplamda 16.621.172 lira değerinde ve 6.217.339 kilo miktarında ürün ihraç edilmiştir.¹⁰⁸⁰ İhraç edilen ürünler arasında kuru işlenmiş incir, kuru natürel incir, kuru çekirdeksiz üzüm, kuru kayısı ve zerdali yer almıştır. ABD'ye değer bazında en fazla kabuklu Antep fıstığı ihraç edilmiş, bu ihracat karşılığında 7.319.938 lira gelir elde edilmiştir. Yine bu ürünlerden başka ABD'ye kabuklu ve kabuksuz ceviz, kabuksuz badem ve kabuksuz fındık satışı gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁸¹

1960 yılının Eylül-Aralık ayları zarfında ise ABD'ye en fazla ihraç edilen ikinci ürün grubu, yine yenilen meyve ve meyve kabukları olmuştur. 1960 yılı Eylül-Aralık aylarında ABD'ye gerçekleştirilen meyve ihracatı, 24.783.907 lira değerinde ve 3.083.811 kilo miktarında olmuştur.¹⁰⁸² Yılın dördüncü devresinde ABD'ye kuru işlenmiş incir, kuru natürel incir ve kuru çekirdeksiz üzüm ihraç edilmiştir. Ayrıca kabuksuz ceviz en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir, bu ihracat karşılığında ABD'den 4.807.174 lira tahsilât yapılmıştır. ABD'ye satılan ürünler arasında kabuksuz badem ve kabuksuz fındık da yer almıştır. Kabuksuz fındığın ABD'ye ihracatından toplamda 11.925.731 lira gelir elde edilmiştir. Yine kabuklu Antep fıstığının ihracatına karşılık

¹⁰⁷⁸ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Güven Matbaası, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 190-194.

¹⁰⁷⁹ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 ve 1959 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1960, s. 460-469.

¹⁰⁸⁰ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XXXVIII.

¹⁰⁸¹ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve 1960 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1961, s. 375-383.

¹⁰⁸² İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XXXVIII.

ABD’den toplamda 6.635.285 lira tahsilât yapılmıştır. Bunlardan başka kuru kayısı ve kuru zerdali de ihraç edilen ürünler arasında yer almıştır.¹⁰⁸³

DP Dönemi’nde Türkiye’nin ABD’ye gerçekleştirdiği meyve ihracatına ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:¹⁰⁸⁴

Tablo 4.10 1950-1960 yıllarında Türkiye’nin ABD’ye yaptığı meyve ihracatına dair veriler

Yıllar	Miktar (Ton)	Değer (Bin Lira)
1950	6.119	10.184
1951	5.338	7.079
1952	3.246	4.517
1953	2.784	5.142
1954	4.702	4.817
1955	3.563	3.554
1956	2.062	5.794
1957	6.140	18.509
1958	2.931	6.202
1959	6.037	14.629
1960	9.301	41.405

1950-1960 yıllarında ABD’ye gerçekleştirilen meyve ihracatı en fazla 1960 yılında olmuştur. En az ihracat ise değer bakımından 1955 yılında, miktar bakımından ise 1956 yılında gerçekleşmiştir. Bu yıllar arasında yapılan meyve ihracatında değer ve miktar olarak yıllar arasında istikrarlı bir artış kaydedilmemiştir. İhracat değerlerinde görülen değişkenliği hava şartları ve elde edilen ürünün kalitesine bağlamak mümkün

¹⁰⁸³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve 1960 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1961, s. 375-383.

¹⁰⁸⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXIV-XXV, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXIV, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. XXIX, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXIX, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XXVI, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. XXVI, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. XXVI, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Güven Matbaası, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş) s. XXX, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara, 1962, s. XXXVIII.

görülmektedir. 1950 yılında yapılan ihracattaki miktarda, 1954 yılına kadar sürekli bir düşüş yaşanmıştır. 1957, 1959 ve 1960 yılları miktar ve değer olarak en fazla ihracatın yapıldığı yıllar olmuştur.

4.4 Bakır ve Alışımı

Bakır insanoğlunun ilk metalidir. Bakırın kullanılmaya başlaması ile taş devrinden maden devrine (Bronz Çağı) geçiş yaşanmıştır. İlk olarak bakıra saf hâlinde şekil verilirken daha sonra bakır ve kalay karıştırılarak bronz elde edilmiştir.¹⁰⁸⁵ Bakır, tabiatta doğal hâlde ve cevher olarak bulunmaktadır. Doğal bakır parçalarına dere yataklarında veya bakır cevherlerinin aşınmış üst tabakalarında rastlanmaktadır.¹⁰⁸⁶

Kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti'nde de madencilğe büyük bir önem verilmiştir. Rumeli ve Anadolu'da bu dönemde birçok maden ocağı faaliyette bulunmuştur. Bakır; Kastamonu-Küre, Ergani, Gümüşhane ve Kratova'da çıkarılmıştır.¹⁰⁸⁷

Cumhuriyet ilan edilmesinden hemen önce yapılan Birinci İktisat Kongresi'nde Mustafa Kemal Atatürk siyasî bağımsızlık kadar ekonomik bağımsızlığa da vurgu yapmıştır. Böylece diğer konularda olduğu gibi madencilik hususunda da geleceğe dönük bakış açısı belirlenmiş; Kongre'de, millî düşünce ile ülkenin sahip olduğu maden zenginliklerinin ülke yararına işletilmesinin amaçlandığı ifade edilmiştir.¹⁰⁸⁸ Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de üretilen bakırın çok az kısmı iç piyasada değerlendirilmiş, geriye kalan büyük kısmı ise blister bakır olarak ihraç edilmiştir. Bununla birlikte millî savunmanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere ilk defa bakır ve bakır alaşımlarından çeşitli ürünler yapacak modern bir tesis Kırıkkale'de kurulmuştur.¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁵ Arman Ehsani, Ersin Yener Yazıcı, “Anadolu’da Bakır Madenciliği ve Kullanımının Kısa Tarihçesi”, **MT Bilimsel**, Sayı: 9, 2016, s. 44.

¹⁰⁸⁶ Filiz Nurhan Ölmez, Ali Kılınç, “Isparta Müzesi’ndeki Osmanlı Dönemi’ne Ait Bakır Eşyalar”, **Arış Dergisi**, Sayı: 11, 2015, s. 54.

¹⁰⁸⁷ Gülşah Kaya, “Küre Bakır Madeni (1800-1821)”, **Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2019, s. 125.

¹⁰⁸⁸ Mustafa Haydar Terzi, “İnönü Dönemi’nde Türkiye Madenciliği (1939-1950)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 39, Sayı: 108, 2023, s. 392.

¹⁰⁸⁹ Cezai Cankut, “Türkiye Bakır Teknolojisi”, **Scientific Mining Journal**, Cilt: 13, Sayı: 2, 1974, s. 213.

Bakır, modern endüstride petrolden sonra en önemli madenlerin başında gelmiştir. Son yüzyıl içerisinde dünyada bakır üretiminde yılda yaklaşık % 4 artış olmuştur. Bu artış sanayileşen toplumlarda nüfus artışı ile orantılı gerçekleşmiştir. Dünyada kişi başına 12 kilo bakır kullanımı ile ABD ve Kanada ilk sırada gelmiştir.¹⁰⁹⁰ Dünyada üretilen bakırın % 85 kadarı elektrik cihazların imalinde, ışık ve elektrik endüstrisi, inşaat, endüstriyel cihazlar ve motor imalinde, haberleşme ve askerlik alanlarında kullanılmıştır.¹⁰⁹¹

Bakır, Türkiye’de yaklaşık 27 ilde çıkarılmasına rağmen üretimi tamamen Elazığ’daki Ergani Madeni ve Çoruh’taki Murgul madeninde yapılmaktadır. Ergani madeni 1938’de, Murgul ise 1950’de üretime başlamıştır. Her ikisi de maden yataklarının işletilmesi ve diğer ekonomik faaliyetler için kurulan Etibank tarafından işletilmiştir.¹⁰⁹² DP’nin yürütmüş olduğu çalışmalar sonrasında bakır üretimi en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 1950 yılında 11.700 ton olan bakır üretimi, 1951 yılında 14.180 tona ulaşmış, 1952 yılında ise 23.330 tona kadar yükselmiştir.¹⁰⁹³

Bakır Dış Ticaret Yıllık İstatistiklerinde 52. fasılda “Bakır ve halitası” başlığı altında verilmiştir. Bu başlık altında yer alan ürünler külçe bakır, hurda parçalar, bakır mutfak ve sofrta takımları, bakır kahve değirmeni, çay ve kahve takımları olarak listelenmiştir.¹⁰⁹⁴

1950 yılında Türkiye toplamda 6.317 ton ve 7.091 bin lira değerinde bakır ihraç etmiştir. En fazla ihracat yapılan ülke ABD olurken ikinci sırada ise Polonya yer almıştır. ABD’ye yapılan ihracat 3.000 ton ve 2.859 bin lira değerinde olmuştur.¹⁰⁹⁵ 1950 yılında ABD’ye 8.000.000 kilo ve 2.856.000 lira değerinde bakır külçesi ihraç edilmiştir. Bakır mutfak ve sofrta takımları da bu yıl sadece ABD’ye ihraç edilmiştir.

¹⁰⁹⁰ Mehmet C. Yıldız, “Bakır, Önemi ve Geleceği”, *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 1979, s. 51.

¹⁰⁹¹ Yavuz Aytekin, “Dünyada Bakır ve Geleceği”, *Scientific Mining Journal*, Cilt: 13, Sayı: 2, 1974, s. 114.

¹⁰⁹² NARA, Foreign Service, 9 October 1957, No: 243, s. 13.

¹⁰⁹³ Nadir Yurtoğlu, *Cumhuriyet Türkiye’sinde Maden İşletmeciliği ve Maden Politikaları (1923-1960)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2019, s. 195.

¹⁰⁹⁴ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 212.

¹⁰⁹⁵ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXXIII.

Yine ihraç edilenler arasında bakır kahve değirmeni, çay ve kahve takımları da yer almıştır.¹⁰⁹⁶

Ergani’de 1951 yılında 13.096 ton kabarcıklı ve 1.084 rafine bakır elde edilmiştir. Murgul’da ise 1951 yılı üretimi, 3.346 ton olmuştur.¹⁰⁹⁷ 1951 yılında toplamda 9.116 ton ve 28.285 bin lira değerinde bakır ihraç edilmiştir. 1951 yılında ABD’ye hiç bakır ihraç edilmezken en fazla bakır ise Batı Almanya’ya satılmıştır.¹⁰⁹⁸ 1951 yılında bakır ihracatında yaşanan en büyük sorun, ABD’nin stratejik madde satan ülkelere uyguladığı kısıtlayıcı tedbirler olmuştur. Bu kısıtlamalar doğrultusunda Türkiye 1951 yılında ABD güdümündeki ülkelere gelen 1.200 dolar civarındaki talebi değerlendirememiştir. Diğer yandan uluslararası bakır ticaretinde Şili’nin elde ettiği nispi serbesti sonrasında piyasalarda fiyatlarda önemli düşüşler yaşanmıştır.¹⁰⁹⁹

1952 yılında Ergani’de 14.985 ton kabarcıklı bakır üretilmiştir. Murgul’da ise üretim 8.345 ton olmuştur. 1952 yılında toplamda 16.667 ton ve 41.612.866 lira değerinde bakır ihraç edilmiştir.¹¹⁰⁰ 1952 yılında gerçekleştirilen bakır ihracatında ABD, Batı Almanya ve Fransa’dan sonra üçüncü sırada yer almıştır. 1952 yılında ABD’ye toplamda 8.028 bin lira değerinde ve 3.945 ton bakır ve alaşımı ihraç edilmiştir.¹¹⁰¹ 1952 yılında ABD’ye yapılan toplam ihracatta bakır, tütün ve madenlerden sonra değer bazında en çok ihracat yapılan üçüncü grubu olmuştur.¹¹⁰²

Bakırın tek üreticisi olan Etibank 1952 yılı içerisinde ihracat fiyatlarında indirimle gitmiştir. Bununla birlikte kabarcıklı bakır, ABD tarafından alınmaya devam edilmiştir.¹¹⁰³ Ergani bakırının İskenderun Limanı’na teslimi ise 720 dolar olarak belirlenmiştir. Fiyat konusunda yapılan bu son düzenlemeler sonrasında 1952 yılında üretilen bakırın tamamının ihraç edilmesi öngörülmüş, hatta 1953 yılı üretiminden de

¹⁰⁹⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara, 1950, s. 212.

¹⁰⁹⁷ NARA, Foreign Service, 29 April 1953, No: 701, s. 15.

¹⁰⁹⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXXIII.

¹⁰⁹⁹ BCA, 30.1.0.0 /80.508.4/E12, s. 15.

¹¹⁰⁰ NARA, Foreign Service, 29 April 1953, No: 701, s. 15.

¹¹⁰¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1952, s. XXXIV.

¹¹⁰² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1952, s. 204-207.

¹¹⁰³ NARA, Foreign Service, 29 April 1953, No: 701, s. 15.

talepler karşısında opsiyonlar verilmiştir. Rodezya’da devam eden grevlerden dolayı Türkiye’de üretilen bakır için taleplerde artışlar yaşanmıştır. 1952 yılı Ağustos ayından 16 Aralık 1952 tarihine kadar toplamda 9.479.632 metrik ton ve 7.032.303,49 dolar değerinde bakır ihraç edilmiştir. Bu miktarın içinde ABD menşeli Philipp Brot Firması’na 5 Eylül 1952 tarihinde satılan 1.000 metrik ton ve 720.000 dolar değerindeki bakır¹¹⁰⁴ ile American Metal Co. Firması’na satılan 1.500 ton ve 1.080.000 dolar değerindeki bakırda bulunmaktadır.¹¹⁰⁵ 1952 yılında külçe hâlinde bakır, Fransa ve Batı Almanya’dan sonra en fazla ABD’ye ihraç edilmiştir. Bakır süsler ve heykellerde ihraç edilenler arasında yer almıştır.¹¹⁰⁶

1953 yılında Ergani ve Murgul bakır yataklarından, 512.877 ton bakır cevheri ve 23.757 ton kabarcıklı bakır elde edilmiştir.¹¹⁰⁷ 1953 yılının Haziran ayında bakır ihracatında artış yaşanmıştır. ABD’den sonra Batı Almanya da bakır satın almak talebinde bulunmuş ve 8 Haziran’da Batı Almanya’ya 375.000 lira değerinde 500 ton kabarcıklı bakır ihraç edilmiştir.¹¹⁰⁸ Dış Ticaret Yıllık İstatistiklerinde 52. fasılda yer alan bakır grubundan 1953 yılında toplamda 42.065 bin lira değerinde ve 22.644 ton ihracat yapılmıştır. 1953 yılında en fazla ihracat ABD’ye yapılırken ikinci sırada ise Batı Almanya yer almıştır. ABD’ye yapılan ihracat 19.553 bin lire değerinde ve 10.234 tondur.¹¹⁰⁹ 1953’te ABD’ye yapılan toplam ihracatta değer olarak bakır, tütün ve madenlerden sonra üçüncü sırada yer almıştır.¹¹¹⁰ Bu grupta yer alan ürünlerden külçe bakır en fazla ABD’ye ihraç edilmiş ve toplamda 12.594.975 lira gelir elde edilmiştir.¹¹¹¹

Yoğun dış talep karşısında 1954’te bakır üretimi büyük oranda arttırılmıştır. Türkiye’de ilk olarak elektrolitik bakır rafinasyon tesisinin kurulması yönünde görüşler ortaya çıkmıştır.¹¹¹² 16 Kasım 1954 tarihinde bakır cevherini işletme, bakır

¹¹⁰⁴ BCA, 30.1.0.0/94.586.5/ E21, s. 2.

¹¹⁰⁵ BCA, 00.00.0000. /92.577.4/D.E 20, s. 1.

¹¹⁰⁶ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve 1952 Aralık Ayı Kısım-1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş)1952, s. 222.

¹¹⁰⁷ NARA, Foreign Service, 13 January 1955, No: 320, s. 13.

¹¹⁰⁸ Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 235, 1-30 Haziran 1953, s. 12.

¹¹⁰⁹ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. XXXVII.

¹¹¹⁰ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. 201-204.

¹¹¹¹ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve 1953 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. 260.

¹¹¹² NARA, Foreign Service, 26 November 1954, No: 236, s. 11.

madeni ve halitaları ve diğer madenlerin fabrikasyonu yapmak üzere İstanbul merkezli 45 yıl müddetli ve 400.000 Türk lirası sermayeli Türkiye Bakır Endüstrisi Anonim Şirketinin kurulmasına karar verilmiştir.¹¹¹³ Ayrıca araştırma ve işletme hakkı Etibank'a ait olan Ergani Bakır Madenine ait sözleşmenin 30 yıl müddette yenilenmesine İcra Vekilleri Heyetinin 3 Nisan 1954 tarihli toplantısında karar verilmiştir.¹¹¹⁴

1954 yılının ilk dokuz ayında Ergani'de 111.531 metrik ton bakır cevheri, 11.254 metrik ton bakır blister; Murgul'da ise 293.760 ton bakır cevheri, 6.176 ton bakır blister üretilmiştir. 1954 yılında Etibank Murgul ve Ergani bakır yataklarının çevresinde yeni yöntemlerle sondaj çalışmalarına devam edilmiştir.¹¹¹⁵

1954 yılında 27.557 bin lira değerinde ve 16.606 ton bakır ihraç edilmiştir. 1954 yılında en fazla bakır ihracatı Batı Almanya'ya yapılmıştır. ABD, bakır ihracatında Batı Almanya'dan sonra ikinci sırada yer almıştır. ABD'ye yapılan bakır ihracatı 3.798 bin lira değerinde ve 2.203 ton olarak gerçekleşmiştir.¹¹¹⁶

Ergani Bakır İşletmesi'nde daha fazla bakır üretilmesi ve daha fazla ürün ihraç edilmesi için işletmenin büyütülmesine karar verilmiştir. Bu sebeple İcra Vekilleri Heyetinin 11 Şubat 1955 tarihli toplantısında, hazine arazisi olan 18,4607 hektarlık alanın bedel alınmadan Ergani Bakır İşletmeleri'ne tahsis edilmesine karar verilmiştir.¹¹¹⁷

1955 yılında Türkiye bakır ürünlerinden toplamda 33.896 bin lira değerinde ve 16.133 ton ihracat yapmıştır. 1955 yılında bakır ihracatında Batı Almanya ilk sırada, İngiltere ikinci sırada, ABD ise üçüncü sırada yer almıştır. 1955 yılında ABD'ye 2.080 bin lira değerinde ve 1.130 ton bakır ihraç edilmiştir. ABD'ye yapılan bakır ihracatında 1954 yılına nazaran 1955 yılında 1.073 ton miktarında bir düşüş yaşanmıştır.¹¹¹⁸ Etibank'ın

¹¹¹³ BCA, 30.18.1.2/137.94.6/9.705, s. 1.

¹¹¹⁴ BCA, 30.18.1.2./136.57.3/66.22 s. 1.

¹¹¹⁵ NARA, Foreign Service, 13 January 1955, No: 320, s. 13-14

¹¹¹⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. XXXIX.

¹¹¹⁷ BCA, 30.18.1.2/138.121.12/18.20, s. 1.

¹¹¹⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXXVIII; NARA, Foreign Service, 9 October 1957, No: 243, s. 15.

1955 yılı bakır üretimi ve ihracatına dair kâr-zarar hesaplarına bakıldığında Ergani madeninin 23.100.000 lira, Murgul madeninin ise 6.100.000 lira net kâr ettiği anlaşılmıştır.¹¹¹⁹

1956 yılında toplam bakır üretimi 585.256 metrik ton olup bunun 230.950 tonu Ergani’de, 354.306 tonu ise Murgul’da üretilmiştir. 1956 yılı bakır üretiminde 1955 yılına nazaran % 15 oranında bir artış yaşanmıştır. Türkiye Murgul’da bakır üretiminin arttırılması için Alman, Fransız ve İngiliz firmalarından çeşitli teklifler almıştır.¹¹²⁰

1956 yılında Dış Ticaret Yıllık İstatistiklerinde daha önce 76 fasıl olan ürün grupları, 99 fasıla çıkarılmıştır. Yapılan bu düzenleme ile daha önce 52. fasılda yer alan bakır 74. fasılda “Bakır” başlığı altında verilmeye başlamıştır.

1956 yılında Türkiye dışarıya toplamda 47.874 bin lira değerinde ve 19.346 ton bakır ihraç etmiştir. Bakır ihracatında Batı Almanya ilk sırada, ABD ise Batı Almanya’nın ardından ikinci sırada yer almıştır.¹¹²¹ ABD’ye gerçekleştirilen toplam ihracat içerisinde bakır, değer bakımından sıralamada tütün ve madenler grubundan sonra en çok ihraç edilen üçüncü ürün olmuştur.¹¹²² Bu grupta yere alan ürünlerden sadece ham bakır, 1956 yılında sadece ABD’ye ihraç edilmiş,¹¹²³ ABD’ye satılan 5.100 ton bakır karşılığında 13.020.000 lira gelir elde edilmiştir.¹¹²⁴

1957 yılında Ergani madeninden 225.975 ton, Murgul madeninden ise 301.438 ton olmak üzere toplamda 527.413 ton bakır üretilmiştir.¹¹²⁵ 1957 yılında 24.192 bin lira değerinde ve 14.637 ton bakır ihraç edilmiştir. En fazla bakır alan ülke Batı Almanya olurken ABD ise ikinci sırada yer almıştır. ABD’ye yapılan ihracat 8.349 bin lira değerinde ve 5.193 ton olmuştur. 1956 yılı bakır ihracatı verileriyle karşılaştırıldığında, 1957 yılında 4.671 bin lira değerinde bir düşüş yaşanmıştır.¹¹²⁶

¹¹¹⁹ NARA, Foreign Service, 9 October 1957, No: 243, s. 15.

¹¹²⁰ NARA, Foreign Service, 9 October 1957, No: 243, s. 14.

¹¹²¹ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XLII.

¹¹²² İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. 216-218.

¹¹²³ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1957, s. 494.

¹¹²⁴ NARA, Foreign Service, 9 October 1957, No: 243, s. 15.

¹¹²⁵ NARA, Foreign Service, 18 August 1958, No: 121, s. 14.

¹¹²⁶ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XLII.

1957 yılında ABD'ye yapılan toplam ihracatta bakır, tütün, madenler ve meyvelerden sonra değer bazında dördüncü sırada yer almıştır.¹¹²⁷

1958 yılı Ocak ayında İskenderun Limanı'ndan yapılan 2.008 metrik ton bakır ihracatı Şubat ayında 1.000 metrik tona, Mart ayında ise 508 metrik tona gerilemiştir. Nisan ayında ise ihracat yapılmamıştır. Bu çerçevede ABD ve Batı Almanya'ya yaklaşık 1.000 metrik ton, İngiltere'ye ise 1.500 metrik tonluk bakır ihraç edilmiştir.¹¹²⁸ 1958 yılının genelinde yapılan bakır ihracatı ise 18.084 bin lira değerinde ve 12.696 ton olmuştur. 1958 yılının genelinde bakır ihracatında en büyük paya sahip olan ülke Batı Almanya olmuştur. 1958 yılında ABD'ye ise 1.484 bin lira değerinde ve 1.000 ton bakır ihraç edilmiştir.¹¹²⁹

Türkiye'nin bakır ihracatı 1959 yılında toplamda 19.168 bin lira değerinde ve 11.341 ton olmuştur. Bu yıl en fazla bakır ihracatı sırasıyla Batı Almanya, İngiltere ve ABD'ye yapılmıştır. ABD'ye 2.651 bin lira değerinde ve 1.792 ton bakır ihraç edilmiştir.¹¹³⁰

1960 yılı Ocak-Ağustos ayları zarfında toplamda 22.722.896 lira değerinde ve 12.432.199 kilo bakır ihraç edilmiştir. ABD'ye yapılan ihracat ise 191 kilo ve 1.864 lira değerinde olmuştur. Eylül-Aralık ayları arasında ise toplamda yapılan bakır ihracatı 5.618.028 kilo ve 25.558.295 lira değerinde gerçekleşmiştir. 1960 yılı Eylül-Aralık ayları zarfında ABD'ye yapılan ihracat ise sadece 28 kilo ve 1.730 lira değerinde olmuştur. 1960 yılında ABD'ye yapılan bakır ihracatı oldukça düşük kalmıştır.¹¹³¹

¹¹²⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. 208-211.

¹¹²⁸ NARA, Foreign Service, 23 May 1958, No: 746, s. 2.

¹¹²⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XLII.

¹¹³⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Güven Matbaası, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XLVII.

¹¹³¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XLIV.

DP Dönemi'nde 1950-1960 yıllarında ABD'ye gerçekleştirilen bakır ihracatına dair sayısal veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir.¹¹³²

Tablo 4.11 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'ye yaptığı bakır ihracatına ait veriler

Yıllar	Miktar (Ton)	Değer (Bin Lira)
1950	3.000	2.859
1951	-	-
1952	3.945	8.028
1953	10.234	19.553
1954	2.203	3.798
1955	1.130	2.080
1956	5.100	13.029
1957	5.193	8.349
1958	1.000	1.484
1959	1.792	2.651
1960	219 (Kg)	3.594 (Lira)

1950-1960 yıllarında ABD'ye yapılan ihracatta bakır önemli ürünlerden birisi olmuştur. Bu yıllar zarfında zaman zaman değer bakımından en çok ihraç edilen ilk dört ürün arasında yer almıştır. 1950-1960 yıllarında ABD'ye yapılan bakır ihracatına dair veriler incelendiğinde en fazla ihracat 1953 yılında yapılmıştır. 1951 yılında ise ABD'ye bakır ihraç edilmemiştir. Yine 1960 yılında yapılan ihracat ise miktar bakımından oldukça düşük kalmıştır. Bunun sebebini üretilen bakır miktarı ve ABD'nin zaman zaman bakır ithalatına sınırlama getirmesi ile açıklamak mümkündür.

¹¹³² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXXIII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXXIII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, 1952, s. XXXIV, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s. XXXVII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. XXXIX, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXXVIII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. XLII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. XLII, İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara, Güven Matbaası, (Yayın yeri ve yılı belirtilmemiş), s. XLVII.

4.5 Bitkisel Ürünler

Dış Ticaret Yıllık İstatistiklerinde 30. fasılda “müstahsalâtı nebatiye” başlığı altında yer alan bu ürün grubu, Türkiye’nin DP Dönemi’nde ABD’ye en çok ihracatını gerçekleştirdiği ürün grupları arasında yer almıştır. Bu başlık altında nebati boyalar, cehri,¹¹³³ palamut (meşe palamudu), palamut tırnağı, mazı, sumak, reçineler, zamklar, afyon, sığla yağı¹¹³⁴ ve kitre¹¹³⁵ gibi ürünler yer almaktadır. Bu ürünler çerisinde ABD’ye en çok ihraç edilen ve önemli bir yere sahip olanlar ise afyon ve palamut olmuştur.¹¹³⁶

Afyon maddesinin tarihi MÖ 5000’lere kadar inmektedir. Olgunlaşmış haşhaştan elde edilen afyonu Yunanlılar “opos” olarak adlandırmıştır. Haşhaşa günlük hayatlarında sıklıkla yer veren toplumların bu bitkinin sütünden afyon maddesini elde etmeleriyle birlikte afyonun halk tarafından tüketimi artmıştır. Afyon uzunca bir süre tıpta ağrı kesici ve yatıştırıcı maksadıyla kullanılmıştır. XII. yüzyıldan itibaren afyon, Çin ve Hindistan’da değişik nedenlerde kullanılmaya başlanmıştır. Afyonun keyif verici madde olarak kullanılmaya başlanmasıyla insanların afyona olan ihtiyaç ve talebinde sürekli artışlar yaşanmıştır. Bu sebeple 1613’ten sonra Fransız Hint müessesesi afyona olan talebi karşılamak için Hindistan’da seri üretime başlamıştır.¹¹³⁷

Osmanlı Dönemi’nde de afyon hem ağrı kesici hem de keyif verici özelliğinden dolayı kullanım alanı bulmuştur. Osmanlı Devleti aynı zamanda afyon üreticisi ve ihracatçısı konumunda olmuştur. Osmanlı zamanında Avrupa’ya ihraç edilen limana göre İzmir afyonu ve İstanbul afyonu olarak adlandırılan iki tip afyon satılmıştır. İzmir afyonu en

¹¹³³ Cehri, ufak boncuk şeklinde meyveleri olan ve boya yapmakta kullanılan yabancı bir ağaçtır. Bkz. Mehmet Somuncu, “Cehri Üretimi ve Ticaretinin 19.Yüzyılda Kayseri Ekonomisindeki Önemi”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 22, 2004, s. 99.

¹¹³⁴ Ülkemizde sığla ya da yöresel adıyla günlük ağacı olarak bilinen Liquidambar orientalis, Hamamelidaceae familyasının Bucklandioidae alt familyasının, Liquidambar cinsinin bir türüdür. Latince liquidus, Arapça amber sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelmiştir ve güzel kokulu sıvı demektir. Sığla balzamının yatıştırıcı ve analjezik özelliği olduğuna inanıldığından özellikle romatizma ağrılarını azaltmakta kullanılmıştır. Yine parazit kovucu özelliğinden dolayı mantar, uyuz gibi deri hastalıklarının tedavisinde de kullanılmıştır. Bkz. Mesut Aydingöz, Sait Bulut, “Egenin Gizli Kalmış Şifa İksiri: Sığla”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi**, Sayı: 14, 2014, s. 1-6.

¹¹³⁵ Kitre zımkı, gerek eczacılık tekniğinde, gerekse parfümeri, kozmetik, dokumacılık, kalem, kâğıt, boya ve cila sanayilerinde kullanılan önemli bir bitkisel maddedir. Bkz. Asuman Baytop, Tekand Gözler, “Türk Kitre Zımkının Menşei ve Terkibi Hakkında”, **İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 56, 1971, s. 56.

¹¹³⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 204-206.

¹¹³⁷ Suna Altan, “Cenevre Afyon Konferansları ve Türkiye’nin Tutumu”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, Cilt: 17, Sayı: 26, 2019, s. 47-48.

saf afyon olup morfin içeriğinden dolayı daha fazla rağbet görmüştür.¹¹³⁸ Osmanlı afyonu yalnızca Çin'e ihraç edilmemiştir. Yıllık ortalama 5.500-6.000 sandık ihraç edilen afyon, en çok İngiltere ve ABD'ye ihraç edilmiştir. Bu ticarete en büyük alıcı İngiltere olarak gözüktse de bu ülkeye yapılan afyon satışları İngilizler tarafından ABD'ye aktarılmaktaydı. İngiltere ve ABD'den başka Almanya, İtalya, Fransa, Hollanda ve Japonya da Osmanlı afyonlarının önemli alıcıları arasında yer almıştır.¹¹³⁹

Afyon, cumhuriyetin ilk yıllarında da Türkiye'nin ihraç maddelerinin en başında gelmiştir. 1933 yılına kadar haşhaş ekimi İzmir, Aydın, Manisa, Karahisar, Kütahya, Eskişehir, Konya, Kırklareli, Edirne ve Tekirdağ'da yoğun olarak yapılmıştır. Bu yıllarda köylü, elde ettiği afyonu ya kendisi pazara giderek satmış ya da İzmir ve İstanbul'daki büyük şirketlere göndermiştir. 1924 yılında ise İstanbul ve İzmir'de afyon borsası kurulmuştur. Üretici tarafından büyük ilgi gören bu borsalarda, üretilen afyonun yaklaşık % 70'i alınıp satılır hâle gelmiştir.¹¹⁴⁰

Afyon üretimine ve ihracatına yönelik gereken önem DP döneminde de verilmiştir. DP Hükümetleri izlemiş oldukları tarım politikaları sayesinde sanayide ve ticarete ilerlemeyi amaçlamışlardır. Böylece ziraatta elde edilen mahsulden dışarıya en çok satılan ürünlerin üretimi öncelikli hâle gelmiştir. Dışarıya en çok satılan ürünler arasında afyon da bulunmaktadır. Anadolu'da uzun yıllardan beri sürdürülen haşhaş tarımı ve haşhaştan üretilen afyon, Türk iktisadında önemli bir ürün hâlini almıştır. Bu bitkinin üretimi ise devlet kontrolünde yapılmıştır.¹¹⁴¹ Afyon ekimi ve ticareti kontrol altında olduğundan uluslararası ticarete de sınırlandırmalar mevcuttur. Türkiye'de yetiştirilen afyon kalite olarak bir hayli üstündür. Satışlarda sıkıntı yaşandığı takdirde, fiyatlarda bir miktar indirim yapılmaktadır.¹¹⁴²

Bu grup içerisinde yer alan meşe palamudu da ABD'ye ihraç edilen ürünler arasında yer almıştır. Halk arasında palamut veya pelit olarak bilinen meşe ağacı, Türkiye'de

¹¹³⁸ Afife Mat, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Afyon Tarihi”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt: 11, Sayı: 1-2, 2010, s. 285-287.

¹¹³⁹ Burak Çıtır, “Uluslararası Afyon Anlaşmaları ve Osmanlı İmparatorluğu”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2015, s. 27.

¹¹⁴⁰ Çağrı Erhan, *Beyaz Savaş Türk Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1996, s. 37.

¹¹⁴¹ Suna Altan, “Demokrat Parti Dönemi Afyon Üretim ve Ticareti”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, 2021, s. 330.

¹¹⁴² BCA, 30.1.0.0 /80.508.4 / E12, s. 4.

doğal olarak yetişen, ılıman bölgelerde yayılan bir ağaç türüdür.¹¹⁴³ Meşe ağacında yetişen meşe palamudu ise dünyada deri ve tekstil sanayinde; sağlığa ve çevreye zararlı kimyasal uygulamalar yerine içeriğinde doğal, tehlikeli bir madde veya kimyasal içermediği için tercih edilmektedir. Meşe palamudu Türkiye'nin ihraç ettiği önemli orman ürünleri arasında yer almaktadır. Yapıştırıcı ve boyar madde üretiminde de kullanılan palamut, deri tabaklamada kullanılmakta ve dünyada sadece Türkiye'de üretilmektedir. Üretimden açığa çıkan palamut küspesi biyoyakıt ve organik gübre olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca meşe palamudu pelidi hayvan yemi olarak da kullanılmaktadır.¹¹⁴⁴

1950 yılında 30. fasılda yer alan bitkilerden elde edilen ürünlerden Türkiye toplamda 19.895 bin lira değerinde ve 33.982 ton ihracat yapmıştır. En çok ihracat yapılan ülke ise 9.867 bin lira değer ve 6.787 ton ile ABD'de olmuştur. ABD'den sonra en çok ihracat ise Batı Almanya'ya yapılmıştır.¹¹⁴⁵ 1950 yılında ABD'ye yapılan toplam ihracatta ise değer olarak bitkisel ürünler, en çok ihraç edilen dördüncü ürün grubunu teşkil etmiştir.¹¹⁴⁶

Bu ürün grubundan ABD'ye en fazla palamut ihraç edilmiştir. Palamut ihracatı 705.648 lira değerinde ve 5.583.141 ton olarak gerçekleşmiştir. Yine palamut tırnağı da büyük oranda ABD'ye satılmıştır. Bu grupta yer alan afyondan ise ABD'ye 8.433.175 lira değerinde, 185.048 kilo afyon ihraç edilmiştir. Kitre ve sığla yağda ABD'ye ihraç edilen ürünler arasındadır.¹¹⁴⁷

1950 yılında gerçekleştirilen afyon satışında 1 kg afyonun fiyatı A primli 44,00 kuruş, A primsiz 40,00 kuruş; B primli 38,50 kuruş, B primsiz 35 kuruş ve C primsiz 30 kuruş olarak belirlenmiştir. Satışlar için belirlenen fiyatlar iki kritere göre belirlenmiştir: Birincisi uluslararası anlaşmalar, ikincisi ise afyonun morfin seviyesi olmuştur. Satış

¹¹⁴³ Simge Çizgen, Gamze Tuttu, Serhat Ursavaş, "Harvest Amounts and Economic Value of the Acorn in Turkey", **Anadolu Orman Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2020, s. 109-110.

¹¹⁴⁴ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü, **Meşe Palamudu Eylem Planı 2022-2026**, (Yayınevi, yayın yeri ve yılı belirtilmemiş), s. 29.

¹¹⁴⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXXV.

¹¹⁴⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 198-201.

¹¹⁴⁷ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950, s. 204-205.

fiyatlarının dolar karşılığı ABD için 16 ve 16,25 dolar olarak hesaplanmıştır. 1950 yılında en fazla afyon satışının ABD'ye yapılmasında Kore Savaşı'nın etkisi büyük olmuştur. Bu savaşta ABD; Güney Kore tarafında yer almış, savaşa katılan ülkelerin afyon ve morfine olan ihtiyacı artmış, bu sebeple afyon satış fiyatı 20 dolara çıkmıştır. Savaşın etkisi ve ilaç sanayisinin gelişimi ile satışlar gün geçtikçe artmıştır.¹¹⁴⁸ Washington Büyükelçiliği tarafından 1950 yılı Eylül ayı sonuna kadar 50-100 ton arasında afyon talep edildiği bildirilmiştir.¹¹⁴⁹ Toprak Mahsulleri Ofisinin elinde bulunan 180 ton ham afyondan 75 tonu, Eylül ve Kasım aylarında teslim edilmek üzere ABD'ye satılmıştır.¹¹⁵⁰

Diğer taraftan 1949 yılından sonra ABD'de uyuşturucu madde kullanımı, özellikle genç nüfusta daha önce görülmemiş düzeyde artmıştır. Bu durum ABD tarafından büyük bir endişeye sebep olmuştur. Genç kuşak arasında uyuşturucu kullanımı otoriteye isyanın, başına buyrukluğun ve savaş karşıtlığının ifadesi olarak ortaya çıkmıştır.¹¹⁵¹

Bu grupta ABD'ye ihracatta önemli bir paya sahip olan palamudun Türkiye'deki üretim miktarı 1950 yılında, 35.000 ton civarı olmuştur. 1948 ve 1949 yıllarında devam eden kuraklık palamut üretimini olumsuz etkilemiştir. 1951 yılında ise yaklaşık 37.000 ton palamut elde edilmiştir. 1950 yılından devreden düşük kaliteli palamut ve palamut tırnağı stokları ise 5.000 ton kadardır. 1950 yılında İzmir Limanı'ndan ihraç edilen palamut ve palamut tırnağının değeri 4.677.057 lira ve 26.338.957 kilo olmuştur.¹¹⁵²

Türkiye 1951'de 30. fasılda yer alan bitkilerden elde edilen ürünlerden toplamda 25.940 bin lira değerinde ve 38.792 ton ihracat yapmıştır. 1950 yılında olduğu gibi 1951 yılında da en çok ihracat ABD'ye yapılmıştır. ABD'ye yapılan 4.194 bin lira değerinde ve 9.564 ton olmuştur.¹¹⁵³ Bu grupta yer alan palamut 1951 yılında en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir. ABD'ye yapılan palamut ihracatı 7.175.000 kilo ve

¹¹⁴⁸ Suna Altan, *Demokrat Parti...*, s. 334.

¹¹⁴⁹ TDA, 502/239011.104671.6, s. 1.

¹¹⁵⁰ TDA, 502/23901.104671.3, s. 1.

¹¹⁵¹ Erhan, *Beyaz Savaş...*, s. 76.

¹¹⁵² NARA, Foreign Service, 15 February 1952, No: 45, s. 1-2.

¹¹⁵³ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXV.

1.070.503 bin lira değerindedir. Palamut tırnağı ve kurutulmuş palamut özü de ihraç edilenler arasında yer almıştır. Bu grupta yer alan afyonda 1951 yılında 1.825.040 bin lira değerinde ve 40.090 ton ihraç edilmiştir. Kitre ve sıgla yağıda bu yıl ABD'ye ihraç edilen ürünler arasında yer almıştır.¹¹⁵⁴

Afyon yetiştiriciliği ve ekilecek alanlar devlet kontrolünde tespit edilmektedir. Haşhaş üretiminin yapılacağı ve afyon sütünün elde edileceği yerler, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı ile Tarım Bakanlığı'nın kararları neticesinde tespit edilip Bakanlar Kurulunun onayı ile faaliyete geçmektedir. Bu doğrultuda 1950-1952 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanan listeye göre üretim yapacak şehirler Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çorum, Denizli, Elâzığ, Eskişehir, Isparta, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa ve Tokat olarak belirlenmiştir. 1951 yılının sonunda çıkarılan Bakanlar Kurulu kararı sonucu Kınık ilçesi de daha sonra bu listeye eklenmiştir.¹¹⁵⁵

1951 yılında üretimi yapılan afyon için Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından ürün alım fiyatları ve miktarları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:¹¹⁵⁶

Tablo 4.12 1951 yılı hasat edilen afyon için Tarım Mahsulleri Ofisi tarafından belirlenmiş olan ürün alım fiyatları ve miktarlarına ait veriler

Ürün Alım Fiyatı (Kuruş)		Gerçekleştirilen Alım (Kg)	
A primly	46,20	A primly	411,3
A primsiz	42	A primsiz	8.823,4
B primly	40,70	B primly	7.072,2
B primsiz	37	B primsiz	184.889,6
C primly	35,20	C primly	4.016,2
C primly	32	C primsiz	154.603,2

1951 yılı Ağustos ayından yıl sonuna kadar palamut ihracatı yaklaşık 25.000.000 kilo olmuştur. Bu yıl palamut alıcıları arasında Batı Almanya, ABD ve İngiltere dikkat çekmektedir. 1951 yılının sonuna doğru palamut ihracatında düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün sebebi ise yurt içi fiyatların % 25 dolayında artması ve alıcıların elinde stok

¹¹⁵⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve 1951 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. 115-117.

¹¹⁵⁵ Altan, *Demokrat Parti...*, s. 330.

¹¹⁵⁶ Altan, *Demokrat Parti...*, s. 331.

ürün olmasıdır. Ayrıca palamudun nakliye ücreti oranlarında yaşanan artışta ihracatta azalmaya neden olmuştur. ABD'ye yapılan ihracatta nakliye fiyatlarındaki artış 1951 yılı Ocak ton başına 12,00 dolar, Şubat ayında ton başına 14,00 dolar, Mayıs ayında ton başına 20,00 dolar ve Ekim ayında ton başına 22,00 dolar artış göstermiştir.¹¹⁵⁷

Türkiye 1952 yılında 16.664 bin lira değerinde ve 21.641 ton bitkisel ürün ihraç etmiştir. Önceki yıllarda olduğu gibi 1952 yılında da en fazla ihracat ABD'ye yapılmıştır. ABD'ye bu ürün grubundan yapılan ihracat 5.702 bin lira değerinde ve 6.448 ton olarak gerçekleşmiştir.¹¹⁵⁸ 1952 yılında ABD'ye yapılan toplam ihracatta değer bakımından en çok ihracatı yapılan dördüncü grup, bitkisel ürünler olmuştur.¹¹⁵⁹ 1952 yılında palamut ve afyon en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir. İhracatı yapılan diğer ürünler ise mazı, sığla yağı ve palamut tırnağı olmuştur.¹¹⁶⁰

1952 yılında, önemli bir ihraç ürünü olan afyonun üretiminin artırılması için Hükümet üreticilere destek olmak amacıyla iki önemli düzenleme yapmıştır: Birincisi Ziraat Bankası'nın ziraatla uğraşanlara düşük faizli ve uzun vadeli krediler temin etmesi, ikincisi ise afyon alım fiyatlarının artırılması olmuştur.¹¹⁶¹ 1952 yılı ham afyon fiyatları Bakanlar Kurulu tarafından A sınıfına giren % 13 ve daha fazla morfin dereceli afyonların bir kilosu her yerde 42.00 kuruş, B sınıfına giren % 11'den %13'e kadar morfin dereceli afyonlar bir kilosu 37.00 kuruş, C sınıfına giren % 11'den aşağı morfin derecesine giren afyonların kilosu her yerde 34.00 kuruş olarak belirlenmiştir.¹¹⁶²

Palamut fiyatlarıyla ilgili olarak da birtakım yeni kararlar alınmıştır. Nitekim İzmir Palamut İhracatçıları İdare Heyeti tarafında 1952 yılı Nisan ayında yapılan toplantıda, palamut ihracat masrafları dikkate alınarak palamut fiyatlarında düzenleme

¹¹⁵⁷ NARA, Foreign Service, 15 February 1952, No: 45, s. 3.

¹¹⁵⁸ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1952, s. XXVIII-XXIX.

¹¹⁵⁹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1952, s. 204-207.

¹¹⁶⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve 1952 Aralık Ayı Kısım-1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1952, s. 214-216.

¹¹⁶¹ Altan, *Demokrat Parti...*, s. 331.

¹¹⁶² BCA, 30.18.1.2/129.40.13/76.1634, s. 2.

yapılmıştır. Böylece % 30 taneli palamut için net kiloda 18,5-19 kuruş arasında bir fiyat uygun görülmüştür.¹¹⁶³

1953 yılında Türkiye toplamda 15.279 bin lira değerinde ve 26.824 ton bitkisel ürün ihraç etmiştir. 1953 yılında da bu gruptaki ürünlerden en fazla ABD'ye ihracat gerçekleştirilmiştir. ABD'ye yapılan ihracat 5.449 bin lira değerinde ve 7.247 ton olmuştur. ABD'den sonra Bulgaristan bitkisel ürün ihracatında ikinci sırada yer almıştır.¹¹⁶⁴ 1953 yılında ABD'ye yapılan toplam ihracatta bitkisel ürünler, sıralamada tütün ve madenlerden sonra değer bazında en çok ihraç edilen üçüncü ürün grubu olmuştur.¹¹⁶⁵ Bu grupta satılanlar arasında palamut ve afyon ise 1953 yılında en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir. Palamut tırnağı, mazı, somak, kuru hülasalar ve sığla yağı da 1953 yılında ABD'ye ihraç edilen diğer bitkisel ürünler arasında yer almıştır.¹¹⁶⁶

Toprak Mahsulleri Ofisi, 1950-1953 yılları arasında afyon satışına rağmen elde kalan afyon stoğunu eritmeye karar vermiştir. Bunun için ilk olarak ABD'ye başvurulmuştur. Bu tercihte iki önemli neden vardır: Birincisi Kore Savaşı nedeniyle afyona duyulan ihtiyaç, ikincisi ise ABD'nin Marshall yardımı yapmış olduğu ülkelerden ürün alımına öncelik vermesidir.¹¹⁶⁷ Bu sebeple 11 Mart 1953'te ABD'ye görüşmeleri yürütmek için bir heyet gönderilmesi kararı alınmıştır. Bu heyetin başkanlığına Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığından Dr. Cemalettin Or görevlendirilmiştir. Bu görevi için Or'a 60 Lira, ayrıca yine heyette yer alan Toprak Mahsulleri Ofisi Müdürü Hürrem Balkan'a ise 75 Lira gündelik verilmesine karar verilmiştir.¹¹⁶⁸ Yine aynı yıl New York'ta afyona dair gerçekleştirilecek konferansa, Türkiye adına Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığından Uyuşturucu Maddeler yetkilisi Dr. Cemalettin Or ile Toprak Mahsulleri Ofisi Beşiktaş Afyon İşletmesi Müdürü Selman Aşba'nın katılması kararlaştırılmıştır.¹¹⁶⁹ Yapılan konferans sonucunda "afyon istihsalini, milletler arası ticaretini, toptan ticaretini ve kullanışı ile haşhaşın

¹¹⁶³ **Ayın Tarihi**, Sayı: 221, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, 1-30 Nisan 1952, s. 40.

¹¹⁶⁴ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXX-XXXI.

¹¹⁶⁵ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım:2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. 201-204.

¹¹⁶⁶ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve 1953 Aralık Ayı Kısım-1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1953, s.251-252.

¹¹⁶⁷ Altan, *Demokrat Parti...*, s. 335.

¹¹⁶⁸ BCA, 30.18.1.2./ 131.19.17./47.675, s. 1.

¹¹⁶⁹ BCA, 30.18.1.2./ 132.43.4/ 76.562, s. 1.

ziraatını tehdit ve tenzime matuf protokolü”, Türkiye adına Büyükelçi Selim Sarper’in imzalaması kararlaştırılmıştır.¹¹⁷⁰

Bitkisel ürünlerden 1954 yılında dışarıya toplamda 15.720 bin lira değerinde ve 26.036 ton ihracat yapılmıştır. Bu yıl değer bazında en fazla ihracat yapılan ülke ise ABD olmuştur. ABD’ye yapılan bitkisel ürünlerin ihracat değeri 5.561 bin lira ve 5.728 ton miktarında olmuştur.¹¹⁷¹ Bitkisel ürünler 1954’te tütün ve madenlerden sonra ABD’ye değer bazında en çok ihraç edilen üçüncü ürün grubu olmuştur.¹¹⁷²

Dış Ticaret Yıllık İstatistiklerinde 30. fasılda yer alan bitkilerden elde edilen ürünlerden 1955 yılında 20.848 bin lira değerinde ve 35.592 ton ihracat yapılmıştır. Önceki yıllarda olduğu gibi 1955 yılında da bu grupta yer alan ürünlerden en fazla ABD’ye ihracat yapılmıştır. ABD’ye 8.291 bin lira değerinde ve 8.739 ton bitkisel ürün ihraç edilmiştir. 1954 yılına nazaran ABD’ye gerçekleştirilen ihracatta 1955 yılında, yaklaşık 2.729 bin lira değerinde bir artış kaydedilmiştir.¹¹⁷³

Bu grupta yer alan afyondan, Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından 1 Haziran 1954 tarihinden 28 Şubat 1955 tarihine kadar üreticiden 221.639 kilogram afyon satın alınarak 8.122.835 lira ödeme yapılmıştır. Yine bu süre zarfında anlaşmaya bağlanan afyon satışlarının toplamı ise 337.550 kiloyu bulmuştur.¹¹⁷⁴ 8 Ekim 1955’e kadar toplamda 181.990 kilo afyon satılarak 153.780 kilosu ilk aşamada teslim edilmiş ve 5.818.172 Türk lirası gelir elde edilmiştir.¹¹⁷⁵ 1955 yılında ABD’ye 198.000, Japonya’ya 16.948, Almanya, Belçika, İngiltere, İtalya’ya ve Norveç’e ise 33.040 kg olmak üzere toplamda 247.988 kilogramlık afyon satışı yapılmış ve bu satıştan 9.304.361 Türk lirası karşılığı döviz temin edilmiştir.¹¹⁷⁶

1955 yılı ham afyon fiyatları ise Bakanlar Kurulu tarafından A sınıfında yer alan % 13 ve daha çok morfin dereceli afyonların bir kilosu her yerde 42.00 kuruş, B sınıfın giren

¹¹⁷⁰ BCA, 30.18.1.2./ 133.90.8/ 76.562, s. 1.

¹¹⁷¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. XXXII-XXXIII.

¹¹⁷² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. 201-204.

¹¹⁷³ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXXI-XXXII.

¹¹⁷⁴ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 271, 1-30 Haziran 1956, s. 31-32.

¹¹⁷⁵ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 263, 1-31 Ekim 1955, s. 18.

¹¹⁷⁶ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 256, 1-31 Mart 1955, s. 8.

% 11'den % 13'e kadar morfin dereceli afyonlar bir kilosu 37,00 kuruş, C sınıfı içinde yer alan % 11'den düşük morfin derecesine giren afyonların kilosu her yerde 34,00 kuruş olarak belirlenmiştir. Bu rakamlar 1952 yılında belirlenen fiyatların aynısıdır.¹¹⁷⁷

1955 yılında ABD'ye en çok ihraç edilen ürünlerin başında yer alan palamudun içeride işlenmesi için bazı tesisler açılması yönünde girişimlerde bulunulmuştur. Bu çerçevede Merkezi Salihli'de olmak üzere, Salihli Palamut ve Valeks Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin 1.000.000 lira sermaye ile kurulması, İcra Vekilleri Heyetinin 23 Ağustos 1955 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.¹¹⁷⁸

1956 yılında dış ticarete 76 fasıl olan ürün grubu, 99 fasıla çıkarılmıştır. Daha önce 30. fasılda yer alan afyon ve palamut gibi ihracatta önemli bir yere sahip olan bitkisel ürünler 13. Fasıl içerisine alınmıştır. Bu fasılın başlığı ise Dış Ticaret Yıllık İstatistiklerine “Boyacılıkta ve debagatta kullanılmaya elverişli ilk maddeler; zamklar, reçineler, vesair nebatî usare ve hülasalar” olarak geçmiştir. Bu fasılda yer alan ürünler, boyacılık ve dericilikte kullanılan bitkilerden elde edilen maddelerdir.¹¹⁷⁹

Türkiye 1956 yılında 13. fasılda yer alan bu ürünlerden dışarıya 16.839 bin lira değerinde ve 23.093 ton ihracat yapmıştır. En fazla ihracat yapılan ülke ise ABD olmuştur. 1956 yılında ABD'ye 5.133 bin lira değerinde ve 9.048 ton ürün ihraç edilmiştir.¹¹⁸⁰ Bu grup içinde yer alan sumak sadece ABD'ye ihraç edilmiştir. Palamut ise en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir. Bu ihracata karşılık 726.512 lira gelir elde edilmiştir. Yine bu grupta ihraç edilen diğer ürünler arasında palamut tırnağı, mazı ve sığla yağı yer almıştır. Afyon ihracatında da ABD ilk sırada yer almış, toplamda 96.080 kilo ve 3.497.312 lira değerinde bir ihracat gerçekleştirilmiştir.¹¹⁸¹

¹¹⁷⁷ BCA,30.18.1.2/139.47.17/ 76.51, s. 2.

¹¹⁷⁸ BCA,30.18.1.2/140.78.11, s. 1.

¹¹⁷⁹ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1957, s. 458-460.

¹¹⁸⁰ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XXVII-XXVIII.

¹¹⁸¹ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1957, s. 458-461.

1956 yılı ham afyon fiyatları ise Bakanlar Kurulu tarafından A sınıfı içinde yer alan % 13 ve daha çok morfin dereceli afyonların bir kilosu her yerde 45,36 kuruş, B sınıfın giren % 11'den % 13'e kadar morfin dereceli afyonlar bir kilosu 39,96 kuruş, C sınıfında yer alan % 11'den düşük morfin derecesine giren afyonların kilosu her yerde 36.72 kuruş olarak belirlenmiştir.¹¹⁸²

1956 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından ham afyon ve diğer maddelerin alım ve satım işleriyle meşgul olmak üzere ABD'nin New York şehrinde bir şube açılmasına, İktisat ve Ticaret Bakanlığının teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 13 Ağustos 1956 tarihli toplantısında karar verilmiştir.¹¹⁸³ Böylece afyonun ABD'ye olan ihracatı kolaylaştırılmak istenilmiştir.

ABD'ye bu grupta en çok ihraç edilen ürünlerden olan palamudunda ülke içinde işlenmesi için girişimler 1956 yılında da devam etmiştir. Bu çerçevede merkezi Çanakkale'de olmak üzere Çanakkale Palamut ve Valeks Sanayi Türk Anonim Şirketi'nin 800.000 lira sermaye ile kurulması, İcra Vekilleri Heyeti'nin 31 Aralık 1956 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.¹¹⁸⁴

Türkiye 1957 yılında 13. fasılda yer alan ürünlerden toplamda 14.249 bin lira değerinde ve 17.628 ton ihraç etmiştir. Bu ürün grubundan önceki yıllarda olduğu gibi 1957 yılında da en fazla ihracat ABD'ye yapılmıştır. ABD'ye yapılan ihracat 3.353 bin lira değerinde ve 4.174 ton olmuştur.¹¹⁸⁵ Bu grupta yer alan palamut 1957'de en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir. Palamut tırnağı, meyan kökü ve mazı da yine ihraç edilenler arasında yer almıştır. 1957 yılında afyon ihracatında yine ABD ilk sırada gelmiştir. ABD'ye 62.960 kilo ve 2.504.544 lira afyon satılmıştır. Afyon satışında ABD'den sonra ikinci sırada ise Batı Almanya yer almıştır.¹¹⁸⁶

1957 ve 1958 yıllarında afyon sakızı ve tohumu üretimi için Afyon, Burdur, Denizli, Eskişehir, Isparta, Konya, Amasya, Tokat, Malatya, Adıyaman, Balıkesir, Manisa,

¹¹⁸² BCA, 30.18.1.2/143.47.6/76.51, s. 2.

¹¹⁸³ BCA, 30.18.1.2/144.68.16/42.2, s. 1.

¹¹⁸⁴ BCA, 30.18.1.2/145.104.14/ 9.287, s. 1.

¹¹⁸⁵ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XXVII-XXVIII.

¹¹⁸⁶ İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve 1957 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1958, s. 445-448.

Aydın, Bursa, Ankara, Kayseri, Kırklareli, Çanakkale, Malatya, Yozgat, Elâzığ, Diyarbakır, Kastamonu, Sivas, İzmir, Samsun, İçel, Çankırı, Urfa, Nevşehir, Seyhan ve Maraş illerine izin verilmiştir.¹¹⁸⁷

1 Ekim 1956 tarihinden itibaren 15 Ocak 1957'ye kadar İzmir Limanı'ndan bir kısım ülkelere 779.467 lira tutarında ve 5.563.917 kilo palamut ile 30.382 lira tutarında ve 182.000 kilo öğütölmüş palamut ihraç edilmiştir.¹¹⁸⁸ İhracatçılar Birliğı tarafından kaydedilen istatistikler göre ise 31 Mayıs 1957 tarihine kadar İzmir Limanı'ndan alıcı ülkelere 1.773.590 liralık palamut sevk edilmiştir.¹¹⁸⁹

1958 yılına gelindiğinde Türkiye 13. fasılda yer alan bitkisel ürünlerden 15.731 bin lira değerinde ve 18.757 ton ihracat yapmıştır. 1958 yılında bitkisel ürün ihracatında Batı Almanya ilk sırada, ABD'de ise ikinci sırada yer almıştır. ABD'ye bu grupta yapılan ihracat ise 2.489 bin lira değerinde ve 3.452 ton olarak gerçekleşmiştir.¹¹⁹⁰ Bu ürün grubundan sumak, sadece ABD'ye ihraç edilmiştir. Mazı, Batı Almanya'dan sonra en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir. Yine 1958 yılında afyon da Batı Almanya'dan sonra en fazla ABD'ye ihraç edilen ürünler arasında yer almıştır. ABD'ye yapılan afyon ihracatı 1.831.200 lira ve 38.000 ton olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca satılan ürünler arasında palamut, palamut tırnağı, sığla yağı ve meyan kökü bulunmaktadır.¹¹⁹¹

1959'da Türkiye toplamda 15.940 bin lira değerinde ve 19.973 ton boyacılıkta ve dericilikte kullanılan bitkisel ürün ihraç etmiştir. 1959 yılında bu ürün grubundan en fazla ihracat ABD'ye gerçekleştirilmiştir. ABD'ye yapılan ihracat 4.468 bin lira değerinde ve 2.481 ton olmuştur.¹¹⁹² Bu gruptan ABD'ye ihraç edilen ürünler arasında cehri, mazı ve sumak, palamut ve sığla yağı yer almıştır. Afyon ise Batı

¹¹⁸⁷ BCA,30.18.1.2/146.29.5/42.3. s. 2-5.

¹¹⁸⁸ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 278, 1-31 Ocak 1957, s. 66.

¹¹⁸⁹ **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 283, 1-30 Haziran 1957, s. 6.

¹¹⁹⁰ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959, s. XXVII-XXVIII.

¹¹⁹¹ İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve 1958 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat**, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1959, s. 427-431.

¹¹⁹² İGM, **Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat**, Güven Matbaası, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXXII.

Almanya'dan sonra en fazla ABD'ye ihraç edilmiştir. ABD'ye yapılan afyon ihracatı 3.279.360 lira değerinde ve 59.400 kilo miktarında gerçekleşmiştir.¹¹⁹³

DP iktidarının son yılı olan 1960 yılında Türkiye Ocak-Ağustos ayları zarfında ABD'ye 2.454.687 kilo ve 751.406 lira değerinde, 1960 yılı Eylül-Aralık ayları zarfında ise 577.511 kilo ve 949.283 lira değerinde bitkisel ürün ihracat yapmıştır.¹¹⁹⁴ 1960 yılı geneli ele alındığında ABD'ye bu ürün grubundan mazı, sumak, palamut, palamut tırnağı ve sığla yağı ihraç edilmiştir. 1960 yılında afyon, ABD'ye ihraç edilen ürünler arasında yer almamıştır.¹¹⁹⁵ Bunun sebebi olarak 1960 yılında üretimde yaşanan azalma gösterilebilir. 1960 yılı afyon ihracatında en dikkat çekici nokta ise 10 yıllık ihracat verileri incelendiğinde ilk defa 1960 yılında ABD'ye ihracat yapılmamıştır.¹¹⁹⁶

DP Dönemi'nde Türkiye'nin ABD'ye gerçekleştirdiği bitkisel ürün ihracatına dair sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:¹¹⁹⁷

¹¹⁹³ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 ve 1959 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat*, (Yayinevi belirtilmemiş), Ankara 1960, s. 480-489.

¹¹⁹⁴ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Fakülte Matbaası, Ankara 1962, s. XXXIX.

¹¹⁹⁵ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve 1960 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri:1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat*, (Yayinevi belirtilmemiş), Ankara 1961, s. 391-394.

¹¹⁹⁶ Altan, *Demokrat Parti...*, s. 338.

¹¹⁹⁷ İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951, s. XXXV, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953, s. XXV, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1952, s. XXVIII-XXIX, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXXI-XXXII, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955, s. XXXII-XXXIII, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXXI-XXXII, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957, s. XXVII-XXVIII, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. XXVII-XXVIII, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1959, s. XXVII-XXVIII, İGM, *Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat*, Güven Matbaası, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş), s. XXXII.

Tablo 4.13 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin ABD'ye yaptığı bitkisel ürünlerin ihracatına dair miktar ve değer verileri

Yıllar	Miktar (Ton)	Değer (Bin Lira)
1950	6.787	9.867
1951	9.564	4.19?
1952	6.448	5.702
1953	7.247	5.449
1954	5.728	5.561
1955	8.739	8.291
1956	9.048	5.133
1957	4.174	3.353
1958	3.452	2.489
1959	2.481	4.468
1960	3.032	1.700

1950-1960 yıllarında ABD'ye yapılan ihracatta bitkisel ürünler grubu önemli bir yere sahip olmuştur. Bu grupta yer alan afyon ve palamut gibi ürünler, ABD tarafından önemli ölçüde Türkiye'den ithal edilmiştir. Özellikle Kore Savaşı'nın devam ettiği yıllarda ABD'nin morfine duyduğu ihtiyaçtan dolayı büyük oranda afyon satılmıştır. Yukarıdaki tabloda verilen bilgilerden yola çıkarak bu gruptaki ürünlerden ABD'ye değer olarak en çok ihracatın 1950 yılında yapıldığını söylemek mümkündür. Miktar olarak en fazla ihracat ise 1956 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu ürünlerden en az ihracat miktar olarak 1959 yılında, değer bakımından ise 1960 yılında gerçekleşmiştir. Bu ürün grubunun ABD'ye olan ihracatında yıllara göre artış ve azalış yönünden istikrar bulunmamaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

DP Dönemi Türk-ABD ticari münasebetleri incelendiğinde elde edilen sonuçlar, her şeyden önce bu dönemde ABD'nin Türk siyasî ve iktisadî hayatı üzerindeki kontrol ve denetiminin büyük oranda artmış olduğunu göstermektedir. Şüphesiz bu durumu II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye'nin tercihini Batı ülkelerinden yana kullanması ve sonrasında gelişen olaylarla izah etmek mümkündür.

Türkiye bu çerçevede önce Birleşmiş Milletlere, 1944 yılında ABD'de Bretton-Woods Antlaşması'nı kabul ederek IMF'ye, daha sonra ise 19 Şubat 1947 tarihli ve 5016 Sayılı Kanun'la Dünya Bankası'na üye olmuştur. ABD'nin Türkiye üzerindeki denetim ve kontrolünü sağlayan en büyük gelişme ise bugün içerisinde bulunan siyasî, askerî ve ekonomik tablonun da ortaya çıkmasına sebep olan, Truman Doktrininin 1947 yılında ABD Başkanı Truman tarafından ilan edilmiş olmasıdır. ABD yardımları ile Sovyet tehdidi karşısında ABD ile iş birliği yapılmış olacak, ayrıca ekonomik kalkınmaya ve ordunun modernizasyonuna katkı sağlanacak, aynı zamanda Türkiye'nin yalnızlığına son verilecekti. Yine 1948'den itibaren uygulamaya konulan Marshall Planı ile Türkiye'nin 1948-1951 yıllarında ABD yardımlarından istifade edecek olması, yardımların ise dört yıllık uzun vadeli bir kalkınma programına ve her yıl düzeltilmiş bir program ortaya koymak zorunluluğuna bağlanması, diğer taraftan bu program çerçevesinde ülkedeki kalkınma çabalarının yönlendirilmesi ve bir bakıma denetlenmesi amacıyla Türkiye'ye ABD'li uzmanların gelmesi, ABD'nin Türk ekonomisi üzerindeki kontrol ve denetimini artırmıştır. ABD yardımlarının olumlu tarafı bir yana bırakılırsa bu yardımlar ve alınan krediler; Türkiye'yi ABD'ye bağımlı hâle getirmiş, alınan kredilerin verimli olarak kullanılamaması ise Türkiye'nin dış borcunu sürekli olarak artırmıştır. ABD'nin Türkiye ve Türk ekonomisi üzerindeki kontrolü 1950 yılından itibaren artmaya devam etmiş, Türkiye'nin “Küçük ABD” olma süreci daha da hız kazanmıştır.

ABD'nin Türk ekonomisi ve ticareti üzerinde baskı ve denetimini artıran diğer bir faktör, taraflar arasında imzalanan bir kısım ekonomik ve ticari anlaşmalardır. Cumhuriyet Dönemi'nde taraflar arasında iktisadî alanda imza altına alınan ilk

anlaşma, 1 Ekim 1929 tarihli Ticaret ve Seyr-i Sefain Anlaşması'dır. 28 Ekim 1931 tarihinde Ankara'da taraflar arasında imzalanan İkamet Sözleşmesi ile her iki ülke halklarının ve şirketlerinin diğer ülkede ikamet ve ticaret yapmaları garanti altına alınmıştır. 1 Ağustos 1934 tarihinde diğer ülkelere tanınan kontenjan serbestliğinden, ABD mallarının da istifade etmesi kararlaştırılmıştır. İki ülke arasında ticarî ilişkileri geliştirmek için 1 Nisan 1939'da yeni bir Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. 1939 tarihli Ticaret Anlaşma'nın en kayda değer tarafı, ABD'den ithal edilecek ürünlere uygulanacak gümrük tarifelerinde büyük indirimleri sağlamış olmasıdır. Nitekim Anlaşma ile ABD'den Türkiye'ye ithal olunacak ürünlerden işlem görmüş derilerin %40, demir veya çelik levhaların %5, elektrikli makine ve cihazların % 12, otomobillerin % 60, sinema filmlerinin % 5, radyo ve cihazların % 75 ve radyo için gerekli malzemelerin ise % 88 oranında indirim tabi tutulması kabul edilmiş oluyordu. Bu anlaşma ile ABD'ye büyük oranda ayrıcalık sağlanmıştır. 1951 yılında çıkarılan Yabancı Sermaye Kanunu, yine 1954'te daha kapsamlı olarak hazırlanan Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, dış ticarete sadece 1950-1952 yıllarında %65 oranında bir esnekliğin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 1950'de 286 milyon olan Türkiye'nin ithalat hacmi, 1952'de 556 milyon dolara fırlamıştır. Buradan hareketle Türkiye'nin DP Dönemi'nde pek çok mamul ürünü, dışarıdan yoğun bir şekilde satın alan ülke konumuna düştüğünü söylemek yanlış olmaz.

Diğer taraftan DP Hükümetlerinin iktisadî politikalarında özellikle para, bankacılık, maliye, dış ticaret, tarım, sanayi, enerji, malın piyasalara arzı, ulaştırma ve genel sağlık gibi alanlarda ABD'li uzmanların teknik bilgisine başvurmaları, zamanla ABD'nin Türk ekonomisi ve ticaretindeki baskısını da arttırmıştır. Uluslararası kuruluşlar ise zaman zaman takip edilen iktisat politikalarına müdahil olmak istemişlerdir. Örneğin DP'nin 1950 yılından itibaren takip ettiği ekonomi politikalarının Barker Raporu'na uygun olarak şekillendirildiğini söylemek yanlış olmaz. Barker Raporu ve sonrasında hayata geçirilecek uygulamalar, Türkiye ile iktisadî alanda ilişkilerini geliştirmek isteyen Batı Dünyası, özellikle ABD için fazlasıyla önemliydi. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'ndan gelecek olan heyet; Türkiye'nin iktisadî yapısını inceleyecek, yatırımların önce hangi ekonomi sektörlerine ve bu sektörler içerisinde hangi tipte teşebbüslere tahsis edilmesi gerektiği hususunu araştırarak, Türkiye'nin ziraî ve sınaî üretimini arttırmaya yönelik yöntem ve tedbirleri bulacak, Türkiye'nin kalkınma

hedeflerine ulaşmasını sağlayacak malî ve idarî mekanizmaların tespitini yapacaktı. Barker ve heyeti tarafından hazırlanan rapor, Türk tarafınca incelenmiş olmakla birlikte raporun en büyük handikabı, heyette hiçbir Türk uzmanının olmamasıdır. Rapor ile özel sektörün geliştirilmesi, tarım ve teknik alanında ise yeterli bilgi, beceri ile donatılmış personelin yetiştirilmesi tavsiye edilmiştir. Rapor ile sanayiden ziyade tarımın geliştirilmesinin istenmesi de düşündürücüdür. Raporda sanayi alanında basit ve sınırlı yatırımlara müsaade edilirken daha öce yapılan yatırımların ise tasfiye edilmesi tavsiye edilmiştir. Diğer taraftan dış ticarete özel teşebbüsün dış yatırımlarla ilgili kısıtlamalarının kaldırılması, yabancı sermayenin Türkiye’de yatırım yapabilmesi imkânlarının kolaylaştırılması istenilmiştir. Barker Heyeti aynı zamanda Amme İdaresinin ıslahı için hükümetin yerli ve yabancı uzmanların yardımı ile devlet organizasyonu ve idaresinin bütün aşamalarını inceleyecek tarafsız bir komisyon oluşturulmasını önermiştir. DP Hükümet Programlarında az ya da çok Barker raporunun izlerine rastlanıyorsa da DP Hükümetleri planlı kalkınma ekonomi modellerine sıcak bakmadığından 1954 yılından itibaren ekonomide de sıkıntılar baş göstermiştir. 1954 yılından itibaren büyüyen dış açıkla karşısında DP Hükümetlerinin dış ticarete daha kontrolcü ve korumacı ekonomik politikalara yönelmesi ise Uluslararası Para Fonu (IMF) dâhil olmak üzere diğer ülkelerin tepkisine neden olmuştur. Diğer taraftan ABD Büyük Elçisi Mc Ghee’nin ihracatta fiyatların yükselmesini beklemenin ve eldeki ürünleri bekletmenin doğru olmayacağı şeklindeki tavsiyesi Türk tarafınca dikkate alınmış ve bu uyarı karşısında Ekonomi ve Dış Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesinin talimatıyla ihraç ve ithal rejimine ilişkin yeni düzenlemeler yapılmıştır. Burada ABD’li yetkililerin Türk ekonomisi üzerindeki etkisini görmek mümkündür.

Yapılan çalışma sonrasında Türk-ABD ticarî münasebetlerin müteakabiliyet esasları çerçevesinde gerçekleşmediği görülmektedir. Bunu DP Dönemine ilişkin Türk dış ticaretinin ithalat ve ihracat rakamlarından yola çıkarak anlamak mümkündür. ABD’nin 1940-1944 yıllarında Türkiye’nin toplam ithalatındaki payı % 6 iken ABD’den yapılan ithalat değeri olarak 1946 yılında 70.130.777 liraya, 1948’de ise 179.020.778 liraya yükselmiştir. DP’nin iktidara geldiği 1950 yılında ABD’den yapılan ithalat 196.190.534, 1954’te 201.364.212, 1959’da 345.926.741 ve DP’nin iktidardan düştüğü 1960 yılında ise 546.350.641 lira olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aynı döneme ilişkin Türkiye'nin ihracat rakamlarında kısmî olarak yükselmelere şahit olunuyorsa da ithalat ve ihracat rakamları arasında görülen dengesizlik nihayetinde dış ticaret açığının ortaya çıkmıştır. Nitekim Türkiye'nin ABD'ye gerçekleştirdiği ihracat payı II. Dünya Savaşı yıllarından itibaren sürekli bir artış göstermiştir. 1939 yılında toplam ihracatta ABD'nin payı % 14.30 iken bu oran 1943 yılında % 20,52'ye, 1945 yılında ise % 43.83'e yükselmiştir. Değer olarak ithalat 1943 yılında 62.762.566, savaşın sona erdiği 1945 yılında ise 95.952.290 liradır. Özellikle DP'nin dış ticarete ithalatta korumacı ekonomi politikalarından vazgeçmesi, ithalat oranlarını arttırmıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere sadece 1950-1952 yıllarında dış ticarete % 65 oranında bir esneklik, ithalat rakamlarının fırlamasına sebep olmuştur. Nitekim DP'nin iktidara geldiği 1950 yılında 286 milyon dolar olan genel ithalat rakamı, 1952 yılında 556 milyon dolara çıkmıştır. İthalat rakamları 1953 yılında 533, 1956'da 407 ve DP'nin iktidardan düştüğü 1960 yılında ise 468 milyon dolardır. Buna karşılık Türkiye'nin 1950 yılında 263 milyon olan ihracatı, 1952 yılında 363 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye'nin ihracat rakamları 1953 yılında 396, 1956'da 303 ve DP'nin iktidardan düştüğü 1960 yılında ise 321 milyon dolardır. Rakamlardan anlaşıldığı kadarıyla Türkiye her yıl dış ticaret açığı vermiştir. Bu açık 1950 yılında -23, 1952'de -193, 1953 yılında -137, 1956'da -102 ve 1960 yılında -147 milyon dolardır. Bu durumu Türkiye'nin ABD ile gerçekleştirdiği ithalat ve ihracat rakamlarından da takip etmek mümkündür. Nitekim DP döneminde ABD'den 1950 yılında gerçekleştirilen ithalat değer bazında 196.190.534 iken 1955 yılında bu miktar 311.631.113, 1959'da 345.926.741 ve 1960 yılında 546.350.641 liraya yükselmiştir. Aynı tarihlerde Türkiye'nin ABD'ye olan ihracatı ise 1950 yılında 124.556.019, 1955 yılında 136.191.531, 1959 yılında 177.550.871 ve 1960'ta 292.556.844 liradır. Sadece Türk dış ticaretinde ABD ile gerçekleştirilen ithalat ve ihracat rakamları dikkate alındığında 1950 yılında dış ticaret açığı -104.865.485, 1955 yılında -175.439.582, 1959 yılında -168.375.870 ve 1960 yılında bu miktar -253.793.797 liradır.

Türkiye'nin ABD'den en fazla ithal ettiği ürünler arasında yer alan makineler, DP Dönemi'nde Türkiye'nin sanayileşmede istenilen kalkınma hamlelerini gerçekleştiremediğini göstermektedir. Makine ithalinde buhar kazanları, kalorifer kazanları, lokomotif aksamaları, her türlü motor, dinamo, transformatör, dokuma makineleri, taş kırma makineler, traktör, biçerdöver gibi ağır makine ve makine

aksamlarının yanı sıra örneğin tarımda kullanılan orak, tırmık ve çapa gibi basit aletlerle, yine testere ve rende gibi en basit günlük hayatta kullanılan ürünlere kadar pek çok araç gerecin ithal edildiği görülmektedir. Ağır makineler kısmî olarak sanayinin temel işletmelerinin temelinin atılmasında şüphesiz etkili olmuştur. Traktör ithali tarımda büyük gelişme kaydedilmesini sağlamıştır. Tarımda makineleşmeye büyük önem veren DP iktidarı sadece 1952 yılı Kasım ayına kadar 31.284 adet traktör, 3.548 adet biçerdöver, 3.395 çapalama makinesi, 2.489 adet harman makinesi, 9.864 adet çayır ve orak makinesi ve 32.949 adet traktör pulluk alımı gerçekleştirmiştir. Tarımda makineleşme aynı zamanda ekilebilir alanların artmasına sebep olmuştur.

Türkiye hububat ürünleri ihraç eden bir ülke olmasına rağmen ABD'den ithal ettiği ürünler arasında hububat ürünlerinin de bulunması fazlasıyla dikkat çekicidir. Kurak geçen yıllar bir kenara bırakılırsa Türkiye 1950-1960 yılları arasında ABD'den az ya da çok hububat ürünleri ithal etmeye devam etmiştir. Satın alınan hububat ürünleri arasında genellikle sert ve yumuşak buğday ve mısır yer almıştır. Diğer taraftan un sıkıntısından dolayı bazı yıllarda ABD'den un satın alımına da gidilmiştir. Örneğin 1950 yılında ABD'den yapılan un ithalatı yaklaşık 19.025.546 kilo olmuştur. Diğer taraftan ABD'nin Türk tarımının gelişmesini engelleyici ve ABD tarım ürünlerine Türkiye'de daha geniş bir pazar açmaya yönelik uygulamaları da bu dönemde dikkatleri çekmektedir. Nitekim 12 Kasım 1956 tarihli Ziraî Maddeler Ticaretinin Geliştirilmesi ve Yardımlaşma Hakkında Türkiye Cumhuriyeti ile ABD Hükümeti Arasında Münakit Ziraî Emtia Anlaşması'yla ABD, yardım adı altında kendi ihtiyaç fazlası olan buğday, arpa, mısır, dondurulmuş et, konserve sığır eti, don yağ ve soya yağı gibi ürünleri Türkiye'ye satma hakkı elde etmiştir. Bu anlaşma ile ABD, ayrıca Türkiye tarafından ihracı yapılacak ürünleri kontrol etme hakkını elde etmiştir. Nitekim Türkiye, bu anlaşma ile aynı kategoride yer alan hububat ürünlerini, ABD'nin satışını gerçekleştirdiği ülkelere ihraç edemeyecekti. 20 Ocak 1958 tarihinde ABD ve Türkiye arasında tarım ürünlerinin ticaretine yönelik yeni bir anlaşma daha yapılmıştır. Bu anlaşma ile ABD'den buğday, yem, soya fasulyesi, pamuk yağı, tereyağı, süt tozu ve peynir gibi ürünlerin satın alınması kararlaştırılmıştır. Böylece ABD, Türkiye'deki pazarını genişletmeye ve malî kazanç sağlamaya devam etmiştir. İlginç olan ABD'den ithal edilen soya yağı, Türkiye'de üretilen zeytinyağı ve ayçiçek yağı ile rekabet edebilecek duruma gelmiştir.

Türkiye kara nakil vasıtaları grubunda yer alan ürünlerden en fazla otomobil, otobüs, kamyon, motosiklet, ambulans ve itfaiye ithal etmiştir. Kara nakil vasıtalarının sayısı 1950 yılından itibaren başta İstanbul, İzmir ve Ankara gibi büyük şehirlerde ve taşrada önemli ölçüde artmaya başlamıştır. Kara nakil vasıtalarının ithali Türkiye’de ulaşımı ve ekonomik hayatı fazlasıyla kolaylaştırmış, şehirlerin çehresini değiştirmiştir. Fakat diğer taraftan ABD’nin Türkiye’de demir yollarına değil de kara yollarına yatırım yapılmasını istemesinin en önemli sebebi Türkiye’de bu karayollarını yapacak makineleri, yollar yapıldıktan sonra bu yolları kullanacak araçları ve bu araçların ihtiyacı olan petrolün Amerika’dan ithalatını arttırmak istemesidir. Türkiye’nin petrol ve petrol ürünlerine sahip olmayışı beraberinde ABD’den yakıt ve madenî yağ ithalini zarurî kılmıştır. Türkiye yakıt ve madenî yağ grubu ürünlerinden genellikle benzin, motorin, gaz yağı, petrol asfaltı, tortu ve katranlar, sülfatlanmış hintyağı, parafin ve vazelin gibi ürünleri ithal etmiştir. Karabük Demir Çelik Fabrikasının iç piyasa ihtiyacının yaklaşık 1/3’ünü karşılaması, Türkiye’nin aynı zamanda ABD’den demir-çelik ürünleri satın almasına sebep olmuştur. Bu çerçevede ABD’den genellikle demir yolu rayları ve demir yolu yapımında kullanılan aksamalar, demir ve çelik levhalar, levha hâlinde teneke, demir ip ve halat, demir zincir ve borular, demir teller, makine aksamaları, çilingir ve hırdavatçı aletleri ve ziraat ve el aletleri satın almıştır.

DP döneminde Türkiye ABD’ye ham madde ve tarım ürünleri ihraç eden, bunun karşılığında ise ABD’den işlenmiş mamul ürün ithal eden bir ülke konumundadır. Türkiye’nin ihraç ettiği ürünler arasında tütün önemli bir yer tutmuştur. Harman ve içim kalitesi bakımından dünya piyasasındaki yerini daima korumuş olan Türk tütünü, özellikle ABD ve İngiltere tarafından tercih edilmiştir. Türkiye DP döneminde yıllara göre 1950 yılında 50.818, 1951 yılında 57.921, 1952’de 23.441, 1953’te 71.726, 1954’te 64.426, 1955’te 60.018, 1956’da 60.716, 1957’de 88.472, 1958’de 56.090 ve 1959 yılında 66.795 ton tütün ihraç etmiştir. Tütün ihracında yıllara göre bir artış söz konusudur.

Türkiye’nin sair madenler adı altında ABD’ye ihraç ettiği ürünlerin başında krom gelir. Krom diğer madenlerden ayrı olarak Dış Ticaret İstatistik Raporlarında 59. fasılda yer almıştır. Türkiye 1938 yılında Türkiye dünya krom üretiminin % 20’sini karşılamaktaydı. DP döneminde 1957 yılında Türkiye yine 900.000 tona yakın bir

krom üretimi ile dünyada ilk sırada yer almıştır. Türkiye'nin ABD'ye gerçekleştirdiği krom satışı 1951, 1952, 1955, 1956, 1957 ve 1958 yıllarında zirve yapmıştır. 1951 yılında krom ihracatı 385.413, 1952'de 486.762, 1955'te 394.747, 1956'da 451.387, 1957'de 387.065 ve 1958'de bu miktar 358.815 ton olarak gerçeklemiştir. 1959'da krom ihracatı 117.377 tona ve 1960 yılında ise 129.845 tona gerilemiştir. Meyveler grubunda ise ABD'ye daha çok çekirdeksiz kuru üzüm, kuru incir, kabak çekirdeği, kabuksuz badem, fındık, kayısı çekirdeği, zerdali, Antep fıstığı, zeytin, keçiboynuzu, her türlü meyve sucukları, meyve konserveleri ve reçeller ihraç edilmiştir. Türkiye'nin 1950 yılında ABD'ye olan meyve ihracatı 6.119 ton iken bu miktar 1960 yılında 9.301 tona kadar yükseltilmiştir. Türkiye'nin ABD'ye ihraç ettiği bitkisel ürünler arasında ise nebati boyalar, cehri, palamut (meşe palamudu), palamut tırnağı, mazı, sumak, reçineler, zamklar, afyon, sıgla yağı ve kitre gibi ürünler yer almıştır.

1950-1960 yıllarında, Türkiye'nin ham madde ihraç edip mamul madde ithal etmesinin sebeplerinden bir tanesi Türkiye ve ABD'nin sanayileşme, teknoloji ve ekonomik anlamda farklı seviyede olmasıdır. Bununla beraber ABD'nin Türkiye'yi kendi sanayisinde kullanacağı ham madde deposu olarak görmesi ve Türkiye'yi ziraat alanında yatırım yapmaya teşvik etmesi ihraç edilen ürünlerde etkili olmuştur. Ayrıca ABD'nin Türkiye'nin sanayi alanında atacağı adımları desteklememesi de kendi sanayi ürünleri için pazar arayışından kaynaklanmaktadır. Sovyet tehdidine karşı ABD'nin desteğini almak ve aynı zamanda Marshall yardımlarının akışının devamı için Türkiye-ABD ekseninde bir iktisat politikası takip etmiştir. Böylece Türkiye üzerinde ABD'nin baskı ve denetimi giderek artmaya devam etmiştir.

İki ülke arasında yapılan ticarete, ithalat ve ihracat oranları yıldan yıla farklılık göstermiştir. Burada etkili olan nedenler ise hükümet politikalarında yaşanan değişiklikler, Kore Savaşı'nın yaratmış olduğu ekonomik durum, dünyanın içinde bulunduğu ekonomik koşullar ve üretimde etkili olan hava şartları olmuştur. Özellikle büyük oranda tarım ürünleri ihraç eden Türkiye'nin ihracat hacminde yaşanan dalgalanma genellikle iklim şartlarından kaynaklanmıştır. Elde edilen ürün miktarının ve kalitesinin düşük olması o yıl yapılan satışları etkilemiş ve ihracat hacmini daraltmıştır. Ayrıca yine hava şartlarının olumsuz seyretmesi, temel besin kaynağı olan ekmeğin ham maddesi hububatın alım ve satımını da etkilemiştir. Kurak geçen

yıllarda bu ürün büyük ölçüde ABD’den ithal edilmiştir. Yine bu dönemde uygulanan tarım politikalarına öncelik verilmesi ABD’den yapılan ithalatta makinelerin payını arttırmış ve makineli tarıma önem veren Türkiye, ABD’den büyük oranda makine ve traktör ithal etmiştir.

ABD, 1950-1960 yıllarında dış ticarete Batı Almanya ve İngiltere gibi ülkeler ile ilk üçte yer almıştır. Bu yıllarda Türkiye’nin dış ticaretinde ABD’den yapılan ithalat değeri olarak genellikle ihracattan daha yüksek olmuştur. ABD ekonomik gücünü kullanarak Türkiye ticaretinde etkin rol oynamış ve bu şekilde emperyalist amacını gerçekleştirmek istemiştir. Bu amacı doğrultusunda da çoğu zaman kendisiyle iş birliği içerisinde olacak kurum ve özel şirketleri devamlı surette desteklemiştir.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30.18.01.02/69.86.6.

BCA, 30.18.01.02/80.92.16.

BCA, 30.18.01.02 /75.41.2.

BCA, 30.18.1.2/86.32.1/61.

BCA, 30.18.1.2/86.36.1/61.58.

BCA, 30.18.1.2/129.40.13/76.1634.

BCA, 30.18.1.2/87.54.8/87.40.

BCA, 30.18.1.2/130.70.8/76.358.

BCA, 30.18.1.2/93.130.17/61.63.

BCA, 30.10.00.00/61.413.2.

BCA, 30.10.0.0/153.80.22/155.

BCA, 30.18.1.2/91.44.12/257.247.

BCA, 30.10.00.00 /135.967.7.

BCA, 30.18.1.2/90.20.18/214.215.

BCA, 30.18.1.2/86.38.6/171.52.

BCA, 30.10.00.00/52.345.14.

BCA, 030. 01.125/801.5.

BCA, 30.1.0.0/103.673.6.

BCA, 30.01.0.0/132.855.3.

BCA, 30.1.0.0/13.76.8.3.

BCA, 30.18.1.2 /122.23.16/7.167.

BCA, 30.1.0.0/109.686.10.

BCA, 30.10.0.0 /163.142.10.

BCA, 30.18.1.2/132.35.13/94.17.

BCA, 30.1.0.0/95.597.4.

BCA, 30.10.0.0/173.196.

BCA, 30.1.0.0/95.597.9.

BCA, 10.9.0.0/417.1254.4.

BCA, 124.83.10/76.765.

BCA, 30.1.0.0/80.508.9.

BCA, 30.1.0.0/80.508.6.

BCA, 30.18.1.2/128.33.2/76.2146.

BCA, 30.18.1.2/134.97.9/7.344.

BCA, 30.1.0.0/61.377.22.

BCA, 30.18.1.2/131.10.14/76.354.

BCA, 00.00.0000/133.63.16.

BCA, 30.18.1.2/136. 54.13.

BCA, 30.18.1.2/137.92.3.

BCA, 30.18.1.2/136.68.14/97.30.

BCA, 30.18.1.2/139.55.5/5.48.

BCA, 30.18.1.2/145.99.11/62.16.

BCA, 30.18.1.2/125.19.1/76.1838.

BCA, 30.18.1.2./126.44.12/76.1838.

BCA, 30.18.1.2/151.72.9/5.237.

BCA, 30.1.0.0/80.508.7.

BCA, 30.1.0.0/76.480.9.

BCA, 30.1.0.0/98.606.9.

BCA, 30.1.0.0/80.508.14.

BCA, 30.1.0.0 /29.170.8.

BCA, 30.1.0.0/80.509.3.

BCA, 30.18.1.2/140.71.8/118.1.

BCA, 30.18.1.2/142.29.9/39.3.

BCA, 30.1.0.0/80.509.14.

BCA, 30.18.1.2/148.15.2/94.21.

BCA, 30.18.1.2/156.17.7/13.

BCA, 30.18.1.2/131.16.8/7.306.

BCA, 30.1.0.0 /94.588.2.

BCA, 30.1.0.0/20.113.8.

BCA, 30.18.1.2/132.36.19/62.98.

BCA,30.1.0.0/85.537.6.

BCA, 30.1.0.0/109.686.10.

BCA, 30.10.0.0 /163.142.14.

BCA, 30.1.0.0/88.553.6.

BCA, 30.1.0.0/ 43.253.1.

BCA, 30.1.0.0 /76.479.10.

BCA, 30.1.0.0 /78.488.1.

BCA, 30.18.1.2 /126.50.5/62.90.

BCA, 30.1.0.0 /80.508.4.

BCA, 30.1.0.0 /85.534.2.

BCA, 30.1.0.0 /78.489.6.

BCA, 30.1.0.0 /78.491.5.

BCA, 30.1.0.0 /29.170.15.

BCA, 30.1.0.0 /78.492.13.

BCA, 30.1.0.0 /2.16.6.

BCA, 30.1.0.0 /7.495.1.

BCA, 30.1.0.0 / 9.495.2.

BCA, 30.1.0.0 /79.499.8.

BCA, 30.1.0.0 / 80.508.4.

BCA, 30.1.0.0 / 73.466.2.

BCA, 30.18.1.2 /144.68.15.

BCA, 30.1.0.0 /84.532.10.

BCA, 30.18.1.2/126.5.6 /75.264.

BCA, 30.18.1.2/126.54.6/75.264.

BCA, 30.18.1.2 144.79.5/39.5.

BCA, 30.18.1.2 /136.53.13/75.343.

BCA, 30.18.1.2 /133.77.9/75.343.

BCA, 30.18.1.2 /144.87.18.

BCA, 30.18.1.2 /141.105.4/75.4.

BCA, 30.1.0.0/94.586.5.

BCA, 30.18.1.2/146.39.20 /75.30.

BCA, 00.00.0000/92.577.4.

BCA, 30.18.1.2/137.94.6/9.705.

BCA, 30.18.1.2/136.57.3/66.22.

BCA, 30.18.1.2/138.121.12/18.20.

BCA, 30.18.1.2/ 143.47.6/76.51.

BCA, 30.18.1.2/144.68.16/42.2.

BCA, 30.18.1.2/145.104.14/ 9.287.

BCA, 30.18.1.2/139.47.17/ 76.51.

BCA, 30.18.1.2/140.78.11.

BCA, 30.18.1.2/131.19.17/47.675.

BCA, 30.18.1.2/132.43.4/76.562.

BCA, 30.18.1.2/133.90.8/76.562.

BCA, 30.18.1.2/146.29.5/42.3.

T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

TDA, 502/23244.1013352.

TDA, 502/23244.101338.1.

TDA, 502/23389.102074.25.

TDA, 502/88027.32676.45.

TDA, 502/23923.104929.11.

TDA, 502/23888.103612.1.

TDA, 502/23967.104974.38.

TDA, 502/23967.104974.39.

TDA, 502/23967.104974.40.

TDA, 502/23923.104937.3.

TDA, 502/23923.104937.1.

TDA, 502/24369.106603.1.

TDA, 502/23837.104171.1.

TDA, 502/23913.104792.2.

TDA, 502/239011.104671.6.

TDA, 502/23901.104671.3.

National Archives and Records Administration (NARA)

NARA, Foreign Service, 17 February 1950, No: 151.

NARA, Foreign Service, 10 April 1950, No: 156.

NARA, Foreign Service, 28 January 1950, No: 5.

NARA, Foreign Service, 15 February 1951, No: 436.

NARA, Foreign Service, 27 July 1953, No: 51.

NARA, Foreign Service, 19 January 1950, No: 28.

NARA, Foreign Service, 20 March 1950, No: 220.

NARA, Foreing Service, 20 January 1950, No: 52.

NARA, Foreing Service, 24 August 1953, No: 13.

NARA, Foreing Service, 13 July1954, No: 20.

NARA, Foreing Service, 26 November 1954, No: 236.

NARA, Foreing Service, 5 May 1954, No: 246.

NARA, Foreing Service,12 May 1952, No: 63.

NARA, Foreing Service, 2 July 1953, (Belge numarası belirtilmemiş).

NARA, Foreing Service, 13 January 1953, No: 320.

NARA, Foreing Service, 21 May 1951, No: 616.

NARA, Foreing Service, 2 June 1952, No: 659.

NARA, Foreing Service, 9 March 1950, No: 201.

NARA, Foreing Service, 21 May 1951, No: 659.

NARA, Foreing Service, 22 August 1958, No: 79.

NARA, Foreing Service, 6 April 1959, No: 627.

NARA, Foreing Service, 23 May 1958, No: 746.

NARA, Foreing Service, 20 February 1959, No: 500.

NARA, Foreing Service, 15 November 1954, No: 33.

NARA, Foreing Service, 23 December 1954, No: 283.

NARA, Foreing Service, 29 August 1951, No: 111.

NARA, Foreing Service, 12 October 1951, No: 188.

NARA, Foreing Service, 23 October 1951, No: 210.

NARA, Foreing Service, 6 February 1952, No: 431

NARA, Foreing Service, 2 March 1959, No: 519.

NARA, Foreing Service, 16 March 1959, No: 562.

NARA, Foreing Service, 26 September 1952, No: 189.

NARA, Foreing Service, 29 April 1953, No: 701.

NARA, Foreing Service, 6 August 1952, No: 79.

NARA, Foreing Service, 31 October 1952, No: 261.

NARA, Foreing Service, 27 February 1953, No: 535.

NARA, Foreing Service, 3 April 1953, No: 620.

NARA, Foreing Service, 30 April 1953, No: 705.

NARA, Foreing Service, 13 January 1955, No: 320.

NARA, Foreing Service, 26 November 1954, No: 236.

NARA, Foreing Service, 5 October 1955, No: 132.

NARA, Foreing Service, 31 January 1957, No: 463.

NARA, Foreing Service, 9 October 1957, No: 243.

NARA, Foreing Service, 10 February 1958, No: 518.

NARA, Foreing Service, 2 June 1959, No: 775.

NARA, Foreing Service, 23 May 1958, No: 746.

NARA, Foreing Service, 20 June 1958, No: 811.

NARA, Foreing Service, 15 February 1951, No: 58.

NARA, Foreing Service, 28 December 1950, No: 26.

NARA, Foreing Service, 1 October 1950, No: 17.

NARA, Foreing Service, 29 December 1950, No: 26.

NARA, Foreign Service 28 September, 1951, No: 11.

NARA, Foreign Service, 28 December 1950, No: 26.

NARA, Foreign Service, 31 January 1951, No: 2.

NARA, Foreign Service, 25 June 1954, No: 555.

NARA, Foreign Service, 21 October 1953, No: 174.

NARA, Foreign Service, 14 August 1953, No: 85.

NARA, Foreign Service, 27 July 1953, No: 51.

NARA, Foreign Service, 14 January 1954, No: 64.

NARA, Foreign Service, 24 November 1954, No: 233.

NARA, Foreign Service, 4 September 1954, No: 11.

NARA, Foreign Service, 9 October 1957, No: 243.

NARA, Foreign Service, 13 January 1955, No: 320.

NARA, Foreign Service, 26 November 1954, No: 236.

NARA, Foreign Service, 9 October 1957, No: 243.

NARA, Foreign Service, 18 August 1958, No: 121.

NARA, Foreign Service, 15 February 1952, No: 45.

NARA, Foreign Service, 27 February 1950, No: 9.

NARA, Foreign Service, 27 August 1952, No: 136.

NARA, Foreign Service, 20 December 1951, No: 29

NARA, Foreign Service, 25 February 1952, No: 46.

NARA, Foreign Service, 9 April 1952, No: 54.

NARA, Foreign Service, 12 May 1952, No: 63.

NARA, Foreing Service, 31 October 1952, No: 25.

NARA, Foreing Service, 4 November 1952, No: 26.

Sürelî Yayınlar

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 194, 1-31 Ocak 1950.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı 195, 1-30 Şubat 1950.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 198, 1-31 Mayıs 1950.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı 199, 1-30 Haziran 1950.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 200, 1-31 Temmuz 1950.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 206, 1-31 Ocak 1951.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 208, 1-31 Mart 1951.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 218, 1-31 Ocak 1952.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 219, 1-30 Şubat 1952.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 221, 1-30 Nisan 1952.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 224, 1-31 Temmuz 1952.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 227, 1-31 Ekim 1952.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 226, 1-30 Eylül 1952.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 230, 1-31 Ocak 1953.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 233, 1-30 Nisan 1953.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 235, 1-30 Haziran 1953.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 238, 1-30 Eylül 1953.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 240, 1-30 Kasım 1953

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 242, 1-31 Ocak 1954,

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 243, 1-28 Şubat 1954.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 244, 1-31 Mart 1954.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 246, 1-31 Mayıs 1954.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 247, 1-30 Haziran 1954.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 249, 1-31 Ağustos 1954.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 252, 1-30 Kasım 1954.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 253, 1-31 Aralık 1954.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 256, 1-31 Mart 1955.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 257, 1-30 Nisan 1955.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 258, 1-31 Mayıs 1955.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 259, 1-30 Haziran 1955.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 260, 1-31 Temmuz 1955.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 263, 1-31 Ekim 1955.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 264, 1-30 Kasım 1955.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 265, 1-31 Aralık 1955.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 266, 1-31 Ocak 1956.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 268, 1-31 Mart 1956.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 270, 1-31 Mayıs 1956.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 271, 1-30 Haziran 1956.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 273, 1-31 Ağustos 1956.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 275, 1-31 Ekim 1956.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 276, 1-30 Kasım 1956.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 278, 1-31 Ocak 1957.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 279, 1-28 Şubat 1957.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 280, 1-31 Mart 1957.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 281, 1-30 Nisan 1957.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 282, 1-31 Mayıs 1957.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 283, 1-30 Haziran 1957.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Sayı: 284, 1-31 Temmuz 1957.

Cumhuriyet, 3 Eylül 1941.

Cumhuriyet, 5 Nisan 1946.

Cumhuriyet, 29 Ağustos 1947.

Cumhuriyet, 23 Eylül 1947.

Cumhuriyet, 11 Ekim 1947.

Cumhuriyet, 17 Ekim 1947.

Cumhuriyet, 29 Kasım 1947.

Cumhuriyet, 18 Aralık 1947.

Cumhuriyet, 16 Mayıs 1950.

Cumhuriyet, 19 Mayıs 1950.

Cumhuriyet, 17 Mayıs 1950.

Cumhuriyet, 25 Şubat 1952.

Cumhuriyet, 1 Mart 1952.

Cumhuriyet, 22 Kasım 1952.

Cumhuriyet, 30 Kasım 1952.

Cumhuriyet, 23 Aralık 1952.

Cumhuriyet, 1 Kasım 1956.

Cumhuriyet, 2 Haziran 1960.

Cumhuriyet, 17 Haziran 1960.

Hürses, 18 Mart 1952.

Milliyet, 30 Nisan 1957.

Resmî Gazete, 9 Haziran 1932, Sayı: 2120.

Resmî Gazete, 1 Ağustos 1934, Sayı: 2766.

Resmî Gazete, 30 Ocak 1935, Sayı: 2917.

Resmî Gazete, 13 Mayıs 1939, Sayı: 4207.

Resmî Gazete, 26 Haziran 1939, Sayı: 4242.

Resmî Gazete, 25 Mayıs 1946, Sayı: 6316.

Resmî Gazete, 7 Ekim 1948, Sayı: 6956.

Resmî Gazete, 23 Ocak 1948, Sayı: 6813.

Resmî Gazete, 11 Haziran 1949, Sayı: 7230.

Resmî Gazete, 11 Haziran 1959, Sayı: 10223.

The Daily Colonist, 16 May 1956.

The Daily Colonist, 28 May 1960.

The Daily Colonist, 29 May 1960.

The Times New (Idaho Newspaper), 16 May 1950.

The Times New (Idaho Newspaper), 30 January 1951.

The Times New (Idaho Newspaper), 6 July 1951.

The Times New (Idaho Newspaper), 10 February 1956.

The Times New (Idaho Newspaper), 28 October 1957.

The Times New (Idaho Newspaper), 27 May 1960.

The Washington Post, 17 May 1950.

The Washington Post, 2 June 1954.

The Washington Post, 3 June 1954.

The Washington Post, 28 May 1960.

Ulus, 26 Ocak 1950.

Ulus, 28 Ocak 1950.

Ulus, 14 Şubat 1950.

Ulus, 15 Şubat 1950.

Ulus, 17 Şubat 1950.

Ulus, 18 Şubat 1950.

Ulus, 19 Şubat 1950.

Ulus, 27 Şubat 1950.

Ulus, 29 Mart 1951.

Ulus, 25 Haziran 1951.

Ulus, 25 Temmuz 1951.

Ulus, 31 Ağustos 1951.

Ulus, 18 Ekim 1951.

Ulus, 2 Kasım 1951.

Ulus, 3 Kasım 1951.

Ulus, 4 Kasım 1951.

Ulus, 1 Mart 1952.

Ulus, 5 Mart 1952.

Ulus, 15 Haziran 1952.

Ulus, 22 Haziran 1952.

Ulus, 30 Haziran 1952.

Ulus, 5 Temmuz 1952.

Ulus, 7 Temmuz 1952.

Ulus, 19 Temmuz 1952.

Ulus, 24 Ağustos 1952.

Ulus, 27 Ağustos 1952.

Ulus, 29 Ağustos 1952.

Ulus, 15 Eylül 1952.

Ulus, 3 Ekim 1952.

Ulus, 18 Ekim 1952.

Ulus, 23 Ekim 1952.

Ulus, 25 Ekim 1952.

Ulus, 2 Kasım 1952.

Ulus, 5 Kasım 1952.

Ulus, 7 Aralık 1952.

Ulus, 18 Aralık 1952.

Ulus, 20 Aralık 1952.

Ulus, 23 Aralık 1952.

Ulus, 24 Aralık 1952.

Ulus, 28 Mayıs 1960.

Yeni İstanbul, 20 Mart 1957.

Yeni İstanbul, 26 Mayıs 1957.

Yeni Ulus, 19 Ocak 1954.

Yeni Ulus, 21 Ocak 1954.

Yeni Ulus, 27 Ocak 1954.

Yeni Ulus, 29 Ocak 1954.

T.C. İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM)

İstatistik Umum Müdürlüğü, Türkiye Dış Ticaret İstatistik Yıllığı 1339 (1923), (Yayınevi ve yeri belirtilmemiş), 1926.

İUM, Haricî Ticaret İçin Yıllık İstatistik Yıl 1926 Kısım: 1, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1929.

İUM, Haricî Ticaret Yıllık İstatistik 1939 Kısım: 2 Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara 1940.

İUM, Haricî Ticaret Yıllık İstatistik 1939 ve 1939 Birinci Kanun Aylığı Kısım: 1 Hususi Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve ihracat, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1940.

İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1943 ve 1944 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1946.

- İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1946 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1947.
- İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1949 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Pulhan Matbaası, İstanbul 1951.
- İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1950.
- İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951.
- İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 ve 1951 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1951.
- İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1951 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953.
- İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 ve 1952 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953.
- İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1952 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1953.
- İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 ve 1953 Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, Biricik Matbaası, Ankara 1953.
- İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş).
- İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara 1955.
- İGM, Dış Ticaret, (Dış Ticaret İstatistiklerine Mahsus Tıp Tasnifin Bölüm, Grup ve Pozisyonlarına Göre Tertip Edilmiştir), Ocak-Aralık 1954 Kısım: 4 Özel Ticaret Madde ve Madde Grupları İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Cilt Evi, (Yayın yeri belirtilmemiş) 1955.
- İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1955 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Gürsoy Basımevi, Ankara (Yayın yılı belirtilmemiş).

İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 ve 1956 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Kısım: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1957.

İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Gürsoy Basımevi, Ankara 1957.

İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 ve 1957 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1958.

İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1959.

İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 ve 1958 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1959.

İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 Seri: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1959.

İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 ve 1959 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1960.

İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1959 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Güven Matbaası, (Yayın yeri ve yılı belirtilmemiş).

İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 ve 1960 Ekim, Kasım, Aralık Ayı Seri: 1 Özel Ticaret Madde ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat, (Yayınevi belirtilmemiş), Ankara 1961.

İGM, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 Kısım: 2 Özel Ticaret Memleketler ve Maddeler İtibariyle İthalat ve İhracat, Fakülte Matbaası, Ankara 1962.

TBMM Zabıt Ceridesi ve TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 6, Cilt: 2, Toplantı: 11, 12 Mayıs 1939.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 6, Cilt: 3, İçtima: F, 9 Haziran 1939.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 1, İçtima: F, 24 Mayıs 1954.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 10, İçtima: 2, 20 Kasım 1956.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 11, Cilt: 2, İçtima: 1, 22 Şubat 1958.

TBMM, Zabıt Ceridesi, Dönem:10, Cilt:1, Birleşim:3, Toplantı: F, 24. Mayıs 1954.

TBMM, Zabıt Ceridesi, Dönem:10, Cilt:14, Birleşim:1, Toplantı: 3, 01 Kasım 1956.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:9, Cilt:1, Birleşim:3, 29 Mayıs 1950.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:9, Cilt:3, Birleşim:1, 1 Ekim 1950.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 6, Birleşim: 58, Toplantı: 1, 30 Mart 1951.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt: 3. Toplantı: 1, 25 Aralık 1946.

Tetkik Eserler

Acar, Y. (1995). *Tarihsel açıdan Türkiye ekonomisi ve izlenen iktisadi politikalar (1923-1963)*. Uludağ Üniversitesi Basımevi.

Açıkses, E. Doğanay, R. (2010). *Amerika'nın yüz yıllık Ortadoğu hayali Chester Projesi*. Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Agun, H. (1997). *Demokrat Parti iktidarının Kıbrıs politikası 1950-1960*, Demokratlar Kulübü Yayınları.

Ağır, Ö. (2021). II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye'de tarıma Amerikan etkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 65-89.

Ahmed, F. (1992). *Demokrasi sürecinde Türkiye (1945-1980)*. Fethi, A. (Çeviren), Hil Yayınları.

Akalın, G. (2010). *Cumhuriyet dönemi ekonomi-politik tarihinin liberal yorumu*. Orion Kitapevi.

Akandere, O. (2021). Türkiye'de çok partili hayata geçişte muhalif kanadın oluşumu. *Kuruluşundan Darbeye Demokrat Partisi (1946-1960)*, Ed. Dilşen İnce Erdoğan, İsmail Hakkı Demircioğlu, Serpil Seda Şimşek, Yeditepe Yayınevi.

Akbulut, D. A. (2008). Çöken devlet. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*. Atatürk Araştırma Merkezi.

- Akça, S. ve Menekşe, İ. (2021). Demokrat Parti dönemi tarım politikaları. *Kuruluştan darbeye Demokrat Parti (1946-1960)*. (Cilt:II). İnce Erdoğan, D. vd. (Editörler). Yeditepe Yayınevi.
- Akkaş, M. (2006). *1950-1960 Demokrat Parti dönemi Türk-Sovyet ilişkilerinde Amerikan faktörü*. Şema Yayınevi.
- Akkor, M. (2017). II. Dünya Savaşı'nın sonu ve Truman Doktrini'nin ortaya çıkışı. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-17.
- Akmansu, M. (2012). Gümrük tarifelerinde indirim sağlama konusunda milletlerarası çalışmalar ve 1956 tarife müzakereleri, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (2), 203-213.
- Aktan, O. H. (1998). Atatürk'ün ekonomi politikası: Ulusal bağımsızlık ve ekonomik bağımsızlık. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, 29-36.
- Aktaş, A. R., Öztürk, E. ve Hatırlı, S. A. (2009). Dünya fındık piyasasında Türkiye'nin rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 1(1), 36-54.
- Akyıldız, H. ve Eroğlu, Ö. (2004). Türkiye Cumhuriyeti dönemi uygulanan iktisat politikaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 9(1), 43-62.
- Albayrak, M. (2004). Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti (1946-1960). Phoenix Yayınevi.
- Altan, S. (2019). Cenevre Afyon konferansları ve Türkiye'nin tutumu. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 17(26), 45-70.
- Altan, S. (2021). Demokrat Parti dönemi afyon üretim ve ticareti. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17(2), 327-342.
- Altıparmak, A. (2002). Türkiye'de devletçilik döneminde özel sektör sanayinin gelişimi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 35-59.
- Armaoğlu, F. (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan münasebetleri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Armaoğlu, F. (2017). *Türk Amerikan ilişkileri 1919-1997*. Kronik Kitap.
- Armaoğlu, F. (1991). Amerikan belgelerinde Lozan Konferansı ve Amerika. *Belleten*, 55(215), 1991, 483-528.

- Aslan, G. (2018). Diplomatik ilişkilerin kesilmesinden stratejik ortaklığa giden süreçte Türk-Amerikan ilişkileri (1917-1945). *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 1-50.
- Ataç, K. K. (2016). 70. yılında Truman Doktrini: Türkiye ve Soğuk Savaş. *Ortadoğu Etütleri*, 8(1), 102-135.
- Atağenç, İ. Ö. ve Toprak, N. G. (2019). Türk-Amerikan ilişkilerinde 12 Temmuz 1947 Antlaşması ve Türk siyasal hayatına etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*, 12 (24), 91-117.
- Atukalp, M. E. (2023). Türkiye Cumhuriyeti'nin birinci yüzyılında bankacılık tarihi. *PARADİGMA İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, (12), 202-211.
- Ay, İ. C. (2021). Marshall yardımları: Türkiye'nin dışa bağımlılık sürecine etkileri. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 53-64.
- Ay, İ. C. (2012). II. Dünya Savaşı ulusal planlama faaliyetleri: 1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nın karşılaştırmalı analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(1), 147-172.
- Aydınöğ, M. ve Bulut, S. (2014). Egenin gizli kalmış şifa iksiri: sığla. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 14(1), 1-6.
- Ayaşan, T. (2010). Hayvan beslemede cassava ve ürünlerinin kullanımı. *GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 73-83.
- Aydemir, B. (2021). II. Dünya Savaşı sonrasında (1954-1950) Türkiye'nin iktisadi durumu ve sosyal hayatta yaşanan gelişmeler. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 73-89.
- Aydın, İ. (2023). Türkiye'ye yapılan Amerikan iktisadi yardımları bağlamında Menderes'in ABD ziyaretleri: Dış politika iç politika etkileşimi üzerine vaka çalışması *History Studies*, 15, Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı, 1-26.
- Aydın, M. (2016). İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945 (Cilt: I). *Türk dış politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar*. Oran, B. (Editör), İletişim Yayınları.
- Aydın, M. (2006). Amerikan Protestan misyonerlerinin Ermeniler arasındaki faaliyetleri ve bunun Osmanlı-Amerikan ilişkilerine etkisi. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (19), 79-122.

- Aydın, M. K. (2019). Milli korunma kanununun hayata geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi uygulamaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 413-428.
- Aytekin, V. (1960). İkinci demir ve çelik sanayii. *Scientific Mining Journal*, 1(1), 14-25.
- Aytekin, Y. (1974). Dünyada bakır ve geleceği. *Scientific Mining Journal*, 13(2), 113-118.
- Babacan, A. T. (2020). *Demokrat Parti dönemi Türk Amerikan ilişkileri ve dış politika*. [Yüksek Lisans Tezi]. Bahçeşehir Üniversitesi.
- Baskıcı, M. (2003). Osmanlı tarımında makineleşme: 1870-1914. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(1), 29-53.
- Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti Dönemi ekonomi politikaları (1950-1960). *Atatürk Yolu Dergisi*, 10(40), 545-567.
- Baytop, A. ve Gözler, T. (1971) Türk kitre zamlarının menşei ve terkibi hakkında, *İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 7(56), 56-65.
- Behramoğlu, N. (1953). *Türkiye Amerikan ilişkileri (Demokrat Parti Dönemi)*. Yar Yayınları.
- Benhür, Ç. (2021). II. Dünya Savaşı ve Türkiye. *Türkiye Cumhuriyeti tarihi demokrasi ve dış politikası (1938'den 2000'li yıllara)*. (Cilt: II). Koç N. (Editör). İdeal Kültür Yayıncılık.
- Beşikoğlu, K. A. (1961). Türkiye'de krom madenciliği. *Scientific Mining Journal*, 2(5), 305-315.
- Boratav, K. (2015). *Türkiye iktisat tarihi 1908-2009*. İmge Kitabevi.
- Bostanoğlu, B. (1999). *Türkiye-ABD ilişkilerinin politikası*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Bozkurt, İ. ve Aytar, İ. H. (2015). II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası ekonomiye eklemlenme sürecinde Türkiye'nin deniz ticareti ve liman politikası (1945-1960). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15(31), 333-357.
- Can, B. B. (2010). *Demiryolundan petrole Chester Projesi (1908-1923)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Cankut, C. (1974). Türkiye bakır teknolojisi. *Scientific Mining Journal*, 13(2), 213-215.

- Canlı, A. (2020). Demokrat Parti Dönemi ekonomi politikaları (Bir muhteva analizi incelemesi). *Bulletın Of Economic Theory And Analysis*, 5(2), 75-99.
- Coşar, N. (2005). Demokrat Parti dönemi maliye politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(1), 29-58.
- Coşkun Arslan, M. ve Kısacık, H. (2017). Akaryakıt istasyonu işletmelerinde muhasebe süreci. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 275-286.
- Coşkun, Y. (2019). *Türkiye-ABD ilişkilerinde ABD Dışişleri Bakanlarının Türkiye ziyaretleri (1953-1993)*, İdeal Kültür Yayıncılık.
- Coşkun, A. (2003). Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye ekonomisi. *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, (4), 72-77.
- Çakır, H., Bükrücü Kazkondur, Ş. ve Aydılek, E. (2020). Demokrat Parti Dönemi'nde tüketim alışkanlıklarında yaşanan dönüşüm ve toplumsal yansımalar. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(3), 134-146
- Çavdar, T. (2001). *Millî Mücadele'ye başlarken sayılarla durum ve genel görünüm I*. Çağdaş Matbaacılık.
- Çelebi, B. (2012). *20.yy' dan günümüze makinenin sanata ve sanat eserine etkisi ile sanatçının dönüşümü*. [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Çelebi, E. (2002). Atatürk'ün ekonomik reformları ve Türkiye ekonomisine etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 3(1), 17-50.
- Çeliker, İ. (2021). 12 Temmuz Beyannamesi'nin Demokrat Parti içerisindeki anlaşmazlığa etkisi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 1-8.
- Çınar, Y. (2018). Modernleşme ve bağımlılık teorisi ekseninde Marshall Planı ve Türkiye. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 325-350.
- Çıtır, B. (2015). Uluslararası afyon anlaşmaları ve Osmanlı İmparatorluğu. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 1(1), 17-47.
- Çizgen, S. Tuttu, G. ve Ursavaş, S. (2018). Harvest amounts and economic value of the acorn in Turkey, *Anadolu Orman Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 109-113.

- Çolak, F. (2011). İzmir Limanı ticaretinde Amerika Birleşik Devletleri'nin yeri ve önemi.38. *ICANAS Bildiri Metinleri Kitabı* (Cilt: II). Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 531-544.
- Çomaklı, Ş. E., Koç, F. ve Yıldırım, K. E. (2012). Türk vergi hukuku tarihinde tartışılan bir vergi: toprak mahsulleri vergisi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 61-70.
- Çörekli, L. (2023). ABD'nin Osmanlı topraklarında misyonerlik faaliyetleri ve Ermeniler. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1-13
- Dâver, B. (1995). Atatürk ve ekonomi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 11(31), 295-304.
- Demir, Ş. (2010). *Türk siyasi tarihinde Adnan Menderes*. Paraf Yayınları.
- Demir, Ş. ve Özduşgun, Y. (2021). Demokrat Parti iktidarında Türkiye'nin bölgesel sorunlara yaklaşımı, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 374-392.
- Deringil, S. (2011). *Denge oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin dış politikası*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Doğanay, R. (2014). Millî mücadele ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk-Amerikan ilişkileri (1918-1927). *Turkish Studies*, (9), 371-388.
- Dosay Gökdoğan, M. ve Demir, R. (2018). İslam ve Türk uygarlığında makine tarihi. *Dört Öge*, (14), 1-19.
- Duman, S. (2004). Mütareke döneminde Amerikan mandaterliği tartışmaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 20(59), 569-595.
- Ehsani, A. ve Yazıcı, E. Y. (2016). Anadolu'da bakır madenciliği ve kullanımının kısa tarihçesi. *MT Bilimsel*, (9), 43-48.
- Erdoğan, F. (2022). Atatürk Dönemi'nde ekonomik ve sosyal yapının kurumsallaşmasına yönelik politikalar üzerine bir inceleme. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), 25-40.
- Erhan, Ç. (1998). 1830 Osmanlı-Amerikan antlaşmasının gizli maddesi ve sonuçları. *Bellekten*, 62(234), 457-466.
- Erhan, Ç. (2001). *Türk Amerikan ilişkilerinin tarihsel kökenleri*. İmge Kitabevi.

- Erhan, Ç. (2016). ABD ve NATO ile ilişkiler. (Cilt: I). *Türk dış politikası Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar*. Oran, B. (Editör). İletişim Yayınları.
- Erhan, Ç. (1996). *Beyaz savaş Türk Amerikan ilişkilerinde afyon sorunu*. Bilgi Yayınevi.
- Erhan, Ç. (1996). Ortaya çıkışı ve uygulanışıyla Marshall Planı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1), 275-288.
- Eroğul, C. (2017). *Demokrat Parti tarihi ve ideolojisi*, Yordam Kitap.
- Eroğlu, G. ve Şahiner, M. (2020). Üretimden ticarete manganez. *MTA Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni*, 30, 9-30.
- Eroğlu, N. (2007). Atatürk dönemi iktisat politikaları (1923-38). *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 23(2), 63-73.
- Erol, M. (t.y.). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Birleşik Devletleri'yle yaptığı ticaret anlaşmaları*. Damla Matbaacılık.
- Ersöz, T., Düğenci, M., Ünver, M. ve Eyiöl, B. (2015). Demir çelik sektörüne genel bir bakış ve beş milyon ton üstü demir çelik ihracatı yapan ülkelerin kümeleme analizi ile incelenmesi. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 4(2), 75-90.
- Ertekin, R. (2018). Akaryakıt ekonomisi. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, (14), 44-61.
- Ertem, B. (2009). Türkiye ABD ilişkilerinde Truman doktrini ve Marshall planı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 377-399.
- Eser, B. v.d. (2011). I. Dünya Savaşı sonrasında Türk siyasasının liberalleşmesi bağlamında Türk-Amerikan ittifakının ortaya çıkışı: Batı bloğuna geçiş. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 17-38.
- Eşel, G. (2011). Demokrat Parti dönemi Türk-Amerikan ilişkilerinde basın sansürü ve Pulliam davası. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (29), 145-162.
- Evsile, M. (2018). Cumhuriyet Dönemi'nde ziraat ve hayvancılık alanında meydana gelen gelişmeler (1923-1950). *Kesit Akademisi Dergisi*, (14), 1-30.
- Evsile, M. (2018). Demokrat Parti'nin iktisadi istiklal mücadelesi. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 61-75.
- Evsile, M. (2022). Demokrat Parti Dönemi'nde ticaret hayatında yaşanan problemler. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 155-174.

- Evşile, M. (2018). Cumhuriyet Döneminde sanayileşme faaliyetleri (1923-1950). *History Studies*, 10(8), 110-119.
- Fendoğlu, H. T. (2002). *Modernleşme bağlamında Osmanlı-Amerika ilişkileri*. Beyan Yayınları.
- Fendoğlu, H. T. (2002). Osmanlı-ABD ticari ilişkileri. *Türkler* (Cilt: XIV). Yeni Türkiye Yayınları.
- Geçikli, R. M. (2014). *Menderes hükümetleri dönemi Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri (1950-1960)*. [Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Gönlübol, M. v.d. (1987). *Olaylarla Türk dış politikası*. (Cilt: 1-2). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Gözel, Durmaz, O. (2019). Osmanlı'da gıda güvenliği: halk sağlığı ve uluslararası ticaret kısılcacında mahlût zeytinyağları meselesi. *Osmanlı Araştırmaları*, 54(54), 277-306.
- Grew, J. (2000). *İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye hatıraları Atatürk ve İnönü*. (Çev.). M. Aşkın, Çağdaş Matbaacılık.
- Grew, J. C. (1999). *Amerika'nın ilk Türkiye Büyükelçisi'nin anıları yeni Türkiye*. (Çev.). K. M. Orağlı, Multilingual.
- Güher, E. ve Kocakılıç, G. (2023). Cumhuriyet'ten kalan miras: Demokrat Gazetesi'ne göre Adana'da tarım politikaları (1950-1955). *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(49-1), 1-49.
- Güher, E. (2013). *Başlangıcından Birinci Dünya Savaşı'na kadar Türk-Amerikan ilişkileri*. [Doktora Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Gülen, A. (2013). Demokrat Parti Dönemi'nde Lozan algısı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (53), 77-100.
- Güner, Ş. N. ve Demir, H. U. (2022). Yapay sınır ağları ve zaman serileri yöntemi ile demir çelik ithalatı tahmini. *Sakarya İktisat Dergisi*, 11(3), 389-397.
- Güneş, S. (2012). Türk toplumu ve otomobil, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (25), 213-230.
- Gürkay Yay, G. (1998). Atatürk Dönemi'nde para politikası. *Erdem*, 11(31), 289-320.
- Halifeoğlu, M. (2012). *1914-1945 arası Türk-Amerikan ilişkileri*. [Doktora Tezi]. Fırat Üniversitesi.

Hükümetler ve Programları I (1920-1960). T.B.M.M. Basımevi. 1998.

İnan, Ş. (2020). Madeni yağlar ve mineral yakıtlar sektör raporu. *Turkish Lubricants*. İstanbul Kimyevi Maddeler ve Mamulleri İhracatçıları Birliği.

İnci, İ. (2022). Tarihsel süreç içinde Türkiye’de tarımsal makine ve ekipmanların modernizasyonu 1948-1960. *Mecmua*, (13), 130-142.

İplikçi, M. (2022). *Diplomasi ve iş emin ellerde: erken Soğuk Savaş döneminde ABD-Türkiye ekonomik ve ticari ilişkilerini şekillendiren Amerikalı yetkililer*. [Doktora Tezi]. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi.

Kalyon, L. (2010). Truman Doktrini üzerine bir analiz. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(11), 7-26.

Kara, A. (2014). Osmanlı Devleti- ABD ticari ilişkileri. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 1(2), 35-39.

Karabacak, K. (2017). Türkiye’de tütün tarımı ve coğrafi dağılışı. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 15(1), 27-48.

Karabulut, K. (2005). 11 Teşrinisani 1942 tarihli varlık vergisine bir bakış, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (27), 325-339.

Karakaş, N. (2010). İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’nin krom satışı ve müttefik politikaları. *Tarih İncelemeler Dergisi*, 25(2), 447-482.

Karaman, S. ve Yavuz, C. F. (2016). Marshall Planı Türkiye tarımının gelişmesinde nasıl rol oynamıştır, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(1), 1-14.

Karaşin, A. (2023). İzmir’in işgaline giden süreçte ABD’nin Osmanlı siyaseti ve ABD kamuoyu. *Tarih ve Günce*, (12), 27-73.

Kasalak, K. (2014). Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı ABD ilişkileri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (5), 109-123.

Kasalak, K. (1993). *Millî Mücadele’de manda ve himaye meselesi*. Genel Kurmay Basımevi.

Kaya Özçelik, P. (2010). Demokrat Parti’nin demokrasi söylemi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(3), 163-187.

Kaya, G. (2019). Küre bakır madeni (1800-1821). *Alınteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 121-143.

- Kaya, M. (2016). Demokrat Parti dönemi Bingöl'e yapılan kamu yatırımları. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (224), 95-111.
- Kaya, Ö. T. (2016). Bölgesel bir kompleks olarak Mağrip. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 639-666.
- Kaya, Ş. (t.y.). *Türkiye harici ticaretinin milletler arası ticareti tahlil ve mukayesesi 1930-1938*. Recep Ulusoğlu Basımevi.
- Kaya, G. (2023). *Osmanlı Devleti-Amerika Birleşik Devletleri ticari ilişkileri (Zirai ürünler, 1850-1917)*. [Doktora Tezi]. Kastamonu Üniversitesi.
- Kayapınar, S. (2017). 1830 Osmanlı-ABD Ticaret Anlaşması öncesi Amerika'nın diploması girişimleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (51), 39-56.
- Kayıran, M. ve Saygın, S. (2019). İzmir İktisat Kongresi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 3(5), 27-70.
- Kazgan, G. Ö. (1952). Hububat politikamız ve milli ekonomimiz üzerine tesirler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 14(1-4), 162-177.
- Kepenek, Y. (1987). *Gelişimi, üretim yapısı ve sorunlarıyla Türkiye ekonomisi*. Teori Yayınları.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2000). *Türkiye ekonomisi*. Remzi Kitabevi.
- Keskin, Y. Z. (2014). Demokrat Parti iktidarı ve günümüze yansımaları. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 107-130.
- Kılavuz, N. (2022). Demokrat Parti'nin sanayileşme anlayışı ve uygulamalar: Şeker fabrikaları, dokuma sanayileri, çimento fabrikaları, demir-çelik fabrikası. *EKEV Akademi Dergisi*, (89), 195-210.
- Kırkpınar, L. (2000). Demokrat Parti ve muhalefet stratejisi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3(10), 85-98.
- Kırkpınar, K. (1992). Aşar vergi sisteminin kaldırılışı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 105-125.
- Koçak, D. (2018). Tarihsel süreç içerisinde Türkiye ile ABD arasında olan ilişkilerin gelişimi ve Türkiye-ABD Ticaret Anlaşması (1 Nisan 1939). *Atatürk Dergisi*, 1(7), 95-120.

- Koç, Y. (2009). İzmir İktisat Kongresi (1923) ve işçiler, *Egriad Yarın Dergisi*, 1-8.
- Kodaz, Y. (1988). 1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinin iç politikaya yansımaları. [Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Köse, İ. (2014). ABD’de Türk-Amerikan Lozan Anlaşması’nın (6 Ağustos 2023) onay tartışmaları ve onay taraflarının yayınlamış olduğu kitapçık. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (14),131-155.
- Kurat, A. N. (1967). Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki münasebetlere ait arşiv vesikaları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(8-9), 282-321.
- Kurtboğan, Y. (2019). Adana basını ışığında Demokrat Parti’nin kuruluş aşaması ve iktidara gelme süreci. *Kesit Akademi Dergisi*, (21), 536-545.
- Kuzgun, M. (2020). Amerikan basınında Demokrat Parti, Başbakan Adnan Menderes ve Türk Amerikan ilişkileri üzerine bazı notlar (1950-1955). *Gazi Akademik Bakış*, 14(27), 309-330.
- Küçük, Y. (1985). *Planlama Kalkınma ve Türkiye*. Tekin Yayınevi.
- Lowry, H. W. (1991). *Büyükelçi Morgenthau’nun öyküsünün perde arkası*, Torfilli B. (Çev.) İsis Yayıncılık.
- Mat, A. (2010). Osmanlı İmparatorluğu’nda Afyon tarihi. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 11(1-2), 285-290.
- McGhee, G. (1992). *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu...*, Çorakçı B. (Çev.), Bilgi Yayınevi.
- Oktar, S. ve Varlı, A. (2010). Türkiye’de 1950-54 döneminde Demokrat Parti’nin tarım politikaları. *Marmara Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 1-22.
- Oral, K. (1970). Türkiye demir-çelik sanayi ve sorunları. *Scientific Mining Journal*, 9(5), 70-85.
- Oran, B. (2016). 1923-1939 görelî özerklik (Cilt: I). *Türk dış politikası Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar1919-1980*. Oran, B. (Editör). İletişim Yayınları.
- Otaç, T. (2019). İkinci Dünya Savaşı’nda müttefik konferansları ve Türkiye için önemi. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 97-126.

Otomobilin Tarihi, [Çevrim-içi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Otomobilin_tarihi]
Erişim Tarihi: 02.24.2023.

Ölmez, F. N. ve Kılınç, A. (2015). Isparta Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi'ne ait bakır eşyalar. *Arış Dergisi*, (11), 53-72.

Ören, K. ve Yüksel, H. (2012). Geçmişten günümüze çalışma hayatı. *Emek ve Topum Dergisi*, 1(1), 34-59.

Özcan, G. (2014). Demokrat Parti Dönemi'nde maliye politikası. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 261-274.

Özçelik, M. (2010). II. Dünya Savaşı'nda Türk dış politikası. Erciyes Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(29), 253-269.

Özdeğer, M. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nda hububat üretimine devletin himaye edici müdahalesi (16. yüzyıl arşiv kaynaklarına göre). *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15(1), 49-70.

Özer, İ. (2017). İsmet İnönü dönemi Türk Dış politikası. *Türk Dış Politikası (1830-1989)*. Kekevi, S. (Editör). Berikan Yayınevi.

Özkan, K. (2016). *Mondros Mütarekesi'nden Lozan Barış Konferansı'na Milli Mücadele Dönemi Türkiye-ABD ilişkileri 1918-1923*, Ötüken Neşriyat.

Özkardeş, L. (2015). Cumhuriyetin ilk yılları ve 1929 ekonomik buhranında dış ticaret yöntemi. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, (6), 25-34.

Öztürk, S. ve Yıldırım, F. (2009). Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi çöküşü ve Atatürk dönemi iktisat politikaları. *C.Ü. İktisadi ve İdarî Bilimler Dergisi*, 10(2), 145-165.

Palamut, M. E. (1987). Aşar ve düşündürdükleri, *İstanbul üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. (43), (Prof. Dr. S. F. Ülgener'e Armağan), 69-78.

Peksüslü, A., Yılmaz, İ., İnal, A. ve Kartal, H. (2012). Tütün genotipleri. *Anadolu Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 82-90.

Sander, O. (2016). *Türk-Amerikan ilişkileri 1947-1964*. İmge Kitabevi.

Sarıçimen, H. (1975). Krom cevherinin sanayideki yeri. *Scientific Minig Journal*, 14(1), 24-35.

Serin, N. (1981). *Kalkınma ve dış ticaret: Azgelişmiş ülkeler ve Türkiye yönünden*. S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi.

- Semiz, Y. ve Toplu, G. (2021). Barker Raporu: çok partili hayata geçiş döneminde iktisadi kalkınmayı hızlandırmak amacıyla yabancı uzmanlara hazırlatılan örnek inceleme. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, (4), 114-161.
- Sherrill, C. N. (1999). *Bir ABD Büyükelçisinin Türkiye hatıratları Mustafa Kemal I*. Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Sherrill, C. N. (1999). *Bir ABD Büyükelçisinin Türkiye hatıraları Mustafa Kemal II*. Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Sıvış, E. (2019). *Türk demokrasisinin sıfır noktası Amerikan dışışleri belgeleri ışığında Türkiye’de çok partili hayata geçiş*. Ötüken Neşriyat.
- Somuncu, M. (2004). Cehri üretimi ve ticaretinin 19.yüzyılda Kayseri ekonomisindeki önemi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (22), 99-125.
- Soysüren, A. H. (2021). 27 Mayıs darbesi ve Ali Fuat Başgil. *Mülkiye Dergisi*, 45(3), 641-665.
- Sungur, Z. (2016). Demokrat Parti döneminde (1950-1960) tarım politikaları ve etkileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(4), 1-24.
- Suvla, R. Ş. (1945). Tütün ihracatımızı geliştirme tedbirleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 5(1), 83-95.
- Şafak, N. (2003). *Osmanlı-Amerikan ilişkileri*. Enes Matbaacılık.
- Şahin, G. (2005). Türk-Ermeni ilişkilerinin bozulmasında Amerikalı Misyonerlerin rolleri üzerine bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 185-207.
- Şahin, E. ve Tunç, B. (2015). Demokrat Parti’nin kuruluş süreci ve DP-CHP siyasî mücadelesi (1945-1947). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 31-69.
- Şamiloğlu, A. R. (1991). Türkiye açısından Truman Doktrini ve Stalin diplomasisinin hataları. Ahmedov, M. (Çeviren). *Belleten*, 55(212), 212-239.
- Şeker, K. (2011). Tek partili dönemde ekonomik politikaları ve özel teşebbüs yatırımlarına bir örnek: Nuri Demirağ tayyare atölyesi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), 129-143.

- Şensoy, B., Saygılı, E. ve Gören Yargı, S. (2021). Kuru meyve ihracatını etkileyen gıda güvenliği ve üretim faktörlerinin analizi: Ege bölgesinde bir uygulama. *Akademik Ziraat Dergisi*, 10(2), 331-342.
- Şimşek, S. S. (2021). Demir Kırat'ın şahlanması: Demokrasinin zaferi (1950-1960). *Kuruluştan darbeye Demokrat Parti (1946-1960)*, İnce Eroğlu, D., v.d., (Editörler). Yeditepe Yayınevi.
- Takım, A. ve Esen, Ş. (2011). *Türkiye’de siyasi parti programlarında ekonomik görüşler*, Detay Yayıncılık.
- Takım, A. (2012). Demokrat Parti Dönemi’nde uygulanan ekonomi politikaları ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, (67), 157-187.
- T.C. Başbakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, *Cumhuriyet Döneminde Dış Ticaretimiz (Gelişmeler, Yapı ve Rejim Değişiklikleri)*, Ekonomik Araştırmalar Dairesi, 1998.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye ve Dünya Dış Ticareti 1950-1993*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1996.
- T.C Milli Eğitim Bakanlığı, *Gıda Teknolojisi (Karbonhidratların Özellikleri)*, Ankara 2013.
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü, *Hububat Hastalık ve Zararlıları ile Mücadele*, Eğitim Yayın ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı Matbaası, Ankara 2016.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü. (Yayınevi, yayın yeri ve yılı belirtilmemiş). *Meşe palamudu eylem planı 2022-2026*.
- T.C. Maliye Bakanlığı Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı (MASAK), *İş Makineleri Dâhil Her Türlü Deniz, Hava ve Kara Nakil Vasıtalarının Alım Satımı İle Uğraşanlar Sektör Araştırma Raporu*, Ankara 2020
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2014). *İktisadî politikaları ve uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*. (Cilt: II). İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ ve İlkin, S. (2018). *Dış siyaseti ve askeri stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, (Cilt: I). İletişim Yayınları.
- Tekinsoy, B. (2022). Demokrat Parti Dönemi’nde Kıbrıs Meselesi’nin Konya basınına yansımaları ve 1958 Konya Mitingi. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 461-477.

- Terzi, M. H. (2023). İnönü Dönemi'nde Türkiye madenciliği (1939-1950). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 39(108), 389-438.
- Toker, M. (2020). *Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları 1944-1960 Cilt: 1*. Bilgi Yayınevi.
- Toker, M. (1992). *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı yılları demokrasiden darbeye 1957-1960*. Bilgi Yayınevi.
- Tomalı, A. (2022). İkinci Dünya Savaşı'nda Türk-Amerikan ilişkilerinin iktisadi boyutu (1939-1945). *Atatürk Yolu Dergisi*, (70), 420-447.
- Top, S. ve Öner, A. (2011). Akaryakıt ve madeni yağ dağıtım şirketlerinin sosyal sorumluluklarının incelenmesi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(25), 65-87.
- Tunçkanat, H. (1975). *İkili anlaşmaların içyüzü*. Tekin Yayınevi.
- Tunçkanat, H. (1987). *Amerika emperyalizm ve CIA (Merkez haberalma teşkilatı)*. Tekin Yayınevi.
- Tural, M. A. (2008). Barış içinde Cumhuriyet'e. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Turgut, S. (1991). *Demokrat Parti Dönemi'nde Türkiye ekonomisi*. Adalet Matbaacılık.
- Türkiye Amerika İlişkileri (1919-1938). [Çevrim-içi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr>] Erişim Tarihi: 11.12.2022.
- Türkkan, E. (2016). *Türkiye ekonomisi geçiş ekonomisi yaklaşımı*. Orion Kitapevi.
- Türkmen, F. (2012). *Kırılğan ittifaktan "model ortaklığa" Türkiye ABD ilişkileri*. Timaş Yayınları.
- Türkmen, İ. (2017). Millî mücadele döneminde dış politika. Kekevi, S. v.d. (Editörler). *Türk Dış Politikası (1830-1989)*. Berikan Yayınevi.
- Tüter, M. (2014). Türk-Amerikan ilişkilerinin kökenleri. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34 (2), 126-153.
- Uzunkaya, S. Ş. (2019). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ekonomisi ve Marshall Planının ekonomiye etkileri. *İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 176-185.

- Ünlü, G. (2022). Olağanüstü koşullarda tahıl yönetimi: Milli korunma kanunu üzerinden kısa bir değerlendirme. *Memleket Siyaset Yönetim*, 17(38), 401-420.
- Üzen, İ. Özcan, M. Ş. (2017). Çok partili hayata girilirken halkın Cumhuriyet Halk Partisi'nden kopuşuna dair bir rapor, *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 43-66.
- Vural, İ. Y. (2008). Atatürk dönemi maliye politikaları: Liberal iktisattan karma ekonomiye. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), 77-114.
- Yalçın, O. (2012). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türk Amerikan ilişkileri. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (21), 89-118.
- Yalçın, T. ve Ateşok, G. (1979). Demir cevherinin zenginleştirilmesi. *Scientific Mining Journal*, 18(2), 20-32.
- Yaşa, M. (1980). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye ekonomisi 1923-1978*. Apa Ofset Basımevi.
- Yazıcıoğlu, Y. (2014). *Türkiye ekonomisi*. Detay Yayıncılık.
- Yeşil, A. (2001). *Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçiş*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yetiz, F. (2016). Bankacılığın doğuşu ve Türk bankacılık sistemi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 107-117.
- Yetkin, Ç. (2007). *Türkiye'de askeri darbeler ve Amerika 27 Mayıs 1960 – 12 Mart 1971 – 12 Eylül 1980*. Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.
- Yetkin, Ç. (2023). *Karşı devrim 1945-1950*. Kilit Yayınları.
- Yıldız, M. C. (1979). Bakır, önemi ve geleceği. *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, 3(2), 51-54.
- Yılmaz, M. S. (2017). Atatürk dönemi Türk dış politikası (1923-1938). Kekevi, S. v.d. (Editörler). *Türk Dış Politikası (1830-1989)*. Berikan Yayınevi.
- Yiğit, İ. ve Yücedağ, C. (2020). XIX. yüzyıl Anadolu'sunda tarımsal ürün çeşitliliği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, XXV (43), 209-236.
- Yurtoğlu, N. (2017). Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli ağır sanayi hamlesi: Karabük Demir ve Çelik Fabrikası (1939-1960). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 33(96), 155-204.

Yurtoğlu, N. (2021). Atatürk Dönemi'nde Türkiye'de tütün yetiştiriciliği ve politikası (1923-1938). *Belgi Dergisi*, (22), 151-194.

Yurtoğlu, N. (2019). *Cumhuriyet Türkiye'sinde maden işletmeciliği ve maden politikaları (1923-1960)*, Siyasal Kitabevi.

Yurtoğlu, N. (2021). İnönü Dönemi'nde Türkiye'de tütün yetiştiriciliği ve politikası (1938-1950). *Belgi Dergisi*, (21), 139-175.

Yurtoğlu, N. (2014). *Demokrat Parti Dönemi tarım politikaları ve siyasi, sosyal, ekonomik hayata tesirleri (1950-1960)*. [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Yücel, S. (2001). *Demokrat Parti*. Ülke Kitapları.

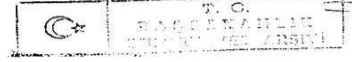

EKLER

**EK A Chicago'da 1950 Yılında Düzenlenen Birinci Milletlerarası Ticaret
Fuarına Türkiye'nin Katılımına Dair Rapor**

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı

KARAR

3
10292

Marshall plânı gereğince 1950 yılı Haziranına kadar harcan-
mak üzere yol işlerine tahsis olunan beş milyon dolar ile sağlanacak
olan iligik listede yazılı makine ve malzemenin, satın alma komisyonu
kararı hariç olmak üzere 2490 sayılı kanun hükümleriyle mukayyet
kalınmaksızın Amerikan Yollar İdaresince pazarlıkla satın alınması;
Bayındırlık Bakanlığının 22/10/1949 tarihli ve 24068/17201 sayılı
yazısı ve Maliye Bakanlığının 22/12/1949 tarihli ve 112189-16/1864
sayılı mütalâası üzerine, 4097 sayılı kanunun birinci maddesine göre,
Bakanlar Kurulunca 22 / 12 / 1949 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Başbakan	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı	Devlet Bakanı	Adalet Bakanı
Milli Savunma Bakanı	İçişleri Bakanı	Dışişleri Bakanı	Maliye Bakanı
Milli Eğitim Bakanı	Bayındırlık Bakanı	Ekö. ve Ticaret Bakanı	Sa. ve So. Y. Bakanı
G. ve Tekel Bakanı	Tarım Bakanı	Ulaştırma Bakanı	Çalışma Bakanı
			İşletmeler Bakanı

150 18 07 82 124 85 12

(BCA, 30.10.0.0/173.196.17)

**EK B Marshall Plânı Çerçevesinde 1950 Yılında ABD Tarafından Türkiye'ye
Gönderilen Malzemeye Dair Arşiv Belgesi**

T. C. BAŞBAKANLIK YAZI İŞLERİ VE SİCİL MÜDÜRLÜĞÜ		ÖZETİ :
Gelen evrakın Tarihi	8/9/1950	202/2 186/52 EC BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğüne 8/9/1950 tarih ve 794/5458 sayılı tezkereye karşılıktır. Şikago'da Ağustos/1950 ayı içinde açılan sergide pavyonumuzun muvaffakiyeti için Nezih Man- yas/İhsan Atakent'in gösterdikleri başarılı gayret- ler memnuniyetle şayan görülmüştür. Takdirlerimin kendilerine ibrâğını rica ederim. 15.9.1950 15.9.1950 Başbakan Yerine Müsteşar
No.	4/5906	
Yazan Memur	F.V	
Yazı tarihi	15/9/1950	
Beyaz eden	16-9-1950	
Beyaz tarihi	16-9-1950	
Karşılaştıranlar		
Dosya No.		
Gidiş No.	3724	
Ekleri	43475	
Sevk tarihi		
Kaydeden	21-9-1950	
Not :		

[No. 9.]

Basbakanlık Devlet Matbaası

030 10 173 136 17

(BCA, 30.18.1.2/121.89.13)

EK C 1953 ve 1954 Yıllarında Türkiye'nin Gerçekleştirdiği İthalat Verilerine Dair TÜİK Raporu

Membekelere göre İthalat kıymetleri 1953 - 1954 Value des importations par pays en 1953 - 1954							Importations Value : G. L. F. Commerce Spécial Unité de valeur : 1 Livre Turque	
Membekeler	1953	1954					Pays	
	Yıllık	1 nei 3 aylık	2 nei 3 aylık	3 nei 3 aylık	4 nei 3 aylık	Yıllık		
	L/made	1 ere trimes	2 eme trimes	3 eme trimes	4 eme trimes	L/made		
	1	2	3	4	5	6		
GENEL TOPLAM	1 491 092 815	319 792 890	397 365 848	294 474 545	327 770 899	1 339 403 680	Total	
İştirak etmeyen memlekeler ten ama	501 475 415	131 555 711	198 305 431	142 891 171	192 341 190	672 093 513	Total des pays non participants	
Amerika	109 115 285	41 874 853	58 182 240	48 150 854	55 046 447	201 364 212	Etats-Unis d'Amérique	
Kanada	8 309 535	160 510	243 185	2 861 152	—	8 694 847	Canada	
Orta Amerika	1 451	40 018	153	12 397	39 060	90 353	Amerique Centrale	
Güney Amerika	26 067 453	5 412 451	14 746 781	4 191 676	4 858 018	31 250 926	Amerique du Sud	
Bolivya	—	—	—	—	—	—	Bolivia	
Kolombiya	—	—	—	—	—	—	Colombie	
Ekvator	—	—	—	—	—	—	Equateur	
Venezuela	—	—	—	7 091	—	1 997	Venezuela	
Sterling sahannın katılmayan memlekeleri	39 272 440	9 920 539	25 100 711	8 213 091	3 049 350	43 083 886	Pays non participants de la zone Sterling	
Africadakililer	5 405 154	1 218 891	367 705	130 211	1 799	1 927 594	En Afrique	
Asyadakililer	13 561 183	3 034 429	8 861 913	4 263 329	3 062 497	17 557 094	En Asie	
Okyanusyalılar	10 168 183	5 087 219	17 565 981	4 805 358	745 341	28 499 190	Océan	
Dünyanın diğer katılmayan mem- lekeleri	260 216 141	75 577 041	95 020 341	33 461 886	128 548 097	387 607 363	Autres pays du monde non parti- cipants	
Africadakililer	448 827	1 605 100	1 874 963	1 925 120	339 623	5 083 760	En Afrique	
Asyadakililer	70 792 454	15 612 164	15 911 421	15 359 250	31 227 790	91 594 456	En Asie	
Çin	—	—	10 482	0 517	—	20 302	Chine	
Formosa	—	—	—	—	—	—	Formose	
Endonezya	—	—	683 120	48 157	341 342	101 429	Indonésie	
Japonya	—	—	4 954 771	3 113 071	3 606 891	14 440 518	Japon	
Filipinler	—	—	—	—	—	—	Philippines	

(İGM, Dış Ticaret Ocak-Aralık 1954 Kısım:4 Özel Ticaret Madde ve Madde Grupları İtibariyle İthalat ve İhracat, Ankara Basım ve Ciltevi, 1955)

**EK D ABD Şirketlerin 15 Ocak 1958-16 Mart 1959 Tarihleri Arasında
Türkiye'den İhraç Ettiği Tütüne Ait Veriler**

in the country received an export premium of 210 kuruş per dollar.

Sales: Consulate Izmir has obtained from the Gary Tobacco Company's office there the following figures concerning tobacco purchases and exports by American Companies in Turkey for the period January 15, 1958 to March 16, 1959. Figures are in pounds, and are 1957-crop tobacco unless otherwise indicated:

<u>Company</u>	<u>Aegean</u>	<u>Bursa</u>	<u>Samsun</u>
Gary Tobacco Co.	9,760,000		
American Tobacco Co.	15,760,000 (1)		330,000
Glenn Tobacco Co.	11,265,000 (2)		
Philip Morris Co.	4,930,000 (3)		110,000
Lorillard	6,710,000		
Brown, Williamson	6,550,000		
Merchants (direct)	1,320,000	110,000	
Totals	56,295,000	110,000	440,000
Philip Morris (scrap)	220,000	17,600	26,400

(1) 12,793 lbs. carried over from previous year (1956 crop).
 (2) 1,980,000 lbs. " " " " " "
 (3) 440,000 lbs. " " " " " "

COMMENT: The manager of the Izmir Branch of Gary told the Consulate that the 110,000 pounds purchased in Bursa were bought by merchants for his company. The source stated that his company substituted Bursa for Bafra tobacco. Since

OFFICIAL USE ONLY

5
Page
27

(NARA, Foreign Service, 6 April 1959, No: 627)

EK E 1954 Yılında Türkiye'nin Yaptığı Fındık İhracatına Dair Veriler

AIR POUCH		UNCLASSIFIED (Security Classification)		DO NOT TYPE IN THIS SPACE 882.2377/11-24 NR 400.829	
PRIORITY		FOREIGN SERVICE DESPATCH			
FROM :	AMEMBASSY, ANKARA		233 SP. NO.	November 24, 1954 DATE	
TO :	THE DEPARTMENT OF STATE, WASHINGTON.				
REF :	CERP (5/5/54) Section B 26 (Supplement)				
15 For Dept. Use Only	ACTION AG-7	DEPT. I N REP-2 E-3 NEA-1			
	REC'D 12/2	F OTHER COM-10 TAR-2 FOA-10			
SUBJECT: Filbert Exports - Turkey					
Transmitted as Enclosure #1 are preliminary unpublished foreign trade statistics giving monthly exports of Turkish filberts for July, August, September and October 1954. This information is forwarded as supplementary to CERP Despatches on Filberts submitted by Office of the American Consulate General at Istanbul. Total foreign exchange earnings from exports during the four-month period amounted to TL 28,012,000, representing shipments of 1429.5 metric tons in-shell and 10,510.6 m. tons of shelled filberts. Of this, shipments to the United States are reported to be 450.7 m. tons, shelled, valued at TL 1,199,900, averaging TL 2.66 per kilogram (roughly 43 cents per pound at official rate of exchange).					

(NARA, Foreign Service, 24 November 1954, No: 233)

EK F Türkiye'nin 1955 ve 1956 Yıllarında İhraç Ettiği Krom Cevherine Ait Veriler

UNCLASSIFIED		Page 12 of	
(Classification)		Encl. No. 1	
		Desp. No. 243	
		From Ankara	

Table 5. - Exports of Chrome Ore from Turkey, 1955-56

Destination	1955		1956	
	M. tons	Value, TL	M. tons	Value, TL
Australia.....	-	-	940	78,960
Austria.....	32,515	2,832,005	31,203	3,435,753
Belgium.....	605	48,720	700	70,000
Canada.....	1,016	109,200	2,032	236,600
Denmark.....	-	-	500	45,475
Egypt.....	140	1,760	-	-
France.....	24,926	2,311,877	34,367	3,094,682
Italy.....	4,606	366,760	8,833	850,639
Japan.....	-	-	7,823	836,899
Netherlands.....	3,445	316,161	2,032	184,800
Norway.....	-	-	4,032	422,800
Spain.....	7,491	707,902	4,715	410,767
Sweden.....	2,000	212,800	8,128	744,794
Switzerland.....	-	-	5,986	483,908
United Kingdom.....	22,919	1,807,257	19,972	1,464,137
United States.....	393,731	40,305,095	445,412	45,500,133
Western Germany.....	65,689	6,556,779	65,334	7,280,403
Yugoslavia.....	500	46,200	-	-
Total.....	559,583	55,622,516	642,009	65,140,750

Some figures on 1956 productivity of labor in Eti Bank's eastern chrome mines indicate that average output per miner shift was 6,198 kilograms; figures for all mine personnel were 1,164 kilograms and for all employees, 684 kilograms.

(NARA, Foreing Service, 9 October 1957, No: 243)

EK G 20 Ağustos 1952'de Açılan İzmir Uluslararası Ticaret Fuarı'na ABD'nin Katılımına Dair Arşiv Belgesi

The 1952 Izmir International Trade Fair

The United States participated in the Izmir International Trade Fair, which opened August 20, 1952 for one month. The American effort was sponsored jointly by the United States Department of Commerce, MSA and USIS. The Department of Commerce, in conjunction with American business interests, supplied industrial exhibits. Turkish firms representing American firms also exhibited the latter's products. Thirteen other foreign countries also had exhibits at the Fair, including expansive industrial displays by Western Germany.

TRADE

UNCLASSIFIED

Page 35 of
Encl. No. 701
From Ambassy, Ankara

UNCLASSIFIED
(Classification)

Page of
Encl. No.
Desp. No.
From

TRADE AGREEMENTS

The Turkish Government continued in 1952 to maintain trade and payments agreements with the Governments of the following countries in the absence of any presentation of cancellation notices by any one contracting party to the other during 1952:

Inter-European Payment Union (EPU) Countries: Austria, Denmark, France, Greece, Netherlands, Norway, Switzerland, Western Germany, and the United Kingdom.

Non-EPU Countries: Bulgaria, Finland, Hungary, Israel, Poland, Rumania, Spain, Yugoslavia and USSR.

(NARA, Foreign Service, 29 April 1953, No: 701)